

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSKE SLOTTE OG HERREGÅRDE

Danske Slotte
og Herregårde

Danske Slotte og Herregårde

ANDEN UDGAVE

Under redaktion af AAGE ROUSSELL

8

SYDFYN

HASSINGS FORLAG

København 1965

Sætning og trykning er foretaget af P. J. Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens. Farvebillederne er trykt i offset af Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder. Illu-Grafia har forestået klichéarbejdet og Petersen & Petersens Bogbinderi indbindingen. Den grafiske tilrettelægning er varetaget af Viggo Naae.

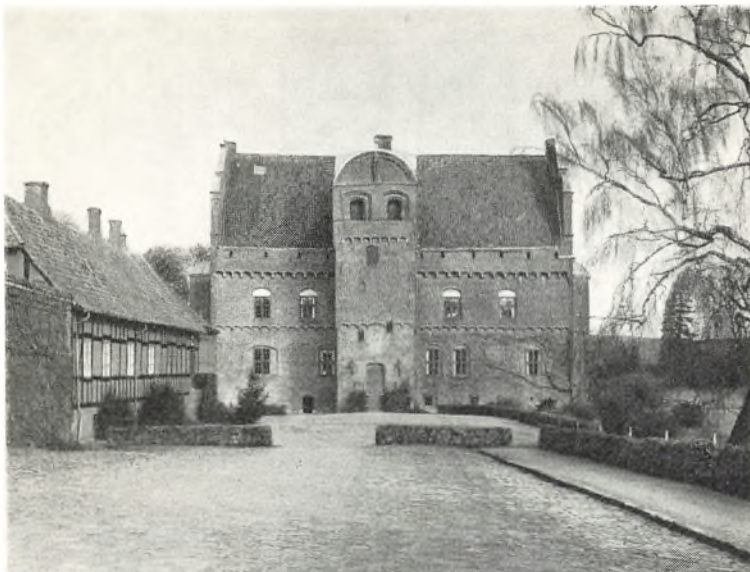
1. - 3. oplag

Redaktionen har revideret følgende forfatters artikler:
F. Ahlefeldt-Laurvig (†), Louis Bobé (†), Svend Larsen (†), Vilh. Lorenzen (†),
William Norvin (†), Axel Pontoppidan (†), Erik Rasmussen.
De øvrige forfattere har selv revideret deres artikler.

INDHOLD

ARRESKOV	193
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
BJØRNEMOSE	69
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
BRAHETROLLEBORG	167
af kgl. ordens-historiograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
BROHOLM	33
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
BROLØKKE	411
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
EGELØKKE	343
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
EGESKOV	129
af lektor, dr. phil. <i>Vilh. Lorenzen</i>	
FJELLEBRO	155
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
FLINTHOLM	113
af kaptajn, hærarkivar, kammerjunker <i>Axel Pontoppidan</i>	
FAAREVEJLE	373
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
HESSELAGERGAARD	7
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
HJORTHOLM	399
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
HOLSTENSHUUS	259
af kammerherre, hofjægermester, lensbaron <i>H. Berner Schilden Holsten</i>	
HVIDKILDE	77
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
HVEDHOLM	239
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
KLINGSTRUP	47
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	

LØJTVED	121
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
MULLERUP	21
af kaptajn, hærarkivar, kammerjunker <i>Axel Pontoppidan</i>	
NAKKEBØLLE	273
af kammerherre, hofjægermester, lensbaron <i>H. Berner Schilden Holsten</i>	
NEDERGAARD	333
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
NIELSTRUP	93
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
RØDKILDE	291
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
SKJOLDEMOSE	101
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
SKOVSBØ	385
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
SKOVSGAARD	391
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
STEENSGAARD, FYN	227
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
STEENSGAARD, LANGELAND	319
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
TISELHOLT	61
af kaptajn, hærarkivar, kammerjunker <i>Axel Pontoppidan</i>	
TRANEKÆR	351
af kammerherre, hofjægermester, lensgreve <i>F. Ahlefeldt-Laurvig</i>	
VALDEMARS SLOT	299
af professor, dr. phil. <i>Erik Rasmussen</i>	
VEJSTRUPGAARD	55
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
ØSTRUPGAARD	215
af arkitekt, godsejer <i>Arne Ludvigsen</i>	

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Hesselagergaard

Hesselager sogn, Gudme herred, Svendborg amt

Gården ligger gemt bort fra alfarvej, skjult imellem skove. Det rette indtryk af den får man, når man kommer ad den lille vej, der fra Storebælt fører igennem skovene, og yndefuldt følger den den lille engomkransede å, til gårdens svære, røde mure med den imponerende østgavl pludselig viser sig hinsides søen, hvis vand beskyller dens fod. Da får man følelsen af at stå på en borg, der i ufredstider kunne yde sikkert værn.

Hesselagergaard er, som den nu står, kansleren *Johan Friis'* værk. Til hans navn er den knyttet, og om hans virke minder stedet, således som han ønskede det og gav det udtryk på den smukke sandstenstavle, der oprindeligt sad over indgangen i tårnets vestside, men nu er anbragt på sydsiden. Indskriften med renæssanceversaler er på latin.

Johan Friis'
byggeindskrift i Sophus
Michaëlis' oversættelse:
Her har paa Fædrene
Grund Johan Friis ladet
rejse ny denne
Bygning til Bo baade
for sig og sin Slægt.
Ejerens Vaaben du skuer,
velhugget i Sten for at
vise Herkomst og Byrd,
at hans Hus gammel
Oprindelse har.
Aar 1538.
(*fol. E. Lind.*)

På fædrenes grund blev den bygget, thi i hundrede år havde hans slægt haft tilknytning til dette sted. *Henrik Friis*, der nævnes 1446, var gift med *Maren Bild*, en datter af *Jacob Ottesen til Hesselager* og *Ravnholt*. Deres søn *Otte Friis*, der døde 1503, skrev sig til *Hesselager* og blev begravet i *Hesselager kirke*. Han efterlod sig ikke børn, der kunne arve gården, og den gik over til hans broder *Jesper Friis*, som var gift med *Anne Brockenhuus*. Deres søn *Johan Friis* overtog *Hesselagergaard* i 1522, og han var dens ejer helt til sin død i 1570.

Johan Friis var sin slægts betydeligste mand. Han var født 1494, havde gået i skole i *Odense* og *Århus*, blev immatrikuleret ved *Københavns Universitet* 1514 og rejste derefter til udlandet, hvor han

*Østgavlens
profilering
(fot. National-
museet).*

tog magistergraden 1519. I 1520 rejste han til Rom, og i halvandet år indsugede han det rige kulturliv, som siden satte sig spor i Danmark. Efter sin hjemkomst gik han ind i Christiern II's Danske Kancelli, men da denne konges stjerne var stærkt dalende, kom han ved en behændig manøvre rettidig i Frederik I's tjeneste, og hans klare forstand skaffede ham så stor indflydelse, at han allerede 1532 blev kansler. Grevefejden blev en vanskelig tid for ham. Kun med møje lykkedes det ham at have lykkelig og vel i Christian III's regering, og umiddelbart efter Grevefejdens afslutning tog han fat på nybygningen af Hesselagergaard.

Johan Friis' hovedbygning er vel dateret bortset fra, at vi ikke ved,

om årstallet 1538 angiver begyndelsen af byggearbejdet eller dets fuldendelse. Dens store arkitekturhistoriske betydning ligger ikke blot i, at den er en af landets smukkeste herregårdsbygninger, men også deri, at den viser, hvorledes et senmiddelalderligt hus under opførelsen ændrede karakter og blev omformet til en renæssancebygning, således som dr. Otto Norn og arkitekt H. H. Engqvist har redegjort for det efter Nationalmuseets seneste undersøgelse.

Oprindeligt var det anlagt som et smalt langhus, hvor det nordøstre hjørnetårn udgjorde den eneste udbygning. Udvendige trætrapper har ført op til etagerne. Men et stykke over førstesalens gulv ses et skel i murværket, som markerer en standsning af byggearbejdet i kortere eller længere tid. Der er her iagttaget spor af tømmer, som kan stamme fra et tagværk. Da man gik igang igen, var det efter en anden og mere pragtfuld plan. Det nordvestre hjørne fik også sit tårn, og midt på den modsatte langside rejstes det svære, firkantede trappetårn med en muret fireløbstrappe, hvilket var noget ganske nyt her i landet. Over det hvælvede understokværk og stueetagen blev bygget endnu et stokværk på en udkraget buefrise og derover det mægtige tag med en trimpel, som gav plads for en vægtergang med skyde- og skoldehuller. I et af skydeskårene ligger endnu en egebjælke med hul til leje for en hagebøsse.

Hesselagergaards mægtige, rundbuede og stærkt profilerede gavle, der også findes på sognekirken, har ægget arkitekturhistorikerne til at søge Johan Friis' inspirationskilder i Italien, i Tyskland og andre steder. Imidlertid er det sandsynligt, at mens husets egentlige arkitekt er Morten Bussert, er gavlmotivet, som påvist af Otto Norn, udformet af kanslerens maler, Jacob Binck, efter forbilleder i Serlios ved midten af 1500-årene højmoderne arkitekturværk. Hesselagergaards stolte facader kan da være resultatet af et samarbejde mellem disse to fremtrædende kunstnere, et samarbejde, som også spores på anden måde. Vi skal herefter frem til ca. 1550 før Hesselagergaard kan tænkes fuldført i det ydre.

Trods sine store, ubeskyttede vinduer var Hesselagergaard dog en borg. Fra ladegården på det faste land førte en bro ud til den første holm, hvor to parallelle bindingsværksslænger formodentlig har rummet køkken- og folkerum. Til selve borgholmen kom man ad en vinde-

bro umiddelbart foran tårnet, og når klappen var trukket op, faldt den ind i en niche foran døren, den eneste adgang til bygningen.

Understokværket består af tre hvælvede rum med runde midtersøjler. Under det nordøstre tårn har der muligvis været fangekælder. Husets brønd stod godt beskyttet under trappen. Fra det østre rum fører i murtykkelsen en smal trappe op til næste stokværk. Det er nu opdelt i en række stuer, men synes oprindelig kun at have bestået af to store sale, hver med en mægtig kamin på gavlvæggen. Den vestre, som har en »hemmelighed« i murtykkelsen, har været den fornemste. Væggene har til en højde af 180 cm over det fliselagte gulv været dækket af paneler. Derover er lige til loftet med kalkfarver malet en sammenhængende frise, der nu er ganske enestående i dansk rumudsmykning. Den viser i fuld legemsstørrelse en rudel af stærke hjorte, hinder og kalve, der græsser eller ligger mellem slanke træstammer. Ved vinduerne sætter hjortene i vældige spring over lysningsbuerne. Hvor hovederne har været, er nu kun en hvid plet på væggen, hvor der sidder en træpløk, som utvivlsomt har båret et hjortehoved i fri skulptur, formodentlig skåret i træ, med et vældigt, virkeligt gevir, hvis grene er gået op på hver side af en loftbjælke. Baggrunden dannes af landskaber med huse, kirker, byer, skibe og mennesker. Særlig betydningsfulde er scenerne på begge sider af kaminen. Til højre en desværre kun mangelfuldt bevaret, vild sværdkamp, til venstre et yderst fredeligt gilde i det grønne. Elegant klædte herrer og damer sidder om et duget stenbord beskæftiget med kortspil og flirt uden dog at glemme at få pokalerne fyldt af de assisterende tjenere, hvoraf én står i forgrunden og skænker vin op fra en kande, han lige har taget fra vinkøleren i græsset. En fløjtespiller og en trommeslager besørger i øvrigt underholdningen, mens en hvid hund i forgrunden fornøjet gnaver på et tørt kødben. I vindueslysningerne og på de konsolbårne bjælker har der været rankeslyng, og for at man ikke skal tage fejl af, hvem der har foranstaltet decorationen, er Johan Friis' fædrene og mødrene våben malet på det ene vindues smige. Skillevæggen mellem de to sale er nu borte, men under gulvet er fundet en stolpe, der på den ene side er dekoreret med akantusslyng, på den anden side med en stor slagscene, meget detailleret malet direkte på egetræet. Som forbilleder for malerierne kan henvises til talrige træsnit; havefesten er således

Hjortesalen (fot. Stoffer).

direkte kopieret efter H. S. Behams Herodias' Gæstebud. Med stor sandsynlighed udpeges kongens maler, Jacob Binck som dekorationsmalerens formidler.

I det øverste stokværk er intet bevaret af den oprindelige inddeling ud over de hvælvede tårnrum. På den murede trappe er ud for dørene til begge stokværk en niche, hvor man kunne stille sit lys, mens man tvættede sine hænder i vand fra en malmkedel, der hang i en endnu bevaret krog over en sandstenskumme med udløb gennem muren. På skytteloftet har der været en »hemmelighed« og en kamin i tårnrummet som bekvemmeligheder for mandskabet i ufredstider.

Da dette bygningsværk var fuldendt, var det midtpunkt i et stort og frugtbart gods. Foruden hovedgården og Hesselager sogn omfattede det halvdelen af Albjerg skov, 6 gårde i Oure, 2 i Gudme, Galtebjerg, 2 i Øksendrup, 3 i Fjellerup, 4 i Ryslinge, 1 i Vejstrup, Mullerup og Popholt, Lakkendrup by med 8 gårde, 10 i Ellerup, 4 i Gudbjerg og 1 i Brenderup (Gudbjerg sogn). Stort set var fæstegodset vel beliggende i forhold til hovedgården, og der var af Johan Friis anvendt megen flid på at opnå dette resultat. Hertil kom, at han 1527 havde fået patronatsret til Hesselager kirke, og 1532 gav biskoppen ham al

sin biskoppelige rettighed af Hesselager kirke og sognepræst. Samme år fik han privilegium på, at alle hans bønder i Hesselager sogn skulle være fri for al kongeskat og kongeægt, og 1539 fik han birkeret over hele sognet, således at det var løsrevet fra Gudme herredsting. Dette var ensbetydende med, at ejeren af Hesselagergaard udøvede en myndighed, som det måtte være Johan Friis magtpåliggende at sikre i fremtiden. Det var en myndighed, som i nogen grad måtte sættes i forhold til den stilling, han havde opnået i regeringen.

Fra 1539 havde Johan Friis ledelsen ikke blot af de indenrigspolitiske forhold, men også af finans- og udenrigspolitik. Han trængte de gottorpske interesser i baggrunden, opnåede at bringe landets udenrigske gæld ned, og samme finansielle og administrative dygtighed fik udtryk i hans godsadministration. Foruden af Hesselagergaard blev han ejer af Hagedstegaard i Tudse herred, Mullerup og Brudager i Gudme herred, Borreby i Vester Flakkebjerg herred og Vesterbygaard i Skippinge herred. Med denne store erhvervelse af gods, der vel nok i nogen grad muliggjordes ved hans politiske stilling, forbandt han også en levende sans for kunst og videnskab, og han var også i den henseende et barn af sin tid. Det var ham, der foranledigede, at Hans Svaning blev udnævnt til kgl. dansk historiograf, og Anders Sørensen Vedel var hans nære ven. Han forstod betydningen af, at fortidens minder blev bevarede og levendegjorte, og fremfor alt havde han en meget stærk slægtsfølelse, og den var det, der drev ham til i 1548 at søge at tilvejebringe en ordening, som tilsigtede at bevare Hesselagergaard og gods for slægten. Kansleren forblev livet igennem ugift, og derfor måtte der være udsigt til, at hans ejendom efter hans død ville blive delt imellem arvingerne. Dette er baggrunden for det brev, som kongen udstedte 1548. Johan Friis havde henledt kongens opmærksomhed på, at Hesselagergaard i lang tid havde været i hans forældres væрге, og han havde selv forbedret denne ejendom. For at gården kunne forblive i hans arvingers besiddelse, ønskede han — og dertil fik han kongens samtykke — at godset efter hans død altid skulle forblive hos Johan Friis' arvinger, således at den ældste på skjoldside, ikke flere, skulle arve Hesselager med sit tilliggende, og med gården skulle endda følge alt indbo og boskab, fæ og kvæg, krudt og våben. Endvidere skulle den, som arvede Hesselagergaard, også være beret-

tiget til at tage lod og del i kanslerens øvrige gods. Dog skulle den, der fik Hesselager, være forpligtet til årligt at yde Graabrodre hospital i Odense to tønder smør, ligesom der til sognepræsten i Hesselager og til Nyborg skole skulle præsters forskellige ydelser. Det er det første danske forsøg på at oprette et stamhus; fremmedartet, som det var, søger man forbilledet for dette i Italien. Hans slægtsfølelse fik også udtryk i de minder, han satte sig i Hesselager kirke. Selve kirken havde han 1550 udvidet med en sidefløj mod nord, og koret byggede han om. Her opsatte han i 1557 en sten, hvorpå hans våben — de tre eger — holdes af en dødning. En indskrift nedenunder fortæller, at han her sætter et mindesmærke for sine efterkommere. Det var nok Johan Friis' tanke, at Hesselager kirke skulle være slægtens kirke. Både brodersønnen Jesper Friis og hans hustru blev begravede her 1561, og også broderen Henrik Friis, der døde tre måneder efter kansleren, fik sit hvilested her. Men det kom til at gå helt anderledes med Hesselagergaard, end kansleren havde tænkt sig. I 1570 døde han i Køge. Broderen Henrik Friis, der efter stamhusbrevet var arving, var en dødsmerket mand, og stadig i overensstemmelse med stamhusbrevet tilegnede Henriks ældste søn Niels sig Hesselagergaard uden at dele med arvingerne. Imod dette rejste hans svoger rigsråd Bjørn Andersen, der var gift med Karen Friis, indsigelse. Sagen kom til kongens afgørelse, men da arvingerne frygtede, at en nøjere prøvelse kunne medføre, at en del af Johan Friis' ejendomme kunne blive inddraget, indgik de forlig og påtog sig at udrede 50.000 dlr. til kongen, idet det blev fremført, at meget af kanslerens ejendom var erhvervet på uretmæssig måde.

Ved det påfølgende skifte fik Henrik Friis' ældste søn Niels Friis alligevel Hesselager, og 1585 fik han yderligere Ørbækklunde. Han, der var født 1544, havde et par år været forlenet med Salten len i Norge, men fra 1597 og til sin død i 1610 var han lensmand på Tranekær. Der vides vel ikke meget om hans administration af Hesselagergaard, men i mangt og meget har han slægtet kansleren på. I 1597-98 opførte han ved Hesselager kirke en sidefløj på sydsiden, der modsvarede kanslerens, og herunder ville han have sit eget gravkapel indrettet. Endvidere opsatte han en stor marmortavle af sort, hvidt og kulørt marmor, der er en mindetavle for slægten Friis. Den er til dels en

Detalje af kalkmaleri over kaminen i Hjortesalen (fot. E. Lind).

kopi af Johan Friis' nu forsvundne tavle i Graabrødre kirke i Odense. Ikke blot navne og våben svarer til denne tavle, men også indskriften, hvor det blandt andet hedder: »Johan Friis af Hesselager lod lægge denne Steen, fordi hans Fader, Faderfader, Oldefader og Olde-Oldefader og deris Hustruer ligge alle her begraffne Ao. MDXL«. For dog ikke at give anledning til misforståelse skrev Niels Friis nederunder: »Disse Ord, Steen og Sted findes i Graabrødre Kirke udi Odense«. Yderligere tilføjede han sine forældres navne og våben.

Efter Niels Friis fik hans søn Tønne Friis Hesselagergaard, medens den yngste Jesper fik Ørbæklunde, således at de to godser atter blev skilt. Tønne Friis var født 1584 og havde studeret i Tyskland og deltaget i Kalmarkrigen. Han beklædte forskellige lensmandsposter og var en tid ritmester og krigskommissær. Med sin første hustru Anne Podebusk havde han sønnen Niels Friis, som efter hans død 1642 arvede Hesselager. Han døde imidlertid allerede 1658, og hans enke Ingeborg Parsberg overlevede ham til 1679. Nogen fremragende godsejer

SVENDBORG AMT

har hun næppe været, og tidens almindelige vanskeligheder gjorde det yderligere svært at klare udgifterne. Ved skiftet blev boet efter hende i 1682 erklæret insolvent, og 1680 beordrede Christian V en kommission bestående af Erik Sehested til Lykkesholm og Knud Sivertsen Urne til Juulskov til efter anmodning af landsdommer Holger Parsberg at drage til Hesselagergaard for at åbne boet. Det viste sig, at gældsforpligtelserne var mange og mangeartede. Hun stod i gæld til sognepræsten i Hesselager, til Helle Sophia Skinkel på Tiselholt, til Laurids Friis og til sine tidligere tjenestefolk. Den samlede gæld var på 3.916 rdl. En af de største kreditorer var kancelliassessor *Poul Zachariassen Grønneval*, som tilbød at betale gælden mod at få udlagt Hesselagergaard. Hovedbygningen »baade paa woldpladzen saa og udi Borgegaarden og Ladegaarden« blev takseret til 1.200 rdl. Sejerværket på det store hus tillige med kvarter- og timeklokker vurderedes til 26 rdl. 4 mk., en gårdklokke at ringe til bords med til 5 rdl. 2 mk. etc.

Der følger nu et langt åremål, i hvilket gården nedarvedes på spinnesiden i Poul Grønnevals slægt. Selv var han proviantforvalter i

Hesselagergaard ca. 1800. Akvarel i Nationalmuseet.

Hesselagergaard, set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

*Kansler
Johan Friis
(1494 - 1570).
Malet af
Jacob Binck
(Frederiks-
borg).*

Nyborg og blev 1695 tillige amtsforvalter over Nyborg og Tranekær amter ; 1697 fik han titel af kammerassessor, men måtte i 1700 opgive amtsforvaltertjenesten, der overgik til svigersønnen Niels Rasmussen Buchholtz, gift med Inger Margrethe Grønneval, og hun bragte ham også Hesselagergaard. Deres datter Øllegaard var gift med Lorens Baggesen, som i sin tid havde været hovmester hos fyrstinden af Slesvig, og som i 1716 efterfulgte svigerfaderen som amtsforvalter. Niels Buchholtz var imidlertid blevet en ruineret mand, og da han igennem en årrække var kommet i restance til Graabrødre hospital i Odense med de to tønder smør, som Hesselagergaard årlig skulle yde hospitalet, lod dette sig i 1725 gården tilslå for 19.300 rdl. Det var hospitalsdirektionens tanke at sætte forskellige kapitaler i dette jordegods ; men tanken blev opgivet, og året efter blev Hesselagergaard overdra-

Hovedbygningen set fra indkørselen ca. 1900 (fot. Nationalmuseet).

get Lorens Baggesen, som havde den til 1750. Hans enke døde 1764, og efter at der var afholdt samfrændeskifte, blev sønnen Niels Baggesen ejer. Hesselagergaard var da ansat til 470 tdr. htk.

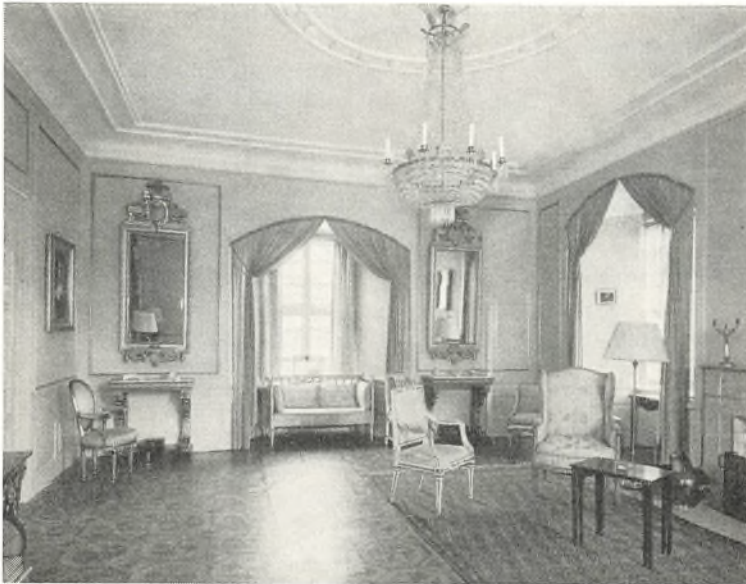
Niels Baggesen døde 1800, men to år forinden havde han skødet godset til overkrigskommisær Johan Frederik Friis, der dog allerede 1802 videresolgte gården til kancelliråd *Simon Andersen Dons*. Hovedgårdstaksten var da 44 tdr., og takket være Niels Baggesens administrative dygtighed var bøndergodset vokset, så Hesselagergaard var på ialt 613 tdr. 5 skp. I købet medfulgte 80 køer, 3 tyre og 20 får, og købesummen var 114.000 rdl.

I det følgende hundredår var gården nu i slægten Dons' besiddelse. Kancelliråd Dons lod graven mellem hovedbygningen og borgegården tilkaste; også graven rundt om denne sidste blev opfyldt, og han nedrev bygningerne på borggårdsholmen. Derved ødelagdes Johan Friis' anlæg. Fra Dons-slægtens tid stammer de nuværende bygninger på borgegården samt lade- og staldbygninger; den mægtige lade bærer årstallet 1852; dog er dens sydmur af granit sikkert ældre. Etatsråd

HESSELAGERGAARD

Dons overdrog i 1819 Hesselagergaard til sin søn *Andreas Dons* og denne igen til sin søn *Simon Andersen Dons*. 1888 blev sognepræst *H. H. Møller* til Føllenslev-Særslev ejer, idet han giftede sig med *Simon Andersen Dons'* enke. Hendes søn *Andreas Dons* solgte den 1904 til kammerherre *C. V. Castenschiold* til Borreby for 1.050.000 kr. Han købte den til sin datter *Bertha Henriette Marie*, der var gift med kammerherre, baron *Axel Blixen-Finecke* (1863 - 1942), som var en søn af baron *Carl Blixen-Finecke* og prinsesse *Augusta af Hessen-Cassel* og således beslægtet med det danske kongehus. Hovedgården omfattede da 557 tdr. ld., tre avlsgårde 304 tdr. ld. og skovene ca. 270 tdr. ld. Hovedbygningen blev under arkitekt *Helge Bojsen Møllers* ledelse underkastet en omhyggelig og forsigtig restauration; murene blev rensset, og trappetårnet fik kuppeltag; en grim udbygning på sydvestsiden blev fjernet. Indvendig blev der på grundlag af gamle spor opført et par murstenskaminer, og kalkmalerierne på sydvæggen blev fremdraget. Senere fandt man også kalkmalerier på spisestuens nord-

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

SVENDBORG AMT

væg, og de blev i 1916 udbedret af Ole Søndergaard under Nationalmuseets tilsyn. Kammerherre Blixen-Finecke afgik ved døden i 1942.

Fra 1944 til 1955 ejedes gården af sønnen, kammerherre, hofjægermester Carl August baron Blixen-Finecke, der siden 1930 havde haft den i forpagtning. Hans enke overdrog for 1,5 millioner kr. gården til sine børn, fru Anna Elisabeth Møller og *Gustav Frederik* baron *Blixen-Finecke*, der siden 1963 er eneejer. I 1951 - 61 er der under Nationalmuseets ledelse ved arkitekt H. H. Engqvist og konservatorerne E. og G. M. Lind foretaget omfattende undersøgelser og istandsættelsesarbejder, således at gården nu står som foran beskrevet.

Hesselagergaard har nu et tilliggende på 445 tdr. ld. ager, 34½ tdr. ld. eng og mose, 311½ tdr. skov, 30 tdr. ld. have, gårdsplads, veje m. m.

Der knytter sig vel ingen farverig historie til den gamle gård, men medens slægtled har fulgt slægtled, har Johan Friis' bygningsværk hævdet sig, og det står den dag i dag som et vidnesbyrd om sin store bygherre, et af de skønneste minder om renæssancens bygningskunst i vort land.

SVEND LARSEN

EJERE

1446 Henrik Friis
1522 Johan Friis

1682 Poul Z. Grønneval
1702 - 1802 Forskellige ejere
1802 S. A. Dons

1819 A. Dons
1904 A. Blixen-Finecke

1944 C. A. Blixen-Finecke

1955 G. Fr. Blixen-Finecke

BYGNINGER

1538 - 50 Hovedbygningen opført ved Morten Bussert og Jacob Binck; på forborgen to bindingsværkslænger

Gravene tilkastet, bindingsværkslængerne nedrevet
1852 Nuværende avlsgård opført
Bygningerne gennemgribende restaureret ved H. Bojsen Møller

1951 - 61 Restaurering ved H. H. Engqvist, E. og G. M. Lind

Hovedbygningen set fra haven (fot. Harry Petersen).

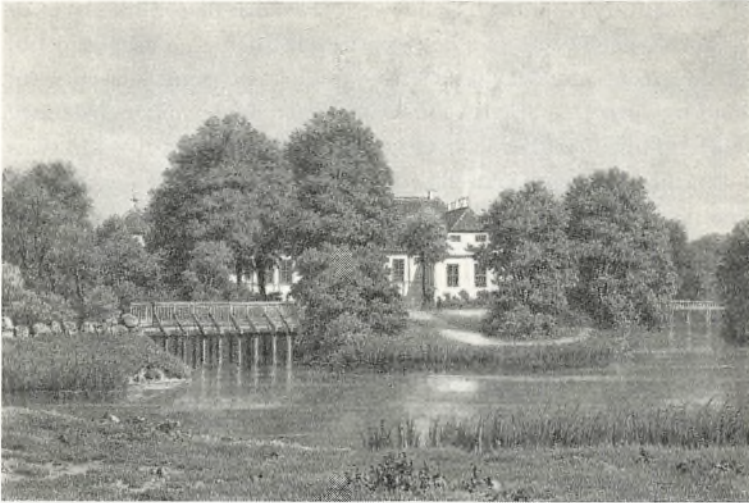
Mullerup

Gudbjerg sogn, Gudme herred, Svendborg amt

Mullerup ligger i en meget smuk egn, bakket og skovrig, med skove lige op til parken, hvor hovedbygningen ligger omgivet af kanaler, der fortsætter i et par småsøer.

Den første af Mullerups kendte ejere var *Claus Eriksen* af den ældgamle adelsslægt *Bjørn*. Han skrev sig i 1474 og 1484 til Lundsgaard i Bjerger herred og omtales i øvrigt som væbner og hofsinde. Han skal have pantsat ikke alene forskellige ejendomme, han havde i Jylland, men også Mullerup og Popholtegaard til hr. Bjørn Johansen og Bild Petersen, og i 1477 solgte Claus Eriksen Bjørn Mullerup til senere rigsråd *Palle Andersen Ulfeldt* til Hverringe (nævnt 1469), der i forvejen havde pant i gården. Palle Andersen Ulfeldt levede endnu i 1528. Hans frue var Regitze Godov til Lystrup og Hverringe. Sønnen Christopher Pallesen Ulfeldt arvede Mullerup. Han, der foruden Mullerup

ejede Lundsgaard, Hverringe og Jerstave, var gift 1. gang med Margrethe Daa og 2. gang med Maren Juel. Han var 1520 Christiern II's hofsinde og nævner sig 1531 første gang med slægtsnavnet. Ved salg gik Mullerup nu over til rigsråden *Peder Lykke*, tilhørende linien på Overgaard, og ejer af en lang række andre herregårde. Peder Lykke var en overordentlig rig, men også stolt og hovmodig mand. På Christiern II's tid indtog han en meget tilbagetrukken stilling, om end han gennem sit andet ægteskab med Peder Høgs datter Kirsten hørte til det mod kongen fjendske adelsparti, som allerede ved kong Hans' død havde forsøgt at fortrænge ham. I 1523 var han en af hovedmændene for de jyske oprørere, og under Frederik I indtog Peder Lykke ret naturligt en anset stilling. Han døde 3. februar 1535 på vennen Anders Billes gård, hvor han havde søgt tilflugt, og blev begravet i Graabrødre kirke i Odense. Han var gift 1. gang med Karen Knudsdatter Reventlow. Sønnen af andet ægteskab Jørgen Lykke arvede Mullerup. Han ejede foruden Mullerup Overgaard, Bonderup (Lerkenfeld), Tostorpe (Christianssæde) på Lolland, Hessel, Ovegaard og Brejnholm. Jørgen Lykke opholdt sig i sin ungdom i Ungarn, tjente fra 1532 - 43 den franske konge Frans I. I 1544 var han rigsråd og senere lensmand på Skanderborg. Jørgen Lykke, kaldet »den sidste Ridder i Danmark«, var energisk og myndig, men tillige hensynsløs og hidsig, pragtlysten og gavmild, men alt i alt sikkert en dygtighed. Han var meget rig, og om hans gavmildhed har vi endnu ordsproget: »Den staar altid aaben som Jørgen Lykkes Pung«. Fra sit ophold i Frankrig indførte han herhjemme franske sæder og skikke. Ja, sagnet ved at fortælle om hans uhørte ekstravagance: han spiste på sølvfade og havde på Overgaard en sal med forgyldt gulv! Han døde 1583. Allerede før 1548 havde han solgt Mullerup til *Johan Friis* på Hesselager. Han oprettede 1548 af Mullerup, Hesselager og sine øvrige godser i Sydfyn det første danske stamhus, hvilket dog atter kuldkaستes efter hans død. Købet af Mullerup gav i øvrigt Christoffer Urne til Rygaard anledning til at anklage Johan Friis for ikke at have fyldestgjort sin rettighed og adkomst bl. a. til Mullerup hovedgård. Sagen kom i maj 1548 for rettertinget på Koldinghus. Johan Friis mente imidlertid ikke, at han var pligtig til at svare Christoffer Urne i denne sag og fremlagde sine adkomstbreve på gårde og gods, der viste, at Jørgen Lykke havde

Hovedbygningen set fra syd 1857. Efter Richardt & Secher.

tilskiftet ham Mullerup hovedgård i søskendeskitte til evindelig eje, hvorfor retten også fuldstændig frifandt Johan Friis og påsagde, at han bør at nyde, bruge og beholde de i anklagen nævnte gårde, gods og ejendom.

Henrik Friis (1496 - 1571) arvede 1570 Mullerup efter sin broder kansleren. Allerede i 1537 havde han erhvervet en gård i Ørbæk. 1537 - 65 var han forlenet med kronens tjenere i Ørbæk by og 1548 med Kejrup len. Han var gift med Margrethe Nielsdatter Bild, og hans sønner arvede Friisernes ejendomme Ørbækklunde, Hesselager og Borreby. Datteren Elisabeth Friis arvede Mullerup, som hun bragte til sin mand *Jacob Huitfeldt* (1547 - 83) til Lillø og Berritsgaard, en broder til den berømte historiker Arild Huitfeldt. Han skal have opført den første hovedbygning på Mullerup. *Knud Axelsen Gyldenstjerne* (1573 - 1636), der 1602 blev gift med hans datter Øllegaard Huitfeldt, nævnes som ejer til Timgaard og Mullerup, da han 1632 skiftede med sine børn. Gyldenstjerne blev lensmand på Hald. I 1625 var han en af de kommissærer, der skulle taksere kronens bønder i Viborg og Vendelbo stifter til at svare arbejdspenge. Da Wallenstein

1627 besatte Jylland, flygtede han til København og forlod således sit len, men 2 år efter fik han dog igen lensbrev herpå og beholdt det til sin død 1636. Knud Gyldenstjerne var en anset mand inden for sin stand og var ofte adelens repræsentant, når denne forhandlede med kongen. Mullerups skove var ved skiftet i 1632 takseret til 2.826 svins olden, men skovene kunne ikke tåle så høj en takst, og den blev da også nedsat til 1.000 svins olden, og de 1.826 svins olden »skulde forlods følge den Arving samme Lod tilfalder«. Mullerup gik efter Gyldenstjernes død i arv til *Mogens Sehested* (1598 - 1657), gift med Lisbeth Gyldenstjerne — for tredje gang i træk som medgift! Mogens Sehested ejede bl. a. Holmegaard, som han 1630 havde købt af sin broder Jens, og Nøragergaard i Jylland, som han i 1640 havde købt af en anden broder, den berømte Hannibal Sehested. Med sin hustru fik han Timgaard. I ægteskabet, der varede i 21 år, fødtes 15 børn. Sehested blev opdraget hos sin mormor Karen Gyldenstjerne. Efter en udenlandsrejse gjorde han 1627 - 29 tjeneste ved hove, dels som hofjunker og ledsagede Christian IV til Wismar, hvor han ved denne lejlighed mistede sin højre arm, som en fjendtlig kugle afrev. Kongen skriver herom i sine dagbøger: »1629, 2. April kom jeg ind i Wismar Havn og blev Mogens Sehesteds Arm skudt af for Skandsen tvært over for det Hus Pøl«.

Nu fik han en del forleneringer, og 1648 udmærkedes han ved Frederik III's kroning med ridderslaget. Mogens Sehested erhvervede Gudbjerg tiende til Mullerup. Tienden, der på Christian IV's befaling var takseret af Jørgen Brahe til Hvedholm og Henning Pogwisch til Holulfgaard, var ansat til 50 tdr. htk. og havde tilhørt grev Valdemar. Nu blev det bestemt, hvad hver af byerne Gudbjerg, Lakkendrup, Brændeskov og Ellerup skulle svare. Han mageskiftede en del gods med Frederik III 1654. Kongen fik gods i Vinding herred, i Ørbæk og Frørup sogne, medens Mogens Sehested herfor fik gods i Gudme herred og Gudbjerg sogn, der begge steder blev nøjagtigt specificeret, og interessant er det at se, at bøndernes slægtsnavne i Gudbjerg og omegn i 1654 er nøjagtig de samme som den dag i dag, hvilket viser, at disse fæstegårde har været i samme slægters besiddelse fra 1654.

I ligprædikenen skildres Sehested som en ærlig og gudfrygtig mand, der viste stor gavmildhed imod kirker, skoler og hospitaler, og som en

Spisestue (fot. Niels Elswing).

dygtig og nidkær embedsmand. Hans kundskaber var — godt uddannet ved studier og rejser, som han var — særdeles grundige ; hans håndskrift viser sig at være en af tidens smukkeste og tydeligste, og det til trods for, at han efter ulykken i Wismar måtte vænne sig til at skrive med venstre hånd.

Mullerup gik ved Mogens Sehesteds død i arv til sønnen Niels Sehested og hans to søstre Karen og Anne Margrethe således, at Niels fik 337 tdr. htk., samt Gudbjerg tiende, 50 tdr., jomfru Karen, der senere blev gift med Otte Friis til Astrup, fik 120 tdr. htk. og Anne Margrethe, der forblev ugift, 123 tdr. htk. Niels Sehested blev herved ejer af selve hovedgården med 55 tdr. htk. samt Mullerup, Ellerup, Brenderup og Gudbjerg skove med jus patronatus til Gudbjerg kirke. Niels Sehested blev kancelliråd og amtmænd over Lundenæs amt og var gift med Christence Henriksdatter Lindenov. Niels Sehested sad i dårlige økonomiske forhold, der bevirkede, at han gang på gang måtte pantsætte bøndergods for endelig i 1674, 8. april, at udstede et åbent brev

SVENDBORG AMT

til Christen Lauridsen for en sum penge efter udgivne obligationer og pantsatte herved ifølge dette pantebrev, underskrevet af admiral Niels Juel til Sæbygaard, til ham hovedgården Mullerup med alt dens tilliggende bøndergods, hvilket gods hermed »paa min Ære, gode Tro og Love ikke er pantsat uden alene 10 Bøndergaarde, der er pantsatte til Erik Steensen til Hougaard og Jens Pedersen til Orelund«. Niels Sehested døde før 1681, og Mullerup arvedes af hans umyndige børn, der fik deres farbroder Jens Sehested som formynder. Han solgte 1683 gård og gods til »Erlig, Aktbar og Velfornemme Mand *Christen Laurisen Krarup*«, der overtog hovedgården Mullerup med underliggende bøndergods med alle dens enemærker, ager, eng, græsning og anden herlighed og gårdens bygninger, ialt 482 tdr. htk. à 37 rdl. = 17.834 rdl.

Christen Krarup havde i årene 1668 - 74 været kornskriver ved Proviantsgaarden i København og førte i øvrigt en meget tilbagetrukket tilværelse som godsejer. Han ejede Mullerup i 17 år, idet han år 1700 mageskiftede gård og gods med *Anders Jørgensen Skeel* og af ham fik Vindum Overgaard i Viborg amt, hvor han døde 1711. Anders Skeel var født 1665. Han kom ulykkeligt af dage, idet han 1702 på jagt i Mullerup skove ved at springe over et led, hvorved bøssen pludselig gik af, kom til at skyde sig selv. Hans lig blev nedsat i åben begravelse i Gudbjerg kirke. Hans hustru *Sophie Amalie Vind* byggede Mullerup hovedbygning i 1710. Den lå på en lille ø i haven og bestod af en to-etages hovedfløj og to lavere sidefløje — alle af bindingsværk. Den havde følgende indskrift:

»Hver Steen og Spaan o rige Gud; ja hver Naturens Datter
Som med Din Naade dette Hus nu udi Arme fatter,
Skal være Din Velsignelses og Æres Prædikant
Saalænge som Din Bue staar i Skyen til et Pant.
Hav Du og Efterkommere og Gud i Æreminde
Som mig hertil det Skjul og Gavn, har brugt Din Tjenerinde,
Lad dette Hus ej tom fra Gud ej nogen haanlig staa
Tænk paa min Møje og lad det ej ledelig hengaa«.

Hun udvidede, dygtig og virksom, som hun var, på mange måder Mullerup. I 1718 fik hun således skøde på 7 gårde i Gudbjerg og Lakkendrup fra admiral Knud Reedtz til Nørlund, og året derpå tilskødede kongen hende 6 store gårde ligeledes i Gudbjerg sogn og skov til 40 svins olden og en gård i Høje, Lunde sogn, men samtidig med

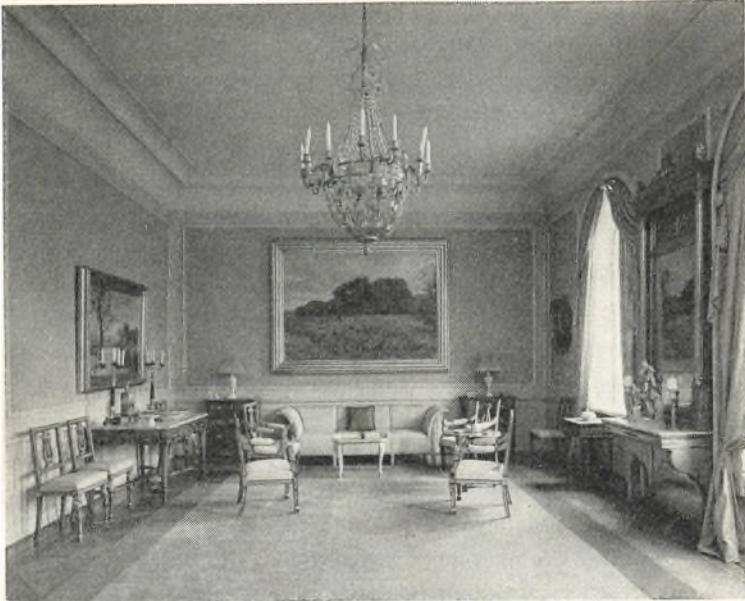
Dagligstue (fot. Niels Elswing).

at hun forbedrede og udvidede sin ejendom, gik det stærkt ud over hendes økonomi. Det medførte, at hun meget ofte måtte optage større lån med pant i Mullerup gård og gods. Hovedgården var i hendes tid i en årrække bortforpagtet. I denne periode skal eksempelvis nævnes, at besætningen i 1736 bestod af 10 heste, 34 malkekøer, 15 stk. tyre og ungvæg, 14 svin og 8 får — en meget lille besætning! Sophie Amalie Skeel døde 1743 og har efterladt minder om sig på egnen ved at fundere en skole i Ellerup og ved sammen med sin mand i 1701 at have skænket en kirkeklokke i Gudbjerg sogn. Efter hendes død overtog sønnen Holger Andersen Skeel Mullerup. »Agerjorden er ikke den beste, men Græs og Høe desto overflødige saa og Skoven een af de herligste i Amtet« siger Pontoppidan om Mullerup i sit Danske Atlas. Hovedgårdstaksten er 38 tdr. 7 skpr., skovskyld: 13 tdr. 4 skpr. htk. Holger Skeel var født 1699 og gik den tids embedsvejs forskellige grader igennem. Fra 1748 var han stiftamtmand i Ribe og senere (fra 1750) over Sjællands stift og amtmand over Roskilde amt. Han var

tilforordnet højesteret, og i 1762 blev han medlem af skattedirektionen. Foruden Mullerup ejede Holger Skeel Faarevejle, Birkelse, Mørup og Bonderup. Holger Skeel var i sin tid anset for en meget duelig embedsmand, der befordrede mange nyttige foretagender. Således roses han for sin iver for at skaffe Hofman materiale til hans samling af fundatser. Sin skønhedssans viste han ved anlægningen af den pragtfulde have ved Mullerup. Han gjorde meget for sine godsers opkomst, og hans minde lever fremdeles gennem hans store velgørenhed, hvoraf her skal nævnes et legat på 400 rdl., han stiftede 1764 til »Fattige Husarme« i Gudbjerg sogn under Mullerup gods, ligesom han samme år stiftede en skole i Gudbjerg. Holger Skeel døde 1764. Han var gift med baronesse Regitze Sophie Gyldenkrone, dronning Anna Sophies hofdame. Regitze Skeel afstod 1766 Birkelse til sin søn Andreas, og samme år holdtes der skifte efter hendes mand, hvorved sønnen Frederik Christian Skeel fik skøde på Mullerup. Sønnerne Jørgen Erik og Vilhelm Mathias fik da i forening Faarevejle. Selv beholdt hun Mørup, som hun solgte 1772. Ægteparret efterlod sig 12 børn, og fra disse nedstammer alle nulevende Skeeler af den ikke-grevelige linie.

Mullerup gik nu, som ovenfor nævnt, over til sønnen senere gehejmeråd Frederik Christian Skeel, almindelig kaldet Fritz Skeel. Han var født 1735 og blev i dåben opkaldt efter Frederik IV og sin morfader. Han overtog stamhuset Birkelse og Nakkebølle, henholdsvis 1777 efter moderen og 1793 som arv efter sin svigermoder Sophie Amalie Cicignon, født Sehested, og døde på Mullerup 1798. Enken overlevede ham i 17 år. I ægteskabet var der ingen børn. Mullerup gård og gods var i denne periode uforandret i størrelse. I 1778 blev der udfærdiget en specifikation, hvorefter Mullerup hovedgårdstakstattes til 38 tdr. 7 skpr., Mullerup skovskuld til 13 tdr. 4 skpr., Gudbjerg konge- og kirketiende til 64 tdr., det kontribuerende hartkorn til 288 tdr. 5 skpr. og den kontribuerende skovskuld til 6 tdr.

Frederik Christian Skeel blev til sidst en meget rig mand, om end han i de første år af sin besiddelsestid synes at have haft så store udbetalinger, at han gentagne gange havde måttet optage endda ret betydelige lån. Han fremtræder i øvrigt ved enhver lejlighed som en dygtig, energisk og samvittighedsfuld mand, der var meget afholdt på sin egn. For sine bønder var han »en virkelig Fader og Velgiører« og de

Havesal (fot. Niels Elswing).

»var til Gengæld i god Stand og følte sig vel fornøjede«. Han lod bygge en ny bro over graven til hovedbygningen. Han bestyrede sine godser med en sjælden dygtighed, og det ses af hans mange endnu opbevarede regnskaber til hans forvaltere, at han vidste god besked med alt — i stort som i småt. Han kom kun én gang om året til Birkelse, medens hans stadige opholdssted var det ham så kære Mullerup. Han ligger begravet på Gudbjerg kirkegård. Af sine rige midler stiftede han 1797 det Skeelske majorat og det Skeelske fideikommiss. Gehejmerådinde Cathrine Skeel førte i sin enkestand stort hus på Mullerup, og hun var så højt anset på Fyn, at endog Frederik VI stedse i spøg benævned hende »Dronningen i Fyen«. Hun var meget godgørende og har gennem mange legater efterladt sig et smukt og varigt minde. Til minde om sin mand satte hun i Mullerup have, hvis smukke alleer han har plantet, et monument, som den senere ejer, etatsråd Hansen, har istandsat. Det består af en muret sokkel med en marmorpedestal, ovenpå hvilken er anbragt en urne af sten.

SVENDBORG AMT

Hvor meget ægteparret elskede Mullerup, fremgår af følgende pas-sus i deres testamente: »Mullerup skal conserveres i de Scheelers Fa-milie og maa aldrig i Evighed sælges, saa længe nogen af denne min Familie er til« — men det skulle gå anderledes! I 1815 fik arvingerne bevilling til, at Mullerup måtte sælges, og samme år blev det på auk-tion købt for 570.000 rdl. i sedler af greve *Gebhard Moltke(-Huitfeldt)* til Glorup, i hvis slægts besiddelse det var, indtil etatsråd, apoteker og fabriker Christian *Ditlev Ammentorp Hansen* i 1882 købte ejendom-men for 1.600.000 kr. Mullerup havde, som det fremgår af ovenstå-ende, i Skeelernes tid været et rigt og dejligt herresæde, men var af de senere ejere blevet stedmoderligt behandlet. Etatsråd Hansen, der også ejede Bøstrup, tog nu fat på alle områder for at forbedre og forskønne ejendommen. Han lod den gamle, faldefærdige, for øvrigt smukke gamle bindingsværks hovedbygning, der med undtagelse af en side-fløj, der tjente til forpagterbolig, ikke havde været beboet siden 1815, nedrive, og lod efter tegning af arkitekt Charles Abrahams i årene 1884 - 87 opføre den nuværende hovedbygning i to etager med hjørne-tårne og fremtrædende midtparti, ligesom han fornyede størstedelen af avlsgårdens bygninger. I hans tid solgtes størsteparten af fæstegodset.

Chr. D. A. Hansen var født 1843 på Kragssbjerg ved Odense som søn af politikeren, proprietær C. H. Hansen. Som ganske ung kom han i apotekerlære, blev 1865 kandidat og var i en årrække manuduk-tør i København for farmaceuterne. I 1872 vandt han universitetets guldmedaille for en kemisk afhandling og var samme år på studie-rejse i udlandet. Inden for sin stand gjorde han gennem årene en meget betydelig indsats, ligesom han 1891 skænkede staten en nyop-rettet farmaceutisk læreanstalt. Som fabrikant ejede han fabrikker til fremstilling af osteløbe, smørfarve o. lign., produkter, som snart fik udbredelse over hele jorden. Alt dette gjorde Hansen til en meget vel-havende mand, således at han kunne købe godserne Mullerup og Bøstrup. Etatsråden var fra de tidligste dage en ualmindelig dygtig og virksom mand, der intet arbejde skyede for at nå sit mål.

Efter etatsrådens død i København 1916 overtog enken Agnes Mathilde, datter af kammerherre Chr. C. F. Hedemann, Mullerup, som hun ejede til sin død 1930. Ægteparret ligger begravet på Gud-bjerg kirkegård.

Den store plæne set fra havetrappen (fot. Th. Andresen).

Etatsrådets yngste søn, hofjægermester Einar Hansen, blev, efter køb på offentlig auktion i 1931, ejer af Mullerup. Han var gift med Emmy Tuxen, datter af direktør ved Orlogsværftet, kammerherre I. C. Tuxen. I flere år, inden han overtog Mullerup, var han forpagter her. Hofjægermester E. Hansen har som ejer af såvel Mullerup som Bøstrup, som han overtog i 1921, med stor dygtighed styret sine ejendomme. Efter hans død i 1958 blev gården overtaget af sønnen, godsejer *Erling Bernhoft*. Avlsbygningerne, hvoraf flere stammer fra 1897, har stadig undergået store forbedringer. Skovarealet blev 1932 formindsket ved salg af Gudbjerg skov, Lakkendrup skov og Ellerup hestehave. Godsets nuværende areal er sammen med sædegården Skovgaard, 625 tdr. ld. ager og eng og 455 tdr. ld. skov samt 78 tdr. ld. bøndergods.

Have og park omkring Mullerup er af enestående skønhed. Den store tidligere opkørsel gennem haven er nu nedlagt, og arealet mellem Skeels pragtfulde lindealleer er udlagt med græs. Det er disse 200 år gamle alleer, som særlig præger Mullerups have, idet de på 3 sider indrammer en plæne på 3 tdr. ld. Endvidere findes der en del andre

SVENDBORG AMT

smukke gamle træer i haven, samt en fjerde allé af kastanier og bøg. En smuk, lille blomsterhave ligger idyllisk ned til en af søerne. Foruden marmormindesmærket over den sidste Skeel, der ejede Mullerup, findes desuden et granitmindesmærke med bronzerelief af etatsråd Chr. D. A. Hansen — de 2 ejere, som har gjort mest for det gamle herresæde.

AXEL PONTOPPIDAN

EJERE

Claus Eriksen Bjørn
1477 Palle Andersen Ulfeldt
ca. 1530 Peder Lykke
ca. 1548 Johan Friis
1575 Jacob Huitfeldt
1602 Knud Axelsen Gyldenstjerne
1636 Mogens Sehested
1683 Chr. L. Krarup
1700 Anders J. Skeel
1702 Sophie Amalie Vind (Skcel)

1815 G. Moltke(-Huitfeldt)
1882 Chr. D. A. Hansen

1958 E. Bernhoft

BYGNINGER

Hovedbygning opført

1710 Trefløjet bindingsværks
hovedbygning opført

1884 - 87 Hovedbygning opført ved
C. Abrahams og avlsgården
delvis fornyet

Broholm, set fra øst (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Broholm

Gudme sogn, Gudme herred, Svendborg amt

Den første kendte ejer af Broholm var *Absalon Jonsen* af slægten *Ulfeldt*, der var herre på gården i Christoffer II's dage. Han havde 1320 været med at besegle kongens håndfæstning, men sluttede sig senere, ligesom så mange andre af rigets stormænd, til grev Gert og hans sønderjyske myndling. Hr. Absalons farmoder var en datter af Esbern Snare. I halvandet hundrede år forblev den i slægtens eje, indtil hr. *Johan Fikkese*n i året 1473 arvede den efter sin svigermoder, fru Maren Nielsdatter Ulfeldt. Det var en mand, der spillede en ikke helt ubetydelig rolle blandt sine samtidige; han havde været dronning Dorotheas hofsinde og blev hovedsmand på et af hendes slotte, Haraldsborg ved Roskilde, som han senere ombyttede med Ravensborg på Lolland og endelig med det vigtige Nykøbing Slot. Han skal være

blevet taget til fange i det ulykkelige slag på Brunkeberg og har da efter sin hjemkomst til Danmark modtaget belønning for sin tapre tjeneste i ridderslaget af sin konges hånd. To små holme i en sø var i middelalderen, som nu, borgpladsen. Sydligt på borgholmen er fundet fundamenter af et anseligt, middelalderligt hus.

Efter hr. Johans død, et af de første år af 16. århundrede, gik Broholm, efter i nogle år at have været ejet af flere arvinger i fællesskab, over til hans svigerdatter Ellen Ulfeldt, der først havde været gift med Peder Fikkese og siden ægtede Hans von Mehlen, en tysk adelsmand, der var kommet til Danmark med dronning Christine. Efter hinanden ejede Ellen Ulfeldts to sønner Axel Pedersen Fikkese og *Palle von Mehlen* nu Broholm. I den førstes tid faldt Grevefejden, og sagnet fortæller, at kun det brede vand omkring holmen frelste Broholm fra at dele skæbne med de mange andre stolte slotte, der da jævnedes med jorden. Axel Fikkese var til stede på den historiske herredag i København 1536; men han kom iøvrigt aldrig til at spille nogen rolle, og betydelig var ej heller hans efterfølger og halvbroder Palle von Mehlen, der iøvrigt mest boede på Lundsgaard, hvor han også døde 1576. Både denne gård og Broholm gik i arv til hans eneste søn Hans von Mehlen. Det eneste mærkelige, der er at sige om denne mand, er, at han i en ret fremrykket alder ægtede den 16-årige jomfru Emerentze Baden til Fritsø i Norge, der af sin ægteherre fik livsbrev på Broholm, som hun efter hans død 1609 atter bragte til en god gammel adelsslægt, idet hun indgik nyt ægteskab med *Claus Brockenhuus*, der var søn af den berygtede Eiler Brockenhuus til Søndergaard, der nu er en del af Erholm gods.

Claus Brockenhuus, der efter sin fader arvede Søndergaard og med sin hustru foruden Broholm fik betydeligt jordegods i Norge, begyndte som en meget formuende mand, men blev i tidens løb fuldstændig ruineret og endte sine dage ganske forarmet; men trods den økonomiske tilbagegang, hvori han stadig befandt sig, nød han dog ikke ringe anseelse blandt sine standsfæller og modtog stadig beviser på kongens tillid. På Broholm synes Claus Brockenhuus og fru Emerentze den meste tid at have haft deres hjem, og denne gård søgte han længst muligt at holde fast på, medens det øvrige gods efterhånden gled fra ham. Men da hustruen var død, havde han åbenbart ikke

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

længere noget særligt ønske om at beholde den ; den gik samme vej som alt det øvrige og solgtes 1641 til *Otte Skeel*.

Godset var da forarmet og bygningen brøstfældig. *Otte Skeel* lod derfor det gamle stenhuse nedbryde og opførte den nye hovedbygning, som endnu står. Den er i sin hele karakter med det runde trappetårn bestemt af sengotisk tradition og er et af de sidste eksempler i Danmark på denne bolig- og byggeskik ; men i placeringen af tårnet midt på facaden, som det deler symmetrisk, og i anbringelsen af vinduerne i lod over hverandre er der tydeligt udtalte renæssancetræk. Bygningen står på en kampestenssokkel, men er iøvrigt helt opført af mursten i krydsskifte ; over de hvælvede kældre hæver sig to stokværk og et øvre halvstokværk med velbevaret tagstol, vandret inddeling med murbånd, og vinduerne har kurvehanksbuer. Over de røde mure har tiden trukket en stemningsfuld patina, som yderligere fremhæves af de nydelige gamle jernankre, der virker så smukt ved deres simple soliditet. Hvis man fra kælderens plan kan slutte til stuestokværket, har *Otte Skeels* hus været planlagt efter korridorsystemet med en lang gang ud mod gården og adgang hertil umiddelbart fra trappetårnet.

Denne hovedbygning, der udgør østsiden af borggården, opførtes 1642, og samtidig er formodentlig det gamle stenhus nedbrudt, som stod ved sydsiden, hvor siden en mur adskilte gården fra haven.

Allerede 1644 døde Otte Skeel under et besøg på Gjorslev, men hans enke, *Ide Lunge*, som beholdt Broholm, fortsatte byggearbejderne. Hun opførte på borggårdens nordside en portfløj af ganske ejendommelig karakter; ud mod graven havde den to stokværk, medens der på gårdsiden kun var et, idet taget her skrånede ned, dog således, at det over portgennemkørselen var udbygget til en kvist. I denne kvist havde efter traditionen Skrivestuen sin plads, medens Borgestuen lå til venstre for porten, når man kom udefra, og Spindestuen, hvor hovpigerne sad og spandt, til den anden side. På den ydre holm genopførte fru Ide ladebygningerne, og også her rejste hun en portbygning af lignende type som den indre; her var herskabsstald og vognport, og ovenover boede ladefoged, udrider og kusk. Både ved den indre og den ydre portbygning førte vindebroer over gravene.

Broholm arvedes af Otte Skeels og fru Ides ældste søn Jørgen Skeel, der fra en længere studierejse vendte hjem, netop som svenskekrigens ødelæggelser hjemsogte Fyn, for at overtage sin fædrengård, der var hårdt medtaget af de fremmede røvere. Han deltog i de historiske forhandlinger i København om arveenevoldsakten, men spillede iøvrigt ikke nogen fremtrædende rolle; hans hustru var Elisabeth Bille, en datter af rigsmarsken hr. Anders Bille til Damsbo, og med hende havde han en så talrig børneflokk, at han i sine senere år måtte stifte bekendtskab med økonomiske vanskeligheder. Han styrede iøvrigt sit gods med dygtighed og bragte det på fode efter krigen, og han og hans hustru har følt sig knyttet til Broholm, derom vidner de anetavler, de har ladet ophænge i Gudme kirke, hvor de også under koret lod indrette en muret begravelse for slægten.

Af Jørgen Skeels og Elisabeth Billes talrige børn døde de fleste i en ung alder; tre sønner Jørgen, Albert og Mogens Skeel, var efter hinanden Broholms ejere, og ved den sidstes død gik gården over til datteren af en fjerde broder Elisabeth Skeel, der bragte den til en anden slægt af lige så god og gammel adel som hendes egen, idet hun var gift med oberstløjtnant *Niels Sehested*, en søn af oberst Jens Sehested til Holmegaard og fru Sophie Eriksdatter Gyldenstjerne.

Broholm 1856. Efter Richardt & Becker.

Det var en smuk og vel beliggende besiddelse, Niels Sehested arvede i året 1730, få år efter at han havde trukket sig tilbage fra militærtjenesten. Af hans talrige børneflokk gjorde den ældste datter ham den sorg at indlade sig i forhold til huslæreren Christian Schousboe, hvem hun siden fik tilladelse til at ægte. Godt og samlet lå godset til Broholm omkring hovedgården ; af selve Gudme by hørte over halvdelen dertil, nemlig 19 af de 34 gårde og 8 af de 9 huse, medens den dog af Galbjergs 13 gårde kun besad 1 og ingen huse ; i nabosognene ejede Broholm 28 af Hesselager sogns 75 gårde og 3 af dets 18 huse, 10 af Oure sogns 40 gårde og 5 af dets 18 huse og endelig 3 af 18 gårde i Brudager sogn. Det hele jordtilliggende var efter den ny matrikel over 500 tdr. htk., hvoraf selve hovedgården Broholm lå til 49 tdr. 1 skp. 3 fdk. ager og engs htk. Det var da ganske naturligt, om Niels Sehested og hans hustru kunne fatte den plan at knytte denne besiddelse fast til deres slægt ; men om den har været i hans tanker, så nåede han i hvert tilfælde ikke at gøre den til virkelighed. Han døde på Broholm 1745, og Elisabeth Skeel giftede sig to år

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

senere påny med schoutbynacht Caspar Wessel, en broder til Peder Tordenskjold, hvem han vistnok væsentlig skyldte både sin stilling i flåden og sin ophøjelse i adelsstanden. Hans økonomiske forhold var i dårlig forfatning, da hans familie fik ham gift med fru Elisabeth på Broholm, som i brudegave skaffede ham titel af viceadmiral.

1750 oprettede Caspar Wessel og hans hustru af Broholm et stamhus til bedste for fru Elisabeths og Niels Sehesteds efterkommere, således at stamhuset »ingenlunde fragaar den Sehestedske Familie«. Da fruene døde nogle år senere, måtte Wessel følgelig flytte bort fra Broholm, der nu overgik til Niels Sehesteds ældste søn Anders Sehested, som tilligemed sin hustru Wibeke Marie von Pultz nu tog den gamle borg i besiddelse. I et halvt århundrede residerede dette ægtepar på Broholm og udfoldede en stor og mangeartet virksomhed, ikke blot indadtil med opdragelsen af deres 14 børn, hvoraf dog nogle døde som små, men også med alle de mange opgaver, der opstod af

bestyrelsen af godset i en tid, da landboforholdene gennemgik en så omfattende og dybtgående udvikling som i 18. århundredes sidste halvdel. Anders Sehested, der ligesom sin fader oprindelig havde været officer, synes at have været stærkt interesseret i sit landbrug; han fik således bl. a. genoprettet den gamle Brudagergaard til hovedgård. I selve stamhusets forfatning fik han med kgl. tilladelse truffet en meget ejendommelig, om end ikke helt enestående anordning, idet det bestemtes, at besidderens enke skulle arve stamhuset, således at det først ved hendes død overgik til den ældste søn. Efter hans død 1799 måtte enken ganske vist først udholde en proces med sin svoger Holger Sehested; men hun sejrede og besad nu stamhuset uantastet til sin død 1811; til hendes navn knytter sig oprettelsen af fattighuse i Gudme og Brudager sogne.

Da fru Wibeke lukkede sine øjne, var hendes ældste søn forlængst gået bort; Niels Sehested havde, sin slægts tradition tro, været officer, men tog, kun 24 år gammel, sin afsked som premierløjtnant; 1787 døde han i sit 40. år og efterlod en ung enke, født Nörckenchrone, og en lille dreng, der nu var arving til sine bedsteforældres herligheder. Denne søn, Anders Sehested, skulle naturligvis som sine fædre gå den militære vej, men hans løbebane blev endnu kortere og mindre glimrende end hans faders, idet han kun nåede sekondløjtnants karakter og afskedigedes, inden han var fyldt 20 år, vistnok uden nogensinde at have nået at gøre aktiv tjeneste.

Anders Sehested tiltrådte altså stamhuset 1811 og ægtede samtidig jomfru Edel Marie Kjær, der var datter af degnen i Marslev. Kort efter blev Anders Sehested erklæret umyndig under værgemål af gods-ejer Haugsted til Søby og af denne ført bort fra Broholm, og ægtefolkene var skilt for bestandig. En administrationskommission blev nedsat til at styre godset, men fru Sehested blev boende på Broholm med sin søn. Efter mandens død 1819 ophævedes administrationen, og fru Sehested overtog stamhuset i henhold til den førnævnte bestemmelse om enkens besiddelsesret; med sine usædvanlige, administrative evner bragte hun godset på fode trods pengekrisen i begyndelsen af 1800-tallet, så at sønnen ved moderens død 1839 kunne overtage stamhuset under trygge forhold.

Niels Frederik Bernhard Sehested var født på Broholm 1813, og

Hjørne af kaminstue med portræt af ukendt (fot. Th. Andresen).

hans naturlige energi og virkefrang var under moderens faste opdragelse udviklet til en sjælden arbejdsomhed, som udfoldede sig på mange forskellige områder og gav sig stærkere udslag end sædvanligt hos mænd, hvem en gunstig skæbne har stillet frit over for valget af arbejde. Han var først og fremmest opdraget til landbruget, og han udviklede sig i tidens løb til en ualmindelig dygtig landmand, først på Brændeskov og siden, da han tog dyrkningen af al stamhusets jord i sin hånd. Allerede 1840 afskaffedes hoveriet, og 100 tdr. ld. agerjord blev i den anledning lagt under hovedgården, hvis tilliggende derved var forøget til 450 tdr. ld. På stamhusets gods opførtes efterhånden 5 nye gårde, 14 huse, 2 teglværker, 1 smedie og 1 mølle, hvoraf møllen og det ene teglværk blev drevet under hovedgården. Skovarealet forøgedes med 300 tdr. ld. til 670 tdr., og der opførtes 6 nye skovfogedhuse, den vestligste del af Broholm mose blev ved opfyldning og gennemgravning med kanaler forvandlet fra en sivbevokset sump til frodige enge, og endelig anlagdes havnepladsen Lundeborg ude ved bæltet. En stor del af bøndergodset blev endelig bortsolgt, dels til

arvefæste og dels til fri ejendom, og samtidig med det praktiske arbejde gjorde Sehested både i dagbladsartikler og i selvstændige pjecer rede for sin opfattelse, såvel af fæstespørgsmålet som af skovtvangens ophævelse og andre af de godsadministrative problemer, der dengang stod på dagsordenen. Det faldt da ganske naturligt, at den unge jægermester 1847 valgtes til suppleant til stænderforsamlingen, og han fik senere en tid sæde i landstinget; at han i årenes løb fik en mængde, navnlig lokale, tillidshverv, er næsten en selvfølge. Hans almensans og fædrelandssind lagde sig også for dagen, da han deltog i Treårskrigen, først som herregårdsskytte og siden som officer.

Broholms gamle bygninger har utvivlsomt ved Sehesteds tiltrædelse trængt hårdt til en grundig istandsættelse, og det varede heller ikke længe, før han tog fat på at løse denne opgave. Selve hovedbygningens istandsættelse, der lededes af G. Fr. Hetsch, blev nu rigtignok foretaget på en måde, som man måtte beklage. Vinduernes gamle buer fjernedes og erstattedes med vandrette linier, hvorved facaderne fik et noget kedeligt, moderne præg, og der opførtes takkede gavle, hvorved de gamle vandrette murbånd forsvandt. I loftsetagen, som hidtil havde tjent til kornloft, indrettedes kamre, og ved bygningens sydøstlige hjørne opførtes et ottekantet tårn med spir, som skulle tjene til astronomiske observationer, og et lille trappetårn. Borggårdens portfløj mod nord ombyggedes således, at den nu også ind mod gården har to etager, medens de ydre portbygninger ved ladegården blev nedrevet og erstattet af den nuværende port. Ved begge porte opførtes murede broer over gravene, der blev oprenset. Endelig blev også ladegården efterhånden helt ombygget, først svinesti og materialstald 1843, derefter tærskelade, kostald og herskabsstald, og tilsidst blev 1856 vestfløjen, den gamle bindingsværks mejeribygning med sit svære egetømmer, nedrevet og genopført af grundmur med takkede gavle. Også slægtens mausoleum i Gudme kirke fik en grundig restauration, hvorved de gamle kister pietetsfuldt blev istandsat.

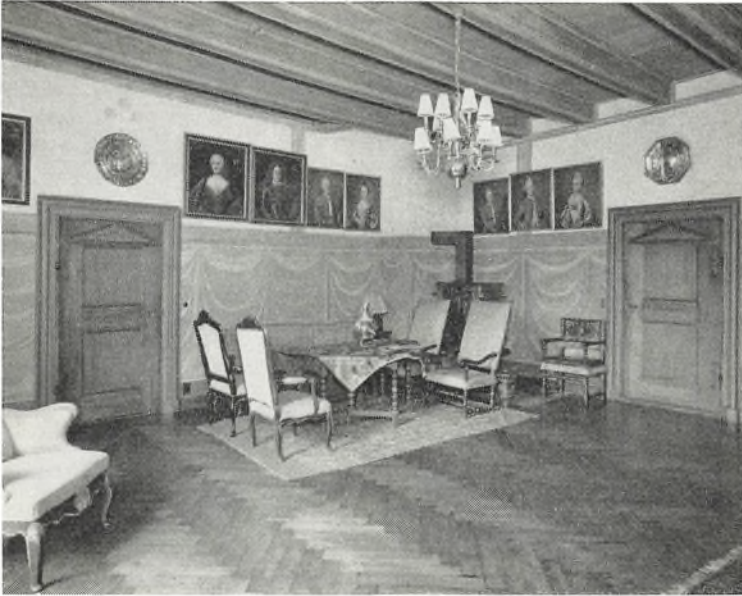
Blandt Sehesteds mange interesser var dog en, der i årenes løb mere og mere gav ham hans kæreste sysselsættelse, studiet af de oldsager, som hans egen jord var så rig på. Han ikke blot samlede fundene og vågede over, at intet blev ødelagt, således at Broholm kom til at rumme en af de mest seværdige og anseligste samlinger, hvortil en

SVENDBORG AMT

særlig museumsbygning blev opført i haven, men han udgav selv et stort værk med titlen »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm«, hvori han beskrev sine fund, og et andet værk, hvori frugterne af hans arkæologiske studier var nedlagt, udkom efter hans død. Af stor interesse var også hans forsøg på i praksis at prøve de gamle stenredskabers brugbarhed, idet han i sin have lod opføre et bjælkehus, hvortil arbejdet var udført udelukkende med dette gamle værktøj.

Omtrent samtidig med sin overtagelse af stamhuset havde Sehested giftet sig med oberst Georg Lindes datter Charlotte Christine Linde, der overtog stamhuset efter hans død 1882 og besad det i tolv år, bistået i styrelsen af sin ældste søn *Hannibal Sehested*, der var født 1842, efter tilendebragt juridisk studium fæstede Tangegaard af faderen og endelig ved moderens død 1894 selv blev besidder. Hannibal Sehested tog sin faders virketrang i arv, såvel i styrelsen af sit gods som ved deltagelse i offentlige arbejder; også han havde en lang række tillidshverv, der førte ham ind i det politiske liv, hvor han blev en af det konservative partis ledende mænd og til sidst kom til at danne et ministerium, hvori han selv var udenrigsminister, men som på grund af de store vanskeligheder, som beredes af det overvældende oppositionsflertal, ikke formåede at udrette noget og snart atter måtte vige, til beklagelse for mange, som mente, at han ved sin ualmindelige dygtighed og sjældent retlinede karakter under gunstigere forhold ville have været i stand til at udføre et betydeligt arbejde. For sin besiddelse nærrede han den samme virksomme interesse som faderen. I borggårdens nordvestlige hjørne mellem portfløjen og den vestlige fløj, forpagterboligen, opførtes 1895 et stort, firkantet tårn med fladt tag; på den sydlige side nedreves den gamle mur, og på dens plads opførtes 1905 en biblioteksbygning, ligeledes med fladt tag, omgivet af en takket murkant; de sidste års stærke forøgelser af biblioteket havde gjort denne udvidelse nødvendig.

Kammerherre Sehesteds ægteskab med Alexandra de Serène d'Acqueria, der døde 1903, var barnløst, og stamhuset tilfaldt derfor i 1924 efter kammerherrens død brodersønnen *Jørgen Sehested*, født 1885, søn af landbrugsminister, kammerherre Knud Sehested. Den nye stamhusbesidder var cand. jur., havde studeret statsforfatningsret i Heidelberg og Paris, haft ansættelse i udenrigsministeriet og justits-

Dagligstue med gamle kalkmalede draperier på væggene (fot. Niels Elswing).

ministeriet og havde været administrerende direktør for det udenlandske skovindustriselskab. Nu overtog han stamhuset Broholm, der i henhold til lensloven i 1930 overgik til fri ejendom for besidderen.

Kort efter overtagelsen af stamhuset har arkitekt Mogens Clemmensen i årene 1925 - 26 ført bygningens gavle tilbage til den skikkelse, der sandsynligvis var deres oprindelige. I samarbejde med ejeren blev dernæst fire rum i underste etage befriet for senere tilføjelser og såvidt muligt ført tilbage til deres udseende efter opførelsen 1642. De malede bjælkelofter kom frem, og vinduerne blev flyttet tilbage til deres oprindelige pladser. I flere stuer blev afdækket malede draperier på væggene. Alt skete efter strenge moderne restaureringsregler.

I 1953 brændte hele avlsgården, og bygningerne blev flyttet ud til Nyborg landevej. I 1954 blev portfløjen restaureret ved arkitekt H. H. Engqvist, hvorved en række tilmurede skydeskår kom frem. Samtidig blev grunden til sydturen af den tidligere hovedbygning udgravet af Odense Stiftsmuseum.

N. Fr. B. Sehesteds museum med stenredskaber og jordfundet skelet af elg med gevir af rekordstørrelse (fot. Th. Andresen).

Ved en tømning af voldgraven omkring 1860 fandtes en del våben og brugsgenstande, derunder to vikingeøkser. Samtidig blev der fundet en lille, velbevaret rytterfigur, et vægtlod fra 1200-tallet, som er skænket til Nationalmuseet og anses for en af museets klenodier.

På initiativ af Odense Stiftsmuseum genoptoges de af bedstefaderen N. Fr. B. Sehested udførte udgravninger på Møllemosegaardsmarken umiddelbart ved landevejen til Nyborg. I løbet af 5 år fra 1960 gennemførtes blotlæggelse af yderligere ca. 1.600 grave fra de første 500 år af vor tidsregning.

I 1926 - 33 var Sehested formand for majoratsbesiddernes forening. I denne egenskab varetog han virksomt medlemmernes interesser under den alvorlige krise for godserne, der indtrådte samtidig med lensafsløsningsloven af 1919. Det tilskrives hans forhandlinger med myndigheder, at der under ministeriet Madsen-Mygdal skete en væsentlig nedsættelse i formueskatten.

Gennem Naturfredningsforeningen førtes forhandlinger med Th.

Staining om storgodsernes »fredning« som grønne områder med den følge, at den politisk ugunstige bedømmelse af godserne blev afløst af et frugtbart samarbejde. Herunder blev der gennemført en frivillig åbning af skovene, som hidtil har virket tilfredsstillende. Betydelige strandarealer på Fyn blev samtidig stillet til rådighed for publikum, derunder en del af Broholms areal ved Lundeberg strand.

I 1930-erne sluttede Sehested sig til LS-bevægelsen og foranledigede i 1934 bondetoget til kongen, hvis ordfører han blev overfor regeringen. Efter at landets besættelse havde medført, at vores eksport til England var bortfaldet, tog han initiativ til, at tyskerne foreslog regeringen en forhøjelse af landbrugets eksportpriser, der efter forhandlinger blev gennemført.

Ved retsopgøret efter besættelsen blev Jørgen Sehested på grund af sit forhold til besættelsesmagten idømt konfiskation af en del af sin formue, hvorved bl. a. avlsgården Tangegaard gik over til staten.

På skovbrugets område har nuværende besidder indført forskellige nyordninger og i 1963 udgivet en »Plan til forbedring af skovbrugets

Spisestue (fot. Niels Elswing).

SVENDBORG AMT

rentabilitet«. I biblioteket på Broholm er repræsenteret det væsentlige af 1800-tallets forstlige litteratur. Broholm skovdistrikt hører nu til de højest vurderede i landet.

Når man fra Svendborg vandrer mod nord ad Nyborgvejen gennem de tæt befolkede egne, hvor man med kort mellemrum passerer Skårup, Vejstrup og Oure kirker, får man snart øje på Broholms røde mure over den brede grav og mellem de høje og løvrige træer. I en sjælden grad er dette billede karakteristisk ødansk eller måske rettere ganske særlig fynsk ; idyllisk og smilende og tillige med en vis simpel og storladen ynde ser dette gamle historisk ærværdige herresæde over på vandringsmanden, ejendommeligt på en gang ved sin stilfærdige fornemhed og fuldstændige frihed for alt anmassende væsen, et herresæde i et land, hvor alle overgange er små og jævne, hvor alle linier er bløde og vigende.

Broholms tilliggende er nu 1.434 tdr. ld., hvoraf 359 tdr. er ager og eng, 811 tdr. ld. er skov.

WILLIAM NORVIN

EJERE

1326 Absalon Jonsen Ulfeldt
1473 Johan Fikkese
ca. 1556 Palle v. Mehlen
1611 Claus Brockenhuus
1641 Otte Skeel

1644 Ide Lunge (Skeel)

1730 Niels Sehested
1839 N. Fr. B. Sehested

1894 H. Sehested
1924 J. Sehested

BYGNINGER

Hus på borgholmens sydlige del

1642 Det gamle hus nedrevet og østfløjen med tårn opført
Portfløjen opført på borgholmen og ladegården fornyet på den ydre holm

1839 - 56 Borggårdsbygningerne ombygget og trappetårn samt ottkantet tårn opført ved G. Fr. Hetsch.
1843 - 56 Ladegården ombygget
1895 Firkantet tårn opført
1905 Biblioteksbygning opført
1925 - 26 Hovedfløjen restaureret ved Mogens Clemmensen
1953 Avlsgården flyttet efter brand
1954 Portfløjen restaureret ved H. H. Engqvist

Hovedgårdens stuehus set fra haven (fot. Th. Andresen).

Klingstrup

Skårup sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Klingstrup er i vore dage delt i Klingstrup hovedgård og Ny Klingstrup, begge gårde ligger i Skårup sogn, en halv snes km fra Svendborg, på hver sin side af Vejstrup Å. I slutningen af 15. århundrede var den *bispegods* og tilfaldt ved reformationen *kronen*; i den følgende tid hørte den til »de små bispelen«. 1564 pantsatte kronen Klingstrup for 1.000 lod sølv til fru Lisbet Urne, der 4 år efter fik lenet frit på livstid. Under Klingstrup hørte 7 gårdsæder og 1 mølle.

Fru Lisbet Urne var datter af Johan Urne til Rygaard og Anne Rønnow. I ægteskabet med Peder Lykke havde hun 8 børn, hvoraf 2 sønner blev dræbt i udlandet, medens sønnen Lave Lykke blev »kortvillig råd« og endnu nævnes i Christian IV's skrivekalendere som hofnar. Af døtrene er den mest kendte Pernille, der ejede en

Hovedgårdens portrum med »gabestok for mand, kvinde og barn«, samt nedgang til »fangehullet« (fot. Th. Andresen).

gård i Odense, som hun senere omdannede til »Pernille Lykkes Sjøleboder for trængende Kvinder«, og som udgør en del af Odense bys museer. Fru Lisbet arbejdede ivrigt på at forøge gårdens tilliggende ved at lægge landsbyen Klingstrup ind under hovedgården; hun havde en strid med præsten, fordi hun lod løbedegnen fra Svendborg latin-skole tage ophold på gården og undervise børnene, medens præsten og sognemændene ønskede en sædedegn. Fru Lisbet blev ked af at sidde enke og ægtede den livlandske adelsmand *Johan Bockholt*. 1577 mageskiftede de sig til Klingstrup, og nogle år senere erhvervede de jus patronatus til Skårup kirke. De ejede også en gård i Odense, som kongen benyttede ved hyldingen i 1580. Fru Lisbet døde på Klingstrup i 1584. Da biskop Jakob Madsen 10 år senere visiterede Skårup kirke, anførte han »Johan Bockholt fra Huss«, og Eiler Brockenhuus angiver i sin kalender grunden, idet han noterer, at »1594 d. 16. Septbr. kom Christen Barnekow og Steen Bilde ind for Kjøffenhaffn paa Josaphat och Johan Bockholt var Chapetinn«. Han skænkede sin

sognekirke »en staatelig forgylt Kalck og Disk« med indskrift »Johan Bockholts fædrene og mødrene . . .«. Han døde den 1. oktober 1610, en »Thaarsdag Morgen paa Wollersløff, Frants Brockenhussis Gaard hastelig, och dy fanth hannem om Morgenen død y Sengen«. Inden sin død havde han overladt Klingstrup til steddatteren Susanne Lykke, der i 1593 havde holdt bryllup på Gotland med *Bendix Hartvigsen*. Han døde allerede i 1603. Fru Susanne overlevede ham i mange år og døde i Svendborg i 1630 i svigersønnen Corfitz Mormands hus. Sønnen Jørgen Hartvigsen gik fra arv og gæld efter hende. Han lod resten af landsbyen Klingstrup, 5 halvgårde, »afbryde« og lægge under hovedgården. I sit ægteskab med Birgitte Bille fra Lindved havde han 8 børn, og et af dem, Susanne, »skikkede sig ilde«. 1621 har han formentlig solgt Klingstrup til *Claus Brockenhuus* til Søndergaarde, tidens største fynske grundspekulant, som medejer havde han i 1620'erne sin søstersøn *Mourids von Aschersleben*. Claus Brockenhuus lod i 1631 opføre en ny hovedbygning, »mesten Grundmur«, men i 1637 solgte han gården til *Henning Valkendorf* til Glorup.

Den nye ejers hovedbesiddelse var Glorup, hvor han var født i 1595 som søn af Henning Valkendorf og Anna Brockenhuus. I Odense stod i 1628 hans bryllup med Karen Brahe, og samme år blev han lensmand på Odensegaard. Fru Karen Brahe døde i 1631, og et par år efter ægtede han Anne Barnekow, der døde 1648. Hans 3. hustru, den hollstenske adelsdame Margrethe Blome, overlevede ham. Klingstrup gods' tilliggende forøgede Henning Valkendorf ved mageskifte med kronen, og ifølge låsebrev af 1641 bestod bøndergodset da af 18 gårde, 1 bol og 2 huse i Skårup, 9 gårde og 1 hus i Østeråby, Maegaard, 1 gård i Holmdrup, 1 gård i Vejstrup og Skårup kirke. Jorder fra Skårup og Østeråby byer blev lagt ind under hovedgården, og 1655 fik han af kronen skøde på Tved kirke. Henning Valkendorf ombyggede ladegården, »Ladegaarden af Grundmur bygt 1643 af Henning Walckendorf og Fru Anne Barnekow. Den ligger 1.400 Skridt fra Borgegaarden«. Henning Valkendorf var en velstående mand og en stor jorddrot, han førte stort hus og nød megen anseelse på Fyn, men som så mange af tidens adelsmænd levede han over evne, og da tiderne blev dårlige, var der ingen kapital til at stå imod med, og fra 1649 begyndte han at pantsætte sit jordegods. Han døde på Glorup i 1658. Biskop Laurids

Jacobsen prædikede over ham i Svindinge kirke, hvorefter han blev begravet i det kapel, han havde ladet opføre ved Sankt Knuds kirke i Odense. 1632 havde han af borgmester og råd på kirkens vegne fået skøde på pladsen »til en Begravelse och Leigersted«, og året efter opførtes kapellet i renæssancestil ; uvendig står årstallet 1633 og 3 våbenskjolde, Valkendorf, Brahe og Barnekow, en gård i Ørsted blev skænket til kapellets vedligeholdelse. Nogle år før sin død havde Henning Valkendorf oprettet et hospital i Skårup med have og fribolig for 5 fattige ; den tidligere kirkelade blev indrettet som bolig for dem.

Sønnen, Henning Valkendorf, fik Klingstrup. I faderens dødsår holdt han bryllup i Odense med Kirsten Kruse ; biskop Laurids Jacobsen viede dem på »Adelens Gaard«. Karl Gustavkrigene havde også bragt ødelæggelser på Klingstrup ; et tingsvidne 1666 oplyser os om, at 6 gårde i Skårup, 3 i Østeråby og 2 huse i Holmdrup er øde og afbrudte, medens 6 gårde i Skårup, deriblandt Hofgaarden, nu Skaarupgaard, og 4 gårde i Østeråby stod ubeboede ; vanskelighederne var derfor store, hvad tydeligt fremgår af amtsforvalterens advarsel til Henning Valkendorf og andre jordrotter om at betale skatterne for deres gods inden anden dags aften under trussel om militær eksekution. Henning Valkendorf døde allerede i 1665, medens fru Kirsten overlevede ham til 1703. Jørgen Henning Valkendorf var kun 4 år ved faderens død, og først i 1680 overtog han Klingstrup, og fra da af benævnes han altid »Patronen« i Skårup kirkebog. Han blev amtmand over Rugårds amt og havde i mange år embedsbolig på Holsegaard i Brenderup sogn. Hans første hustru, Elisabeth Margrethe Bille, døde på Klingstrup i 1688 efter et ægteskab på »16 Uger og 5 Dage«. Senere ægtede han Helle Trolle, der nævnes 1. gang i Skårup kirkebog i 1690, da hun holdt en bondes barn over dåben, »som var det første, hun havde baaret enten her eller andensteds«. Skårup kirkes kalk og disk blev »renoveret«, og den fik et vindue med farvede ruder, hvoraf kun 4 med våben er bevaret. Der opførtes også et gravkapel for slægten ved kirken. Jørgen Henning Valkendorf var svagelig i sine sidste år og døde i Svendborg juleaften 1724. Det havde knebet at holde gården, og efter fru Helles udsagn blev hun »søgt og forfuld til det yderste« af kreditorerne, der fik indførsel i gård og gods og satte det til auktion. Hjælpen kom i sidste øjeblik fra svogeren Erik Skeel til

Dagligstue på Klingstrup hovedgård (fot. Niels Elswing).

Arreskov, der betalte kreditorerne og gav fru Helle moratorium i 2 år, men 1722 måtte hun »i mandens svaghed« sælge Klingstrup 40 tdr. htk. og bøndergods 232 tdr. htk. til svogeren, der havde udlagt 17.000 rdl. til kreditorerne, desuden betalte han kontant til fru Helle 2.000 rdl. samt dækkede en gæld på 400 rdl. 3 år senere udvalgte han fru Helles sønner Børge og Henning Christopher Valkendorf til arvinger efter deres faster, fru Anne Beate Valkendorf, hans hustru, skønt han efter testamente ikke var pligtig dertil, før han døde eller indgik nyt ægteskab, og skødede dem »min af egne Midler siden min kjære salig Hustrus dødelig Afgang købte og tilforhandlede Sædegaard« Klingstrup, og en måned efter skødede Børge Valkendorf sin halvpart til broderen, der således blev enejer. I 1740 havde Klingstrup 40 tdr. htk., konge- og kirketienderne var 20 tdr. og bøndergodset 264 tdr. htk. Da den søndre længe af ladegården brændte ved lynnedslag i 1728, blev den »af Grundmur igjen opbyggt«. Henning Christopher Valkendorf døde 1740, hans enke, Anne Margrethe v. Halem, overtog gården, om hvilken det i Danske Atlas hedder, at den var »dels af Grundmur, dels

SVENDBORG AMT

Bindingsværk«, den havde en have med »smukke Lystquarterer, Alleer og Buegange«. Fru v. Halem skænkede 5.000 rdl. til Skårups fattige og til en skole, den såkaldte Organistskole; kirken skænkede hun et orgel og udvidede den på skibets nordside med en tilbygning, »Skaarupøre-Kirken«. Hendes ægteskab havde været barnløst, og da hun døde i 1772, tilfaldt gården hendes søster Charlotte Marie v. Halem, »Frøkenen paa Klingstrup«; da hun døde i 1791, solgte arvingerne gård og gods til etatsråd, landsdommer Koefoed til Vejstrupgaard for 19.000 louisdorer; han solgte kort efter ejendommen til hertug Frederik Christian af Augustenborg, der efter at have frasolgt Åbskov Grund, nu Bøgeskovgaard, lod den gå tilbage til etatsråd Hans Koefoed. Under hovedgården lå ca. 1800 608 tdr. ld. Etatsråden ødelagde Valkendorfernes Klingstrup; med en næsten eksemPELLøs mangel på pietet splittede han gården og berøvede den dens gamle herlighed, fordi Vejstrupgaard skulle gøres til hovedsædet for hans besiddelser. 76 tdr. ld. af hovedgården, Dyrehaveskov på 30 tdr. ld., halvdelen af Åskoven, Skårup kirke med tiender og patronatsret, eforatet og besættelsesretten til hospitalet sammen med rettigheden til det Valkendorfske legat og endelig 261 tdr. htk. af bøndergodset blev lagt ind under Vejstrupgaard; den gamle hovedbygning blev nedrevet. Dernæst solgtes hovedparcellen til gårdens forpagter *Rasmus Rasmussen*, 31 tdr. htk. og 6 tdr. htk. af bøndergodset.

Rasmussen døde i 1810, hans enke ægtede senere *Christen True*, der forbedrede gårdens bygninger og byggede en ny hovedbygning. 1837 købtes gården af *Rasmus* og *Hendrik Langkilde* samt søstersønnen *Peter L. Mayntz*, og i 1853 delte de gården således, at Langkilderne fik Klingstrup hovedgård, medens P. L. Mayntz fik *Ny Klingstrup*. Efter delingen havde hovedgården ca. 30 tdr. htk., og arealet var 402 tdr. ld., heraf 265 ager, 12 eng og mose og 104 tdr. skov, til gården hørte 21 fæstehuse. Ny Klingstrup havde ca. 12 tdr. htk., arealet var 130 tdr. ld. 1860 blev Rasmus Langkildes enke eneejer, og 1877 solgte hun Klingstrup hovedgård til svigersønnen Hans Lauesen, der 1910 solgte den for 175.000 kr. til baronesse Margrethe Holck; hun solgte den i 1915 til et konsortium, og siden har den adskillige gange været i handelen. I 1927 købte den nuværende ejer, godsejer *U. Schiøttz-Christensen*, gården for 440.000 kr.; i hans tid er arealet forøget med 2

Ny Klingstrup set fra indkørselen (fot. Th. Andresen).

tdr. ld. af Åskoven, hovedbygningen restaureret ved kgl. bygningsinspektør E. Packness, avlsbygningerne forbedrede og forøgede og haven omlagt af havearkitekt Erstad Jørgensen. Klingstrup hovedgårds tilliggende er 30 tdr. htk., og arealet er 298 tdr. ld. ager og eng og 125 tdr. ld. skov.

Ny Klingstrup ejedes af Mayntz' slægt til 1898, da gården solgtes for 138.000 kr. til proprietær L. Hansen. Efter at den havde været i handelen adskillige gange, solgte proprietær E. S. Schwensen Ny Klingstrup i 1937 til greve *W. Schulin-Zeuthen*. Den nuværende ejer er *M. Larsen*. Hovedbygningen og avlsbygningerne er blevet moderniserede og udvidede. Tilliggendet til Ny Klingstrup er 15 tdr. htk., og arealet er 170 tdr. ld.

Den gamle hovedbygning, som Koefoed nedrev ca. 1802, havde afløst en endnu ældre; den lå lige syd for Vejstrup Å ved en skrænt, der faldt stejlt ned mod åen, og den var til dels omgivet af grave. Af Henning Valkendorfs ladegård står endnu den vestlige og nordlige længe, True rev den østlige ned og byggede en ny; et sammenslynget

SVENDBORG AMT

navnetræk med bogstaverne H. V. K. B. A. B. K. 1643 minder endnu om bygherren. Klingstrup hovedgårds nuværende hovedbygning er i ét stokværk opført 1820 af Christen True; Ny Klingstrups hovedbygning har til gårdsiden 2 etager og frontispice, mod havesiden en høj kælder og én etage, to sidefløje er i én etage.

Médens Valkendorferne måtte opgive Glorup i 1660, lykkedes det at bevare Klingstrup i godt 100 år derefter, og ingen anden slægt har i så lang tid ejet gården. Etatsråd Koefoed kunne ødelægge det Klingstrup, som Valkendorferne havde skabt, men han kunne ikke forhindre, at eftertiden stadig mindes Valkendorferne på Klingstrup og deres gavmildhed og godhed.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

Odense bispestol
1536 Kronen
1577 Johan Bockholt
1593 Bendix Hartvigsen
1621 Mourids v. Aschersleben og
Claus Brockenhuus

1637 Henning Valkendorf

1772 - 1801 Forskellige ejere
1801 H. Koefoed

1803 R. Rasmussen
1811 Christen True

1837 R. og H. Langkilde samt
P. L. Mayntz
1877 - 1927 Forskellige ejere
1927 U. Schiøttz-Christensen

Ny Klingstrup

1853 P. L. Mayntz

1898 - 1937 Forskellige ejere

1937 W. Schulín-Zeuthen
1946 M. Larsen

BYGNINGER

1631 Hovedbygning opført i bindingsværk og grundmur og delvis omgivet med grave

1643 Ladegård opført

ca. 1802 Hovedbygningen nedrevet

1820 Hovedbygningen opført i ét stokværk, ladegården ombygget

Hovedbygningen restaureret ved E. Packness og avlsgården forbedret

1853 Hovedbygning med to sidefløje i henholdsvis ét og to stokværk opført

1937 Udvidelser og modernisering af hovedbygning og avlsgård

Parken med den fredede vandmølle.

Vejstrupgaard

Vejstrup sogn, Gudme herred, Svendborg amt

Vejstrupgaard var oprindelig en landsbyhovedgård, et led i den by, hvorefter den har fået sit navn. Skønt den ligger i en egn, der er spækket med herregårde som kun få andre dele af vort land, er den dog vokset ud over landsbyens snævre samfund og har som herregård hævdet sig igennem tiderne, selv om dens tilliggende rigtignok i tidens løb har været udsat for mangehånde omskiftelser. Den ligger ikke ret langt fra Langelandsbæltet, og ejendommeligt nok har det ikke virket som et skel, men snarere som et bindeled. Adskillige af Vejstrupgaards ejere havde deres egentlige hjem på Langeland; men for øvrigt er det en gård, der usædvanligt mange gange har skiftet ejere, og kun de færreste satte sig sådanne spor, at Vejstrupgaards historie er blevet præget deraf; hyppigst var den kun et led i et større gods kompleks, og sjældent var den godsejerens hjem.

Om de første ejere af Vejstrupgaard har kilderne intet at melde. Den første, der nævnes, er *Jens Carlsen* 1359; i 1372 tales om *Nicholaus Pæthersson* »de Wixtorp«, 1437 om *Hestred Kep* og 1483 om *Peder Lauridsen*. Det er dog først i Grevefejdens tid, at Vejstrupgaards historie bliver mere fyldig. I 1535 blev den inddraget under *kronen* og forlenet til Jacob Brockenhuus til det nærliggende Tiselholt. Vejstrupgaard havde han i forlening til sin død 1546, og derefter overgik forleningen til hans broder Claus Brockenhuus til Søndergaarde. Han døde 1566, og hans enke Marine Eilersdatter Friis, der stammede fra Hesselagergaard, beholdt Vejstrupgaard i forlening til sin død i 1576; på den tid har det næppe været andet end en stor bondegård.

Først i 1581 kom den ud af sit forhold til kronen, idet den formentlig på denne tid er bleven mageskiftet bort til *Mikkel Nielsen Sandberg*; hans svoger *Oluf Gaas* blev derefter dens ejer, og dermed kom Vejstrupgaard i »de fede Gaas'ers«*e* eje, en slægt, der også fik besiddelser på Langeland. Oluf Gaas til Møllegaard, der nævnes ved hylvingen 1580, var det følgende år blevet gift på Tøjstrup med Magdalene Nielsdatter Sandberg, og han bosatte sig på Vejstrupgaard. Der var på det tidspunkt to møller til Vejstrupgaard, hvoraf den ene, der lå ved gården, havde to kværne, medens den anden, som lå længere nede, havde én kværn. Oluf Gaas' søn *Niels Gaas*, der skrev sig til Tøjstrup, blev Vejstrupgaards næste ejer. Han blev 1609 landsdommer på Langeland, hvor han ejede Hjortholm, og hvor han døde 1623. Året forinden havde han opført nye bygninger til Vejstrupgaard, efter at de var ødelagt af en brand. Efter Niels Gaas' død blev Hjortholm overtaget af hans søn Niels, medens enken Hilleborg Stigsdatter Pors formentlig har taget ophold på Vejstrupgaard, hvor hun døde 1637. Vejstrupgaard gik i arv til ægteparrets anden søn Christian Gaas til Tøjstrup, der døde allerede 1637 som slægtens sidste mand.

Vejstrupgaard forblev dog stadig i familien, idet Christian Gaas' broderdatter Kirsten Gaas til Hjortholm arvede den og kunne bringe denne gode medgift til *Erik Kaas* til Lindskov, med hvem hun giftede sig 1638. Efter svenskekrigen var hans økonomiske forhold slette, og han døde som en fattig mand 1676. Hans søn Rudbek Kaas var officer; han nåede kun at være besidder af Vejstrupgaard en halv snes år. Hans datter Sophie Christine Kaas var gift med Rudbek Gagge

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

til Skovsgaard. Han døde 1708, og året efter solgte hans enke Vejstrupgaard til forpagter Jacob Pedersen. På det tidspunkt var gårdens hartkorn 67 tdr. 4 skpr. ; hovedgårdens eget hartkorn udgjorde de 24 tdr. 2 skpr. Bøndergodset var beliggende i Vejstrup, Oure, Skårup og Holmdrup ; men Jacob Pedersen må have forøget gårdens tilliggende meget betydeligt ; thi da den i 1713 ved auktion blev solgt til konsumptionsforvalter Rasmus Pedersen i Rudkøbing, var den vokset til 132 tdr. htk. Han solgte den dog allerede 1722 til Hans Kellinghuusen, der var ejer til 1749 ; under ham formindskedes hartkornet til 95 tdr., og den ustadighed, der var begyndt at gøre sig gældende med hensyn til godsets omfang, kom i det følgende århundrede til at give sig endnu mere besynderlige udslag. Hans Kellinghuusen solgte gården til to borgere i Rudkøbing: kammerassessor og tolder *Oluf Borchlund* og byfoged Christian Møller. Den sidstnævnte havde været forvalter på Scheelenborg ; ved svigerfaderens indflydelse blev han birkedommer og samtidig storgodsbesidder, idet han ejede både Søvertorp og Bi-

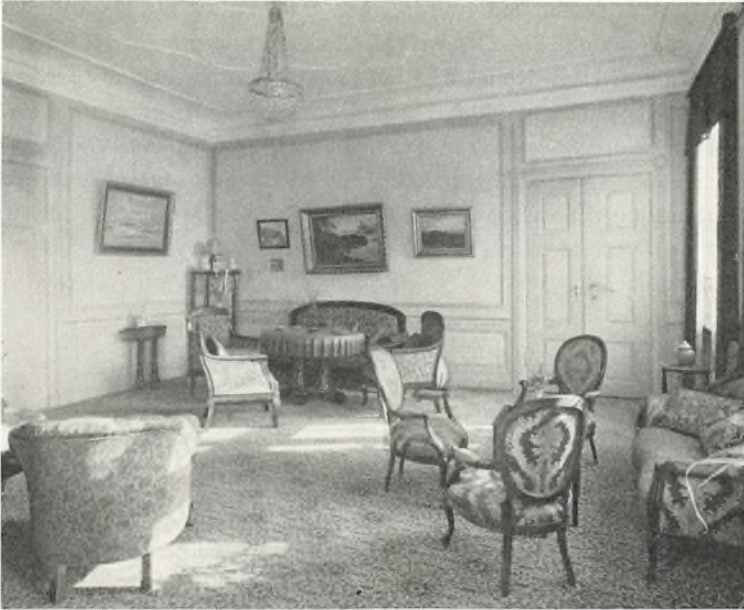
skopstorp. Den andel, han havde i Vejstrupgaard, solgte han til Borchlund 1751, der få år efter gik i gang med at købe store arealer ind til Vejstrup. I 1756 erhvervede han af sognepræsten Anders Lauritsen Hviid 165 tdr. htk. i Hesselager, Vormark og Frørup, og 1757 købte han 46 tdr. af Vormarks gods.

Den følgende ejer Johan Thomas Flindt evnede at holde sammen på det nu ret betydelige areal. Han var gift med Christian Møllers rige enke og havde efterfulgt Christian Møller som byfoged i Rudkøbing. Samtidig var han generalauditør, og navnlig under kvægsygen udfoldede han en så stor nidkærhed i tjenesten, at regeringens opmærksomhed blev henledt på ham, så han ikke blot fik en erkendtlighed på 400 rdl., men også blev udnævnt til politimester i København 1788. Vejstrupgaard havde han dog allerede i 1771 afhændet til ritmester Bernhard v. Westen, som i 1782 videresolgte den til den senere landsdommer over Fyn og Langeland Hans Koefoed for 28.000 rdl. I købet medfulgte betrækkene i alle værelserne og en besætning på 60 stk. fæ. Hans Koefoed havde i 1791 yderligere købt Klingstrup; men begge gårde solgte han 1799 til hertug Frederik Christian af Augustenborg, uden at det er helt klart, hvilke tanker den stuelærde, tørre hertug egentlig har gjort sig med disse køb. Det varede da også kun til 1802, da han igen solgte de to godser til *Hans Koefoed*.

Da hertugen overtog Vejstrupgaard, havde den 56 tdr. hovedgårds-takst, 5 tdr. skovskyld, 20 tdr. kirketiende og 455 tdr. htk. bøndergods, og i hertugens tid skete der ingen ændringer heri. Når Koefoed købte Vejstrupgaard og Klingstrup tilbage, var det sikkert for at virkeliggøre de store planer, som helt omvæltede de to godsers forhold.

Der foregik en fuldstændig plyndring af Klingstrup, mens Vejstrupgaard for fremtiden skulle være hovedsædet for ejeren, og alle de tidligere rettigheder, der var knyttet til Klingstrup, blev overført til Vejstrupgaard. For at markere Vejstrupgaards nye værdighed, blev selve hovedbygningen, der var opført 1754, forsynet med yderligere en etage, og den prydedes med seks zinkdækkede kupler, hvoraf fire var anbragt på hjørnerne og en på hver langside.

Sammenlægningen af de to godser skete allerede 1791; men selve ændringen i godsfordelingen fandt først sted i 1803, og da Koefoed samtidig havde fået tilladelse til at afhænde bøndergodset, uden at

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

hovedgårdstaksterne skulle tabe deres skattefrihed, tog han fat på et mægtigt bortsalg af bøndergods fra Vejstrupgaard. I løbet af syv år bortsolgte han 426 tdr. htk. Det er endda tvivlsomt, om landsdommer Koefoed var blevet stående derved, hvis han ikke var blevet udnævnt til stiftamtmand over Ribe stift og vel derfor 1810 solgte Vejstrup til *Simon Andersen Dons* til Hesselagergaard for 140.000 rdl. Hovedgårdstaksten var da ca. 22 tdr. htk., bøndergodset 28 tdr., hvortil kom Skårup kirketiende på 20 tdr. htk. og 7 tdr. skovskyld. Dons skyndte sig at sælge yderligere gods fra, og resten afstod han 1813 til et *interessentskab*, i hvilket Rasmus Møller var hovedmanden. Han var en af sin tids fynske handelsfyrster, men han blev i 1818 så hårdt ramt af pengekrisen, at han gik fallit. Imidlertid var hans sønnesøn *Hans Møller* allerede i 1816 blevet eneejer, og i denne slægts besiddelse blev gården nu i et hundrede år. Hans Møller fjernede 1842 de zinkdækkede kupler, som Hans Koefoed havde udstyret hovedbygningen med.

SVENDBORG AMT

I 1847, to år før sin død, overdrog han gården til sin søn Hans Bredal Møller, der døde 1874. Den overgik til dennes søn ritmester H. Bredal Møller, men efter dennes død i 1918 kom den i Svendborg-firmaet *Petersen & Jensens* besiddelse. Den ejedes derefter af godsejer *P. Christiansen*, som 1957 overdrog den til sin søn, godsejer *Poul Christiansen*. I 1920 var dens tilliggende 282 tdr. ld., så godt som udelukkende agerland, og det var ansat til 34 tdr. htk. Nu er arealet 300 tdr. ld. ager og 72 tdr. ld. skov ; til gården hører en fredet vandmølle.

SVEND LARSEN

EJERE

1359 Jens Carlsen
1372 Nicolaus Pæthersson
1437 Hestred Kep
1483 Peder Lauridsen
1535 Kronen
1581 Mikkil Nielsen Sandberg
1583 Oluf Gaas
1618 Niels Gaas

1638 Erik Kaas
1709 - 49 Forskellige ejere
1749 Oluf Borchlund
ca. 1760 - 1802 Forskellige ejere
1802 Hans Koefoed

1810 S. A. Dons
1813 Interessentskab
1816 Hans Møller

1918 Firmaet Petersen og Jensen
1921 P. Christiansen
1957 Poul Christiansen

BYGNINGER

1622 Nye bygninger opført efter brand

1754 Hovedbygningen opført
Hovedbygningen forhøjet med et stokværk og seks kupler

1842 Hovedbygningen ombygget; kuplerne fjernet

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Tiselholt

Vejstrup sogn, Gudme herred, Svendborg amt

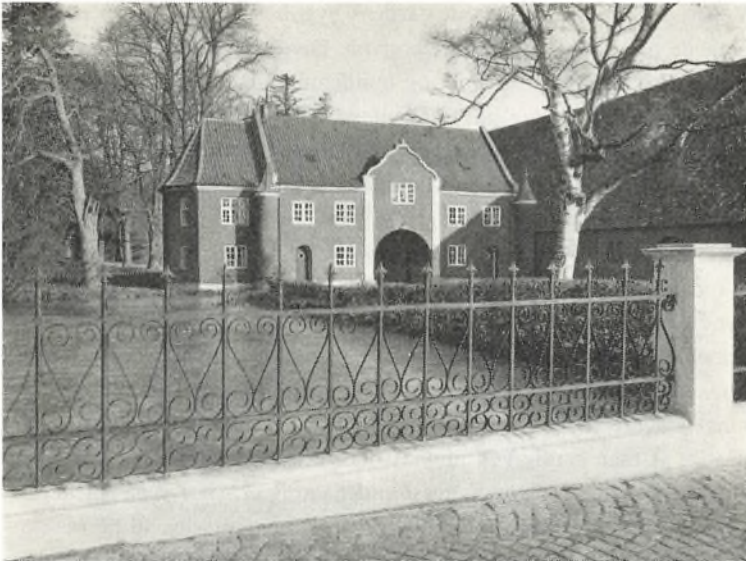
Noget vest for det sted, hvor Tiselholt nu ligger, mellem prægtige bøgeskove ca. 10 km fra Svendborg ved sundet mellem Fyn og Langeland, lå tidligere en gammel gård på et rundagtigt voldsted omgivet af dobbelte, cirkulære grave med en mellemliggende jordvold. Sagnet kalder gården for *Tislot*, idet den først skulle være ejet af 10 brødre. Af moderne stednavneforskning får man en mere sandsynlig forklaring på navnet: Tidsel-Holt, d. v. s. skoven med tidsler, hvor gården fandt sin første plads. Ved nogle i 1870'erne foretagne udgravninger af ruinerne, som endnu er bevaret, har man fundet en regelmæssig grund og rester af gamle bygninger, som viser, at bygningen har været opført i firkant med en indvendig brønd og med et tårn i det sydvestlige hjørne. Ved gravenes opmudring fandtes en betydelig mængde store egebjælker og

SVENDBORG AMT

nogle smukt formede, brændte sten, ligesom der ved denne lejlighed kom en gammel teglovn til syne, helt fyldt med munkesten, samt et par bronzesværd, hvoraf det ene findes på Nationalmuseet, det andet på museet i Svendborg. Senere er der uden for gravene fundet grunden til en lang og smal bygning, ligesom det vides, at der lå 2 vandmøller, en på hver side af gravene, omkring gården.

For langt de fleste ejeres vedkommende er kendskabet til den indsats, de som besiddere har gjort, meget ringe. Tiselholts ældste kendte ejer er *Kjeld Hansen* 1525, hvis enke Dorte Mikkelssdatter Akeleye ægtede *Jacob Brockenhuus*, der 1535 skrev sig til Tiselholt. Brockenhuus, der fra 1537 til sin død 1546 var landsdommer på Fyn, er en af Tiselholts navnkundigste beboere. Han havde studeret ved universiteterne i København og Rostock og i flere år været i tjeneste hos den svenske hofmester hr. Ture Jensen. Forinden Grevefejdens udbrud var han kommet tilbage til Danmark og havde bosat sig på Fyn. Under Grevens Fejde drog borgerne i Svendborg med borgmesteren i spidsen ud og afbrændte Ørkils Slot, hvis ruiner ses uden for Svendborg, og Tiselholt. På Broholm havde man fået nys om, hvad der forestod, så der blev angrebet afslået. Da gården var blevet afbrændt, forlenedes Jacob Brockenhuus med den nærliggende Vejstrupgaard, hvor han døde 1546. Kort efter Grevefejden blev imidlertid et nyt Tiselholt bygget ca. 270 m øst for det gamles plads på et indgravet voldsted; gårdens udseende kendes ikke.

Dorte Akeleyes datter Karen Kjeldsdatter bragte gården til sin mand, *Jens Baad* til Binnitse på Lolland. Han døde 1585 og ligger begravet i Vejstrup kirke, hvis prædikestol er smykket med slægtens våben, udskåret i træ. Jens Baads søn Kjeld Baad arvede Tiselholt og ejede til lige Skovsbo på Langeland. Han døde barnløs 1608 som slægtens sidste mand, og efter tidens skik fik han våbenskjoldet med sig i graven. Hans enke Regitze Grubbe til Skovsbo ægtede i sit 70. år en ung holstensk adelsmand ved navn Ulrik v. Pentz, medens hans søstre Birgitte Baad, gift med Peter Galt og Inger Baad, gift med Hans Urne, arvede ham. Deres datter Margrethe Urne ægtede Jørgen Mund, der ligeledes var søofficer, og som omkring 1630 må have været i besiddelse af Tiselholt. Ejerforholdene er i øvrigt meget uklare, men senest 1649 var gården kommet til *Axel Valkendorf*, først gift med Anne Friis og

Inspektørboligen set fra syd (fot. Niels Elswing).

derefter med Helle Skinkel. Han var født 1616 og student fra Leyden. I 1655 deltog han i hyldingen i Odense, hvor han døde 1675. På Tiselholt byggede han ca. 1650 en del af borgegården. Denne bygning såvel som ladegården var af bindingsværk og bestod af fire sammenbyggede fløje omgivne af grave. Valkendorf ligger begravet i Vejstrup kirke. Efter hans død solgtes Tiselholt 1690 af hans børns formynder J. H. Valkendorf til Klingstrup til gårdens tidligere forpagter Henning Hansen Scheel, af uadelig slægt; hans enke Anne Kirstine solgte 1720 gård og gods til Daniel Kellinghuusen fra København, som 1740 skødede gården (206 tdr. htk.) til kancelliassessor, herredsfoged for Sunds og Gudme herreder Niels Pedersen Brinck.

Niels Brinck, født 1692 og tidligere amtsskriver i Holbæk, er vel nok den ejer, der har efterladt sig de fleste sagn, som stadig lever i folkemunde på egnen! Han skal have været »en allerhovedes karl«; stor og stærk var han; alle sortekunster kendte han, og han skal ofte have udtalt, at han »ikke var bange for at stå side om side med den Slemme«. Brinck var sikkert en dygtig mand; i sin ejertid tilkøbte han

Vejstrup kirke og forbedrede gårdens bygninger meget ; men samtidig plagede og pinte han sine undergivne. Den spanske kappe for kvind-folk, halsjernet for mandfolk og hundehullet, der var fælles for begge køn, var i stadig brug på Tiselholt på hans tid. Det var således ikke underligt, at han var både frygtet og hadet af bønderne. Nådigherren eller »Fanden-lille«, som han kaldtes, var altid væbnet med knortekæp og hundepisk, og der blev sagt om ham med god grund, »at han bar ikke sværdet forgæves« ; da han var død (1755), lød der mangt et »Gud ske Lov!« Men mange nætter varede det ikke, førend det begyndte at spøge på Tiselholt. Det var Brinck, der gik igen. Han kom kørende i karet med 6 heste for, forridere, kusk og tjener. Porten røg op, og vognen hørtes køre hen over stenbroen op foran hovedbygningen. Kareten har dog nu ikke været set i mands minde ; men det påstås, at man stadig ved midnatstider hører en vogn køre op i borggården og holde for døren, ligesom det stadig skal spøge på markerne ; sagnet fortæller også, at et rødt led på gennemkørselen til herregårdsmarkerne ikke kan holdes lukket om natten! For så vidt som den ligesten med Niels Brincks navn, der ligger foran alteret i Vejstrup kirke, virkelig dækker over bondeplageren Niels Brincks grav, så må det rigtignok siges, at hans levende minde står i skærende modsætning til det, stenen med flid stræber at tilråbe efterslægten!

Efter Brincks død solgtes gården (233 tdr. htk.) året derpå for 25.000 rdl. til krigsråd Claus Plum, født 1715, død 1803. Hovedgårdstaksten var 18 tdr. med skovskylid $1\frac{3}{4}$ tdr. Efter Pontoppidans Danske Atlas var »avling ikkun liden«, »skoven temmelig god«, men intet fiskeri uden i gravene samt en ørredgård ved Vejstrup Ås udløb, som ejedes af kongerne og »ansås for at være en af de bedste i landet«. I 1766 solgte Plum Tiselholt til fru majorinde Edele Margrethe Jørgensdatter v. Pultz, født baronesse Gyldenkrone fra Urup. Her levede hun resten af sit lange liv ; hun døde på Tiselholt 1803, over 96 år gammel, og blev begravet i Oure kirke i koret. Kisten, der var af læder, bar ved hovedenden en sølvplade med inskription. Hendes navn findes også på den ene klokke i kirken. På auktionen efter majorinden 1804 købtes gård og gods af generalkrigskommissær Ulrik Christian v. Schmidten og byfoged Hans Cramer Winding. v. Schmidten var født 1761 og døde 1828. Han var en kendt godsejer, der foruden Tiselholt ejede

Tiselholt, set fra øst (fot. Niels Elswing).

*Dagligstue
(fot.
Niels Elswing).*

både Lundbygaard, Urup og Julianelyst. I 1783 blev han optaget i den danske adelsstand. Byfoged Winding havde gennem mange år været ansat i Christianssted på Sct. Croix, hvor han sikkert har tjent en formue gennem gode sportler. Han døde 1812, 45 år gammel. Efter Windings død købtes Tiselholt 1813 af agent, grosserer Johan Frederik Zinn (1779 - 1838), en af hovedstadens meget kendte handelsfolk. I hans tid brændte en del af ladegårdens bygninger. I 1839 afhændedes Tiselholt til *Carl Ulrich Jørgensen* ; i hans slægt, der var meget afholdt på egnen, forblev gården nu i næsten et århundrede.

Carl Ulrich Jørgensen havde tidligere været forpagter på forskellige fynske herregårde, bl. a. på Tiselholt. Han byggede en del på gården og lod tillige jorderne undergå betydelige forbedringer, som de på grund af hoveridriften i høj grad trængte til. Han lod således skovene regulere og indhegne, arronderede hovedgårdens jorder ved magelæg med nogle andre til godset hørende fæstegårde og satte dem i en efter

den tids fordringer fortrinlig stand. Efter hans død 1861 overtog sønnen jægermester *Hans Wogensen Jørgensen Tiselholt*, og han ejede den til sin død 1912. — Han var født 1837 og vokset op på Tiselholt, som han i de mange år, han ejede den, forbedrede i alle henseender. Han udvidede således gårdens dræningssystem, anlagde en stor frugt- og urtehøve og beplantede med gran og bjergfyr en halv snes tønder land i nærhed af stranden. Hans søster *Laura* var gift med *C. F. Tiegten*, der, trods et tidligere køligt forhold til svogeren, bekostede en ny hovedbygning. I 25 år var *Jørgensen* formand for *Oure-Vejstrup* sogneråd, ligesom det var ham, der i begyndelsen af halvfemserne fik gennemført anlægget af jernbanen fra *Svendborg* til *Nyborg* over *Hesselager*, hvorved han gavnede hele det sydøstlige *Fyn*. Han døde 1912 og ligger ligesom sin fader begravet på *Vejstrup kirkegård*. Hans yngste søn, kaptajn *Flemming Garde-Jørgensen* overtog *Tiselholt* efter sin fader. Han var født på gården 1872, aftjente sin værnepligt og blev sekondløjtnant i feltartilleriet, hvorefter han omkring århundredskiftet trådte ind i *Fremmedlegionen* som officer. *Tiselholt* var i hans ejerperiode 2 gange forpagtet ud — ejeren var mere soldat end landmand. Af forbedringer, han har indført, kan nævnes installation af elektricitet over hele ejendommen til såvel lys som motorkraft, opførelsen af en tilbygning til forpagterboligen samt moderne indretning af svinstalden. I *Oure* og *Vejstrup kirker* lod han indsætte nye, mere bekvemme bænke og gulvfliserne erstatte med bræddegulv.

I 1925 solgtes gården til *Jens Christian Breum* (født 1876), der under forrige verdenskrig handlede med herregårde. Som ejer af *Tiselholt* forbedrede han navnlig bygningerne, idet han bl. a. udvidede kostalden; men han solgte i øvrigt ejendommen allerede i 1928 for 600.000 kr. til *Poul Herbert Teisen*. I denne ejers tid blev avlsbygningerne og forvalterboligen ombygget efter en brand i 1933 og markerne forbedret ved dræning og kalkning. I 1931 overgik *Oure* og *Vejstrup kirker* til selveje.

De af *Axel Valkendorf* opførte bygninger er blevet afløst af den nuværende hovedbygning, som efter tegning af stadsarkitekt *L. P. Fenger* er opført af jægermester *Jørgensen* i 1874, i gotisk renæssancestil med *Lystrup* på *Sjælland* som forbillede. Den ligger på samme sted som den tidligere hovedbygning og består af tre fløje i to etager med

*Havestue
med maleri af
Harald
Slott-Møller
(foto.
Niels Elswing).*

kælder og takkede gavle. Midt på hovedfløjen står et ottekantet tårn med spir. Murene er opført af røde mursten, fremstillet på gårdens eget teglværk af ler fra gårdens grund. I frontonerne over vinduerne findes hoveder i sten af familiens medlemmer, udført af billedhugger F. Sundberg, der med meget talent har skabt disse fordringsløse portrætter. Klokken i tårnet bærer årstallet 1727. Der findes grave på de tre sider af hovedbygningen, som sammen med avlsbygningerne danner et smukt symmetrisk anlæg, hvis akse går gennem en udhugning i strandskoven og på Langeland rammer Snøde kirke. Avlsgården er rødkalket og danner et smukt og tiltalende eksteriør sammen med de grønne træer. Parken danner et smukt hele med den omgivende bøgeskov. Af sjældne træer skal nævnes en ejendommelig platan og tre meget høje og slanke rød-elletræer. Desuden findes på det gamle velbevarede voldsted vestligst i parken en ca. 300-årig gammel bøg.

Tiselholt ligger idyllisk og fredeligt som en enklave borte fra al of-

SVENDBORG AMT

fentlig færdsel. En 1 km lang allé fører fra sognevejen til gården, hvorfra en anden allé går ned til stranden, hvortil der kun er 3 - 400 m. Og smukt er her på alle årstider, ikke mindst når bøgen står skær og fin, og de gule mælkebøtter i tusindvis flammer på grøftekanterne under duftende syrener. Men allersmukkest er der dog en oktoberdag, når solen, løvets brune farver, de røde bygninger og de mange små søer sammen med det blå bælt, på hvis modsatte side bl. a. Egeløkke skimtes, udgør et betagende sceneri. Tiselholt har vel ikke historie som så mange andre af egnens herresæder, hvortil store eller særlig bemærkelsesværdige begivenheder er knyttet, men står nu som et mønster på en veldreven fynsk herregård.

Den første maj 1955 overtog den nuværende ejer, konsul, skibsreder *Adolf Ejler Sørensen* Tiselholt gods, hvis tilliggende er på 300 tdr. ld. ager og 100 tdr. ld. skov. Konsul Sørensen har ladet hovedbygningen restaurere grundigt. Avlsgården er moderniseret og udvidet, bl. a. med en stald til 600 svin og et nyt maskinhus, og alle funktionærboliger er istandsat og moderniseret ved arkitekt Ivar Hansen. Et siloanlæg til 3.000 tønder korn og et moderne korntørreri er opført 1964, — alt i alt forbedringer til ca. 1.500.000 kr., herunder en omfattende dræning.

AXEL PONTOPPIDAN

EJERE

1525 Kjeld Hansen
1535 Jacob Brockenhuus
1551 Jens Baad
1608 - 49 Forskellige ejere
ca. 1649 Axel Valkendorf

1690 - 1839 Forskellige ejere
1839 C. U. Jørgensen
1861 H. W. Jørgensen

1925 J. Chr. Breum
1928 P. H. Teisen

1955 A. E. Sørensen

BYGNINGER

Voldsted »Tislot«
Afbændt under Grevens Fejde

Firfløjet bindingsværksbygning
med tårn opført
1833 Ladegården delvis nedbrændt

1874 - 76 Nuværende trefløjede
hovedbygning opført ved
L. P. Fenger

1933 Avlsbygninger og funktionær-
boliger forbedret efter brand
1955 - 64 Hovedbygning og avlsgård
restaureret og moderniseret ved
I. Hansen

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

Bjørnemose

Tved sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Fra Turøs nordkyst ser man hinsides det smalle sund Bjørnemoses hvide mure lyse på baggrund af skovene ovre på den fynske kyst. Oprindelig må den have været en bondegård i kronens besiddelse, for første gang, man hører om den, er i 1531, da Christian III overlod den på livstid til dens beboer Hans Ottesen mod at denne skulle svare landgilde og føre tilsyn med kronens skove.

I 1618 foretog *Jacob Ulfeldt* et mageskifte med kronen, således at han fik en gård kaldet »Bjørnemoesse« med indgærdet skov til 70 svins olden mod en gård i Kværndrup og en gård i Dalby. Det er muligt, at der endnu på dette tidspunkt har været en bebyggelse med flere ejendomme på dette sted; thi fra 1619 haves et tingsvidne fra Svendborg byting om, at de mænd, der havde boet i Bjørnemose, og de, som endnu boede der, havde haft fri græsning på Halind skov og

Ørkils Fang, og i 1620 siges i et tingsvidne fra Sunds herreds ting, at de, som boede på Bjørnemosegaard og deres formænd fra arilds tid havde haft fri græsning i Halind skov. Et vidnesbyrd om, at Bjørnemose på den tid næppe var en adelig hovedgård, har man også indirekte deri, at biskop Jacob Madsen, som ellers flittigt opregner de adelige gårde i sin visitatsbog fra ca. 1600, lader Bjørnemose uomtalt.

For Jacob Ulfeldt var Bjørnemose kun et lille led i den lange række af store godser, som han ejede. Han skrev sig til Kogsbølle, Urup, Egeskov og Orebygaard, og han havde tid efter anden store forleninger såsom Nyborg og Hindsgavl. Samtidig var han i regeringen et fremtrædende medlem, der efter de lange udenlandsrejser, som han havde foretaget, havde betydelige forudsætninger for at klare vanskelige diplomatiske hverv. Da han, der i 1609 var blevet rigskansler, fik Bjørnemose, stod han på højden af sin bane. Samme år havde han været kongens sendebud på Gottorp, og også senere deltog han i diplomatiske sendelser til Tyskland og Nederlandene. Han døde i Nyborg 1630. Hans datter Birgitte, der arvede Bjørnemose, fik en tragisk skæbne. Hun var født på Nyborg Slot 1614 og var 1630 blevet gift med *Otto Krafse* til Egholm; men det blev sagt om ham, at »han behandlede hende saa slet, at hun to Gange maatte tage ud at tjene for Pige«; andre sagde, at det var hende, der var en slet person, der ofte løb fra sin mand og strejfede om i Tyskland, hvor hun døde 1664. Dette må stå hen; men Birgitte Ulfeldt og Otto Krafse beholdt i hvert fald ikke Bjørnemose ret længe. Allerede 1638 blev den solgt til *Henning Valkendorf*.

Henning Valkendorf var en brodersøn af rigshofmester Christoffer Valkendorf til Glorup. Han var født på Glorup og havde studeret i Leyden og Leipzig, inden han 1624 blev fændrik og 1628 afløste Holger Rosenkrantz som lensmand på Odensegaard. Hans gerning var derefter væsentlig knyttet til Odense by; men han glemte ikke sin hjemegn og sin gård. I 1642 stiftede han Skårup hospital, og 1655 fik han kaldsretten til Tved kirke henlagt til Bjørnemose; men da han døde 1658, var hans økonomiske forhold dårlige, og sønnen Henning Valkendorf, født 1634, måtte se den udlagt til faderens kreditorer, og 1661 pantsatte Hans v. Ahlefeldt den til borgmester Thomas Brodersen Riisbrigh i Odense for 5.000 rdl. På dette tidspunkt

Fra avlsgården (fot. Knudsen og Jochumsen 1944).

ansattes den til 7 tdr. htk. Allerede det følgende år kom gården imidlertid tilbage til Henning Valkendorf den Ældres enke Margrethe Blome; hun købte den af Hans v. Ahlefeldt for 2.360 rdl. I købet medfulgte patronatsretten til Tved kirke, skovmøllen og fem gårde samt en del huse, og Margrethe Blome ejede den uforstyrret til sin død 1679. Så blev den udlagt til Knud Urne til Juulskov, der på det tidspunkt var ved at være op i årene. Bjørnemose måtte han i 1683 pantsætte til biskop Christen Lodberg for 1.500 rdl., og af pantebrevet ses det, at godset var vokset betydeligt, idet hovedgårdstaksten ansattes til 22 tdr. 6 skpr., og bøndergodset var nu på ca. 16 gårde, således at det samlede htk. var 150 tdr. — Men som en boomerang skulle Bjørnemose endnu engang vende tilbage til Valkendorfernes slægt. Henning Valkendorf den Yngre havde med Kirsten Kruse en datter Anna Beate Valkendorf, der var født 1662. Hun blev i 1701 gift på Skaarupgaard med Knud Urne, der havde fulgt to hustruer til graven og selv døde i 1705. Anna Beate Valkendorf og hendes mand boede på Juulskov, og her var det, poeten Mikkell Hansen Jernskæg 26. juli 1706 kom på besøg, endnu noget beskænket af hr. Cortes'

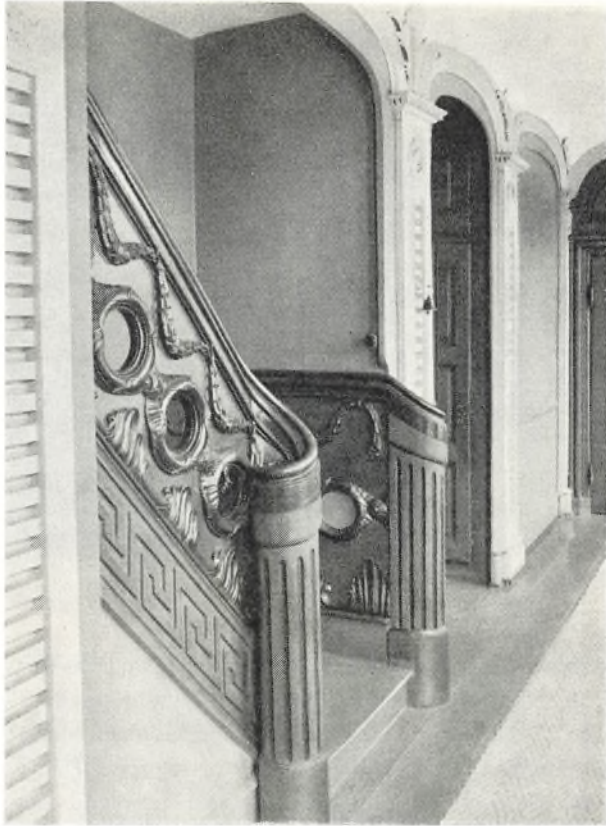
øl og gav denne lille fornøjelige skildring af fruén til Juulskov og Bjørnemose:

»Til denne Gaard vi kom for at tale med den Frue,
 Som der nu eenlig boer i sortbklædte Stue.
 Den Frue gunstig var og tog os vel imod
 Og var med Mund og Haand ret eiehiertegod.
 Confect blev baaret frem og Brændeviin det franske;
 Men som Hr. Cortes Øl mig havde gjort den Vanske,
 At jeg der kunde ei nedsynke mindste Taar,
 Og skulde det end koste den heele Juulskovgaard.
 Den Frue saae ret skarpt paa mine Øienstene
 Og spurgte saa min Præst hist i en Krog alene:
 »Hvad er det for en Gjæst, I føre med paa Vei,
 Hvor er hans Hjemmestavn, jeg kjender hannem ej«.
 Men hvad han gav til Svar, jeg ikke fik at høre,
 Jeg skjøtted lidt derom, mig ønsked kun at kjøre«.

Hendes enkestand varede kun kort. Allerede 1707 giftede hun sig med *Erik Skeel* til Arreskov, og dermed begyndte et nyt afsnit af Bjørnemoses historie.

Erik Skeel var født 1670 og havde været officer, indtil han i 1707 fik sin afsked med majors karakter. Efter sin fader havde han arvet Arreskov og Faarevejle; nu fik han ved sit giftermål tillige en ret nær forbindelse med Bjørnemose, og hans virke her kunne spores langt frem i tiden. I 1723 købte han Turø, der med sine 90 tdr. htk. fordoblede Bjørnemoses tilliggende. Året før stiftede han et hospital i Tved og gav foruden bygningen 1.000 rdl. til fire fattiges underhold. Hans hustru var død i 1720 og begravedes i Tved kirke. Samme sted blev Erik Skeel stedt til hvile og på en ligsten i kirken fremstilledes Knud Urne og Erik Skeel i legemsstørrelse med Anna Beate Valkendorfs brystbillede imellem sig.

I 1714 havde Erik Skeel og hans hustru oprettet testamente, hvorefter den længstlevende skulle arve godserne; derefter skulle de overgå til den sidst afdødes arvinger. I henhold hertil tilfaldt Bjørnemose nu broderen Mogens Skeel, som imidlertid døde 1729, og søsteren Ida Skeel. Hun var født 1676 og havde siden 1713 været enke efter major Wulf Siegfried Holsten til Gelskov. Hun mente, at hun måtte have dispositionsret over Bjørnemose, og derfor skødede hun

*Trappe i
vestfløjen
(fot. Th.
Andresen).*

1742 godset til sin svigersøn *Erik Christian Sehested*, der var gift med *Sophia v. Holsten*. Bjørnemoses hovedgårdstakst opgjordes da til 14 tdr., skovskylden til 4 skpr. ; hertil kom patronatsretten til Tved kirke og halvparten af kongetienden, bøndergodset på Fyn på 91 tdr. htk. og godset på Turø 90 tdr. Købesummen var 14.000 rdl.

Imod denne disposition blev der nu nedlagt protest af hendes forlængst afdøde mands arvinger, repræsenteret af *Ida Juel* ; men *Ida Skeel* forsvarede sig med, at hun havde arvet Bjørnemose efter sin broder, og derfor måtte dette gods være hendes mands stervbo uved-

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

kommende. Der ses da heller ikke at være taget hensyn til protesten ; Erik Sehested tog gården i besiddelse. Hidtil havde han været officer ; men 1743 tog han sin afsked som oberstløjtnant, og så vidt man kan skønne, har han vist Bjørnemose stor interesse. Han opførte i årene 1745 - 56 en ny hovedbygning ; om dens udseende kom man dog ikke danne sig noget klart billede ; men af skiftet efter Erik Chr. Sehested 1757 får man dog et indtryk af de forhold, hvorunder han og hans hustru har levet. Der fandtes en havestue, en dagligstue, en kaffestue og en række stuer, der åbenbart betegnes efter vægbeklædningen: Det zirtzes Kammer, Det røde Kammer og Det blå Kammer, foruden sovekammer og borgestue samt tyendets kamre. En vis litterær interesse kan også spores, selv om biblioteket var spredt over mange forskellige rum. Der var adskillige gudelige og medicinske bøger: Biskop Herslebs prædikener, »Nye Strænge paa Davids Harpe« og »Siælens aandelige Apothek«. I Det røde Kammer var der en række franske bøger, bl. a. Molières Komedier, og i borgestuen havde man anbragt de tyske postiller og folkebøger. Der var et rigt møblement og mange

kostbare sølvgenstande. I stalden stod 10 heste, 56 køer, 2 tyre, 3 kalve og 29 svin, og når herskabet skulle ud at køre, kunne det vælge imellem to kareter, en chaise, en jagtvogn og til vinterbrug en kane. Yderligere var der to arbejdsvogne og en ligvogn. Boets samlede værdi var 19.839 rdl., efter at gælden var trukket fra.

Imellem arvingerne opstod der nogen diskussion om, hvem der efter det barnløse ægtepar skulle overtage godset, ikke mindst på grund af forbindelsen imellem Bjørnemose og familiebegravelsen i Tved kirke; men spørgsmålet løstes ved, at Jens Juel til Hverringe købte Bjørnemose for 32.000 rdl. på sin datter Elisabeth Juels vegne. Elisabeth Juel blev det følgende år (1759) gift med grev *Christian Ahlefeldt-Laurvig* til Tranekær, og indtil 1773 var Bjørnemose denne store godsbesidders hjem. Han var født 1732 på Tranekær, blev officer og avancerede til generalmajor. Han var en mand af den gamle skole, en stiv modstander af landboreformerne. »Man beklipper de grevelige rettigheder«, udtalte han; »man rykker frem med beviser fra århundreder tilbage, intet hjælper, man vil ikke høre nogen modsigelse«. Skylden tillægges Bernstorff, Reventlow, Colbjørnsen og hertugen af Augustenborg. »Varer det ved, henter djævelen alle grevskaber, baronier og adelsmænd; nu skulle vi alle blive bønder«.

Af de 14 børn, som greven havde, og som var født på Bjørnemose, arvede Vilhelm Carl Ferdinand Ahlefeldt-Laurvig godset i henhold til faderens testamente. Det blev udlagt til ham for 36.000 rdl. efter grev Christians død 1791. Han var født 1769, giftede sig 1798 på Vejstrup med Edel Dyre Løwenhielm, en datter af major Hans Brockenhuus Løwenhielm; da hun døde 1804, solgte han Bjørnemose til kammerherre Albrecht Christoph v. Heinen, der dog allerede 1811 videresolgte den til Peter Johansen Neergaard til Ringstedkloster, Kjærup m. fl., der havde været landvæsenskommissær; samme år, han fik godset, bortsolgte han på én gang 66 af de tilliggende bøndergårde, og det følgende år solgte han selve hovedgården til oberstløjtnant Adam Gottlob Josva v. Bülow, der derefter ejede den til 1825. Bülow var født 1751, gik officersvejen og 1814 tog han afsked med titel af oberst og levede derefter på Bjørnemose med sin hustru Anna Margrethe Eilersen.

Bülow overlod 1825 Bjørnemose til sin søn Rasmus Hartvig v.

SVENDBORG AMT

Bülow, der skødede den til forvalter J. P. Jensen, gift med hans søster. Han døde 1847, og efter at den fra 1848 - 54 havde været ejet af partikulier Jens Chr. Harreschou, blev den 1854 solgt af ham til baron *Erik Carl Bille Brahe*, således at gården endnu en gang kom i adelig besiddelse. Han var født på Hvedholm 1827 og gift 1851 med Hedvig Charlotte Amalie Schaffalitzky de Muckadell. Den gamle gård, som Erik Sehested havde opført, til dels af sten fra Ørkil slotsruin, ombyggede han og forsynede den yderligere med en fløj, således at gården nu består af to fløje med høj kælder og et stokværk. I sydfløjen har kælderen dog fuld stokværkshøjde mod haven. Baron Erik Bille Brahe døde 1866, og enken solgte Bjørnemose for 70.000 rdl. til gårdejer *Jens Hansen*, efter hvem den gik i arv til sønnen M. Jensen Kromann, der døde 1920, og til dennes søn godsejer Jens Otto Kromann, der i 1965 har overdraget ejendommen til sin søn *Jens Kromann*. Gårdens areal er på 138 tdr. ld. ager, 5 tdr. ld. eng og 20 tdr. ld. skov.

SVEND LARSEN

EJERE

Kronen
1618 Jacob Ulfeldt
1630 Otto Krafse
1638 Henning Valkendorf
1658 - 1707 Forskellige ejere
1707 Erik Skeel
1742 Erik Chr. Sehested

1759 Chr. Ahlefeldt-Laurvig
1804 - 54 Forskellige ejere
1854 E. C. Bille Brahe

1867 Jens Hansen
1965 Jens Kromann

BYGNINGER

1745 - 56 Vestfløjen opført i ét
stokværk

Den gamle fløj ombygget og
sydfløjen opført

Hovedbygningen set fra haven (fot. Harry Petersen).

Hvidkilde

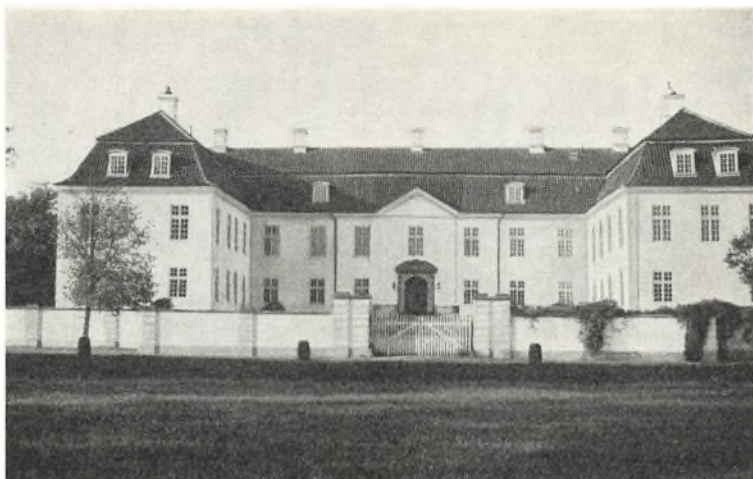
Egense sogn, Sunds herred, Svendborg amt

På et noget usikkert grundlag er Hvidkildes oprindelse henført til en borg *Kildeborg*, der nævnes i kong Valdemars jordebog, og det er ligeledes usikkert, om de adelsmænd, der i den følgende tid nævnes i forbindelse med borgen, har været ejere eller fogder for kongen eller for en standsfælle. Det er mænd som Anders Pedersen (Panter) og Johan Wittekop (Krummedige). Men med rigsmarsken *Claus Rønnow* (død 1486) får vi historiens faste grund under fødderne; om ham ved vi, at han var Hvidkildes ejer. Han nævnes blandt de adelsmænd, der opsgav kong Erik huldskab og troskab, blev under kong Christoffer optaget i rigsrådet og modtog ridderlaget af kongens hånd. Hans indflydelse steg yderligere under den følgende konge, og han kom endelig til at beklæde det vigtige embede som rigsmarsk. Claus Rønnow stod i sine senere år som den mest ansete og ledende mand inden

for den fynske adel, og da han havde lukket sine øjne i 1486, begra-vedes han i Sankt Hans kirke i Odense, hvor hans ligsten endnu er at se. Han havde først været gift med Kirstine Gyldenstjerne og anden gang med Birgitte Christiernsdatter Vasa, en slægtning af den senere svenske konge.

Hvidkilde gik i arv til en søn af Claus Rønnows andet ægteskab, Markvard Rønnow (død 1506), der efter faderen kom til at indtage en lignende fremtrædende stilling inden for den fynske adel, ligesom han også opnåede at blive både ridder og medlem af rigsrådet, og deltog i kong Hans' felttog i Sverige, hvor han i 1497 endog førte hovedbanneret. Ved ægteskab trådte han i forbindelse med en anden af de ledende mænd inden for den fynske adel, idet han blev gift med Mette Hardenberg, en datter af Joachim Hardenberg til Hvedholm og Mette Tinhuus. Mest kendt er de træk af Markvard Rønnows livshistorie, der knytter sig til hans langvarige og bitre strid med broderens efterfølger på Odense bispestol, Jens Andersøn Beldenak ; det vides, at det engang gik så vidt, at hr. Markvard belejrede bispens faste borg Ørkil ved Svendborg, og at det også personlig gik på livet løs, tyder den anekdote på, der beretter, at det ved et tilfældigt møde mellem de to mænd kun lykkedes bispem at redde sit liv ved at give sig til at læse i en bog, hvorved den kampberedte adelsmand blev greben af skræk for, at den gejstlige mand, der havde ord for at kunne mere end sit fadervor, manede fanden selv frem til hjælp, og hurtigst muligt tog hr. Markvard flugten. Striden selv blev aldrig bilagt, og Markvard Rønnow efterlod den ved sin ret tidlige død til sin slægt og navnlig til sin ikke mindre bekendte søn Eiler, der arvede Hvidkilde. Han var dog endnu dengang kun et barn, og gården styredes foreløbig af moderen, der overlevede sin mand i over tyve år.

Eiler Rønnow var blandt de adelsmænd, som rigsrådet efter Frederik I's død egenmægtigt optog i sin midte, men mærkelig nok synes han — hvis broder Joachim var den sidste Roskildebisp — at have hørt til det protestantiske parti, og ved mødet i Hjallese var han blandt de adelsmænd, der lovede at tage hertug Christian til konge. Da fejden derefter brød ind over landet, blev han som flere af sine standsfæller som fange sendt til Meklenborg og ramtes ved sin løsladelse af den nye konges unåde, som foreløbig kostede ham pladsen

Hovedbygningen set fra syd (fot. Harry Petersen).

i rigsrådet. Det varede dog ikke længe, før hr. Eiler atter kom til ære og værdighed; han optoges påny i rådet og fik meget anselige forleninger, og i årenes løb kom han til at høre til landets rigeste mænd, styrket i anseelse også ved sit ægteskab med marsken Tyge Krabbes datter Anna. Også blandt sine fynske standsfæller indtog han en førende stilling, efter at han allerede i sine første år, endnu i Frederik I's tid, havde fået en lykkelig afslutning på slægtens strid med Odensebisen, der tilsidst endog blev dømt som »tremarksmand« for løgn og æreskænderi. Hvidkildes jordtilliggende var blevet forøget og forbedret, og Eiler Rønnow havde til gården erhvervet patronatsretten til Egense kirke, men større betydning fik det, at han rejste en hel ny bygning, som endnu står, omend i så stærkt ændret skikkelse, at kun det kyndige øje opdager den gamle kærne. Eiler Rønnows borg, der blev ødelagt i Grevefejden, har muligvis ligget på voldstedet i Dyrehaven mellem Hvidkilde og Nielstrup, og hr. Eiler har da valgt at flytte den længere ned mod den dengang ca. 130 tdr. ld. store sø, hvor der var bekvem lejlighed til at indgrave et lille kvadratisk voldsted. Han opførte da det hus, som udgør midterpartiet i den nuværende bygning, hvor de hvælvede kældre viser det oprindelige om-

»Skrivrlængen« og stalden set fra sydvest (fot. Th. Andresen).

fang ; over disse kældre har vel, som almindeligt i hin tids adelsgårde, hævet sig to stokværk, hvor ruminddelingen i det underste formodentlig har svaret til den, vi endnu finder i kældrene, medens det øverste formentlig har været optaget af riddersalen. Ved gravning syd for slottet er der fundet murrester, der formentlig stammer fra en mindre avlsgård.

Var der end rigdom og glans i hjemmet på Hvidkilde, så gik dog ikke sorgen dørene forbi, sine sønner mistede Eiler Rønnow, og da han døde i 1565 og stedtes til hvile i Egense kirke, sank med ham slægtens mandsstamme i graven, og gården gik i arv til hans døtre. Karen Rønnow var gift med Jens Bille til Gammel Køgegaard og Vrejlevkloster, han døde allerede 1575 endnu i sine bedste manddomsår. Fru Karen synes som enke at have levet på Hvidkilde, men en part i gården ejedes dog af hendes søster Anne Rønnow, der var gift med den rige Erik Hardenberg til Skovsbo, der besad meget jordegods, men hårdt hjemstøttes af huslige sorger ; sine tre sønner

mistede han og døde selv som den sidste mand af sin slægt, få år efter fulgt i graven af sin hustru, med hvem den Rønnowske slægt helt uddøde. Hun havde i mange år lidt af dybt tungsind, der grænsede til sindssyge, en lidelse, som nedarvedes på datteren Mette Harndenbergh, gift med Preben Gyldenstjerne; hun troede sig besat af en ond ånd. Der kan næppe være tvivl om, at dette ægtepar har beholdt en part i Hvidkilde, da vi siden finder, at dette var tilfældet med deres søn Henrik Gyldenstjerne, der i øvrigt som sin fader skrev sig til Skovsbo.

Efter Karen Rønnow er død i 1592, fremtræder hendes søn *Markvard Bille* som indehaver af Hvidkilde og må have ejet størsteparten af gården. Han var gift med Susanne Brockenhuus, en datter af den ved sine indholdsrige kalenderantegnelser bekendte Eiler Brockenhuus til Nakkebølle, der ægtede hans søster Anne Bille. Den ulykkelige skæbne, der ramte ægteparret på Nakkebølle, at alle dets talrige børn døde som spæde, gav ikke blot anledning til en af tidens talrige uhyggelige trolddomsprocesser, men havde også den skæbnesvangre følge, at Markvard Bille ved Eiler Brockenhuus' død arvede en part i Nakkebølle og derefter resten af sit liv lå i kiv og proces med søsteren, hvem sorgen også synes at have gjort noget vanskelig medgørlig. — I begyndelsen af 17. århundrede gik den nærliggende Søbo hovedgård med alt dens jordtilliggende ind under Hvidkilde; den havde sin plads sydøst for Hvidkilde Sø, i Amalielystskovens sydvestlige hjørne, hvor dens voldsted endnu er synligt.

Da Markvard Bille døde i 1631, efterlod han en søn Eiler Bille, der siden, efter fasterens død, arvede Nakkebølle, men hele sit liv var meget svagelig og døde ugift, og datteren Karen Bille, der et par år forinden var blevet gift med *Falk Gjõe*. Dette ægtepar kom nu i udelt besiddelse af Hvidkilde, også af den part, som Henrik Gyldenstjerne havde arvet fra sin moder og som han, samme år som Markvard Bille døde, mageskiftede til Jørgen Skeel til Ulstrup, der imidlertid nogle måneder senere endte sit liv under et ophold på gården. Her fik Falk Gjõe og Karen Bille en dag i 1635 besøg af hr. Falks unge søster jomfru Sibylle Gjõe, der ved sin bortrejse efterlod et skrin, hvori hun havde lagt det barn, hun netop havde født til verden i dølgsmål på Jerstrup og straks efter ombragt; hvilken sorg og skam

SVENDBORG AMT

det har været for ægteparret på Hvidkilde, da denne gruelige sag opklaredes og førte til den unge ulykkelige kvindes henrettelse, lader sig let forestille.

Falk Gjøe var et af de mest ansete medlemmer af den fynske adel og spillede på flere områder en fremtrædende rolle; ved en lang række køb og mageskifter forøgede og forbedrede han sit fynske gods og erhvervede for forstrækninger til kronen under Torstenssonfejden tienden af Kirkeby og Sørup sogne. I interessen for lærde sysler mødtes han med søsteren Anne Gjøe, der lagde grunden til det bibliotek, som endnu eksisterer under Karen Brahes navn; jomfru Anne, der forblev ugift, levede i mange år i broderens hjem, og da Falk Gjøe var død i 1653, boede hun sammen med svigerinden Karen Bille og flyttede med, da denne tog i huset hos sin datter Susanne Gjøe, der var gift med Preben Brahe, som i svenskekrigens vanskelige år boede på Næsbyholm. De onde tider havde ganske gjort ende på velstanden på Hvidkilde, og Karen Billes formueforhold var i hendes sidste år yderst slette; allerede 1661 skriver hun til kongen og klager sin nød og ender med at bede om, at kongen vil beskikke nogle gode mænd til at udlægge kreditorerne gods. I jordebogen fra dette år er hovedgården opført med 160 tdr. htk., mens der af bøndergods var ikke mindre end 1.075 tdr., men af alt dette blev kun en ringe del tilbage, da kreditorerne var fyldestgjort. Fru Karen beholdt vel af bøndergodset 421 tdr. htk., men dets værdi var såre ringe, da det for største delen bestod af øde og afbrændte gårde. I 1679 solgte hendes arvinger gården, og Hvidkilde gik dermed for stedse ud af de gamle slægters besiddelse.

Den nye ejer hed *Valdemar Gabel* og var en søn af den fra Frederik III's historie velkendte statsmand. Han var en i enhver henseende uduelig person, der udelukkende skyldte faderens navn den ansete stilling, han i ydre henseende kom til at indtage, og hans økonomi var alle dage så slet, at det efterhånden lykkedes ham at ødelægge sine godser i bund og grund. Da den nye matrikel blev affattet under Christian V, ansattes Hvidkilde til 66 tdr. htk. ager og eng og 18 tdr. skovskuld; til gården hørte af bøndergårde 21 af 43 gårde og 4 af 30 huse i Egense sogn og de 27 af Sørup sogns 43 gårde foruden nogle enkelte gårde i de andre tre nabosogne, Kirkeby, Ollerup og

*Hovedportalen
på gårdsiden
med Johan
Lehns våben
(fot. Harry
Petersen).*

Øster Skerninge og noget spredt, fjernere liggende gods, nemlig i Hundstrup og Vester Skerninge, i Broby, Hillerslev, Ringe, Gislev, Øksendrup og Tved sogne; endelig ejede Hvidkilde også Egense, Sørup, Øster Skerninge, Hundstrup, Ollerup, Strynø, Drejø og Avernakø kirketiender og Egense kongetiende. Under hovedgården var 312 tdr. ld. under plov, der høstedes årlig 234 læs hø og var græsning til 99 høveder. I årenes løb blev godsets tilstand stedse slettere; mange bøndergårde lå øde hen, og adskillige beboedes af husmænd og arbejdere, som delte de faldefærdige bygninger og jorden imellem sig, men kun dyrkede så meget, som de anså for strengt nødvendigt

En af riddersalens seks gobeliner, antagelig indkøbt i Flandern af Abraham Lehn d. Yngre ca. 1718 (fot. Th. Andresen).

for et kummerligt livsophold, og naturligvis som følge deraf var ganske ude af stand til at betale nogen skatter og afgifter. Også hovedgårdens bygninger var fuldstændig forfaldne, både avlsgården, hvor navnlig tærskeladen var ganske faldefærdig, og selve den gamle hovedbygning, der i Gabels sidste år manglede de fleste vinduesruder og i det hele taget frembød et yderst elendigt og frastødende skue. Det er endelig også særdeles karakteristisk for godsets styrelse og drift i disse år, at der hverken eksisterede nogen ordentlig jordebog, eller blev ført skifte- og fæsteprotokoller over godsets beboere.

Naturligvis kunne denne tingenes tilstand ikke vedblive at vare. Da bønderne ingen afgifter betalte, og hovedgårdens jorder dyrkedes slet, var Gabel ikke heller i stand til at svare kronen, hvad han skulle, og tilsidst var restancerne vokset ham således over hovedet, at der ikke var nogen udveje mere, og *kronen* måtte følgelig overtage gården i 1724. Da imidlertid ejeren da var passeret de halvfjerdsindstyve år, skete det på de lempelige vilkår, at han fik lov til for sin livstid at blive siddende på gården og nyde så meget deraf, at han kunne leve, og

kronens overtagelse var således snarest en behagelighed for ham, da han derved friedes fra alle byrder og bekymringer. Opredningen af, hvad der var af bøndergods, og indretningen af en jordebog var et stort arbejde efter den forvirring, der hidtil havde hersket, og det viste sig snart, at det ville blive alt for kostbart at gennemføre en fornuftig arrondering og bringe alt det øde gods med de forladte bygninger og forhuggede skove i ordentlig stand igen. Kongen besluttede sig da til at sælge, og der meldte sig da også snart en køber, den unge københavnske købmandssøn *Johan Lehn*, hvis fader havde tjent en formue og havde meget betydelige fordringer på kronen, og hvis ældre broder Abraham Lehn for sin del netop havde fået Højbygaard på Lolland udlagt og siden erhvervede talrige andre godser. Allerede 1725 blev Johan Lehn Hvidkildes ejer, rigtignok mod at yde Valdemar Gabel en livrente, men denne forpligtelse bortfaldt meget snart med Gabels død. Den halve part i Lindskov fulgte med i købet, og den anden halvdel erhvervede Lehn et par år efter, og da v. Hobe på Nielstrup døde, ægtede han enken, Edel Margrethe Løwenhielm, og fik således sit ønske opfyldt at føje Nielstrup til sin ejendom.

Johan Lehn tog sig med stor iver og dygtighed af den opgave at bringe det forfaldne og ødelagte gods på fode og trods de hårde tider, landbruget måtte gennemgå omkring århundredets midte, blev der udrettet et meget betydeligt arbejde. Eiler Rønnows gamle hus var jo også ved Gabels død yderst brøstfældigt, men den nye ejer så sig i stand til ikke blot at restaurere det, men også helt at ombygge og betydeligt at udvide det; ved hver ende tilføjedes en ny stor fløj, og hele gården ændredes i tidens stil, således at den ganske fik karakteren af et smukt barokpalæ.

Da Johan Lehn, som i 1731 tilligemed broderen var blevet ophøjet i adelsstanden, ikke havde nogen børn i sit ægteskab, gik de fynske godser efter hans og hans hustrus død over til hans brodersøn Poul Abraham Lehn, der blev en af tidens rigeste godsejere; fra sin fader Abraham Lehn havde han arvet Højbygaard og Berritsgaard på Lolland og købte senere selve Orebygaard og Lungholm. Han var gift med Erica Christine Cicignon, en datter af oberstløjtnant Johan Frederik Cicignon til Nakkebølle, men der fødtes i dette ægteskab kun døtre, som kom til at dele de talrige godser, der endnu er i deres ef-

SVENDBORG AMT

terkommeres besiddelse ; af de lollandske oprettedes baroniet Guldborgland og stamhuset Højbygaard, der senere forandredes til baroniet Sønderkarle, og de tre fynske gårde erigeredes i 1781 til baroniet Lehn. Som tilfældet var med de fleste andre i denne sene tid oprettede len, tillagdes der ikke baroniet Lehn skattefrihed, og erektionsbrevet indeholdt derfor også den bestemmelse, at lenet ikke, i tilfælde af at erektors slægt uddøde, skulle hjemfalde til kronen, men blive et stamhus for hans kollateralarvinger og slægtninge efter nærmere derom trufne dispositioner ; baroniet var med andre ord i virkeligheden ikke noget len, men et stamhus, hvis besiddere fik barontitel. Baroniet omfattede ialt omtrent 1.400 tdr. htk., hvoraf de 300 var hovedgårdstakst, nemlig foruden Hvidkilde, der var på ca. 90 tdr., Nielstrup med ca. 40 tdr. og Lindskov med omtrent 20 tdr., det store antal kirketiender, som beløb sig til omtrent 150 tdr.

Sine store godser styrede Poul Abraham Lehn med megen dygtighed og sjælden humanitet. Den store og bekostelige reform at udskifte godset, som i hans tid stod på dagsordenen, tog han fat på med iver og interesse og var i denne sag en foregangsmand, som gik både grundigt og ihærdigt til værks. Han begyndte naturligvis med de byer, hvor han var ene lodsejer, udskiftede jorden, så hver mand fik sin lod og en skovpart på det bekvæmest mulige sted, og udflyttede gårdene, der opførtes både solidt og pynteligt af brændte sten og godt ege- og fyrretømmer. Hvor ejendomsforholdene var mere vanskelige, og han på grund af fællesskab med andre godsejere ikke havde frie hænder, blev begyndelsen gjort med, at udskiftningen blev foretagen byvis, men det lykkedes ham efterhånden at få reformen helt gennemført næsten overalt på det fynske baroni, og en særlig omhu viste han for husmændene, som han stræbte at forsørge med gode lodder og velbyggede huse for at tilskynde dem til flid og vindskibelighed. En samtidig priser de lange rækker af smukke huse med velhavende beboere, og for de væverier og spinderier tæt uden for Svendborg, hvor Lehn forstod at sysselsætte mange flittige hænder, navnlig med tilvirkning af drejls- og olmerdugsstoffer. Han var ivrigt bestræbt på at afskaffe hoveriet, som efter hans opfattelse var en ren skole i dovenskab og slendrian. Alligevel var han en konservativ og meget forsigtig mand, der holdt på, at alle forandringer i den be-

Kaminstue (fot. Stoffer).

stående tilstand skulle gennemføres med stor varsomhed. Hastværk duer sjældent noget, siger han således i en indberetning til regeringen om gennemførelsen af udskiftningen, allermindst hvor der handles med hele landets og folkets velfærd. Lehn stillede sig således meget kritisk over for reformiveren, der jo ofte kom til orde på en noget hæsbæsende måde; han var en bestemt modstander af stavnsbåndets løsning, som han anså for en stor uretfærdighed mod godsejerne, og da han i kraft af sin stilling som en af landets største godsejere fik sæde i den store landbokommission, holdt han sig i reglen borte fra forhandlingerne, både i erkendelse af, at han intet formåede at udrette imod den nye strømning og frastødt af den tone og tendens, der herskede her. Men det skal ikke glemmes, at Poul Abraham Lehn i handling viste sig som en af tidens bedste jorddrotter, for hvis store, frugtbare arbejde selv hans principielle modstandere bøjede sig i beundring. — Da kammerherre Lehn døde i 1804, efter nogle år forinden at have mistet sin hustru, blev hans vidtløftige efter-

SVENDBORG AMT

ladenskab delt mellem hans arvinger efter forud truffne dispositioner. Den næstældste datter Margrethe Krabbe Lehn var allerede forlængst død efter i få år at have været gift med Hartvig Gottfried Barner til Barnersborg, med hvem hun havde en datter Christiane Henriette Barner, der nu arvede baroniet Guldborgland og samme år ægtede baron Otto Ditlev Kaas til Nedergaard. Også den tredie datter Elisabeth Catharina Lehn var død før faderen; hun havde først været gift med Caspar Herman von Krogh til Søholt, efter hvis tidlige død hun havde ægtet Frederik Julian Christian von Bertouch, og til en søn af dette ægteskab overgik snart efter stamhuset Højbygaard, der oprindelig tilfaldt den yngste datter Johanne Frederikke Lehn, som døde det følgende år og ikke efterlod sig nogen børn i sit ægteskab med Frederik von Walmoden. Baroniet Lehn gik endelig i arv til den ældste datter Sophie Amalie Lehn, der var gift med major, kammerherre Hans Rantzau, der nu ophøjedes til baron med navnet Rantzau-Lehn, men døde et par år senere.

Også på løsøre var Lehns bo meget rigt, og der holdtes en stor auktion, blandt andet over kareter, kaner og ridetøj, over en mængde værdifulde ure og navnlig over betydelige masser af guld- og sølv-tøj. Imidlertid var der også, som en naturlig følge af de store reformers gennemførelse, i tidens løb blevet ophobet en ret anelig gæld, hvoraf en trediedel kom til at hvile på baroniet Lehn. Dels til afvikling heraf, dels til den endelige afslutning af udskiftningen blev det derfor nødvendigt for den nye besidderinde at optage et lån, hvortil der da erhvervedes den fornødne bevilling. Blandt andre byer stod Kirkeby og Slæbæk tilbage, og da selvejergården Slæbæksgaard i Kirkeby sogn lå midt mellem baroniets ejendomme og følgelig vanskeliggjorde udskiftningen, blev denne gård i 1813 erhvervet og bestemt til enkemandssæde for baroniet. Efter krigen indtrådte der som bekendt meget vanskelige tider for landbruget, da kornpriserne med rivende hast sank så langt ned, at bønderne ikke formåede at betale deres afgifter, og baroniets hele økonomiske status derved i løbet af få år blev meget slet. Til den almindelige elendighed kom forskellige uheld, således at stuehuset på Nielstrup styrtede sammen og måtte genopføres næsten helt fra nyt, og at ladebygningerne på Hvidkilde afbrændte ved lynnedslag. I 1824 vidste besidderinden da ingen anden

udvej end at ansøge om at få bevilget en administrationskommission ; men denne arbejdede nu også med så stor ihærdighed og dygtighed, at det kun varede få år, før baroniets gæld så vidt var afviklet og sagerne kommen på en god fod, at den atter kunne ophæves, og styrelsen overdroges til baron Frederik Christian Holsten-Lehn-Charisius, der var gift med besidderindens datter Pauline Christine Rant-zau-Lehn, der ved moderens død i 1834 arvede baroniet.

I tredive år regerede dette ægtepar på Hvidkilde, en menneskealder, der betegner en rig og frugtbar opgangsperiode for det danske landbrug, som også på ny bragte udvikling og velstand til huse på det gamle fynske herresæde. I baron Holstens sidste år begyndte fæstegodsets overgang til fri ejendom ; fra 1854 til 1860 solgtes næsten hele fæstegodset, ialt omtrent 900 tdr. htk. Heraf tilbagekøbte den senere ejer, baron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn, dog ret betydelige arealer. Da baronessen døde 1860 på årets første dag uden at efterlade sig nogen børn, måtte baron Holsten forlade det ham så kære Hvidkilde, hvis park og haveanlæg navnlig havde interesseret ham så stærkt, da baro-

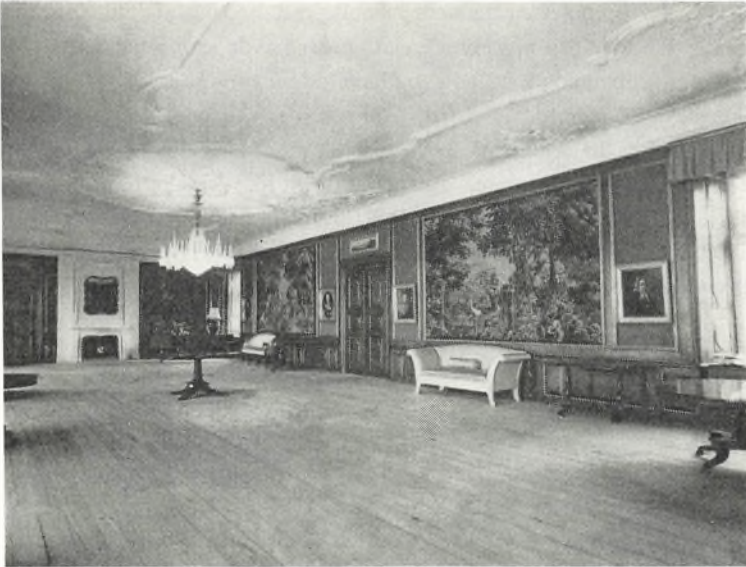
Bibliotek (fot. Stoffer).

SVENDBORG AMT

niet jo skulle gå i arv til hans hustrus slægt. Arving var den ovenfor nævnte kusine Christiane Henriette Barner, der efter sin første mands, baron Kaas-Lehns, død havde ægtet baron Henrik Christian Rosenørn-Lehn, efter hvem hun nu var enke. Hun besad baroniet Guldborgland og var særlig knyttet til Orebygaard, medens hun ikke har nogen plads i Hvidkildes historie, da hendes besiddertid her kun kom til at strække sig over et par måneder, idet hun døde allerede i marts, samme år som hun var tiltrådt.

Baroniet Lehn gik nu i arv til baron *Otto Ditlev Rosenørn-Lehn*, ældste søn af Henrik Christian Rosenørn-Lehn og Christiane Henriette Barner. Allerede i en årrække havde han bistået sin moder i bestyrelsen af baroniet Guldborgland, hvis besiddelse han nu ved hendes død ligeledes tiltrådte, og sit liv igennem følte han sig stærkest knyttet til Orebygaard, hvor han helst opholdt sig, når ikke embedsforretninger holdt ham fast i hovedstaden ; i mere end tyve år, fra 1870 til sin død, var han udenrigsminister, først i Holstein-Holsteinborgs og siden i Estrups ministerium. Med indsigtfuld dygtighed og forstandig sparsommelighed styrede baron Rosenørn-Lehn sine godser, som han viede et stort og interesseret arbejde. Han fortsatte salget af bøndergodset under Hvidkilde og fik i 1869 tilladelse til at afhænde Slæbæksgaarden mod at erhverve Lehnshøj, som indlemmedes i baroniet. 1892 døde han ugift og uden at efterlade sig livsarvinger ; medens baroniet Guldborgland gik over til hans yngste broder, baron Christian Conrad Sophus Rosenørn-Lehn, tilfaldt baroniet Lehn den ældre broder baron Erik Christian Hartvig Rosenørn-Lehn, der var gift med rigsfriherinde Polyxene Adelheid Louise Elise Pechlin von Löwenbach. Dette ægtepar havde sit hjem på Hvidkilde, og efter baronens død i 1904 købte enken villaen Stella Maris ved Svendborg Sund, hvor hun boede, indtil hun seks år senere fulgte sin mand i graven. Baroniet var imidlertid tilfaldet datteren af dette ægteskab, baronesse Anna Christiane Adelheid Rosenørn-Lehn, der var gift med greve Frederik Ludvig Wilhelm Ahlefeldt-Laurvig, en yngre søn fra Tranekær, som ejede Kærsgaard i det nordvestlige Fyn, hvor de havde deres hjem og stadig boede. Da greve Ahlefeldt døde i 1909, flyttede grevinden til København og overdrog 1910 baroniet til sin ældste søn *Christian Erik Julius greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn*, 1906 gift med Sophie Magdalene baro-

Riddersalen (fot. Stoffer).

nesse Reedtz-Thott fra Biskopstorp; han havde boet på Lehnskov som forpagter. Denne besidder var forstkandidat; han gik med iver og interesse op i styrelsen af sit gods, men Hvidkildes herlige skove stod vistnok hans hjerte nærmest. På hovedbygningen lod han ved arkitekt Jens Ingwersen foretage en kyndig og pietetsfuld restauration, som så vidt muligt har fjernet sporene af tidligere uheldige ombygninger, og ved en lille omlægning af landevejen, som går tæt forbi gården, og opførelsen af en mur, der hegner en lille indkørselsgård, kom Johan Lehns smukke palæ bedre til sin ret i de idylliske omgivelser. I 1925 overgik baroniet Lehn til fri ejendom, og samtidig frasolgttes Lehnskov, Heldagergaard og Teglværksgaarden; det meste af gården Kiding i Sønderjylland anvendtes som afleveringsjord til Statens Jordlovsudvalg; senere solgttes gården Lehnshøj. Allerede inden grev Christian døde i 1959, havde den ældste søn, kammerherre, hofjægermester *Axel greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn*, overtaget godset, således Hvidkilde i 1951, Nielstrup i 1954 og Hvidkilde skovdistrikt og savværk i 1955. I 1950 blev greven gift i Eastbourne i England med Joan Garrett.

SVENDBORG AMT

I 1959 er foretaget en gennemgribende restaurering af hovedbygningen, der under den nuværende ejers fader havde stået ubeboet. Hvidkilde hovedbygning med park og have udgør nu 47 tdr. ld., Hvidkilde ladegård 631 tdr. ld., Nielstrup 260 tdr. ld.; skovene, der i 1805 var på 1.500 tdr. ld., er nu på 2.694 tdr. ld., medens Hvidkilde, Nielstrup og Ollerup søer tilsammen optager 170 tdr. ld.; endelig omfatter forskellige fæste- og lejhuse ialt 238 tdr. ld. Hvidkilde ladegård blev i 1932 delvis ødelagt ved brand og derefter ombygget ved arkitekt Jens Ingwersen.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- Claus Rønnow
1506 Eiler Rønnow

1592 Markvard Bille
1633 Falk Gjøe
1679 Valdemar Gabel
1724 Kronen
1725 Johan Lehn

1804 Sophie Amalie Rantzau-Lehn
1860 O. D. Rosenørn-Lehn
1910 Chr. E. J. Ahlefeldt-Laurvig-Lehn

1951 A. Ahlefeldt-Laurvig-Lehn

BYGNINGER

- ca. 1230 Voldsted i Dyrehaven kaldt Kildeborg(?)
1535 Borgen ødelagt
ca. 1550 Nuværende midtfløj opført

1742 Midtfløjen udvidet og vest- og østfløjen opført ved Philip de Lange (?)
1820 Ladegården opført efter brand

1919 Hovedbygningen restaureret ved Jens Ingwersen
1932 Ladegården delvis nedbrændt og genopført ved Jens Ingwersen

1959 - 60 Gennemgribende restaureret

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

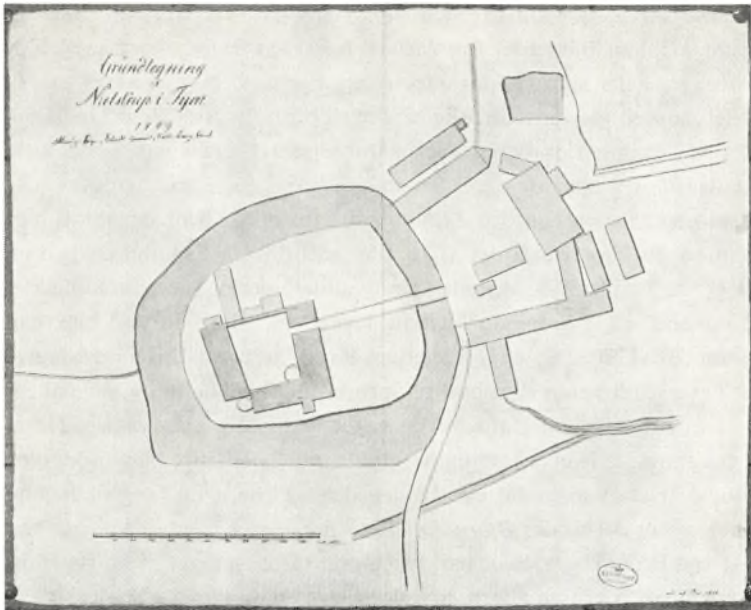
Nielstrup

Ollerup sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Det smilende sydfynske land er mere end nogen del af Danmark herregårdenes land. Den ene gård afløser den anden ; nogle hører arkitektonisk set til vore bedste herregårde ; til dem hører Nielstrup slet ikke, men den har alligevel en lang og broget historie. Gården ligger ikke ret langt fra Svendborg, nær landevejen Svendborg-Assens, og smukt omgivet af sø og skov. Nielstrup er oprindelig en landsbyhovedgård, der i tidens løb har opslugt de andre gårde i byen. Gårdens første kendte ejer er »unge« hr. *Niels Brock* til Hikkebjerg, Bregenholt, Nielstrup og Faarevejle. Meget ved vi ikke om denne ridder, der levede i de urolige år under Christoffer II og hørte til den kreds af stormænd, der jog kongen af landet i 1326 og medbeseglede hertug Valdemars håndfæstning. Som ejer af Nielstrup efterfulgtes han af sønnen

Eske Brock, der i 1360'erne skødede gods til Valdemar Atterdag på Tåsinge og i 1372 på Ørkel Slot ved Svendborg skiftede med sin søster fru Johanne Brock, der fik Nielstrup med »Woltemølle« og »Agards« møllested og alt faderens gods i »Uldorp« sogn tilligemed Faarevejle m. v. Samme år, som skiftet fandt sted, døde fru Johanne. Sønnen, Jens Andersen, var Valdemar Atterdags håndgangne mand, og han forsvarede tappert Bygholm ved Horsens mod holstenerne; senere blev han drost og lensmand på Tranekær, og han var en af dronning Margrethes mest betroede mænd, og som hørende til den kreds af mænd, der støttede hendes politik, var han nærværende i Kalmar 1397 og beseglede her unionsdokumentet; han døde 1408. Skønt han synes at have fået Nielstrup efter moderen, hedder det dog i 1395, at han havde gården i pant af Henneke Moltke af Torbenfeldt.

I det hele taget er vor viden om Nielstrups ejere ret usikker i begyndelsen af det 15. århundrede. Samme år, som Jens Andersen døde, nævnes som gårdens ejer *Henning Kabel* af en mecklenburgsk slægt, der kom til Danmark i 14. århundrede, han var lensmand på Ørkel ved Svendborg og levede endnu i 1430; meget tyder dog på, at han ikke har været eneejer, thi i 1423 fremlagde Jep Basse af Nielstrup et tingsvidne på Sunds herredsting, der gik ud på, at den svend, som Jep Basse slog ihjel, blev slaget i Jep Basses egen gård og den svend, »som saar blev gjort«, kom rendende med en spændt »armbrøst« mod Jep Basse, og Jep Basse blev ganske hånlig og »smæligh« fortabt, førend han gjorde dem noget imod; dokumentet kaster lys ind i det mørke, som ellers skjuler det daglige livs begivenheder på den tid og fortæller os, at Nielstrup også har været hjemsted for blodige og voldsomme begivenheder. Det blev dog ikke Jep Basse og hans arvinger, der beholdt Nielstrup; Henning Kabels datter, Elsebe Kabel, efterfulgte sin fader på gården, hun var gift 3 gange; først med hr. Claus v. Vitzen, derefter med Bjørn Olufsen Bjørn til Steensgaard ved Fåborg; som Jens Andersen var han en af dronning Margrethes betroede mænd og medbesegler af unionsdokumentet, desuden lensmand på Næsbyhoved. 1433 stiftede han messer i Sankt Hans kloster i Odense for dronning Margrethe, sin egen og sine slægtninges sjæle; kort efter døde han. Fru Elsebes 3. mand var Gert Bryske, der ligeledes var rigsråd og hovedsmand på Næsbyhoved. Fru Elsebe, der overlevede sine 3 ægte-

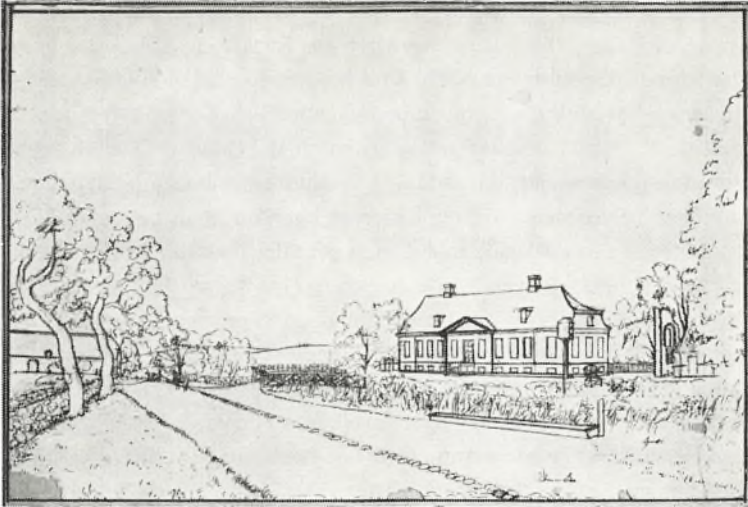
Grundplan 1749 (Nationalmuseet).

fæller, gav store gaver til Sankt Hans kloster i Odense og stiftede sjæle-messer for Gert Bryske og sine to tidligere ægtefæller; hun levede endnu 1462, men døde formodentlig kort tid efter og blev begravet sammen med Gert Bryske i Sankt Hans kirke, hvor deres ligsten stadig findes. Denne ligsten hører til vore smukkeste; på stenen er afbildet Gert Bryske og fru Elsebe; han er fremstillet som en drabelig krigere i fuld rustning med slagsværd og lanse, medens hun bøjer sig over mod sin strenge ridder og rækker ham en blomst.

Fru Elsebe Kabels søn af 2. ægteskab, *Johan Bjørnsen Bjørn*, ejede Nielstrup i 1449, og til denne gamle fynske adelsslægt blev Nielstrup nu knyttet. Johan Bjørnsen spillede en rolle i sin samtid som stadig deltager i tidens forhandlings- og fredsmøder, medlem af rigsrådet og lensmand i Skive. Han fortsatte slægtens gamle tilknytning til Johaniterordenen ved at skænke gods til Antvorskov kloster; men heller ikke han synes at være enejer af Nielstrup; thi *Anders Eriksen Gylden-*

stjerne skrev sig 1455 til Nielstrup ; hans datter Beate Andersdatter ægtede Johan Bjørnsens søn *Jachim Johansen Bjørn*, der derved blev eneejer ; hans søn Jachim Jachimsen Bjørn, der 1495 skrev sig til Nielstrup, solgte formodentlig gården til rigshofmester *Poul Laxmand*, der var Danmarks rigeste adelsmand, ejer af flere hovedgårde, købstadgårde i 9 byer og ca. 900 bøndergårde. Længe var han ikke gårdens ejer ; thi da han den 22. juni 1502 forlod Københavns Slot, blev han på Højbro overfaldet af to adelsmænd og gennemboret med en daggert, hvorefter de kastede ham i vandet, idet de råbte: »Du hedder Laxmand, altså hører du hjemme i vandet«. Efter sin død blev han dømt for at have ægget »alt Sveriges Raad« til ulydighed mod kongen, at have sendt hemmeligt bud til oprørerne i Stockholm og have åbenlyst udtalt, at kong Hans havde været Danmark »en skadelig Herre og Konning«. Hans ejendomme, deriblandt Nielstrup, blev inddraget. Nogle år efter mageskiftede *kronen* den og Nielstrup fang til Jachim Jachimsens farbroder *Bjørn Johansen Bjørn*, der havde deltaget i slaget ved Brunkeberg, hvor han var blevet såret og taget til fange. Hans søn, Johan Bjørnsen Bjørn, arvede Nielstrup og blev i 1523 lensmand på Hindsgavl, men nogle måneder efter gik han over til Frederik I ; på herredagen i 1533 skal han have vist sympati for det lutherske parti, og Poul Helgesen giver ham da også i Skibbykroniken det eftermæle, at han ved sit ødsle liv satte mange ejendomme over styr til skade for sine børn og ved sin hoffærdige pragtlyst blev til latter for alle. 1534 døde han på Østrupgaard, Nielstrup blev formentlig ødelagt under Grevens Fejde. Han og hans 2. hustru, Gertrud Parsberg, ligger begravet i Ollerup kirke, hvor deres ligsten med portrætfigurer stadig minder os om dem.

Datteren, Maren Bjørn, ægtede 1547 på Tirsbæk *Iver Lunge* (Dyre) til Tirsbæk og Slumstrup. Han deltog i Syvårskrigen, havde ingen offentlige hverv, men levede på sine gårde ; han var en velstående mand, der i krigens tid forstrakte kongen med penge ; foruden 4 hovedgårde ejede han hus i »Kødmangerkvarteret« i København ; som Nielstrups ejer tilpantede han sig i 1563 af kronen 10 gårde i Ollerup sogn og by. Han døde 1587 og ligger med fru Maren begravet i Ollerup, også deres ligsten med portrætfigurer er bevaret til vor tid. Deres døtre, Gertrud og Sophie Lunge, fik hver en halvpart i Nielstrup. Gertrud ægtede i

Nielstrup ca. 1840. Tegning af Niels Ringe i Nationalmuseet.

1582 på Tirsbæk Ejler Bryske til Dallund, medens Sophie 10 år efter holdt bryllup på Nielstrup med den holstenske adelsmand Ditlev v. Qualen til Søbo i Egense sogn. Han og fru Sophie boede på Nielstrup, og han smykkede sin sognekirke Ollerup med en altertavle og en prædikestol. Ejler Bryske og fru Gertrud døde 1614, og da var formodentlig Ditlev v. Qualen og fru Sophie døde; deres ægteskab var barnløst, og Nielstrup arvedes af Ejler Bryske og Sophie Lunges dattersøn *Ejler Høg*, der også fik Dallund. 1632 holdt han bryllup i Odense med Else Tagesdatter Krabbe. De boede oftest på Dallund, men da hun døde i 1655, blev hun begravet i Nielstrups sognekirke; de vanskelige tider i 1650'erne blev ødelæggende for Ejler Høg, der allerede i 1640'erne begyndte at pantsætte sit gods; vanskeligere og vanskeligere blev det for ham at svare enhver sit. En del af Nielstrups bøndergods pantsattes til naboerne på Hvidkilde, Skjoldmose og Finstrup, det nuværende Holstenshuus, eller til Odense latinskole. 1656 måtte Ejler Høg pantsætte Nielstrup for 2.878 rdl. til svogeren Niels Krabbe til Skellinge; det er betegnende, at det eneste dokument, der for året 1658 er indført i Fynbo Landstings Skøde- og Panteprotokol, er et af Ejler Høg

SVENDBORG AMT

nytårsdag udstedt pantebrev. Sine sidste år tilbragte han i Odense, hvor han døde i 1660. Hans arvinger gik fra arv og gæld efter ham. Den største kreditor var Niels Krabbe, der for 8.226 rdl. fik udlagt Nielstrup hovedgård med al underliggende herlighed, takseret for 99 tdr. htk. à 75 rdl., desuden udlagdes en gård i Ollerup. Niels Krabbe blev dog ikke enejer, en anden af kreditorerne, borgmesteren Niels Lauritsen i Svendborg, fik også en part i gården ; han boede på Nielstrup og var en velstående mand, men det taler ikke til fordel for ham, at han som stiftsskriver i Odense provsti havde uorden i sine regnskaber og som borgmester blev dømt til at gøre regnskab, hvad han ikke kunne ; hans enke fortsatte hans lånevirksomhed til fynske adelsmænd mod pant i deres jordegods, og lidt efter lidt lykkedes det »den sl. Matrone« og hendes arvinger, »vellærde Nicolai Nielsen« og »dydige og gudfrygtige Mø« Anne Cathrine Nielsdatter, at erhverve Niels Krabbes part af gården. Hans datter, Mette Sophie, solgte 1682 sin andel i Nielstrup, nemlig 19 tdr. htk., og en gårdspart i Ollerup til Niels Krag til Egeskov, der snart skødede den til Niels Lauritsens arvinger, og nogle måneder efter fik de af Niels Trolle til Snedinge skøde på hans hustru Elisabeth Krabbes andel, 19 tdr. htk. samt en gårdspart i Ollerup, og dermed var gården igen samlet og ejedes i flere år af Niels Lauritsens børn, indtil Niels Nielsen i 1695 skødede sin halvpart af gården med Urte mølle, 3 vænger, en gård, de havde i pant i Svendborg, tillige med Nielstrups bøndergods til søsteren Anne Cathrine Nielsdatter for 2.500 rdl. Nielstrup havde da 41 tdr. htk., og bøndergodset var godt 71 tdr., ialt 113 tdr. htk. Han forbeholdt sig dog sin bedste seng med kiste og skrin, »som jeg selv Nøglen til hafver, tvende nye Klude, som paa Nielstrup findes«, samt sin andel af kobber, tin, messing tilligemed hans part »i det Contrafej Hus, Demants Ringe, Perlesmykker, Sølvpote og Sølvbælte, hvorudi vi begge ere interesserede«.

Det har vel været på samme tid, at Anne Cathrine Nielsdatter ægtede den mecklenburgske lykkeridder *Jørgen Ernst v. Hobe*, der havde gjort tjeneste ved et rytteriregiment og nu fandt en sikret fremtid på Nielstrup. 1713 døde Anne Cathrine Nielsdatter, og 1725 ægtede v. Hobe i Marslev kirke Edel Margrethe v. Løwenhielm, datter af generalmajoren på Vejrup. v. Hobe forøgede i høj grad gårdens bønder-

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

gods, bl. a. ved køb af ryttergodset, og døde i 1749. Hans enke var universalarving, og inden året var omme ægtede hun Johan Lehn til Hvidkilde, der således fik Nielstrup knyttet til sine øvrige besiddelser.

Johan Lehn var født 1705 som søn af den københavnske storkøbmand Abraham Lehn; han samlede et anseligt godskompleks på Fyn og blev adlet 1731. Ved hans død overtoges godserne af brodersønnen Poul Abraham Lehn, der 1781 oprettede baroniet Lehn, ialt 1.400 tdr. htk. Da baroniet Lehn i 1920 overgik til fri ejendom, var besidderen, greve *Chr. Erik Julius Ahlefeldt-Laurvig-Lehn*, der 1954 overdrog Nielstrup til sønnen, kammerherre, hofjægermester *Axel greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn*. Nielstrups tilliggende er på 260 tdr. ld.

Det gamle Nielstrup, der blev afbrændt under Grevens Fejde, lå oprindeligt 3 - 400 m øst for den nuværende gård; dette voldsted er i vore dage sløjftet. Det er formentlig Sophie Lunge, der har flyttet gården til dens nuværende plads, men heller ikke hendes Nielstrup eksisterer mere, den blev nedbrudt i sidste halvdel af 18. århundrede.

SVENDBORG AMT

I Danske Atlas omtales bygningerne som grundmurede og gården som en »massiv, men uordentlig bygning«, det var en trelænget borggård med et tårn mellem søndre og vestre hus, på den nordre side var der en spærremur. Det nuværende Nielstrup, der er opført ca. 1820, består af en grundmuret bygning i én etage, mod gårdsiden er den trefags midtrisalit opdelt af rustikfuger, foroven kronet af en trekantsfronon ; de gamle grave, der omgav gården, er opfyldt.

Allerede i 1749 ophørte Nielstrup at være en selvstændig ejendom, og herskabet forlod gården, der i snart 200 år har haft ejere sammen med Hvidkilde, men også har stået tilbage for denne gård, der blev baroniets hovedsæde ; selv om de gamle bygninger er væk, har Nielstrup dog stadig minderne — og sin smukke beliggenhed.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

ca. 1325 Niels Brock
1408 Henning Kabel (en part)
1449 Johan Bjørn (en part)
1455 Anders Gyldenstjerne (en part)
1463 Jachim Bjørn (eneejer)
ca. 1500 Poul Laxmand
1502 Kronen
ca. 1505 Bjørn Johansen Bjørn
1547 Iver Lunge (Dyre)
1614 Ejler Høg
1660 - 1695 Forskellige ejere
1695 J. E. v. Hobe
1749 Johan Lehn
1804 Sophie Amalie Rantzau-Lehn
1860 O. D. Rosenørn-Lehn
1910 Chr. E. J. Ahlefeldt-Laurvig-Lehn
1954 A. Ahlefeldt-Laurvig-Lehn

BYGNINGER

Befæstet borg
ca. 1535 Afbrændt
Trefløjet hovedbygning med tårn
ca. 1820 Hovedbygningen opført i ét
stokværk
ca. 1900 Voldgraven tilkastet

Hovedbygningen set fra gården (fot. Niels Elswing).

Skjoldemose

Stenstrup sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Fru *Mette Pedersdatter Present*, enke efter *Eiler Hardenberg*, er den første ejer af Skjoldemose, vi kender. Ved skiftet efter hende i 1475 tilfaldt gården hendes sønnesøn *Erik Hardenberg*, der blev stamfader til de kendte medlemmer af denne slægt, som i de følgende hundrede år kom til at spille en ikke ubetydelig rolle i Danmarks historie. Selv var *Erik Hardenberg* som ung mand hofsinde hos kong *Hans*, af hvem han også blev gjort til høvedsmand på *Korsør*, men allerede i 1500 skal han være omkommet på det ulykkelige *Ditmarskertog*.

Erik Hardenberg og *Anne Corfitzdatter Rønnow* havde sønnerne *Corfitz*, *Jacob* og *Ejler*. Den sidste er den, hvis navn er bedst kendt ved den fremragende stilling, han indtog i *Frederik II's* første år som rigsråd og lensmand for meget anselige len, navnlig *Malmøhus* og

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Dragsholm, som rigshofmester og endelig ved sit bratte fald, da kongens unåde ramte ham. Broderen Jacob Hardenberg var ved sin død en af Fyns største godsejere, idet han blev ejer både af Hvedholm, Arreskov og Sandholt og kunne efterlade hver af sine tre døtre en hovedgård. Endelig fik *Corfitz Hardenberg*, der vistnok var den ældste af brødrene, Skjoldemose. Han var gift med Mette Skram, en datter af Christen Skram til Urup og således søster til vor berømte søhelt Peder Skram. Corfitz Hardenberg spillede ikke nogen fremtrædende rolle i sin samtid; han var utvivlsomt lidet formuende og døde også ret tidlig, henimod århundredets midte, efterladende sig enke og en stor børneflokk. For Skjoldemose, som var hans hjem, fik han dog varig betydning, idet han her rejste en ny bygning, om hvis karakter der dog intet lader sig sige, da den senere ganske er ændret. Gården gik i arv til børnene i fællesskab, men efter få års forløb begyndte sønnen, Knud Hardenberg, at udkøbe sine medarvinger, hvoraf iøvrigt flere døde i en meget tidlig alder. Af denne søskendeflokk er Anna den, hvis navn er skrevet dybest ind i Danmarks histo-

rie ; det var hende, som Frederik II ville gøre til sin hustru, men som i ædel selvfornegetelse vægrede sig ved at tage sæde i dronningestolen.

Knud Hardenbergs liv blev ikke langt, hans tilknytning til den fædrene gård heller ikke stærk ; som lensmand på Lykå Slot i Bleking blev han under Syvårskrigen pludselig overrumplet af svenskerne, og da han nægtede at overgive sig, blev borgen stormet, han selv taget til fange og ført til Uppsala, hvor han snart efter døde. Hans hustru Mette Urne, en datter af Jørgen Urne, synes at have været hos ham på Lykå, da overfaldet fandt sted, men at have fået lov til at drage bort, og formodentlig er hun vendt hjem til Skjoldemose, hvor hun tilbragte sin tyveårige enkestand til sin død i 1587.

Parrets eneste barn var en datter Mette Hardenberg, som siden bragte Skjoldemose til sin ægtemand *Christian Friis* til Borreby. Hun berømmes af samtiden for sin usædvanlige begavelse og skal have været sin mand en god og virksom støtte i hans store og ansvarsfulde gerning. Som ung havde Christian Friis på langvarige studierejser skaffet sig både omfattende og dybtgående kundskaber, og ypperlig forberedt vendte han hjem for at indtage den plads, han ifølge sin stand måtte have krav på. Han trådte i nært forhold til den unge Christian IV, der netop nu selv overtog styrelsen ved opnået myndighedsalder, og der betroedes Christian Friis store og vigtige len, navnlig det nordenfjeldske Norge, som ved de stadige nordlige grænsestridigheder med Sverige og Rusland kunne berede vanskeligheder nok. Et endnu større hverv blev ham overdraget, da han blev kaldet til at være kongens kansler, den vigtigste embedsstilling i riget, der krævede, at han til stadighed måtte være i kongens nærhed, opholde sig i hovedstaden eller være med på de idelige rejser landet rundt, jævnlig også selv udføre vigtige sendelser til fremmede fyrster. Når dertil kom, at han naturligvis stadig som løn havde et større len, og at hans gård Borreby lå hans interesse nærmest, er det rimeligt, om Skjoldemose i disse år er blevet noget stedmoderligt behandlet eller i hvert tilfælde har ført en ret ubemærket tilværelse. Imidlertid beholdt Christian Friis dog gården, så længe han levede, og da fru Mette efter kun et års enkestand havde fulgt sin mand i graven, gik den i 1617 over til hendes søskendebarn Mette Grubbe, en datter af Palle Grubbe og Margrethe Hardenberg.

*Dagligstue
(fot.
Niels Elswing).*

Mette Grubbe bragte Skjoldemose til sin mand, *Axel Rosenkrantz* til Glimminge i Skåne, hvem hun havde ægtet 1584, men heller ikke denne, ved sin store godsrigdom vel kendte adelsmand, har været synderlig knyttet til Skjoldemose, hvor han næppe nogensinde har boet. Ved hans død 1630 gik hans ejendomme over til hans søn *Holger Rosenkrantz* til Glimminge, i samtiden kaldet den rige, der besad endnu mere jordegods end faderen — til 4.000 tdr. htk. vurderedes hans rigdomme, da han døde — og hvis forhold til Skjoldemose utvivlsomt har været et lignende. *Holger Rosenkrantz* har iøvrigt ikke indskrevet sit navn med synderlig ære i sin ansete gamle slægts historie. Som yngling sendtes han til Holland, hvor han gjorde tjeneste nogle år, indtil Kalmarkrigen kaldte ham hjem og gav ham lejlighed til at vise sin dygtighed og vundne erfaringer. Han havde siden forskellige len, indtil han 1625 fik Bornholm, hvor han sad i en snes år, og hvor det lykkedes ham at henlede opmærksomheden på sig

på en lidet smigrende måde. I 1645, da landet påny var i krig med svenskerne, overrumplede fjenden pludselig øen, og lensmanden overgav uden kamp Hammershus faste slot mod at få lov til frit at sejle bort. Christian IV's i dette tilfælde naturlige og berettigede harme frugtede imidlertid lidet, da herredagen frikendte Holger Rosenkrantz for den anklage for pligtforsømmelse, som kongen rejste imod ham, men noget nyt len eller andet hverv fik han naturligvis ikke, og kun et par år efter denne begivenhed døde han i Odense; første gang var han gift med Lene Gyldenstjerne, datter af Mogens Gyldenstjerne til Bjersgaard og efter hendes død med Karen Krabbe, datter af Tage Krabbe til Jordbjærg.

Af det første ægteskab var datteren Anne Rosenkrantz, der arvede Skjoldemose, som hun ved sit bryllup i 1645 bragte til sin mand *Otte Krag*. Otte Krag, der tilhørte den jyske Krag-slægt med de tre krager i våbenet, var søn af rigsråden Niels Krag til Trudsholm og Jytte Høg; han var en meget velbegavet mand, der havde fået en endog særdeles god uddannelse, idet han, foruden den almindelige noget dilettantiske syslen med humaniora ved forskellige universiteter, havde drevet et virkeligt studium af retsvidenskaben både i Padova og ved rigskammerretten i Speier. Hjemkommen fik han plads i cancelliet og kom desuden i Christian IV's senere år til at udføre eller deltage i en række forskellige ambassader og andre vigtige hverv. Tronskiftet ændrede ikke hans stilling, da han også stod sig godt med Frederik III; han blev medlem af rigsrådet, fik anselige len, således Riberhus og endelig Nyborg, som han i krigen forgæves forsøgte at forsvare mod svenskerne, der endog gjorde ham til fange. I den fornyede krig udfoldede han en rastløs virksomhed til landets forsvar og deltog i bestræbelserne for at vinde forbundsfæller i udlandet, der dog som bekendt ikke førte til noget resultat. Mest kendt er hans navn dog blevet ved hans deltagelse i de begivenheder, der fulgte efter krigen. Fuldblods aristokrat, som han var, fandtes der for ham ikke noget øjeblikks tvivl om adelens ret til alle privilegier og til at være den enerådende stand, og det var ikke blot standshovmod, men oprigtig tro på sagen, der ledede hans handlemåde. Otte Krag blev dog efter statsforfatningen medlem af statskollegiet, men Nyborg len mistede han og levede sikkert fra nu af meget til-

*Kabinet
(fot.
Niels Elswing).*

bagetrukken på sine godser, hvoraf han besad en betydelig mængde, på Fyn således Egeskov, Løjtved, Flintholm og Skjoldmose; på det sidste sted opførte han den hovedbygning, som nu står i røde munkesten i to stokværk over hvælvede kældre. Årstallet 1662 og hans våben over indgangsdøren minder endnu om bygherren. Allerede 1666 gik han imidlertid bort og efterlod godserne til enken, der overlevede ham i mere end tyve år.

Sønnen Niels Krag, der skulle arve de fynske godser, som udgjorde ikke mindre end 1.500 tdr. htk., var ved faderens død kun en dreng på tretten år, og morbroderen Oluf Rosenkrantz tog sig derfor af hans fortsatte opdragelse og undervisning. Han kom aldrig til at spille nogen betydelig rolle, om han end opnåede såvel det hvide bånd som gehejmerådstitlen, men han var gift med den berømte Niels Juels ældste datter Sophie, og såvel dette ægteskab som de mange godser, han efterhånden kom i besiddelse af, gav ham en vis position; han

var i sine senere år deputeret for finanserne og medlem af den kommission, der skulle behandle voredskabets ophævelse.

Ved Niels Krag's død i 1713 var hans søn Niels Krag endnu kun et barn, og først en halv snes år senere overtog han ved moderens død de fynske gårde. Han viste sig da snart som en dygtig landmand, der indførte mange forbedringer på sine godser, som han også fik forøget ved nedlæggelse af adskillige bøndergårde, hvis jord inddroges under hovedgården. Ligesom dette naturligvis var til bondestandens skade, da det jo forøgede hoveriarbejdet, samtidig med at hovningsbønderne blev færre, således var Krag i det hele taget noget hårdhændet i behandlingen af sine undergivne, og det tjener ikke til hans ære, at han i en årrække havde den over hele Fyns land berygtede bondeplager Mikkel Lange, den senere ejer af Krumstrup, til foged, først på Egeskov og siden også på Skjoldemose. Niels Krag indtog forøvrigt også en stilling i statens administration, idet han var deputeret i søkommissariatet og derigennem opnåede etatsråds værdighed, men dette offentlige hverv var måske ikke uden forbindelse med den omstændighed, at han var gift med Sophie Juel, en datter af viceadmiral Just Juel og Edele Bielke.

Etatsrådinde Sophie Krag fik et langt og brydsomt arbejde på Skjoldemose; da Niels Krag som sin fader og bedstefader gik tidlig bort, sad hun tilbage med en fjortenårig søn, Frederik Christian Krag, der skulle arve godserne, en i flere henseender begavet dreng, men af en slap og slet karakter, som ødelagde ham i bund og grund både åndeligt og materielt. Han indtrådte i hofstjenesten og blev kammerjunker hos dronning Juliane Marie, men han tumlede snart ud i de vildeste udsvævelser, som han fortsatte i endnu større stil efter at være draget til Paris, hvor han døde i 1763 som den sidste mand af sin gamle slægt, endnu ikke fyrretyve år gammel. En masse penge havde han naturligvis brugt, og for at redde stumperne havde moderen allerede flere år før hans død afkøbt ham Skjoldemose, medens hun efterhånden måtte pantsætte eller sælge de andre godser for nogenlunde at holde sig klar af den bundløse gæld, sønnen havde stiftet. Flintholm og Løjtved blev begge købt af den bekendte Jens Lange på Rødkilde. I omtrent fyrretyve år styrede Sophie Krag Skjoldemose, som ganske vist den meste tid var bortforpagtet, men for

hvis drift og forbedring hun dog stadig nærede virksom interesse ; hun lod således i sine senere år hovedgårdens jorder udskifte af alt fællesskab med bondejorden og lod størstedelen af markerne indhegne med stengærder, ligesom hun også ved udgravning af moser og opkastning af grøfter forøgede høavlen meget betydeligt. De fleste af de byer, hvor Skjoldemose var lodsejer, blev også udskiftet af fællesskab med nabobyerne, medens bøndernes indbyrdes udskiftning blev udsat, formodentlig for de store bekostningers skyld. Ganske vist var etatsrådinden stærkt knyttet til Egeskov, hvor hun vistnok oftest boede, men da denne gård behæftedes således, at den efter hendes død måtte gå over på fremmede hænder, medens hun frit kunne råde for Skjoldemose, kom denne mindre anselige gårds skæbne i de senere år til at ligge hende stærkt på sinde. I sit testamente bestemte hun, at Skjoldemose skulle tilfalde en fjernere slægtning af hende, til hvis hustru hun følte sig knyttet ved venskabs bånd. Denne mand var professor i retsvidenskab ved Københavns universitet, konferensråd *Balthasar Gebhard von Obelitz* og hans hustru hed *Christiane Birgitte Gaarder* ; etatsrådinde Krag siger udtrykkelig i sit testamente, at det er hendes ønske, at Skjoldemose forbliver enten i de Obelitzers eller de Gaarders besiddelse.

Det skulle imidlertid gå anderledes. Da etatsrådinden døde i 1785, var Obelitz meget nær de 60 år, i en lang årrække havde han været en meget anset og afholdt universitetslærer, der havde gjort sig fortjent både som romerretsforsker og ved sit forhold til de studerende. At han ikke nu kunne løsrive sig helt fra denne gerning og blive godsejer og landmand er vel naturligt nok ; sikkert nærede han nogen interesse for sit gods og synes også personligt at have taget sig af dets drift og styrelse, men da han snart blev en gammel mand og dertil kom, at han i sine sidste år var aldeles blind, er det ikke overraskende, at han besluttede at skille sig ved Skjoldemose. 1797 blev gården solgt til en mand, der indtager en fremragende hædersplads i dens historie.

Christian Frederik Berg, der blev Skjoldemoses nye ejer, endnu en yngling på fireogtyve år, var søn af justitsråd Hans Berg til Skovsbo, der fødtes som en fattig degnesøn i Vester Skerninge, som ung drog til Vestindien, hvor han tjente sig en formue og vendte hjem for at

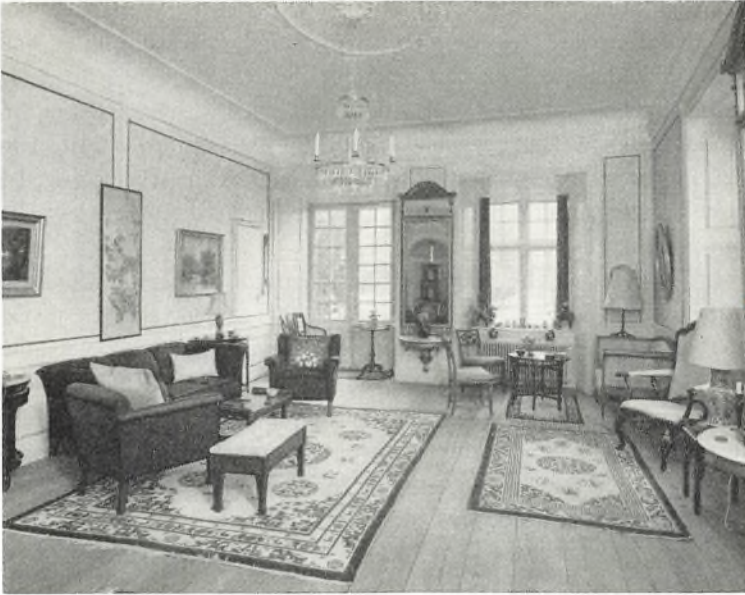
*Kontor
(fot.
Niels Elswing).*

blive herremand i sit fødeland, hvor han ægtede en herremandsdatter Olave Marie Lange, datter af den for sin stridbarhed og hårdhed, men også for sin dygtighed bekendte Jens Lange til Rødkilde. Christian Frederik Berg havde ungdommens arbejdsiver og virke-trang, ypperlige evner og udholdenhed. Hovedgårdens jorder, der var $22\frac{1}{2}$ tdr. htk. hovedgårdstakst og $5\frac{1}{2}$ tdr. ufrít htk. foruden $12\frac{1}{2}$ tdr. skovskylld med et areal på 218 tdr. ld. ager, 105 tdr. eng, 205 tdr. ld. skov foruden 64 tdr. bondejord, som var udtaget til skov, blev underkastet en mere rationel drift, inddelt i 10 marker, som indhegnedes ved dobbelte stengærder, hvortil der var rigeligt materiale, da alle marker opryddedes for sten, et møjsommeligt arbejde, som lønnedes ved, at der blev indvundet ikke mindre end 33 tdr. ld. Brunemose, der var 41 tdr. ld. stor, blev udgravet med grøfter og forvandlede derved til græsrigge enge. Endelig opførtes to nye kornlader og en smedie. Af bøndergods var der 133 tdr. htk. ager og eng og $7\frac{1}{2}$ tdr. skov- og mølleskylld, efter at Berg kort efter

overtagelsen havde solgt 8 gårde i Ollerup; de 17 gårde, der var tilbage, blev alle specielt udskiftede, 8 udflyttede og opført af ny, ligesom et stort antal huse. Om afløsning af hoveriet blev også snart truffet en akkord, og Berg nærede i det hele stor interesse for bøndernes vel, ganske særlig husmændene, som han på alle måder søgte at opmuntre og tilskynde til udvikling af deres jorders og havers dyrkning, hvorfor han også udsatte præmier. Selv belønnedes Berg, efter en af sagkyndige affattet meget smigrende indstilling, med Landhusholdningsselskabets guldmedalje for sit ypperlige landbrug.

På Skjoldemose skabte Berg og hans hustru Elisabeth, født Hensler, et hjem, der søgtes af mange af egnens folk, navnlig fra herregårdene og præstehjemmene, som altid her var sikre på en gæstfri modtagelse, og her opvoksede en talrig børneflokk, blandt hvilke Betty Berg har indskrevet sit navn i det danske åndslevs historie. En sommerdag 1827 stod hendes bryllup på Skjoldemose med Poul Møller, den store danske digter. Utvivlsomt har den påvirkning, hun fik i sit hjem, præget hendes personlighed og virket som en inspirationskilde for ham. Dog har forældrenes myndighed og livsindstilling måske virket en del hæmmende på deres børn, selv om de alle elskede deres barndomshjem og ofte søgte tilbage dertil, for det er mærkeligt, at ingen af de seks sønner rigtig tog lære af faderen og fulgte i hans fodspor; flere døde også tidligt, og da Berg blev gammel, havde han den sorg ikke at have nogen medhjælp i sin alderdom, ikke at kunne efterlade sit gods til en søn. Han formåede da heller ikke længere at passe sine gårde som tidligere, og det gik i de senere år tilbage for ham; han besluttede sig da til at bortforpagte godset og flytte til København, hvor han levede sine sidste år, indtil døden befriede ham for alle sorger. Den sidste tid havde han endog været ensom, da hans hustru gik forud; hun døde i begyndelsen af 1851, han selv et halvt års tid senere.

Da ingen af arvingerne ville overtage Skjoldemose, blev gården i 1854 af boet solgt til lensgreve Albrecht Christoffer Schaffalitzky de Muckadell, der købte den til sin yngre søn baron *Carl Henrik Ditlev Vilhelm Schaffalitzky de Muckadell*, som overtog gården ved faderens død i 1858. Han var bekendt som en dygtig hippolog, der på forskellig måde har gjort sig fortjent af hesteavlens udvikling; i sin

Havestue (fot. Niels Elswing).

gårds historie skal han nævnes med ære, fordi han restaurerede den gamle hovedbygning, fjernede den hæslige kalkpuds og gav den noget af dens oprindelige glans igen, ligesom han også nedrev forskellige småbygninger, der misprydede stedet. Også avlsgården har han delvis fornyet efter en brand i 1881. Gravene, der omgav bygningerne, blev opfyldt, og de nye avlsbygninger blev flyttet længere fra hovedbygningen, der kom til at ligge isoleret. Baron Schaffalitzky de Muckadell, der var ugift, besad Skjoldemose til sin død i 1901, da den overtoges af hans ældre broder lensgreve Erik Schaffalitzky de Muckadell på Arreskov, i hvis dødsbo i 1905 den blev solgt.

Den nye ejer var *Justus Sigismund Ulrich*, der er født 1871 og tilhører en slægt, som stammer fra Hannover og kom til Danmark i slutningen af 18. århundrede. Georg Christian Ulrich var en af de nordtyske forstmænd, der i de tider kom her ind i landet og fik så stor betydning for vor skovkulturs rationelle udvikling, og også flere andre af slægten har gjort deres navn kendt i videre kredse, navnlig

SVENDBORG AMT

som landmænd og som forstmænd. J. S. Ulrich var uddannet som landmand og var i seks år forpagter af Børglum Kloster, indtil han købte Skjoldemose, som han med stor dygtighed bragte i fortrinlig drift og udmærket stand. 1916 lod godsejer Ulrich den efterhånden stærkt forfaldne hovedbygning istandsætte. På sydsiden opførte han det tårnagtige fremspring med portal og billedskærerarbejde i egetræ samt opsatte tårnuret, ligesom han foretog mindre restaureringer af forhal og 2. etage.

Efter J. S. Ulrichs død 1949 delte hans to sønner, P. Chr. Th. Ulrich og *Niels Brock Ulrich*, godset, således at den første fik de ca. 400 tdr. ld. store skove, medens sidstnævnte overtog Skjoldemose hovedgård, hvis tilliggende er på 380 tdr. ld. ager og 20 tdr. ld. skov.

Den smukke gamle munkestens-bygning med det røde tegltag, der ligger omgivet af en velholdt park og indrammes af en herlig bøgelund, er i sin fredelige idyl typisk for den frodige fynske jord og dens mange pietetsfuldt værnede historiske minder.

WILLIAM NORVIN

EJERE

Mette Pedersdatter Present
1475 Erik Hardenberg
ca. 1500 Corfitz Hardenberg
1585 Christian Friis
1617 Axel Rosenkrantz
1645 Otte Krag

1785 B. G. v. Obelitz
1797 Chr. Fr. Berg
1854 C. H. D. V. Schaffalitzky de
Muckadell

1905 J. S. Ulrich

1949 N. B. Ulrich

BYGNINGER

Hovedbygning opført

1662 Hovedbygningen fornyet i to
stokværk på voldsted

1868 Hovedbygningen restaureret
1881 Ladegården delvis fornyet efter
brand og gravene opfyldt

1916 Tårnagtig tilbygning opført og
indvendig istandsættelse

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

Flintholm

Hundstrup sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Omtrent midtvejs mellem Svendborg og Fåborg ligger den gamle adelige sædegård Fintholm. Egnen er smuk: et frodigt bølgeformet landskab med skove, vandløb og småsøer og med kirker viden om i horisonten. Gården ligger for enden af en allé fra sognevejen Stenstrup-Hundstrup, med en monumental gennemkørselsport i den parallel med hovedbygningen liggende hovedlænge af avlsgården. En stor, smuk have, der indeholder en fiskepark på ca. 2 tdr. ld., omgiver hovedbygningen og står i umiddelbar forbindelse med ejendommens lille skov Hestehaven, der går i ét med Brahetrolleborgs udstrakte skovarealer.

Flintholms første kendte ejer er rigsråden *Claus Bryske* af en slægt, der i tidligere dage havde et grumme dårligt rygte, at dømme efter de gamle rim om adelen, hvor det om slægten hedder: »De var

kun faa Brysker, og de var onde«. Claus Bryske, der en tid var lensmand på Næsbyhoved, og som i året 1500 havde boet i Fåborg, lod Flinholm opføre 1506 og ejede foruden denne gård Løgismose, som han fik i medgift med sin hustru Grete Bydelsbak. Sønnen Carl til Katterød fulgte efter som ejer af Flinholm. Han var gift med Kirstine Ulfstand, der også ejede Toftholm, hvor hun døde 1570. Hendes gravsten findes i Mørkøv kirke. Flinholm overtoges derefter af Carl og Kirstines søn Claus Bryske, der nævnes 1536. Han var forlenet med Sæbygaard og var gift med Berite Banner. Ægteparret Claus Bryske og Berite Banner var meget gavmilde mod Hundstrup kirke, hvad deres våben på prædikestolen vidner om. Biskop Jacob Madsen, der visiterede kirken den 1. juli 1589, omtaler i sin visitatsbog et våbenhus, som fru Berite Banner lod bekoste i 1587 (nedrevet i 1858). I 1591 visiterede biskoppen igen Hundstrup kirke og har i visitatsbogen bemærket: »Aaret 1591 begroff jeg Frue Birgite [Berite] Banner der«.

På kirkens nordre side var der til 1858 et overhvelvet kapel, som tilligemed et muret gravkammer under korgulvet sikkert har været begravelsessted for Flinholm. I kammeret henstod indtil for ca. 50 år siden flere kister med våbenerne Bryske og Banner; de er nu gravsatte på kirkegården.

Som enke arvede fru Berite gården efter sin søn Carl Bryske, der døde kun 17 år gammel. Hun blev 2. gang gift med Knud Bille til Lindved (død 1592) og døde selv på Flinholm 1591 (eller 1592). En sølvske med deres våben blev i 1874 fundet i Flinholms have.

Efter at have været i slægten Krabbes besiddelse — fru Karine Krabbe nævnes i 1598 — overgik gården til *Breide Rantzau*, der rundt om i landet ejede flere store og rige godser, der var tilfaldt ham, dels ved arv, dels ved køb. På Fyn ejede han således foruden Flinholm, hvor han, ligesom flere af de senere ejere, sikkert aldrig har haft fast bolig, Rantzausholm, Søbysøgaard, Nislevgaard, Harritslevgaard, Hellerup og Rødkilde.

Frands Lykke, der fulgte ham som ejer af Flinholm, ejede ialt 12 hovedgårde og blev da også kaldt »den rige«. Hans søn Kai Lykke til Overgaard tog flere af faderens godser i arv, på Fyn bl. a. Hverringe og Rødkilde, ligesom han en tid ejede Claus Mules gård i

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Th. Andresen).

Odense. Han var født ca. 1625 og er kendt for sit letsindige liv og levned. Han blev som bekendt anklaget for majestætsfornærmelse, flygtede til Skåne og blev af højesteret dømt fra ære, liv og gods og dommen fuldbyrdet in effigie på slotspladsen i København 1661.

Kommissarierne, der skulle ordne Kai Lykkes bo, overtog administrationen af godset, og da dette var stærkt forgældet, blev der af forskellige kreditorer gjort udlæg heri. Ved at opkøbe en lang række fordringer lykkedes det imidlertid i årene 1663 - 65 rigsråd *Otte Krag* at blive enejer af gården. Otte Krag, udgået af den gamle jyske adelsslægt Krag, hvis navn spores tilbage til 1295, ejede foruden en gård på Østergade i København betydelige godser, således Voldbjerg, Egeskov og Skjoldemose, som han fik i medgift med sin hustru Anne Rosenkrantz, Løjtved og Vibygaard, og har ligesom de øvrige medlemmer af denne slægt næppe haft nogen særlig personlig tilknytning til Flintholm. Otte Krag døde 1666. Hans søn Niels Krag d. Ældre overtog efter sin fader dennes ejendomme. Han var født 1653 og kom efter en længere udenlandsrejse (fra 1672) ind i administrationen og begyndende som kammerjunker i 1680 nåede han som gehejmeråd

Dagligstue (fot. Eyvind Jensen).

og hvid ridder i 1710 at blive udnævnt til 1ste deputeret for finanserne. Han døde 1713, og Flinholm gik nu tilligemed største delen af faderens besiddelser i arv til sønnen Niels Krag d. Yngre, der var født 1699. Han fortsatte familietraditionen, at gå i statens tjeneste, var etatsråd og i 1738 deputeret i søkommisariatet og døde i København 1740. Han var gift med Sophie Juel, admiral Just Juels datter, der var født 1706. Deres søn, assessor i højesteret Frederik Christian Krag til Egeskov, Løjtved og Skjoldemose, døde i Paris 1763 som slægtens sidste mand. I Hundstrup sogns fattig-protokol for 1764 findes en optegnelse om, at der omkring nævnte år boede en birkedommer Stehr på Flinholm. Om han havde noget at gøre med driften af gården oplyses ikke. Flinholm, som Niels Krags enke havde solgt på auktion 1768, omtales på denne tid som »liden og slet af Bygning«. Hovedgårdstakst: 16 tdr. 7 skpr. med skovskyld: 4 tdr. 3 skpr. Flinholm gik nu, efter at etatsrådinde v. Krogh en kort tid havde

ejet den, over i en slægt, som gennem de næste 133 år kom til at betyde meget for gården og den omliggende egn. Det var justitsråd *Jens Lange* til Rødkilde, der fikammerslag på Flintholm for 24.500 rdl. Hovedgården udgjorde ifølge skødet: 11 tdr. 6 skpr. ager og engs htk. og 4 tdr. 3 skpr. skovskyld, og bøndergodset: 75 tdr. 7 skpr. ager og engs htk. med 4 tdr. 2 skpr. skovskyld. *Jens Lange* var født 1707 som søn af forpagter *Johan Lange* på Sorø Ladegaard, og havde i sine yngre dage bl. a. været forvalter på Hvidkilde i flere år. *Jens Lange* var en driftig og banebrydende mand, men af en voldsom og hidsig karakter, så at han i retten kunne udskælde landvæsensfiskalen for »rækel«, »stud« og »snøffel«. Han var den første, der på Fyn indførte femvangsdriften i stedet for trevangsdriften. Han købte 1774 - 75 Løjtved, anlagde teglværk og endte med ved stadige tilkøb af mindre gårde at blive enejer af Ulbølle bys 29 gårde. *Lange* var ved siden af den praktiske virksomhed forfatter, idet han 1765 udgav: »Tanker om Landvæsenets bedste Indretning og deraf flydende Nytte, grundet paa Erfarenhed«, en lidet bondevenlig bog, der bl. a. skaffede ham en justitsrådtitel, men også mødte skarp, velbegrundet kritik af forvalter *Torkil Baden* på Bernstorff, en af den nye tids mænd. *Jens Lange* var kendt for sin hårdhed mod de ham undergivne bønder, som han havde mange kvaler med, og som slet ikke påskønnede de økonomiske forandringer, som han arbejdede på. Han udskiftede bøndergodset, ligesom han havde gjort det på Rødkilde, og Storskoven, som havde hørt ind under Løjtved, lagde han ind under Flintholm. Justitsråd *Jens Lange* døde på Rødkilde 1790, 83 år gammel, og blev nedsat ved sin norskfødte hustru, præstedatteren *Maren Tønders* side i den nu tilkastede begravelse i Ulbølle kirkes kor. Før tilkastningen var kisterne nedsat på kirkegården.

Efter hans død overtog den næstældste søn, *Johan Lange*, født 1750, der havde været ejer af Løjtved og Langeskov, for 142.000 rdl. såvel Flintholm som Rødkilde. Han og hans hustru *Anne Margrethe Næve*, datter af hans moster *Godske Tønder*, boede på Flintholm siden 1787, efter at de havde solgt Løjtved til kammerherre *Stig Tønsberg v. Krogh*. *Johan Lange* var ligesom sin fader en driftig mand, der anlagde veje, udgrøftede jorderne og fremavlede en god kullet, rødbrøget kvægrace. Resten af bøndergårdene blev solgt, efter

at hoveripligten var afløst. Han døde 1829 og Flinholm gik nu, mod 40.000 rdl.'s udbetaling i arv til *Frederik Reinholt Lange*, der var født på Rødkilde 1790. Han byggede den nuværende hovedbygning i årene 1843 - 44. Den er opført af grundmur og danner en smuk, herskabelig beboelse, bestående af 3 fløje, en hovedfløj og to mindre sidefløje, tækket med tegl. Hovedfløjen har kælder og gennemgående frontispice. På dette tidspunkt bestod Flinholm hovedgård af følgende jorder i Hundstrup sogn: hovedgården med hartkorn: 18 tdr. 4 skpr. samt 7 gårde, 27 parceller og 1 lejhuse for fattige — alle bortfæstede på nær 1, der benyttedes af ejeren. Af Hundstrup sogns samlede hartkorn: ca. 228 tdr. og 8½ tdr. skovskyld har Flinholm besiddet ca. halvdelen, nemlig de dele af Hundstrup sogn, som nu udgøres af Flinholm hovedgård, Hundstrup by, Hundstrup mark, noget af Sterreby og noget af Eskebjerg, medens resten har tilhørt baroniet Lehn (Hvidkilde), degneembedet, samt Rødkilde, Skjoldemose, Brahetrolleborg og Langeskov hovedgård. I årene fra 1843 til 1850 bortsolgte 18 tdr. htk., et areal, der svarer til det, der dreves under hovedgården.

Frederik Reinholt Lange døde på Flinholm 1846, 56 år gammel, hvorefter hans enke, Margrethe Lange, datter af forvalter Lassen på Tranekær, overtog gården, som hun beholdt indtil sin død på Flinholm 1856, 61 år gammel. Sønnen Christian Frederik Reinholt Lange overtog nu den fædrene gård for 75.750 rdl. Allerede samme år, kort inden sin død, for 99.000 rdl. overlod han gården til sin broder *Johan Theodor Lange*. Denne sidste ejer af Langernes slægt var født på Flinholm 1823. Han var cand. pharm. og apoteker, og hans indsats som godsejer var især anlæg og vedligeholdelse af gårdens store, smukke have, hvor han plantede mange sjældne planter og træer, hvoraf der den dag i dag er mange spor. Han blev i tiltale og omtale kaldt »herremanden«. Avlsgården lod han opføre efter en brand i 1886. Den består for største delen af grundmur og kampestensmur og er i 3 fløje tildels tækket med tegl. En søn af Joh. Th. Lange, Charles Christian Lange, født i Fåborg 1849 var omkring 1877 forpagter af Flinholm. Johan Theodor Lange, der var gift med Hansigne Caroline Sonne, døde 1901 på Flinholm, og dødsboet solgte gården 1902 for 250.000 kr. til løjtnant Johannes Mackeprang.

Portræt af Otte Krag (1611-1666) og hustru Anne Rosenkrantz (1619-1688). Malet 1649 (Frederiksborg).

I Langernes familiegravsted på Hundstrup kirkegård ligger antagelig de fleste ejere af Flintholm af navnet Lange begravet. Den sidste, der blev begravet deri, var Johan Theodor Lange, der i henhold til fundats for gravstedslegatet bestemte, at ingen — ej heller af hans slægt — måtte i fremtiden begraves i familiegravstedet.

Johannes Mackeprang var født på Nakkebølle 1857 og udgået af den kendte fynske landmandsslægt. Han var gift med Ida Bøttern og mageskiftede gården i 1908 til Henrik Steenbach til Andrupgaard, født 1872 på Aalykkegaard. Storskoven på 115 tdr. ld. medfulgte dog ikke; den solgtes til Erik Holberg på Langeskov. Steenbach ejede Flintholm til 1917, frasolgte bondegården og nogle fæstehuse, men indkøbte Galtegaarden og et enkelt arbejderhus; han forbedrede besætningen. Ved salget til Erik Saurbrey, som købte Flintholm efter Steenbach, var købesummen 360.000 kr. Han havde kun gården i kort tid, var søn af overjægeren på Bregentved og gift med Ellen Ballin, hvis fader ofrede mange penge på modernisering af hovedbygningen, hvor der blev indlagt centralvarme og vand. Han solgte lidt fra og lagde noget til for i 1922 at lade ejendommen overgå til Otto Schæf-

SVENDBORG AMT

fer fra Nakkebølle. Han havde som ejer mange uheld ; kalvekastning og mund- og klovsyge hærgede besætningen. 1928 købtes Flintholm af greve *Otto Christopher Knuth*, Langeskov, oprindelig rytterofficer. Købesummen var 280.000 kr. Greve Knuth (gift 1. gang med kammerherre oberst A. Kauffmanns datter Esther og 2. gang med baronesse Elisabeth Bille Brahe af Svanholm-linien) har forbedret jorden ved dræning og kalkning, opført en tårnsilo i forbindelse med kostalden ; ved tilkøb i 1930 erhvervedes ca. 5 tdr.ld. mose, som lå i Galtegaardens område.

Greve Knuth solgte i 1957 Flintholm til direktør *Hans Sørensen*, der stammer fra Silkeborg og som har drevet tekstilvirksomheder i København og Kongens Lyngby. Købesummen var ca. 1.200.000 kr. Direktør Hans Sørensen (gift 1. gang med Esther von Holstein, 2. gang med Marie Louise Koppel) har fortsat forbedringen af godsets tilliggende gennem større dræninger og kalkning, moderniseret hovedbygningen og avlsbygningerne samt mekaniseret hele driften. Ved ejerskiftet i 1957 overtog statens jordlovsudvalg 8 tdr.ld. til udstykning. Gårdens nuværende areal er ca. 200 tdr.lid. ager, 5 tdr.lid. eng, 10 tdr.lid. frugtplantage og park samt 95 tdr.lid. skov. Siden 1957 er de mange gamle stengærder blevet fredede.

Hovedbygningen er smukt udstyret med mange gamle danske og franske møbler og malerier.

AXEL PONTOPPIDAN

EJERE

ca. 1505 Claus Bryske
1605 Breide Rantzau
Frands Lykke
ca. 1664 Otte Krag
1768 Jens Lange
1829 Fr. R. Lange

1856 J. Th. Lange

1902 - 28 Forskellige ejere
1928 O. Ch. Knuth
1957 H. Sørensen

BYGNINGER

ca. 1506 Lille bygning opført

1843 - 44 Trefløjet hovedbygning
opført
1886 Trefløjet avlsgård opført efter
brand

1957 Hovedbygning og avlsgård
moderniseret

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Løjtved

Stenstrup sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Stenstrup sogn er et af de nordligste i Sunds herred, og lidt nord for Stenstrup kirke ser man indkørselsalleen til Løjtved. Første gang gården omtales, er i 1372; da nævnes *Timme* af Løjtved af en adelig slægt, som man efter våbnet har kaldt *Maanestierne*. 1385 skrev *Fin Aagesen Ulfeldt* sig til gården; hans navn forekommer hyppigt i tidens skøder og gældsbeviser, han levede endnu 1414, men 4 år efter nævnes sønnen, *Laurens Finsen Ulfeldt*, til Løjtved. Han efterfulgtes som ejer af datteren *Mette*, der formentlig endnu levede i 1478. Hun var gift med *Kjeld Axelsen Thott* og senere med *Erik Eriksen Løvenbalk* til Avnsbjerg. I slutningen af århundredet råder meget udviklede ejerforhold på Løjtved. Den skånske adelsmand *Peder Nielsen Thott* til Alnerup, der var rigsråd og landsdommer i Skåne, skrev

SVENDBORG AMT

sig til gården og levede endnu 1484, og 12 år senere nævnes lensmanden på Hagenskov, rigsråden Hans Valkendorf, som ejer af gården, uden det på nogen måde fremgår hvordan disse to mænd har fået Løjtved. Peder Nielsen Thott havde i sit 1. ægteskab med Ide Rønnow datteren Else, der ca. 1500 var ejer af Løjtved, og i gårdens sognekirke blev hendes første mand, Claus Krummedige til Højby, begravet, efter at han var faldet på Kong Hans' Ditmarsker-tog. Senere ægtede hun den jyske adelsmand Thomas Nielsen Lange til Lydum, der allerede døde i 1521; fru Else overlevede ham i mange år og døde først ca. 1550 og blev begravet i Stenstrup kirke. Hun havde mageskiftet sig nogle gårde til af kronen i Lille Løjtved og i Stenstrup og fik brev på Helligåndshospitalets gård i Odense for 1 pd. rug og 1 fj. smør. Datteren, fru Margrethe Lange, fik gården; hun havde først været gift med Hartvig Andersen Ulfeldt, der faldt i Grevens Fejde, hendes 2. mand var Anders Hansen Lindenov af en sønderjysk slægt; de synes at have boet på mandens gårde, og på en af dem, Sellerup, døde fru Margrethe i 1554.

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Løjtved arvedes af datteren Else Lindenov, der var gift med *Absalon Gjõe* til Kjelstrup; han havde studeret i Wittenberg og Greifswald, og skønt han ikke på nogen måde synes at have været en betydelig mand, blev han rigsråd og var i mange år lensmand på Dalum Kloster, hvor han og fru Else havde deres bolig fra 1579 - 1602, men derfor glemte de ikke Løjtved, hvis sognekirke, Stenstrup, Absalon Gjõe istandsatte og forsynede med et »skønt tårn«, ligesom han skænkede kirken en altertavle og en prædikestol. Som lensmand havde han mange og tit mærkelige gøremål, som når kongen anmodede ham om at skaffe dronningen den lille dværgpige, datter af en præst på Fyn, som var hos fru Anne Skinkel, Peder Lauridsen Straales enke; dronningen havde fået lyst til hende, og kongen lovede at underholde hende sømmeligt. Gladere har Absalon Gjõe nok været, da han i kongens sted skulle være fadder for hertug Hans' søn og give en stor guld-kæde til barnet, en mindre »i sengen« til hertuginde og nogle rosenobler til ammen; det var en ære, og nogle dages festligheder var ikke at foragte. Absalon Gjõe døde på Dalum i 1602 og blev begravet i Stenstrup kirke. Det synes, som fru Else efter mandens død har bosat sig på Løjtved, hvor hun døde 1604. Det må have været en stor sorg for dem, at deres to sønner døde som små; tilbage var datteren Karen, hvis bryllup med Breide Rantzau til Rantzausholm de holdt i 1598 i Odense; men allerede året efter døde hun, deres sidste barn, i barselseng på Løjtved. Atter rykkede en ny slægt ind på gården. Breide Rantzau fik Løjtved med fru Karen, men hans hovedbesiddelse var Rantzausholm, og Løjtved har for ham kun været en af hans mange fynske gårde, og formodentlig har han allerede inden sin død 1618 skilt sig af med gården, der da ejedes af *Johan Friis* til Ørritslevgaard.

Johan Friis var født på Hesselager som søn af Niels Friis og Vibeke Gyldenstjerne, og her tilbragte han sin barndom indtil det 9. år. Da han kom til skelsår og alder, drog han udenlands og var bl. a. page i Den nederlandske Krig hos grev Vilhelm af Nassau, der gjorde ham værgagtig; efter sin hjemkomst tog han del i Kalmarkrigen, hvor han blev taget til fange i et udfald ved Kalmar af selveste Karl IX og »ilde slagen udi Jern i Stockholm et helt Aar«. Da krigen var forbi, holdt han bryllup i Viborg med Karen Tagesdatter Krabbe og levede resten

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

af sit liv fredeligt på sine to gårde uden nogen sinde at modtage offentlige hverv. Løjtveds bøndergods forøgede han ved mageskifte med kronen med 6 gårde i Stenstrup by. En forårsdag i 1628 fik han besøg af 3 standsfæller, der på kgl. majestæts vegne forespurgte, om Johan Friis skulle have ladet sig forlyde med, at kongens døtre ikke var for frøkener at estimere, herom udbad kongen sig en skriftlig forklaring ; det er muligt, at Johan Friis i et vennelag har ladet munden løbe, men det forhindrede ham ikke i nogle år efter at blive indbudt til »det store Bilager«, hvor han nød den ære at være drikkemarskal ved opvartningen af de franske gesandter. Han døde 1635 på Løjtved ; hans enke ægtede senere Holger Rosenkrantz til Glimminge og solgte 1654 Løjtved til *Arent v. d. Kuhla*. Løjtved bestod da af hovedgården, Hyldebjerg mølle og Hyldebjerg skov med 500 svins olden, i Lille Løjtved 4 gårde og 1 gadehus, i Stenstrup 12 gårde med skov til 20 svins olden og 4 huse, i Hundtofte 10 gårde med skov til 13 svins olden og 5 huse,

i Dongshøjrup 1 gård med skov til 20 svins olden, i Lunde sogn og by 2 gårde og skov til 140 svins olden samt Mandemosehus, i Tved sogn i Heldager 1 gård med skov til 36 svins olden, i Espe sogn og by 1 gård med skov til 19 svins olden, i Ulbølle sogn og by 5 gårde og 2 huse, desuden var der noget strøgods i Lunde, Skovby og Odense herreder, 4 gårde og 2 huse.

Den nye ejer af al denne herlighed, Arent v. d. Kuhla, tilhørte en gammel bremisk adelsslægt; 1627 kom han til Danmark som kammerjunker hos prins Frederik (III), med hvem han rejste i Holland og Frankrig, senere var han Christian IV's staldmester og i mange år lensmand på Kronborg og Frederiksborg. 1642 blev han ved sit giftermål med Anne Iversdatter Vind til Torpegaard knyttet til den danske adel, og året efter naturaliseredes han som dansk adelsmand. I ægteskabet var der 12 børn, 3 døde som små, og da Arent v. d. Kuhla døde i 1658 på Kronborg, sad fru Anne tilbage med 9 børn. Let har det ikke været for hende i de vanskelige år efter svenskekrigene, men det lykkedes hende dog at få den ældste søn på studierejse i udlandet og en anden søn til hoffet som page. Begge disse sønner skødede i 1670 - 72 deres fædreneerf i Løjtved gård og gods til deres moder, der således stadig sad som husfrue på gården, som hun i 1674 forpagtede til Mads Vestesen for 550 rdl. årlig. Den ældste søn, Bendix v. d. Kuhla, blev kaptajn-løjtnant og ægtede nogle år efter Sophie Amalie Banner; det er sikkert i forbindelse hermed, at fru Anne Vind i 1679 skøder ham Løjtved. Bøndergodset bestod af 25 gårde og 11 huse. Vanskelighederne blev endnu større for Bendix v. d. Kuhla end for fru Anne, han måtte pantsætte Løjtved og 1688 sælge den til *Niels Krag* til Egeskov. Hovedgårdens hartkorn var 30 tdr., Langtved Løkke 14 tdr. og bøndergodset var på 38 tdr. htk.

Niels Krag var søn af den kendte rigsråd fra 1660 Otte Krag til Voldbjerg; efter sine forældres død arvede han på Fyn Egeskov, Skjoldemose, Flintholm og føjede altså hertil Løjtved og blev således en af Fyns største godsejere. Han var gift med Sophie Juel, en datter af søhelten. I næsten 100 år havde Løjtved ejere af slægten Krag sammen med Egeskov, men fra 1688 boede der ikke noget herskab på gården. Niels Krags sønnesøn, Frederik Christian Krag, opholdt sig for det meste i Paris ved Ludvig XV's glade hof, og i Paris døde han

Spisestue (fot. Niels Elswing).

1763 »fordi han havde levet for meget«, og med ham uddøde den gamle danske adelsslægt Krag. Hans ødsle liv bragte svind i den fædrene arv, godserne måtte pantsættes, og for at redde, hvad reddes kunne, købte moderen, etatsrådinden *Sophie Krag*, i 1753 Løjtved af sønnen. Gårdens grundmurede bygninger lod hun nedrive og byggede i stedet for en bindingsværksbygning. Til gården var lagt Ulbølle kirke- og kongetiende og Vester Skerninge kirke- og kongetiende, ialt 82 tdr. htk. Bøndergodset var på 280 tdr. htk. 2 år senere sattes Løjtved til auktion, men da det samlede bud på gård, gods og tiender kun var 42.620 rdl., blev de enkelte dele råbt op, og ved en auktion på apoteket i Odense solgtes Løjtved hovedgård til apoteker *Johan Christopher v. Westen* for 32.340 rdl.

v. Westen var af den ansete apotekerslægt og ejer af Odense Løveapotek, han blev kgl. agent og var en velstående mand, der ejede flere gårde rundt om i landet. En strid med Nakkebølles ejer om Ulbølle kongetiende blev afgjort ved højesteretsdom ; den blev henlagt til Nak-

kebølle, til gengæld overdroges Stenstrup kirke med jus patronatus og $\frac{1}{2}$ kongetiende af Stenstrup til Løjtved. v. Westen anlagde et teglværk ved gården og udvidede bøndergodset ved at købe for 14.600 rdl. Fru Krag's bindingsværksbygning udvidede han med 2 fløje, men bolig på gården havde han ikke, og i Danske Atlas hedder det, »at Bygningen af Bindingsværk er kun maadelig baade paa Ladegaard og Borgegaard. Haven er heller ikke i Stand, efterdi Gaarden i lang Tid ikke haver været beboet af noget Herskab«. 1768 skødede v. Westen gård og gods, 296 tdr. htk., til sønnen, professor Peter v. Westen, der allerede 1770 mageskiftede den til Hans Møller mod Selleberg og 34.000 rdl. I købet medfulgte teglværket for 500 rdl. Året efter mageskiftede Hans Møller gården til svogeren Gregers Leopold mod Ejby mølle og møllegård og 37.000 rdl. Leopold forhuggede skoven, og da han døde 1774, var boet fallit. Gården stilledes til auktion og udlagdes til den største kreditor, Jens Lange til Rødkilde. Af Løjtveds udmarker mod Hundstrup oprettede Lange afbyggergården Langeskov, og han udvidede teglværket. 1787 overdrog han Løjtved, 347 tdr. htk., til sønnen Johan Lange for 55.000 rdl. Lange solgte 1788 Løjtved til Sti Tønsberg Schøller v. Krogh for 96.000 rdl.

Kammerjunker v. Krogh blev senere kammerherre, major og chef for det borgerlige ridende jægerkorps i Odense; han for hårdt frem mod gård og gods, idet han 1795 solgte Langeskov, Vester Skerninge kongetiende, teglværket og noget bøndergods, ialt 40 tdr. htk., for 22.000 rdl., og i 1800 skødede han hovedparcellen Løjtved, 14 tdr. htk., ialt 229 tdr. ld., for 17.920 rdl. til den tidligere forpagter på Rynkebygaard, kgl. landmåler Chr. Fr. Nyholm, og af resten af hovedgårdstaksten oprettede han Kroghenlund med 22 tdr. htk., 370 tdr. ld. Nyholm solgte allerede i 1804 gården til den tidligere ejer af Forhaabningslund Chr. Wamberg for 37.000 rdl. Wamberg købte senere Nakkebølle, men den store landbrugskrise slog ham ud, og 1819 stilledes Løjtved atter til auktion og købtes af forpagteren *Hans Pedersen*, en gårdmandssøn, fra Heden sogn, for 45.000 rdl. Løjtved gods bestod da foruden af hovedgården af Stenstrup kirke med $\frac{1}{2}$ kongetiende, en kirkejord, Stenstrup Dong, Langtved- og Dongsløkkerne, Spangeengen, part i et tørveskær i Hundtofte, skovløkken Skiftemosen og en skovlod i Høes Ris på 80 tdr. ld., ialt 239 tdr. ld.

SVENDBORG AMT

Der faldt nu ro over Løjtved, der 1846 overtoges af Hans Pedersens søn, Niels Peder Pedersen, for 64.000 rdl. Svigersønnen H. Johansen Kruise, overtog den 1878, men måtte sælge den i 1898 for godt 200.000 kr. til inspektør Gram-Hansen, der straks solgte den til gård- og teglværksejer *Claus Andersen* af Petersminde, hvis søn, Cl. Johs. Andersen, 1924 solgte den for 525.000 kr. til broderen, godsejer *A. P. Andersen*. Han solgte den i 1948 til sønnen *Svend Aage Mosegaard Andersen*, der har ladet hovedbygningen restaurere og avlsbygningerne modernisere. Gårdens areal er 350 tdr. ld.

Den nuværende hovedbygning er ifølge indskrift på tavle over indgangspartiet bygget i 1842, den er en enfløjet 26 m lang bygning i to stokværk, opført på murrester af den oprindelige bygning fra middelalderen. På nordfacaden findes en trefags midtrisalit, kronet af en trekantsfronton. Mod nord støder to lange sidefløje til hovedfløjens ydre hjørne, de er i ét stokværk med kamtakkede gavle. Hårdt har tiden faret frem mod den gamle gård; ikke meget er tilbage af fordums herlighed, men endnu er den en anselig ejendom.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1372 Timme Maanestierne
1385 Fin Aagesen Ulfeldt
1484 - 1554 Forskellige ejere
1554 Absalon Gjøe
1604 Breide Rantzau
ca. 1618 Johan Friis
1654 Arent v. d. Kuhla
1688 Niels Krag
1753 Sophie Krag

1755 J. Ch. v. Westen
1770 - 1819 Forskellige ejere

1819 H. Pedersen

1878 - 98 Forskellige ejere
1898 Cl. Andersen

1948 S. A. Mosegaard Andersen

BYGNINGER

1754 Grundmurede huse nedrevet og bindingsværkshovedbygning opført
To fløje tilføjet

1842 Hovedbygningen opført i to stokværk og med to sidefløje i ét stokværk

1924 Avlsgården opført

1950 - 52 Hovedbygningen restaureret ved ejeren og avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra syd (fot. Kronvang).

Egeskov

Kværndrup sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Det navnkundige Egeskov, rigsmarsk Frands Brockenhuus' krigerske herreborg — et arkitektonisk mesterværk — er i lige grad til ære for bygherre og bygmester. Men den store og skønne landejendom, med marker og skove og med alskens herligheder er også for en stor del Frands Brockenhuus' værk. I enestående grad er her skabt et mindesmærke om enkeltmand, om en af Danmarks mest fremtrædende mænd i det på betydelige personligheder så rige og store 16. århundrede. Thi før hans tid var der kun en begyndelse til en storgård, selvom Egeskov må have en ret betydelig ælde og som hovedgård i det mindste må være blevet til i 14. århundrede, da den første gang træder frem med navns nævnelse og med ejernavn. Men da lå den ikke som nu isoleret midt mellem sine marker og skove. Da var den kun en større gård i den endog ret betydelige landsby Egeskov

og hed — som endnu for et par slægtled siden blandt egnens folk — *Egeskovgaard*. Som landsbyhovedgård var den så sent som i midten af 16. århundrede kun en beskeden landejendom. Et tingsvidne erklærer 1540, at »al Egeskov Grund er slagen i 3 Bol«. Den havde følgelig på det tidspunkt en for den middelalderlige landsbyhovedgård sædvanlige størrelse, d. v. s. et par — i dette tilfælde tre — helgårde. Hovedgårdens jorder lå endnu dengang, i midten af 16. århundrede, i fællesskab med Egeskov bys, et forhold, der viser, at den som driftsafhængig endnu manglede noget væsentligt i at kunne blive en virkelig storgård. Dertil krævedes bl. a. større arealer, og at den blev frigjort af driftsfællesskabet ved at udskiftes af dette.

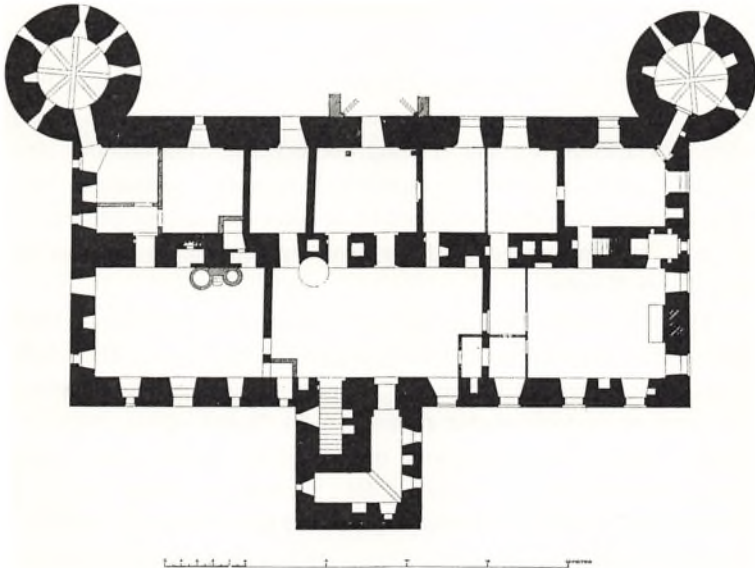
Egeskov by lå i den vestlige del af det store Kværndrup sogn, omtrent midt på Sydfyn, højtliggende og med tunge, lerede jorder. Egnen hører til dem, der ret sent er kommet under plov; stednavne, bl. a. Egeskov, antyder, at man her har måttet bryde sig vej ind i de store skove, der fra arilds tid dækkede Sydfyn. Også den omstændighed, at tre herreder: Salling, Gudme og Sunds, støder sammen her, er et vidnesbyrd derom. Betydningfuldt nok — og i modsætning til, hvad der ellers plejer at være tilfældet i sent opdyrkede skovegne — kendes i Kværndrup sogn kun den ene hovedgård Egeskov i middelalderen. At en gård i Trunderup og Faldegaard øst for Kværndrup by ca. 1600 var beboet af adelige, behøver ikke at betyde, at de tillige var eller havde været hovedgårde.

Rent tilfældigt får man af en række underskrifter på et dokument af 1405 at vide, at Egeskovgaard dengang ejedes af *Ludeke Skinkel* af den gamle holstenske adelsslægt med de tre søblade i våbnet; den var beslægtet med Sehestederne og havde taget navn efter herregården Schinkel lidt nord for Ejderen. De første af slægten, der vides at have besiddet jordegods på Fyn, er de to brødre Ludeke og Otto. Den sidstnævnte var i midten af 14. århundrede endog nået til at blive landsdommer, og han blev stamfader til den kendte fynske linie. Af hans sønner blev Berneke Skinkel (død 1418) en af Fyns største godsejere og sad inde bl. a. med Iversnæs (nu Wedellsborg) og Enggaard (nu Gyldensteen). Slægten bredte sig hurtigt ud over landsdelen og synes særlig at have haft fast fod i Skovby herred, men fik også gårde andetsteds. Bernekes broder Borkvard ejede den

nu længst forsvundne hovedgård Rolfstedgaard i Åsum herred, og en tredje broder træder pludselig frem som ejer af Egeskov i 1405. Af andre fynske gårde, hvortil slægten har været knyttet, er der også grund til at nævne Lammehauge i Gudme herred, hvor Jørgen Skinkel 1560 tog slægtens våben med sig i graven.

Ludeke Skinkel var forøvrigt en ikke uinteressant personlighed. Han havde i sine yngre, bevægede år tydeligt foretrukket søen for landjorden og ærligt og redeligt ernæret sig af sørøveri. Sammen med andre ligesindede kunne han dog 1386 slutte en for dem højst hæderlig fred og forligelse med både dronning Margrethe og hansestæderne. Om hans forhold som godsejer vides intet, og om hans private forhold er kun oplyst, at han var gift med en Valkendorf. Han levede endnu 1412, da han var med til at afslutte en godshandel, og nogen tid efter må han være død. Egeskovgaard skulle endnu i henvend halvandet hundrede år ejes af mænd og kvinder af Skinkelslægten, mærkeligt nok også af bærere af de to falske Skinkelnavne. Ludeke Skinkel efterlod sig to sønner, Johan og Jørgen, der begge

Kælderplan ca. 1880 med den ældre rumfordeling (Nationalmuseet).

*Feltherren
Frands
Brockenhuus
til Egeskov og
Bramstrup
(1518 - 69).
Efter ligsten i
Kværndrup
kirke
(for. Ratsch).*

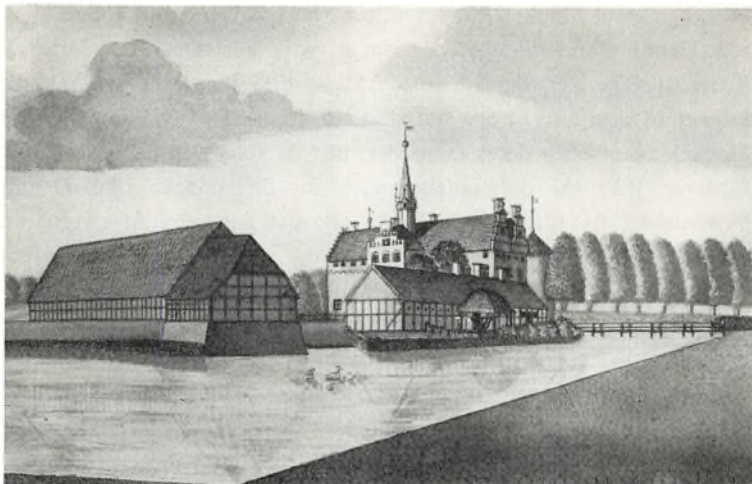
har ejet Egeskov. Om Jørgen Skinkel, der var gift med Anna Present, vides intet. Derimod forekommer Johan Skinkels navn ofte i tidens dokumenter, og han er langt bedre kendt. Han omtales allerede 1427, men først 1453 forekommer hans navn i forbindelse med Egeskov. Han var velhavende nok til at købe det nærliggende Fjellebro som han indvægede ved lovhævd, og som siden gik over til hans datter Kirstine.

I 1840'erne døde han, og Egeskov gik nu over til sønnen Otto Skinkel, der desuden skrev sig til Skovgaarde i Båg herred. Han ejede gården endnu 1516, da han gjorde et energisk, men ganske mislykket forsøg på at få fællesskabet med de andre landsbygårde ophævet; forsøget måtte gentages og med mere held 50 år efter. Han synes ikke at have siddet altfor godt i det; thi han har solgt en gård i Egeskov by til den rige Odenseborgmester Mikkell Pedersen Akeleye, og vistnok nogle år inden sin død overlod han Egeskov til sin søsters

sønnesøn Poul Skinkel fra den lille herregård Gerskov i Lunde herred. Denne mand tilhørte en gammel fynsk adelsslægt, der førte en lilje i sit våben, mulig Odense byvåbens lilje, da slægten tidligt var knyttet til denne by. Først det slægtled, Poul Skinkel tilhørte, antog Skinkelnavnet efter deres farmoder, idet de fulgte en navneskik, der forøvrigt ikke var ualmindelig inden for den danske adel. Denne Skinkelslægt fik forøvrigt i folkemunde det ikke absolut smigrende øgenavn, »de enfoldige Skinkeler«.

Det blev dog kun en kort tid, Poul Skinkel ejede Egeskov, thi allerede 1518 skødede han den med mølle og 5 gårdsæder, med skove og enemærker til *Laurids Skinkel* til Juulskov. Denne Laurids Skinkel hørte til en anden linie falske Skinkeler. Egentlig var han af slægten *Tinhuus*, der førte en hjort i våbenet og var en gammel norrøjsk slægt, oprindelig Tedinghusen eller Tegenhusen, der vistnok i sin tid var indvandret fra Bremen. En gren af slægten havde imidlertid allerede i 14. århundrede antaget navnet Skinkel. Laurids Skinkel var fra den allerede omtalte hovedgård Rolfstedgaard i Åsum herred, som han erhvervede, dels ved arv, dels ved at tilbytte sig sine medarbejders parter. Vistnok på lignende måde var han kommet i besiddelse af Juulskov. Da han købte Egeskov, var han en mand, der allerede var ret højt oppe i årene — han omtales som hofsinde 1486 — og han var forlængst en forfaren mand i gods-handeler. Sine erfaringer og sin økonomiske virkestrang synes han i særlig grad at have samlet om Egeskov, som han har set måtte have muligheder i sig til at blive til noget som storgård, selvom den, da han overtog den, unægtelig var en såre beskeden og uanselig ejendom, uden andet tilliggende end 5 gårdsæder. Han begyndte da også straks 1518, allerede før han havde skødt på selve Egeskovgaard, med at købe gårde i Egeskov by og fortsatte senere dermed også i nabobyerne. At han kalder sig »til Egeskov« viser tilfulde, at han foretrak den for sine andre besiddelser.

Det blev alligevel ikke rigtig til noget med at samle gods til Egeskov i hans tid, selvom han gjorde gården til en langt mere værdifuld ejendom, end den før havde været. Men han havde også andre ting at tage vare på, særlig i Christiern II's sidste år, der var urolige og utrygge. Snart trådte han forøvrigt ind i politik, idet Frederik I

Egeskov 1754. Efter Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

gjorde ham, der forøvrigt endte som ridder, til rigsråd. Nogen særlig stor politisk rolle spillede han dog ikke, men en anset mand har han været, og at han ved sit ægteskab med Hilleborg Pedersdatter Bille fra Svanholm var kommet i svogerskab med Peder Billes mægtige og dygtige sønner, har næppe været til hans skade. Han døde 1533, efter kort forinden at have fulgt sin eneste voksenblevne søn Otto til graven. Tre år efter døde hans enke.

Hans døtre, Anne, Hilleborg og Rigborg optog, mærkelig nok, alle navnet Tinhuus. De sad tilsammen inde med Egeskov gård og gods og indkøbte desuden 3 gårde og 1 bol, ligesom det også var dem, der 1540 lod Egeskov gård opmåle. Da Anne 1545 ægtede *Frands Brockenhuus*, fik Egeskov dermed den ejer, der gjorde den til, hvad den er den dag i dag. Nu kom der fart i godssamlingen, nu skulle der for alvor gøres noget for at løfte Egeskov op i de store landejendommers klasse. Fra 1546 begyndte det store opkøb af gårde, dels i Egeskov by og dels i Kværndrup, Vejstrup og Vantinge byer, i Krarup og Snarup og Søfelde. Af Egeskov by må Frands Brockenhuus efterhånden have erhvervet den allerstørste part. At disse godserhvervelser ikke altid er gået helt stille af, savner man ikke vidnesbyrd om og heller ikke om,

at Frands Brockenhuus ikke har undgået de sædvanlige retstrætter ; således verserede 1547 på kongens retterting en sag mellem ham og sognepræsten i Svendborg, Hans Gaas, hvis slægt senere ejede herregården Vejstrupgaard i Gudme herred. Præsten beskyldte Frands Brockenhuus for ikke at ville betale ham nogle penge — 100 mk. danske — han var ham skyldig for en gård i Egeskov, han havde købt af ham. Desuden skulle Frands Brockenhuus have trængt ham fra hans ret til Fynbo Landsting. Den anklagede lod svare, at han med største fornøjelse ville betale pengene, hvis præsten ville tilstille ham de gamle adkomst- og ejendomsbreve, han havde på den omtalte gård. Meget rimeligt fik køberen ordre til at udlevere pengene mod at få adkomstbrevene til gården. Selvfølgelig kunne en stor landejendom altid let give anledning til skeltrætter, men atter her siges Frands Brockenhuus at være sluppet godt fra det. 1552 vidnede herredstinget, at »ingen Mand haves hørt given Iling eller Klage paa Egeskovgaard og Gaards Enemærker«, og 1567 blev der udtaget ridebrev om markskellet mellem Volstrup og Egeskovgaard og et sandemændsbrev om Egeskovgaards grund og Herringe. Alt gik således i orden. Frands Brockenhuus havde efterhånden fået fuld klarhed over, hvad der var hans og hvad ikke. I året 1560 føjede han en herlighed til sit store gods, patronatsretten til Kværndrup kirke, som kongen tilskødede ham. Alle de mange gårdkøb forudsætter, at Egeskovs ejer har været en meget velhavende mand, og hans mange og store forleninger har vel heller ikke forringet hans formue. Tilmed var han 1555 ved sin fader Mikkell Brockenhuus' død bleven ejer af Bramstrup i Åsum herred.

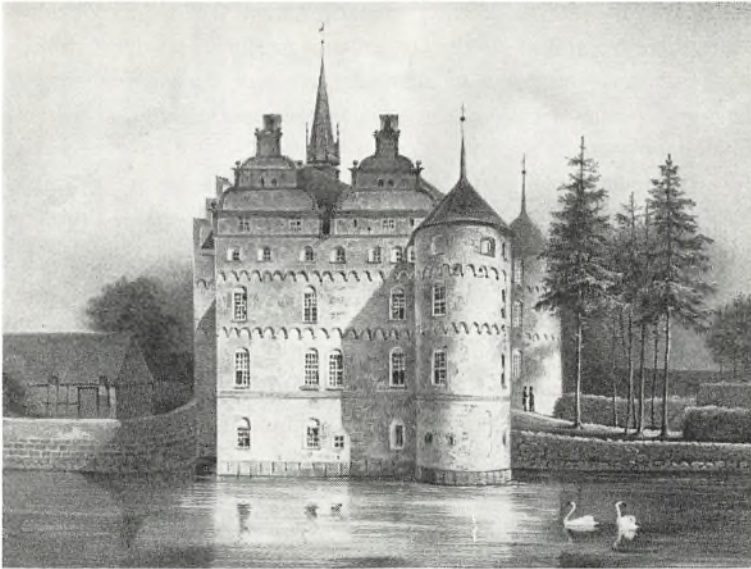
Allerede tidligt har Frands Brockenhuus været betænkt på at bygge sig en statelig bolig på sin så godt som nyskabte ejendom — en bolig, der fuldt ud kunne være en ærgerrig og fremragende mand som ham værdig. Det gamle Egeskov har næppe haft nogen videre standsmæssig borggård. Da der i ladegården for omtrent 150 år siden opførtes en ny mejeribygning, stødte man på et gulv af brændte og glaserede mursten, og man traf her utvivlsomt på rester af det ældre Egeskov. Om det har været værnet af grave, vides ikke ; gårdens tidligere størrelse og betydning taler nærmest for det modsatte, at den har været en af de små ubefæstede landsbyhovedgårde, der var så overordentlig talrige i middelalderens slutning.

Men nu skulle det blive anderledes. Tidligt må Frands Brockenhuus have begyndt byggearbejderne på sin gård, der stod færdig i det væsentlige 1554.

Egeskov blev bygget som et dobbelthus, to huse med fælles langside og selvstændige gavle, her i syd og nord. Det er den bedst bevarede bygning i det nuværende Danmark af denne mærkelige type, der stammer fra Nederlandene og i sig selv er et mærkeligt vidnesbyrd om 16. århundredes livlige forbindelse mellem Nederlandene og Skandinavien. Og dette drøje og høje dobbelthus rejser sig endnu, som da det blev bygget, lige op af den lille borgsøs vande; kun har forholdene i senere tider nødvendiggjort en dæmning fra det indgravede ladegårdsvoldsted over til trappetårnet, hvor indgangen måske først 1789 blev lagt i dettes vestre gavl. Egeskov var og er endnu en vandborg af den mest gennemførte art. Den står der høj og urokkelig midt i borgsøens letbevægelige vandflade. Der er effekt i denne modsætning mellem fast og flydende, der rent umiddelbart gør indtryk. Og så er Egeskov ikke nogen helt almindelig firkantet bygningsblok; den lever! Opefter vokser den i drøjde, stokværk for stokværk, og krones af det virkningsfulde dobbelttag; trinde runde tårne springer frem på den ene side, et firkantet, kraftigt trappetårn på den anden side, og højt over kamtakkede gavle og tårns spir knejser den slanke, spidst tilløbende tagrytter, der i al fald har været der ca. 1700. Der er frodighed over dette bygningsværk, alene i kraft af dets type, og det er denne frodighed i plan og opbygning, der gør Egeskov så overordentlig malerisk.

Det er dog næppe den skønhedsvirkning, der er en følge af beliggenhed og bygningstype, der i første linie har fået Frands Brockenhuus til at bygge på denne måde. Han havde først og fremmest sine bestemte praktiske formål med at bygge alt op, som han gjorde. Og et såre vigtigt hensyn for ham var at bygge et isoleret, vanskeligt tilgængeligt hus og et »fast« hus. Han, sålidt som hans standsfæller, havde glemt Grevens Fejde. Derfor beliggenheden ude i en sø. Og hvilket arbejde og hvilken bekostning alene at skabe søen og først lægge slyngværk i den sumpede grund, i stand til at bære en så mægtig og svær bygning! Intet under, at traditionen beretter om en hel egeskov, der blev anvendt og at opførelsen tog 30 år.

Selve huset, der rejste sig på denne usynlige skov, og hvortil der

Egeskov 1854 set fra syd. Efter Richart & Becker (Nationalmuseet).

kun kan have været adgang ad en let afbrydelig pælebro, skulle tilfredsstillende datidens fortifikatoriske krav. Dobbeltturstypen valgte byggherren vel, fordi den gav mere plads inden døre, men bygningens egentlige tanke kom tydeligt frem i hjørnetårnene, der muliggør en art bastionsforsvar af gavlene og af den ene langside, medens trappetårnet ud mod adgangen skulle kunne klare den anden langside. En sådan form for tårnforsvar er kendt også på andre danske herregårde fra 16. århundrede og genfindes bl. a. på Hesselagergaard, Nakkebølle og Ørbækklunde. For at besværliggøre adgangen ad pælebroen var døren til trappetårnet med en fals, der vistnok har tjent til at optage en vindebro, anbragt på siden af dette, mod nord. At døren har været værnet af ekstra-forsvarsforanstaltninger er ikke utænkeligt efter det her stærkt omsatte murværk at dømme, og at Egeskov kunne forsvare sig. »om noget skulle påkomme«, fremgår også på utvetydig måde af, at huset selv og tårnenes mure både i første og andet stokværk er rigeligt forsynet med skydeskår, tårnene også i »vandstokværket«, og

at øverste lave stokværk er et vægterloft med skydeskår og skoldehuller hele bygningen rundt. Det er kun mærkeligt, at den firløbede trappe drejer venstre om og dermed forringede forsvarsmuligheden. Det er ligeledes ejendommeligt, at trappetårnets tredje stokværk i højde med det tidligere vægterloft — hvortil i sin tid en smal trappe førte, som fortsættelse af den i øvrigt bekvemme og brede fransk-italienske stentrappe ud for første og andet stokværk — med sit smukke konsolbårne bjælkeloft virker som et beboelsesværelse.

En fæstning, som Egeskov både var og skulle være, har dog også kunnet give nogen mulighed for at pleje bekvemmeligheden, om end de boligkulturelle fordringer, tiden stillede, var såre beskedne. Alene dobbelthustypen tvinger til en meget primitiv og i sig selv upraktisk rækkefølge af rum i de to huse. I den oprindelige fordeling af rum i nederste stokværk er åbenbart ikke foretaget større forandringer. Her har i det dybere vestre hus været tre sale; i den midterste kom man ind direkte fra tårntrappen. Ovenover i andet stokværk var ridder-salen. Der har i det hele taget været gode og rummelige kamre og sale, med rigeligt lys gennem de for en så militært bestemt bygning mærkelig store vinduer. Hvordan rummene ellers har været, vides ikke. De bjælkelofter med akanthusprydede konsoller, der endnu findes flere steder, antyder dog interiørernes karakter. »Hemmeligheder« har beboerne ikke savnet; de var talrige repræsenterede på østsiden, og vand er ledet ind i bygningen ad trærør, der endnu er bevarede et enkelt sted. Også indvendige trapper findes i skillerrummene mellem de to huse; de fører fra stokværk til stokværk og har kunnet aflaste trafikken på den store trappe. Nicher og gemmesteder er der nok af til brug i det daglige. Men man mindes også den dag i dag af spærrebomme for døre inde i bygningen om, at krig og fejde dengang stadig var i folks tanker.

Der er en selvfølgelighedens og en hensigtsmæssighedens skønhed over Egeskov. Man ser straks, at det er en stormands velbefæstede bolig; det er ikke til at tage fejl af nu, og det var det selvsagt endnu mindre, da gården lige var blevet bygget. Men den er som arv fra sengotikkens grumme nøgterne herreborge i og for sig ret prunkløs, og dens ypperlige arkitektoniske virkning beror ikke på ydre pynt og rige dekorationer, men på bygningens masser og fordelingen af dem.

Dagligstue med malerier, bl. a. Tocqué's af Fr. Krag († 1763) og Gemperlins af Anna Rønnow († 1609) (fot. Niels Elswing).

Og dog er Egeskov ingenlunde uden dekorativ kultur. Den har sine stærkt udtalte vandrette facadedelinger hele bygningen rundt — dobbeltbånd mellem kælder og stue og pyntelige rundbuefriser mellem de øvrige stokværk. Alle åbninger har nette, affasede profiler, og dertil kommer gavlene med uægte »sengotiske« blændinger og kamtakker. Egeskov er endnu i mange henseender en gotisk bygning — selve skiftegangen er middelalderlig og ligeså trappetårnets ribbehælvninger — men Egeskov er på den anden side ikke blot for den italienske renessances ordensbegreb — vinduerne sidder gennemgående efter lodrette akser — og ligeledes hører visse dekorative træk inde og ude den nye smagsretning til. Egeskov er blevet til i en overgangstid; den er i gotisk renaissance.

Hvilken tid må ikke være medgået til dette byggearbejde med alt, hvad der er gået forud. På bygningens nordre gavl står 1554, og er årstallet ægte, må huset vel da have stået færdig i det væsentlige. Alene funderingsarbejderne må have stået længe på, og i betragtning af de uhyre mængder sten, de svære mure har slugt, og teglværkernes liden-

hed er der al god grund til at antage, at et så stort bygningsforetagende som Egeskov må være påbegyndt kort tid efter, at Frands Brockenhuus 1545 havde tilgiftet sig ejendommen. Planerne til Egeskov må have foreligget i hovedtrækkene allerede i slutningen af 1540'erne. Samme år han blev gift, var han blevet lensmand i Nyborg, og under hans ledelse fandt omfattende byggearbejder sted på slottet. Når der er store og mærkelige lighedspunkter mellem Egeskov og de partier, særlig vægtergangen, der i de tider opførtes på Nyborg Slot, ligger den tanke overordentlig nær, at Frands Brockenhuus har benyttet den kongelige bygmester, der da stod for byggeriet på slottet. At dette i 1540'erne har været Morten Bussert, tør anses for givet, og i denne mand har man muligvis Egeskovs bygmester. Han kan dog i så fald næppe have oplevet at se arbejdet fuldført, da han døde allerede 1553, og en anden bygmester må have afløst ham. Den rent gotiske gavl, der er af en helt anden og grovere karakter end den øvrige bygning, er i sig selv et bevis på, at Egeskov har skiftet bygmester, og at den mere moderne Morten Bussert er blevet afløst af en mand, der har hørt den ældre skole til.

Da det statelige hus stod færdigt, kunne bygherren og hans hustru, der med forbavsede øjne må have fulgt den forandring, hendes fædrenegård undergik, tage deres nye hjem i besiddelse. Meget har Frands Brockenhuus næppe kunnet være hjemme; hans mange embedsforetagender har holdt ham bunden andetsteds, og som på så mange af datidens herregårde har husfruen måttet tage sig af den daglige ledelse af gård og gods. Hvorledes Anna Tinhuus ellers var, ved man for øvrigt intet om. Hun sad som frue på Egeskov til 1565, da hun døde og begravedes i Kværndrup kirke. Når husherren selv var til stede på sin gård, har han her som andetsteds, hvor han sad for bordenden, forstået at skabe liv over samtalen og bringe emner på bane, der lå ud over dagen og vejen. Disse humanistiske bordsamtaler lå i tiden; de fandt sted også ved andre adeliges borde og gæstebud, og bag dem skimter man selve Morten Luther føre ordet i sine venners kreds.

Allerede da Frands Brockenhuus begyndte at bygge, var han langt fremme på den karriere, der til slut skulle føre ham frem til stillingen som rigens marsk, til megen og fortjent krigerisk berømmelse og til sidst til døden for Varberg Slot i Syvårskrigen. I hans sognekirke lag-

*Rigborgstuen
med »Agnese
Rabens«
grønne silke-
seng
(fot. Niels
Elswing).*

des en sten af tidens sædvanlige type over hans grav. Han er her fremstillet i fuld rustning, en djærv og kraftig skikkelse, ved sin hustrus side, og kort og knapt fortæller en indskrift om denne udmærkede danske mand, »der blev skudt for Varberg af de Svenske«. Af gammel og ædel byrd og vokset op i et ualmindelig godt og dygtigt hjem på Bramstrup hos faderen Mikkil Brockenhuus og moderen Karen Lykke, havde han alle betingelser for at blive et dygtigt menneske. Både han og de to brødre, Peder og særlig Jacob, gjorde da også, hver på sin vis, god fyldest senere hen i livet. I sit fædrene hjem havde han fået sans for åndsliv, og han udviklede sig til en af tidens mest kultiverede og dannede mænd, med megen sans for tidens hovedvidenskab,

teologien, men også for filosofi, og han stod en mand som Niels Hemmings nær. Som så mange af datidens unge adelsmænd var han tidligt udviklet og tidligt på færde i rigens ærinde. Han var født 1518, og kun 22 år gammel blev han sammen med sin broder Peder sendt som sendebud til Frankrig og var allerede da kancellisekretær. Hjemkommet fra udlandet 1542 begyndte han sin lensmandsvirksomhed; men det er dog først, da han 1545 blev sin faders eftermand som lensmand i det store og vigtige Nyborg len, hans egentlige karriere begyndte. Han var en mand, der kunne bruges til store ting — og gerne ville bruges. Til Nyborg len føjede han andre, så han endte med at have de 3 fjerdedele af Fyns stift under befaling. Christian III — og ikke mindst hans søn, Frederik II — satte overordentlig pris på ham. Det var Frederik II, der gjorde ham til politiker, og han blev snart en af de ledende mænd i kongens omgivelser og blev 1562 medlem af rigsrådet. For at være nærmere ved de store begivenheder ombyttede han kort efter Nyborg med styrelsen af København, Krogen og Abrahamstrup len. Krigen med Sverige stundede til, og Frands Brockenhuus var udset til nu at skulle træde frem i allerførste række. 1564 drog han i felten som anfører for fodfolket, blev 1567 som belønning for sin undsætning af Akershus rigsmarsk og deltog derefter i det berømte tog op i Sverige 1567 - 68, hvor Daniel Rantzau i høj grad delte æren med ham for det heldige udfald. Atter næste år drog han ud i spidsen for fodfolket, og her var det, han blev dødelig såret i benet af en kugle fra Varberg fæstning.

Hans død vakte sorg overalt, ikke mindst i hans hjemland Fyn, hvor han efterlod sig et overordentlig smukt minde. Hans ivrige samling af gods kunne nok have rokket ved hans gode navn og rygte — det hændte dengang mangan en af hans standsfæller — men trods enkelte uundgåelige retstrætter er ingen egennyttig handling fra hans side kommet til vort kendskab. Og hvad der her er sagt om ham som godsejer, gælder også hans virksomhed som administrator for kronens interesser i mange og vigtige spørgsmål, hvor han måtte komme i berøring med mennesker, hvis ve og vel han var sat til at herske over.

Ægteparrets eneste søn, Laurids Brockenhuus, tog den vanskelige arv op efter sin store fader. Men han slægtede ham kun lidet på i sindelag. Ubehersket og voldsom kom han i adskillige konflikter, og

Havespisestue med ovne leveret til Egeskov 1789 fra Vesterbrofabrikken (foto. Niels Elswing).

han havde endda et kvindemord på samvittigheden. Det lyder heller ikke helt beroligende, når der 1570 måtte udstedes et forligelsesbrev mellem ham og Ivar Kaas »om slagsmål«. Han skal have været kæmpestærk, og det fortælles, hvorledes han kunne løfte sig selv og hest i Egeskov port og blæse i et der hængende malmhorn, der endnu opbevares på gården. Det bærer hans og hustrus våben og årstallet 1615, hvilket er elleve år efter hans død, og må således være fremstillet af hans enke! Selv hans behandling af datteren Rigborg formåede ikke at berøve ham kongens eller samtidens agtelse, og han roses meget for sin gudsfrygt. Uden åndelig påvirkning fra sit hjem er han heller ikke, og det siges, at han hjalp adskillige unge mænd til studeringer. I modsætning til faderen holdt han meget til på sine to gårde, Bramstrup og Egeskov. På Egeskov fejrede han 1571, kun 19 år gammel, bryllup med Karen Skram, Peder Skrams datter, der efter sin søster Anne Skram arvede Kjørstrup på Lolland. Laurids Brockenhuus, der havde både universitetsuddannelse, kancelli-, hof- og

krigstjeneste bag sig, blev som den tredie generation lensmand i Nyborg (1579 - 1601) og stiftslensmand, men var som embedsmand hele sin tid kun knyttet til Fyn, hvor hans indflydelse til gengæld var meget betydelig. Hans to fynske gårde, den ene ikke langt fra Nyborg og den anden i nærheden af Odense, lå bekvemt for hans embedsstillinger; han har haft let ved at holde øje med sine gårde og forøge deres tilliggende. Men hvad Egeskov angår, skete der næppe større forandringer med gård og gods i hans tid. Dog var det ham, der erstattede hovedbygningens sengotiske sydgavle med svungne, sandstensafdækkede renæssancegavle; de forsvandt i 1884 - 86.

Hans hjemliv var i visse måder meget trist; alle hans og Karen Skrams tre sønner døde tidligt. Også en datter mistede de. Og af de 5 døtre, der nåede voksen alder, skulle Rigborg indlade sig i et forhold til Frederik Rosenkrantz til Rosenvold, da de begge som unge mennesker opholdt sig ved hoffet, hvor hun lærte ham at kende, »da hun var meget ung og maaske endnu ej kendte Kærligheds Magt. De kom hinanden saa nær, saa hun af en Hændelse nedkom med en Søn«. Faderen for frem med al tidens strenghed, og hans voldsomme sind tog intet hensyn til, at det dog var hans egen datter. Der gik proces og dom i sagen. Rosenkrantz blev dømt til at miste sine to fingre og være æreløs. Hende skulle hendes værge »nu straks i hendes Livstid lade indsætte og hende uden al Vold i Fængsel forvare«. Rosenkrantz foretrak at gå til udlandet, hvor han døde 1602, kun 28 år gammel. Laurids Brockenhuus kunne være tilfreds, han havde fået hævn. Men også datteren forfulgte han til det yderste. Hun blev virkelig efter lovens påbud »indmuret«, som det kaldtes. Det vil sige, hun blev spærret inde i et kammer, dog med en pige til opvartning, og maden blev rakt hende gennem et hul i den aflåsede dør. Her sad hun i 5 lange år til faderens død 1604. At moderen er gået i forbøn for hende, kan man slutte af, at næppe havde hendes mand lukket sine øjne på Bramstrup, før datteren blev løsladt af sit fængsel. Efter at Karen Skram var død 1625, fik den ulykkelige kvinde af sine søskende udlagt Nybøllegaard i Sallinge herred som arvepart, og her levede hun under navnet fru Rigborg, agtet af alle. Hun døde først 1641. Sønnen Holger, der var født på Lindved 1599, var selvfølgelig blevet taget fra hende. Han blev siden en dygtig officer, blev anerkendt som en ægte

Egeskov, set fra øst (Grønlund's Fotoarkiv).

*Hjørne af
soveværelse
med
gammel kamin
(fot.
Niels Elswing).*

Rosenkrantz og blev stamfader til de norske Rosenkrantzer på Rosendal. — Karen Skram fik af sine døtre overladt Egeskov som enkesæde, men for øvrigt styrede de i fællesskab deres arvegods. 1615 blev foretaget et skifte mellem den rige Laurids Brockenhuus' arvinger, og Egeskov tilfaldt her Hans Pogwisch til Damsbo, gift med datteren Karen ; men han tilbyttede sig for Egeskov Kjørstrup af de to brødre *Jakob* og den da endnu umyndige *Frands Ulfeldt*, sønner af Karen Skrams svigersøn Corfitz Ulfeldt til Bavelse, der havde været gift med datteren Elisabeth. Forældrene var dengang begge døde. De to brødre solgte imidlertid allerede året efter for 40.000 rdl. Egeskov med bøndergods og Kværndrup kirke, samt noget jysk strøgods til deres farbroder Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (1567 - 1630), gift med Birgitte Brockenhuus, og i over en menneskealder var det denne berømmelige gamle fynske slægt, der sad inde med Skinkelernes og Brockenhuusernes gamle gård.

Hall og dagligstue med ejerens jagttrofæer. På bordet Laurids Brockenhuus' og Karen Skrams porthorn fra 1615 (fot. Niels Elswing).

Men det blev en mere urolig tid for Egeskov, med hyppige ejerskifter og med besværlige samejeforhold. Egentlig havde Egeskov været overladt Karen Skram i hendes livstid; men 1618 overlod hun svigersønnen Egeskov. Hun flyttede vistnok nu til sin fædrenegård Urup, der imidlertid som arv var kommet til Jakob Ulfeldt. Denne fremtrædende, højt dannede mand, Danmarks riges råd og rigets kansler og meget litterært interesseret, var søn af Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (nu Holckenhavn). Sin slægts- og fædrenegård solgte han imidlertid, da han var blevet ejer af Egeskov, og at han nu for alvor ville slå sig ned her, blev synligt for enhver, da han lod flytte alle sine forfædres kister fra Vindinge kirke til sin nye sognekirke Kværndrup, som han gjorde til et mausoleum for sin slægt, i lighed med, hvad Rosenkrantz'erne havde gjort med Hornslet kirke. Af hensyn til svigermøderen kunne han dog først, efter at hun havde overladt ham Egeskov, sikre sig denne ejendom med fuld lovlig ret. Alle eventuelle kreditorer blev indkaldt til at melde sig inden 1 år og 6 uger, og først efter at denne frist var udløbet, kunne han 1620 på rettertinget i Odense få kongeligt låsebrev som endelig stadfæstelse på gård og

gods. Atter i hans tid var Egeskovs ejer tillige en tid lang lensmand i Nyborg. Om hans forhold som godsejer er kun lidet bekendt. Han tilkøbte noget bøndergods, men for øvrigt knytter sig ikke særlige minder til hans og hans hustrus tilhold på gården. 17 børn fødtes der ægteparret, deriblandt den bekendte Corfitz. Fra 1625 led Jakob Ulfeldt meget af sygdom, og Fyns trange skæbne i Kejserkrigen gik ham desuden nær til hjerte. Midt under genrejningsarbejdet efter krigens slutning døde han 1630 i Nyborg, »saare vel fortjent af Fædrelandet«, som Sivert Grubbe skriver om ham. Hans enke overlevede ham til 1656, da hun døde i fattigdom.

Alle ægteparrets overlevende børn ejede nu i 10 år Egeskov med godstilliggende i fællesskab. Allerede temmelig tidligt var dog en af dem, Laurids Ulfeldt, begyndt at indkøbe de øvrige andele for til slut at blive eneejer, uden at dog Egeskov, hvad godstilliggende angår, nåede op på højde med, hvad det havde været i faderens tid. Han var først gift med Sophie Cajsdatter Rantzau fra Rantzausholm og ægtede 5 år efter, at hun 1635 var død (hun havde givet ham livsbrev på Harritslevgaard), Else Parsberg fra Jernit. De mange børn af begge hans ætteskaber døde som små, og kun en datter overlevede ham. Han var en studeret mand, havde tilbragt mange ungdomsår ved fremmede universiteter, og det ry for at være et hjemsted for åndelige interesser, Egeskov alt længe havde haft, fornyede han. Han elskede billeder og bøger og efterlod sig en stor samling malerier og et velfyldt bibliotek, men ingenlunde et velfyldt skatkammer. Netop kort efter, at han i 1640 havde fået i al fald langt det meste af fædrenejgården samlet og holdt bryllup med eventyrlig pragt, blev han draget ind i det offentlige liv, og snart gav Torstenssonkrigen ham nok at bestille i hans egenskab af den ene af Fyns to landkommissærer. Da han 1648 fik Bygholm len, solgte han Egeskov og bosatte sig på Harritslevgaard, hvorfra søvejen til Horsens var kort og bekvem. Han døde 1659, men da var det forlængst slut med hans velstand, og enke og datter kom til at sidde i trange kår.

Køberen var Ulfeldts svigerfader *Oluf Parsberg*, ridder og rigsråd, der foruden Jernit tid efter anden også ejede andre gårde, bl. a. Palstrup, hvis mægtige voldstedsanlæg og anselige, nu forsvundne borggårdsbygninger skyldtes ham. Egeskov beholdt han kun til 1656, og

Parsbergnavnets tilknytning til Egeskov var dermed forbi. Han havde i sin korte ejertid tilkøbt en del gods, så tilliggendet voksede op mod det gamle omfang, men for øvrigt har han og hans hustru Karen Kruse ikke efterladt sig synderlige minder på stedet. Oluf Parsberg, der var en typisk jysk godsejer og næppe stærkt interesseret i sin fynske gård, som han vel nærmest havde købt på familieskabets vegne, solgte den til oversekretær og senere rigsråd *Otte Krag* til Voldbjærg, vel kendt som adelens talsmand på stænderforsamlingen 1660. Som ejer af Egeskov øgede han dens godstilliggende. Da han købte gården, var den med Kværndrup kirke, med præstegård og degnebol sat til godt 87 tdr. htk. Antallet af bøndergårde var 42 og af huse 20, deraf i Egeskov by hele 23 gårde og 13 huse og 4 boliger for ugedagstjenere. Det andet gods lå spredt i nabosognene, og Egeskov var således stadig en særdeles velafrundet ejendom. Med sin hustru Anne Rosenkrantz til Skjoldemose skabte han et hyggeligt hjem; ved siden af sin politik dyrkede han i høj grad litterære, særlig historiske interesser, og også han prydede sine stuer med malerier og bøger. Hvor meget han og hans holdt til på Egeskov er dog et spørgsmål. Som lensmand 1658 - 62 i Nyborg, hvor Karl Gustav tog ham til fange for dog senere at frigive ham, var han vel gennem embedsstilling knyttet til Fyn og havde lejlighed til at besøge sin gård. Men af hans huslærer Johan Monrad får man det indtryk, at han egentlig og først og fremmest havde sit hjem i København, hvor han også efter regeringsforandringen blev ved at spille en politisk rolle — om end i skyggen. Hans sidste år var triste. Fædrelandets nød gik ham nær til hjerte, og hans stands store nederlag ikke mindst. Han havde også den personlige sorg at miste sin ældste søn Christian Frederik. Da Otte Krag blev syg på Vibygaard på Sjælland, som han også ejede, og hvor han døde 1666, »regrettede han al den Tid, han (havde) anlagt paa Verden og til Hove« (Johan Monrad). Hans enke overlevede ham og beholdt Egeskov lige til sin død 1688. I hendes tid øgedes godset med hele tre kirketiender.

Det blev nu Otte Krags eneste efterlevende søn Niels Krag den Ældre, der overtog Egeskov, som han dog allerede tidligere skriver sig til, og som han i 1680 og 1683 udvidede betydeligt med bøndergods. I forvejen havde han Totterupholm (nu Rosendal) og Vold-

*Hovedtrappen
i vesthusets
firkantede
midtårn
(fot.
Niels Elswing).*

bjærg, der dog senere tilfaldt hans eneste søster. Løjtved blev købt 1688 af Bendix v. d. Kuhla, og moderens død skaffede ham endelig foruden Egeskov også Skjoldemose og Flintholm. Han var i sandhed rig på jordegods, og han var vel beslået med ordener og titler; nogen meget fremtrædende mand var han dog ingenlunde, men fra ungdommen af et tiltalende, dannet og belevent menneske, som også hans præceptor Johan Monrad vidner. I sin højst læseværdige selvbiografi giver denne mand interessante træk fra Otte Krags hjem i København og fra sit samvær med sønnen Niels op igennem årene. Når han blev hvid ridder, så var det dog næppe hans politiske fortjenester, der skaffede ham denne høje værdighed, og da han fik titel af gehejmeråd, var det på svigerfaderen, admiral Niels Juels indstændige begæring. Skønt sin faders søn afslog han ikke at tjene enevælden, og overfor

SVENDBORG AMT

hofgunst var han svag ; men han ville på den anden side dog ikke lade sig optage imellem de nye lensbesiddere, skønt de fire herlige fynske herregårde, han ejede, grænsede tæt op til hverandre og naturligt indbød til dannelse af et majoratsgods. Som endelig ejer af Egeskov øgede han stadig dens godstilliggende bl. a. med Faldegaard med mølle. På Egeskov boede han, og her forstod både han og hans hustru Sophie Juel at skabe et hyggeligt hjem.

Niels Krag døde 1713, hans frue 1722, og sønnen *Niels Krag* den Yngre arvede alle fire godser, som han bestandig stræbte at ophjælpe og forbedre. Han lagde en del bøndergårde ind under sine hovedgårde, imod at de skulle forblive ufri. Egeskovs marker udvidedes 1736, da han inddrog en del af Kværndrup bys fællede, hvorved han nær var kommet i proces med generalmajor, grev Trampe til Fjellebro, der som lodsejer i Kværndrup protesterede energisk. Sagen blev dog bilagt i mindelighed. Senere (1740) fik han yderligere bevilling til at lægge 6 bøndergårdes jorder under Egeskov, og denne gård er således et af de ikke altfor mange eksempler på, at en hovedgård får et betydeligt, om end ikke imponerende, jordtilliggende først helt op i midten af 18. århundrede. Egeskov var 1760 på godt og vel 49 tdr. htk. ; skovskylden var godt 8 tdr. og mølleskylden 3 tdr. Flittig og energisk var Niels Krag på færde overalt. Om sine marker satte han mange tusinde favne stengærder. Særlig Egeskovs forskønnelse var han ivrig for, og her anlagde han i disse havekunstens gyldne tider en for tidens stil og smag meget karakteristisk have øst for borgsøen, med behørig fontæner og med de uundværlige lysthuse. Haven er anlagt efter en dobbeltakse. Midt ud for hovedbygningen, der vel allerede dengang blev forbunden med haven ved en dæmning, anlagdes parterrehave, og vinkelret på denne plantede Krag en allé i hele havens længde ; den gennemskar regelrette kvarterer med bøgehække, holdt strengt under saksen den dag i dag. Disse alleer og de høje tætte hække trækker havens linier op på den faste, bestemte måde, der karakteriserer den gamle franske havekunst, og Egeskov have er som en af de få danske haver fra »den store stils«
dage en seværdighed, i højeste grad påskønnet af den fynske befolkning. Den kendte labyrint stammer fra 1861. Niels Krag fortsatte familietraditionen og gik i statens tjeneste. Han blev etatsråd og deputeret i søkommissa-

riatet, om end hans kendskab til marinen sikkert nærmest skrev sig fra, at han var gift med viceadmiral Just Juels datter Sophie. Da Niels Krag døde 1740 i København, var det hensigten, at ægteparrets eneste søn, kammerjunker Frederik Christian Krag, skulle overtage den rige arv. Men han skejede stærkt ud fra slægtens noble traditioner. Opdraget til hofmand, rig og uafhængig, tumlede han sig i udlandet, særlig ved Ludvig XV's hof. Han blev familiens forlorne søn, brugte en formue, så moderen 1755 måtte sælge Løjtved og 1768 Flintholm. Han døde i Paris 1763 som den »sidste af de danske Kragers adelige Slægt«, som det hedder på den mindetavle i Kværndrup kirke, moderen rejste over ham. Etatsrådinde Sophie Krag's virksomhed på Egeskov er ellers kun lidet kendt. 1770 opførte hun et hospital i Kværndrup, følgende en smuk tradition hos tidens godsejere. Til slut solgte hun Egeskov 1784, og året efter døde hun.

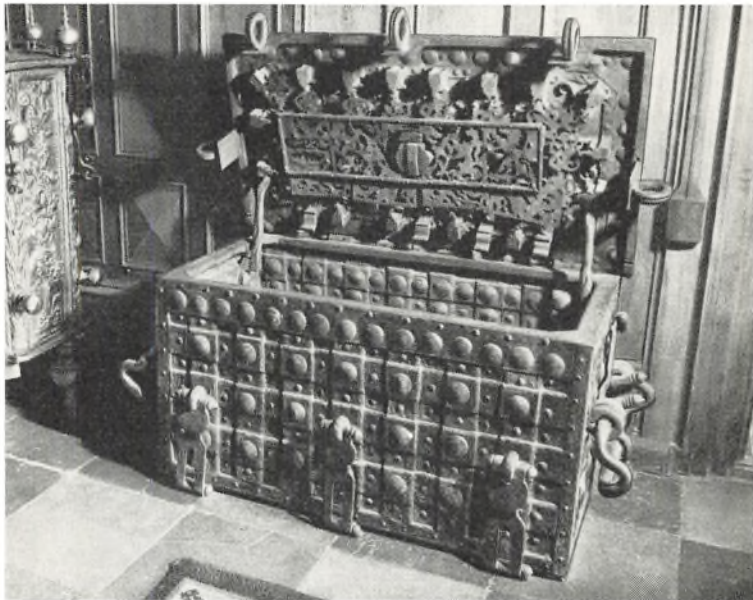
Køberen var hendes mangeårige ven, gehejmekonferensråd *Henrik Bille* — fra 1788 antog han navnet *Bille Brahe* — en af tidens fremtrædende embedsmænd. Efter en glimrende karriere var han i sin ældre alder 1769 blevet stiftamtmand på Fyn. Da han erhvervede Egeskov — han havde tidligere ejet sin fædrenegård Holbækgaard og en tid Palsgaard — var han allerede en ældre herre på 75 år og havde været gift tre gange, sidste gang (1766) med Caroline Agnese Raben, hofdame hos prinsesse Sophie Magdalene. 1787 arvede han stamhuset Hvedholm, men allerede to år efter døde han i Odense. Hans enke overlevede ham i 21 år, som hun tilbragte på Egeskov, der blev hendes enkesæde, og hvor hun døde 1810 72 år gammel. I dette ægtepars tid opsattes portalen på trappetårnets vestside 1789, prydet med deres våben, og omtrent ved denne tid blev en del af værelserne moderniseret, dog uden overdådig dekorativ udstyrelse.

Henrik Bille Brahes eneste efterlevende søn, grev Preben Bille Brahe, arvede hans godser, oprettede 1798 grevskabet Brahesminde og 1811 Egeskov til et stamhus for sin næstældste søn, med agnatisk succession. I hans ejertid flyttedes ladegården i 1820'erne med lader bort fra ladegårdsvoldstedet mod vest, hvor den endnu ligger. Han efterlod sig et smukt minde som godsejer, og godsets beboere rejste ham 1856 en mindestøtte i Egeskov have. Efter grevens død 1857 overtoges stamhuset af nævnte søn ritmester, baron *Frederik Siegfred*

SVENDBORG AMT

Bille Brahe, der havde ægtet Marie Sofie Frederikke Caroline Bülow. Han døde 1871 som excellence og kammerherre, og stamhuset tiltrådtes året efter af sønnen *Frantz Preben Bille Brahe*, 1850 gift med Camille Sophie af Harmens. Han var som ung gået den diplomatiske vej, havde gjort en betydelig karriere som gesandt i Haag, Bruxelles, Firenze og Rom. Men da han ved faderens død arvede stamhuset, tog han sin afsked og bosatte sig 1872 på Egeskov, hvor såvel agerbrug som bygninger var i dårlig forfatning, og hvor der var nok at tage fat i. Han lod den svenske arkitekt Helgo Zetterwald, Lunds domkirkes restaurator, udarbejde planer og samlede materiale til en gennemgribende istandsættelse af hovedbygningen, men nåede ikke at få disse planer realiseret, da han døde allerede 1882; dog blev en ny hestestald opført og på den gamle ladegårdsholm en portbygning rejst (1881). Hans eneste datter, der arvede stamhuset, påbegyndte og fuldendte restaureringen af hovedbygningen i årene 1884 - 86. Ved denne lejlighed blev renæssancegavlene på sydsiden erstattet

»Jørgen Brahes pengekiste« (for. Th. Andresen).

af gavle som nordsidens og tilkørselsbygningen med tårn, der blev fjernet igen 1928, opførtes.

Den nye besidderinde Camille Jessie Bille Brahe og hendes mand, greve *Julius Ludvig Ahlefeldt-Laurvig*, flyttede fra dennes besiddelse, hovedgården Skovsbo, til Egeskov 1883. Fra samme år antog denne gren af familien Ahlefeldt navnet *Ahlefeldt-Laurvig-Bille* ved kgl. resolution. Greven, der var en sjælden dygtig og foretagsom mand, arbejdede fra den første dag, han overtog styret af stamhuset, og til sin død i 1912 ustandselig på dets trivsel, og i årenes løb blev så godt som alt fornyet og forbedret. Foruden hovedbygningen blev alle kirkerne restaureret. Driften og avlsbruget overtog greven selv 1884 og drev gården frem til et mønsterbrug. Over 150 tdr. ld. så godt som ubrugelig mose og eng blev kultiveret. 1896 blev Stevningsgaarden købt, 1899 Bukkegaarden taget ind under den fælles drift. 1894 blev der anlagt normalsporet jernbane fra Kværndrup station til Egeskov avlsgård. 1895 blev den gamle dæmning fra haven til hovedbygningen nedbrudt og en jernhængebro bygget, samtidig blev den af arkitekt Zetterwald opførte glasveranda fjernet. I 1900 blev Fjellebro med Sundsgaarden købt, og 1906 blev Egeskov avlsgård delt. Den var da på godt 1.200 tdr. ld., og en ny, stor avlsgård, Rubjerg, blev opført mellem Egeskov og Kværndrup. Fæstegodsets bortsalg påbegyndtes allerede af baron Frantz Bille Brahe og sluttedes 1921. Kirkerne frasolgtes i årene 1915 - 18, Kværndrup kirke dog først 1959. I 1940 brændte efter lynnedslag en af de to store lader; 1940 - 41 blev en ny kostald opført, 1941 blev den store baggård nedrevet.

I 1919 overdrog enkegrevinden stamhuset til sin søn kammerherre, hofjægermester, greve *Fr. Preben Ahlefeldt-Laurvig-Bille*, efter hvis død i 1946 den nuværende ejer, kammerherre, hofjægermester greve *Preben Julius Gregers Ahlefeldt-Laurvig-Bille* arvede Egeskov. Godset, inklusive Fjellebro, omfattede da ialt 2.929 tdr. ld., heraf under Egeskov ca. 600 tdr. ld. ager og eng og under skovene ca. 800 tdr. ld. Den nuværende ejer har forbeholdt sig Egeskov hovedbygning og park samt driftsinteresser i Egeskov og Fjellebro godser, der iøvrigt i 1962 er overdraget til henholdsvis hans søn grev Claus Ahlefeldt-Laurvig-Bille og datter fru Suzanne Ludvigsen.

Med betydelige omkostninger er Egeskov have i de seneste år

SVENDBORG AMT

omlagt. Under ledelse af professor F. Duprat, arkitekt ved haveakademiet i Versailles, er efter oprindelige spor genskabt en renæssancehave. Dele af Niels Krags barokhave er bevaret, og i en vidtstrakt engelsk park står vældige træer, hvorunder får fordom græssede. Endvidere er langs den gamle lade anlagt en lille fynsk bondehave, og endelig er der ved de kyndigste fagfolk oprettet en moderne demonstrationshave. Det store parkområde omfatter således fem havearrangementer, der årligt besøges af ca. 100.000 gæster, for hvem den gamle herskabsstald er omdannet til et cafeteria med kiosk, selskabslokaler og udstillingsrum. Efter at den nuværende ejer har taget ophold på hovedbygningen, er der i det indre foretaget omfattende moderniseringer og genskabelse af oprindelige interiører ved arkitekt, kgl. bygningsinspektør Peter Koch.

Medens haven er offentlig tilgængelig, gives der ikke adgang til hovedbygningen, der helt er privat beboelse.

VILH. LORENZEN

EJERE

1405 Ludeke Skinkel
1518 Laurids Skinkel (Tinhuus)
1545 Frands Brockenhuus

1615 Jakob og Frands Ulfeldt
1648 Oluf Parsberg
1656 Otte Krag
1722 Niels Krag (d. Y.)
1784 Henrik Bille (Brahe)
1857 Fr. S. Bille Brahe
1871 F. P. Bille Brahe
1882 J. L. Ahlefeldt-Laurvig-(Bille)

1919 Fr. P. Ahlefeldt-Laurvig-Bille

1948 P. J. G. Ahlefeldt-Laurvig-Bille

BYGNINGER

1554 Hovedbygningen opført i sø
som dobbelthus med tårne,
muligvis ved Morten Bussert

Barokhaven anlagt

1789 Trappetårnets portal opsat

1861 »Labyrinten« anlagt

1881 Portbygningen opført ved
H. Zetterwald

1884 - 86 Omfattende ombygning
og restaurering ved Zetterwald

1928 Ombygning ved Lønborg
Jensen

1940 - 41 Avlsgården ombygget

Hovedbygningen restaureret og
moderniseret ved
Peter Koch
Parkanlægget udvidet
og forskønnet

Hovedbygningen set fra øst (fot. Th. Andresen).

Fjellebro

Herringe sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Den ældste efterretning, der er os overleveret om Fjellebros historie, fortæller, at den 1462 ved mageskifte erhvervedes af *Oluf Bonde* til Opager, hvis hustru Kirsten Skinkel efter at være blevet enke indgik nyt ægteskab med Jep Bild til Ravnholt. Det dunkle og indviklede ejerforhold må nu vistnok have været det, at Kirsten Skinkel som arv har ejet en part i Fjellebro, og at det ligeledes kun har været en del af gården, hendes første ægtefælle erhvervede ved det nævnte mageskifte, thi såvel hendes broder Otte som hendes fader *Johan Skinkel* nævnes også som ejere af gården samtidig med og efter Oluf Bondes erhvervelse. Kirsten Skinkel forekommer atter, efter at hendes anden ægtefælle Jep Bild var død, som Fjellebros ejer i 1489, og efter hende hendes søn af første ægteskab, Claus Olufsen Bonde, der siden fore-

kommer gennem en lang årrække lige indtil 1530 ; men også han har utvivlsomt kun ejet en part i gården, thi samtidig nævnes en anden mand i dette tidsrum som ejer, *Ebbe Munk*, af den slægt som førte en bjørnelab i våbnet ; han var gift med Else Mortensdatter Tinhuus, hvis søster Johanne Tinhuus ægtede fru Kirsten Skinkels ovennævnte broder Otte Skinkel. Ebbe Munks og Else Tinhuus' søn *Ebbe Munk* blev gift med Claus Olufsen Bondes datter Maren, og først ved dette ægteskab synes Fjellebro endelig at være samlet på en hånd.

Ebbe Munk sluttede sig i Grevens Fejde til Christian III og deltog i rigsdagen i København 1536, ligesom han det følgende år var tilstede ved kongens kroning som en af den fynske adels repræsentanter. Efter at hans første hustru var død, indgik han i en temmelig fremrykket alder nyt ægteskab med Kirsten Viffert, datter af Tønne Tønnesen Viffert til Brolykke. Ebbe Munk døde i året 1560 og fulgtes et par år efter i graven af sin hustru ; de jordedes i Herringe kirke, hvor en smuk og karakterfuld ligsten endnu minder om dem.

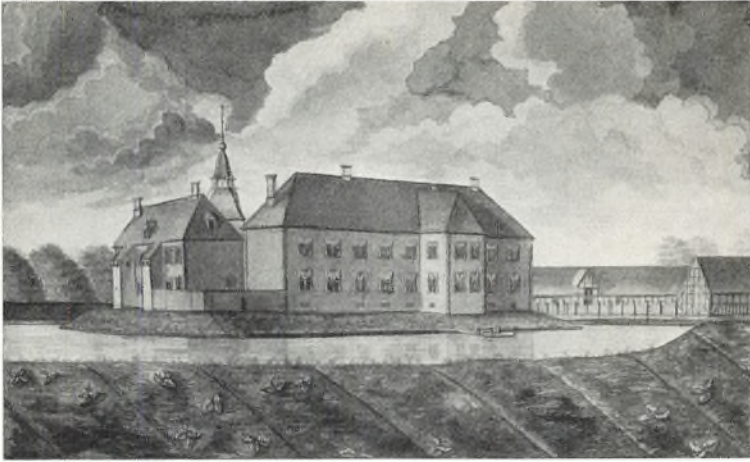
Fjellebro gik i arv til ægteparrets søn, *Ebbe Munk*, der var født 1551 og således ved forældrenes død endnu var et barn ; han opdroges hos Frands Brockenhuus til Bramstrup, hvis hustru var faderens søskendebarn, og siden hos sin morbroder Corfitz Viffert til Brolykke, der også havde værgemålet for godset. Med denne sin onkel fulgte den unge Ebbe i Syvårskrigen og drog siden til udlandet, hvor han en tid tjente ved kurfyrst August af Sachsens hof. Efter hjemkomsten boede han nogle år på sin gård og indtrådte senere i hof tjenesten, hvor han blev skænk, i hvilken stilling han fungerede ved Christian IV's kroning i 1596 ; af den unge konge fik han samme år det anselige Antvorskov len, hvor få år efter kongen fejrede hans bryllup, da han ægtede Sidsel Høg, som var i dronning Anna Cathrines jomfrukammer, en datter af Stygge Høg og Anne Ulfstand. På Antvorskov førte ægteparret et stort og gæstfrit hus, hvor de mange adelige personer, som på de stadige rejser gennem riget færdedes her forbi, altid var sikker på en god modtagelse. Ebbe Munk boede næsten stadig her, indtil han i foråret 1619, netop som en herredag skulle træde sammen på slottet, rantes af et slagtilfælde, der snart efter nødte ham til at opgive sine len og flytte over på sit fynske gods. For sit len havde Ebbe Munk ikke for sømt sin fynske gård, hvor han jævnlig opholdt sig, og som han meget

*Stukloft
i Sommerstuen
med
Philip Ditlev
Trampes
navnetræk
(fot. Th.
Andresen).*

betydeligt forøgede ; ved køb og mageskifte erhvervede han gods navnlig i Herringe og Espe sogne, således de to anselige gårde Skovsgaard og Lundsgaard, foruden en del spredt gods i de omliggende sogne ; landsbyen Bjerts gårde blev lagt ind under selve Fjellebro, der således blev et af de største avlsbrug i hele Fyn. Det var da ikke underligt, at Ebbe Munk ønskede i lighed med mange af sine standsfæller i samtiden at rejse et nyt og monumentalt midtpunkt i sit gods.

Hvorledes Fjellebros bygninger hidtil havde set ud, ved vi intet om ; formodentlig var det en bindingsværks gård af ret uanselige dimensioner, hvis da ellers pladsen var den samme, som det snævre voldsted, hvorpå de nye huse rejstes. Det nordre hus, der oprindeligt var et helt frit beliggende enkelthus, opførtes af mursten i krydsskifte på et fundament af rå kamp, i to stokværk over oprindeligt hvælvede kædere ;

Fjellebro ca. 1754. Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

foran stod et trappetårn, som senere er forsvunden. I sine sidste leveår fortsatte Ebbe Munk bygningsværket, idet han opførte en portfløj mod syd, hvor adgangen til voldstedet var ; en indskrift over porten fortæller, at dette hus stod færdigt i 1622, samme år som bygherren døde, og antagelig har da enken ført arbejdet tilende. Både portfløjen og det vestre hus, som sikkert skyldes hende, er opført på granitklædt sokkel af mursten i krydsskifte i to stokværk ; i syd er det uregelmæssigt sammenbygget med portfløjen, medens det ved en kort mur forbandtes med den ældre nordlige fløj. I sydfløjen var ved siden af portgennemkørselen et stort hvælvet rum, som indrettedes til kapel. Endelig var gården også i øst lukket af en fløj, men den er forlængst nedrevet, og om dens karakter lader sig intet med sikkerhed sige ; antagelig hidrører også den fra det byggelystne ægtepar, der rimeligvis også har nyopført ladegården.

Da Ebbe Munk var død og begravet med pomp og pragt og ligprædiken af selve Fyns biskop Hans Mikkelsen i Sankt Knuds kirke i Odense, hvor et pragtfuldt epitafium minder om ham, tog fru Sidsel Høg styret af godserne i sin kraftige hånd. Da ægteskabet havde været barnløst, må en part i Fjellebro være gået over til fjernere slægtninge, men hun boede dog til sin død 1648 på gården, hvis bygninger hun

fuldførte, og hvor hun, som tidens skik var, opfostrede forskellige af sine standsfællers børn, samtidig med at hun ivrigt dyrkede sine litterære interesser, der blandt andet satte frugt i en bønnebog, som hun selv udgav; hun nød stor anseelse både for sin dygtighed og for sin gudsfrygt, nær knyttet som hun var, ikke mindst gennem sin broder rigskansleren Just Høg, til de fornemste og mest ansete kredse i riget. Fra hendes tid stammer formodentlig den morsomme udsmykning af loftet i Sommerstuen på Fjellebro, som ganske vist nu helt er dækket af stuk, men hvoraf man har en udførlig beskrivelse. I 11 rækker var malet 71 allegoriske figurer, udstyret med alle slags symbolske attributter og hver især forklaret ved en moraliserende sentens; f. eks. en gammel mand, som holdt et ungt træ, forklaredes ved ordene: »Her planter jeg saa skøn herom, dog ey for mig men Efterkom«; mange var dog mere indviklede indtil snurrighed, således en nøgen mand, der står med solen klar skinnende for sig og månen og stjernerne bag sig, havende tre kroner, et æble med et kors i, et scepter og to sværd over kors lagt under sig og endelig omskriften: »Al Verdens Pract har jeg foracht, men Gylden Krantz er Jesu Glantz«.

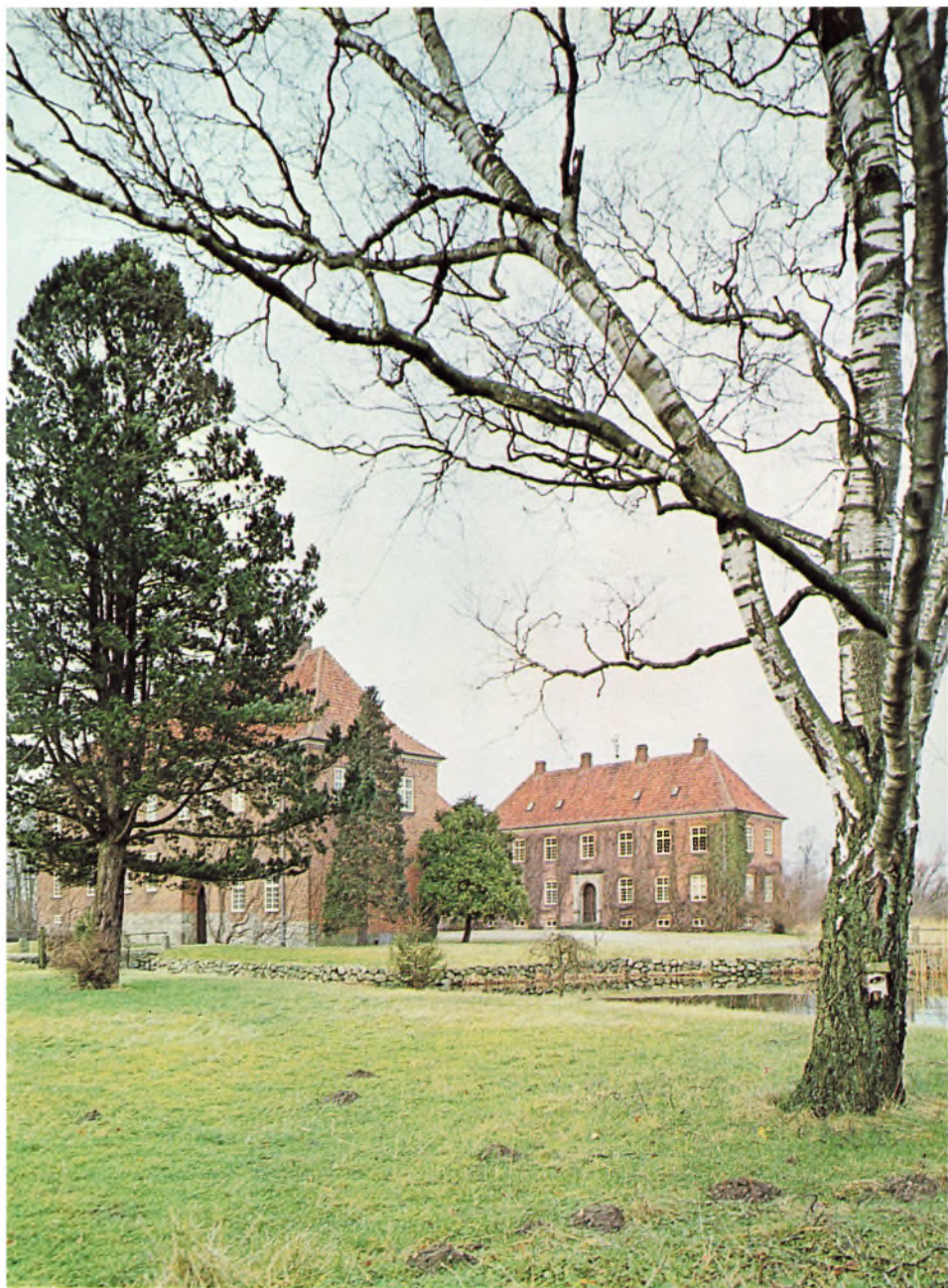
Efter Sidsel Høgs død gik Fjellebro over til den rige og mægtige Jørgen Brahe, den »lille konge i Fyn«, der allerede 1633 havde erhvervet den part i gården, som Ebbe Munks slægtninge havde arvet; han var meget optaget af andre gårde, navnlig Hvedholm og Brahesborg, og er kun i ringe grad knyttet til Fjellebro, som også kort efter hans død 1661 blev solgt af sønnen Preben Brahe. En betydelig del af godset forblev dog i Preben Brahes eje og blev derved adskilt fra Fjellebro.

Den nye ejer var en københavnsk købmand Cort Mercker, hvis hustru Magdalene Rohde efter hans død bragte gården til sin anden mand, den berømte videnskabsmand Thomas Bartholin, der dog dengang var en olding, og få år efter gik bort; hun solgte derefter i 1683 gården til Peder Luxdorph, en broder til den bekendte oversekretær Bolle Luxdorph, der kort i forvejen var blevet nobileret og snart efter at være blevet godsejer også blev landsdommer i Fyn.

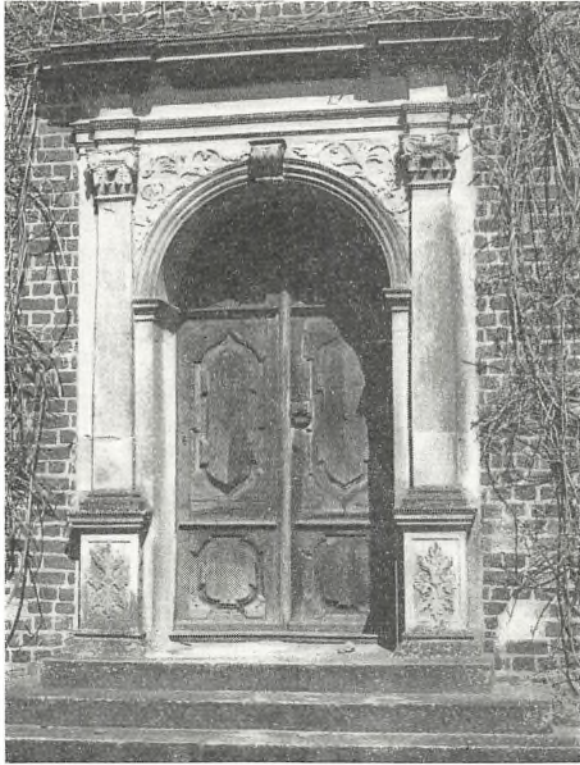
I matriklen af 1688 er Fjellebro ansat for 38 tdr. ager og engs htk. og 14 tdr. skovskuld foruden Skovsgaard, der er opført under Fjellebros takst med omtrent 12 tdr. ager og eng; under plov var 185 tdr. ld., der var inddelt i 10 løkker, som tilsåedes hvert andet år med et års

hvile. Bøndergodset var endnu temmelig betydeligt ; af Herringe sogns 19 jordbrug hørte de 15 til gården, som desuden besad 25 gårde i Espe sogn, 5 i Ringe og 2 i Krarup sogn. Luxdorph tog sig i øvrigt meget af gårdens forbedring og røgt, og da han var død i 1702, beholdt hans enke Anne Margrethe Helverskov endnu nogle år gården, indtil den 1710 afhændedes til generalmajor *Philip Ditlev Trampe*, der siden både blev ophøjet til rigsgreve af den tyske kejser og optaget i den danske grevestand ; det samlede hartkorn af hovedgård og gods var da omtrent 512 tdr. I general Trampes tid undergik hovedbygningen en gennemgribende ombygning, tilsigtende at gøre det indvendige mere beboeligt efter tidens ændrede smag, men Ebbe Munks og Sidsel Høgs gård mistede største delen af sin ejendommelighed. En tavle over nordfløjens dør, som bærer årstallet 1726, minder om Trampes bygningsarbejder. Fra Trampes tid stammer stukloftet i Sommerstuen og antagelig også hovedtrappen.

1739 skiftede Fjellebro atter ejer, idet den solgtes til *Frederik Christian Ludvig von Pentz*, der forøgede gårdens tilliggende, blandt andet med to bøndergårde i Herringe by, som han fik tilladelse til at afbryde og lægge ind under herregårdens takst. I en menneskealder levede Pentz på Fjellebro med sin hustru Anne Margrethe von Holsten og en efterhånden talrig børneflokk, væsentlig bestående af døtre, som hverken synes at have udmærket sig ved ånd eller skønhed. Oberst Magnus Ernst Fircks, en kurlandsk adelsmand, der var trådt i dansk militærtjeneste og i nogle år var kommandant i Nyborg, skriver i ethvert tilfælde under et besøg på Fjellebro i et brev til general Gähler følgende lidet galante ord: »Wer aber auf Fjellebro heirathen will, muss einen wahren Beruf auf Ehestand haben. Denn die Mädgen sind, eine ausgenommen, der äusserlichen Figur nach im höchsten Grade verwachsene Meerkatzen und die Erziehung ist aus dem Kuh- und Hühner Stalle.« Fircks blev nu rigtignok snart efter gift med Anne Margrethe von Pentz, den ældste af de omtalte unge damer, men forhåbentlig var det netop hende, han havde fremhævet som en undtagelse! Frederik von Pentz selv, der på sine ældre dage blev konferensråd, var en meget excentrisk mand ; han var ivrig frimurer og lod på Fjellebro indrette en såkaldt loge. Da både han og hans hustru var døde i 1770, solgtes gården ved auktion i dødsboet til sønnen, kam-

Fjellebro, set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

*Dør i nordfløj
(fot. Harry
Petersen).*

merjunker Ditlev von Pentz, der var officer og siden som amtmand i Norge gjorde sig fortjent på flere måder, men Fjellebro solgte han efter et par års forløb.

Den nye ejer var baron *Frederik Siegfried Rantzau*, en søn af den for sin fremragende åndsdannelse og varme interesse for litterært og videnskabeligt arbejde bekendte grev Christian Rantzau, der var statholder i Norge og siden stiftamtmand i Fyn, hvor han særlig var knyttet til Brahesborg. Den unge baron Rantzau arvede ved faderens død omtrent samtidig Krengerup, som han gav navnet Frederikslund, og hvis nuværende hovedbygning han har opført; som officer var han i en længere årrække knyttet til Fyn, som chef for fynske dragonregiment, hvor han gjorde god fyldest under krigen mod England, selv

om en nekrolog, som en fynsk avis bragte ved hans død, må siges i sin svulstighed noget at overdrive hans fortjenester, når det hedder: »Skøn som Apollon, fyrig som Mars betraadte Ynglingen Heltebanen, ved hvis Maal Forfædrenes straalende Skikkelser vinkede ham«.

I Rantzaus tid faldt de store reformer af landbruget, og der udførtes også på Fjellebro meget nyttigt arbejde; jorden inddeltes i kobler, der dyrkedes med tre års drift og fire års hvile, markerne indgærdedes ved risgærder og stensætninger, moser og sumpede enge blev gennemskårne af grøfter og afvandet. Bøndergodset var betydeligt, og reformernes udførelse her derfor et meget omfattende arbejde; der hørte under gården ialt 71 gårdmænd, 2 bolsmænd og 58 husmænd. De enkelte byer separeredes fra de omliggende, men forblev indtil videre for største delen i det indbyrdes fællesskab, da man ikke magtede de med udskiftningen forbundne udgifter, og i øvrigt hverken godsejer eller bønder var særlig ivrige for at få reformerne sat i værk. Enkelte byer, hvor andre mere fremskridtsivrige godsejere var lodsejere, blev dog udskiftet allerede i Rantzaus tid. Baron Rantzau, der i øvrigt senere ved en ældre broders død arvede det grevelige Rantzauske forlods og blev stamfader til de senere lensgrever på Rosenvold, foretrak dog altid Frederikslund for Fjellebro, hvortil han ikke personlig er synderlig knyttet, og som han omsider besluttede at sælge. Også hovedbygningen blev i de sidste årtier af 18. århundrede underkastet en gennemgribende ændring; således blev den østlige fløj nedbrudt, og den er ikke senere blevet genopført. Ved samme lejlighed er antagelig trappetårnet, der endnu ses på et prospekt fra 1754, forsvundet.

1798 købtes Fjellebro af *Christian Heinrich August* fyrst *Hardenberg-Reventlow*, hvis navn i Danmark er knyttet til det gamle lollandske herresæde Krenkerup. I hans korte ejertid blev det gamle kapel på Fjellebro nedlagt, efter at der i tyve år ikke havde været holdt gudstjeneste deri. Det fynske gods passede imidlertid meget dårligt for Hardenberg, der havde alle sine øvrige godser i Lolland, og det lykkedes ham da at komme overens med grev *Frederik Christian Holck-Winterfeldt* om et mageskifte, hvorved han erhvervede baroniet Vinttersborg, imod at greven fik Fjellebro foruden den betydelige sum af næsten 100.000 rdl. Grev Holck angav som sin bevæggrund, at han udenfor baroniet ikke ejede nogen formue, at han havde modtaget

Salen i vestfløjens stueetage med grev Gregers Ahlefeldts jagttrofæer og jernovn med Danneskjold-Laurvigs våben (fot. Knud Elmdahl 1962).

det øde og forgældet og dertil havde været nødt til at forøge gælden for at kunne udskifte og forbedre godset; på Vintersborg var desuden hovedbygningen ubeboelig, medens der på Fjellebro var en meget smuk og velindrettet bolig af god og fast grundmur, som var beliggende i en af Danmarks skønneste og frugtbarste provinser. Bevillingen til mageskiftet blev givet, og Fjellebro med sine omtrent 600 tdr. htk. kom således til at udgøre et baroni, da de friherrelige privilegier hertil overførtes fra Vintersborg, idet der dog kun gaves skattefrihed for ca. et halvt hundrede tønder. I virkeligheden var Fjellebro efter dette mageskifte nærmest at betegne som et stamhus.

Skønt det skulle synes at være en fordelagtig handel for grev Holck, formåede han dog ikke at klare sig gennem de følgende vanskelige tider. Den pengesum, han havde fået ved handelen foruden Fjellebro,

var nu rigtignok også blevet stående i Hardenbergs lollandske godser, og til driften af den fynske gård og navnlig til godsets udskiftning, som i baron Rantzaus tid kun netop var påbegyndt, skulle grev Holck bruge mange penge. Han fik også bevilling til lån, og gælden voksede hurtigt til 60.000 rdl., uden at det alligevel lykkedes at bringe det hele på en god fod; i 1805 angiver grev Holck, at gården kun giver ham en årlig indtægt af 3.000 rdl., og da han mener at kunne få det hele solgt for 170.000, ansøger han om bevilling til salg mod at der af de 110.000, der bliver til rest, når gælden bliver dækket, og den sum, han har indestående i de lollandske godser, bliver oprettet et fideikommis. Denne bevilling bliver givet, og i de følgende år bortsælges den største del af bøndergodset, hvorved også gælden bringes ned til 9.000 rdl., men da hovedgården ikke sælges eller udparcelleres, bliver fideikom-miset ikke oprettet, og da grev Holck herom bliver påmindet, frem-kommer han med en ny ansøgning, hvori han beder om, at Fjellebro, som er ham så kært, at han gerne vil sikre dets besiddelse i slægten, må blive oprettet til et stamhus, der træder i stedet for det omtalte fideikommis; skønt rentekammeret, efter at det meste af godset er bortsolgt, er betænkelig ved at anse gården med det tiloversblevne gods for at være tilstrækkelig sikkerhed for de 110.000 rdl., bliver re-sultatet dog, at bevillingen bliver givet, og i 1818 oprettes da Fjellebro til et stamhus.

Grev Holck-Winterfeldt døde i 1825, og da hans ægteskab med Christiane Regitze Margrethe Vind havde været barnløst, gik stam-huset over til hans broder, oberstløjtnant, grev Flemming Frederik Kai Holck-Winterfeldt, der dog døde efter kun et års besiddelsestid og efterfulgtes af sin søn grev Gustav Carl Christian Holck-Winter-feldt. Han var født 1802 og ægtede i 1837 komtesse Christiane Dan-neskiold-Samsøe. I næsten to menneskealdre var grev Gustav Holck stamhusets besidder og oplevede både de rige opgangår for landbru-get og de senere noget vanskeligere tider. Da han var død højt bedaget i 1885, gik stamhuset over til hans ældste søn grev *Gustav Christian Flemming Holck-Winterfeldt*, der var født 1846; han har gjort sig fortjent af Fjellebro ved istandsætning af bygningerne, og i hans tid blev også ladegården opført på ny og ved den lejlighed flyttet bort fra den gamle plads tæt på den anden side graven.

Grev Holck ønskede imidlertid at få stamhuset ophævet, vistnok navnlig fordi han følte sig stærkere knyttet til andre ejendomme, han besad, og hvor han hellere ville bo end på Fjellebrø, og fordi han foretrak at være ejer af en fideikommiskapital, og da han havde fundet en køber til gården, søgte han om bevilling til stamhusets ophævelse, som også blev givet i 1900. Køberen var grev *Julius Ludvig Ahlefeldt-Laurvig-Bille*, en yngre søn af lensgreven på Langeland, hvis ægtefælle baronesse Jessie Bille Brahe var kommet i besiddelse af stamhuset Egeskov, der var Fjellebrøs nabogård. Købet blev ordnet således, at stamhuset Egeskov anbragte en første prioritet i Fjellebrø, der betaltes med omtrent 660.000 kroner, hvoraf 230.000 anvendtes til at dække gælden, medens resten blev lagt til den i sin tid ved mageskiftet med Vintersborg oprettede fideikommiskapital, der således kom til at udgøre ca. 530.000 kroner. Fjellebrø med avlsgården Sundsgaard udgjorde omtrent 100 tdr. htk. ager og eng og 14 tdr. skovskuld; arealet var 688 tdr. ld., som lå under Fjellebrø og Sundsgaard, og 213 tdr. ld., der hørte til 47 fæstehuse, som var alt, hvad der var tilbage af det gamle gods, hvortil endelig kom 213 tdr. ld. skov. Grev Ahlefeldt besad derefter i en årrække Fjellebrø, som havde en god og bekvem beliggenhed tæt ved Egeskov, hvor han havde sit hjem; han var en meget virksom og dygtig mand, der udrettede et meget betydeligt arbejde for den landsdel, hvor han boede, og ganske særlig for det fynske landbrug, men allerede i året 1912 afgik han ved døden, og hans ejendomme gik over til hans enke. Ved hendes død i 1927 gik Fjellebrø i arv til sønnen, kammerherre, hofjægermester, greve Frederik Preben Ahlefeldt-Laurvig-Bille, der siden 1919 havde været ejer af Egeskov, og som i 1904 havde ægtet komtesse Eleonore Sophia Bille-Brahe-Selby fra Hvedholm. Siden 1913 havde greven boet på Fjellebrø, men flyttede efter moderens død til Egeskov. I 1943 optog grev Preben sin søn, kammerherre, hofjægermester, greve Preben Julius Gregers Ahlefeldt-Laurvig-Bille, som medejer af Egeskov og Fjellebrø godser, som denne i 1948 — to år efter faderens død — overtog som eneejer. Grev Gregers, som siden sit giftermål i 1930 med Ellen Margrethe (Nonni) Lassen, havde taget bopæl på Fjellebrø, flyttede i 1962 til Egeskov efter samme år at have overdraget Fjellebrø gods med skovdistrikt og Sundsgaard til sin datter, komtesse *Suzanne Jessie*

SVENDBORG AMT

Dorthe Ahlefeldt-Laurvig-Bille, der i 1963 indgik ægteskab med arkitekt m. a. a. Hans Thorkil Ludvigsen, søn af arkitekt m. a. a. Arne Stig Ludvigsen, ejer af Østrupgaard ved Fåborg. Ejendommens tilliggende er nu 1.300 tdr. ld., hvoraf 722 tdr. ld. skov.

I årene umiddelbart efter afslutningen af 1. Verdenskrig gennemgik den gamle hovedbygning en grundig restaurering ved arkitekt Gotfred Tvede. I det indre var der vel lidet eller intet at frelse; kun den smukke gamle trappe fortjener at fremhæves; det rum ved siden af porten, som engang tjente til kapel, er også ganske ejendommeligt. og der findes endelig i vestfløjen et meget smukt stukloft. Men så meget mere er der opnået i gårdens ydre; som Fjellebro nu står, tager den sig endog ualmindelig fornemt og ærværdigt ud med de røde murstensfacader bag de gamle grave og hegnet af en virkelig park, hvis vidtstrakte plæner skaber store linier og langt udsyn, hvortil høje prægtige træer danner en ypperlig baggrund.

WILLIAM NORVIN

EJERE

1462 Oluf Bonde (en part)
 Johan Skinkel (en part)
 Ebbe Munk (en part)
 ca. 1550 Ebbe Munk (eneejer)
 1563 Ebbe Munk den Yngre

1648 - 1719 Forskellige ejere
 1710 Ph. D. Trampe
 1739 Fr. Chr. L. v. Pentz
 1772 Fr. S. Rantzau

1798 Chr. H. A. Hardenberg-
 Reventlow
 1801 Fr. Chr. Holck-Winterfeldt
 1885 G. Chr. F. Holck-Winterfeldt

1900 J. L. Ahlefeldt-Laurvig-Bille
 1962 Suzanne Jessie Dorthe
 Ludvigsen, f. Ahlefeldt-
 Laurvig-Bille

BYGNINGER

Bindingsværksbygninger(?)

Nordfløj i to stokværk og
 trappetårn opført

1622 Sydfløj med kapel og port samt
 vestfløj opført i to stokværk
 Østfløj og ladegård opført(?)

1726 Anlægget ombygget

Østfløjen og trappetårnet
 nedrevet, de øvrige fløje
 ombygget

Kapellet nedlagt

Bygningerne istandsat og
 ladegården flyttet

1912 - 13 Restaurering ved G. Tvede

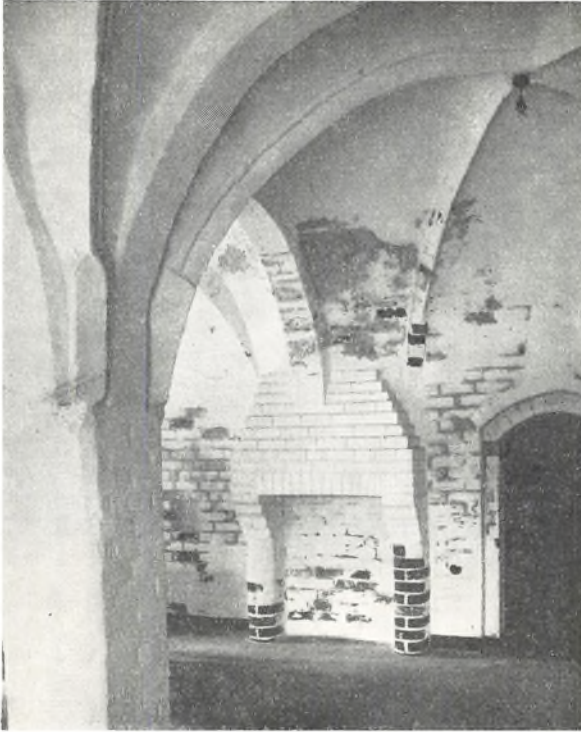

Hovedbygningen set fra Grønnebjerg (fot. Kronvang).

Brahetrolleborg

Brahetrolleborg sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Cistercienserabbediet *Holmekloster* (Insula Dei), hvis anlæg i sine hovedtræk er bevaret i Brahetrolleborg, grundlagdes i året 1172 i en lavning på en lille holm mellem fiskerige søer og åløb. »Guds Ø« er en af de mange klosterstiftelser, der skyldes Bernhard af Clairvaux. Blandt de ikke få fremragende mænd inden for den danske kirke, der valfartede til Clairvaux, er den bekendteste ærkebisp Eskil i Lund, ved hvis mellemkomst der af munke, udvandrede til Norden fra Citeaux, grundlagdes det første cistercienserkloster i Danmark, Herisvad i Skåne (1144), der atter blev moderstiftelse for Holmekloster. Cistercienserne udmærkede sig fremfor andre munkeordener som foregangsmænd på landbrugets område; deres ypperlige forvaltning af klostergodset og højt udviklede kvægavl tjente lægfolk i alle lande til mønster.

*Refektoriet
med hvælving
og kamin
(foto. Th.
Andresen).*

Holmekloster har fra først af mod vest, syd og øst været omgivet af sø, vandløb eller sump og kun mod nord stået i forbindelse med omverdenen. De tilbageblevne klosterbygninger — af alle cistercienserklostre i Danmark det bedst bevarede — går næppe længere tilbage end til århundredet før reformationen. De tre fløje var alle lige høje og byggede i to stokværk med hvælvede kældre under en del af vestfløjen. Tredje stokværk over østfløjen og tårnene er først kommet til i begyndelsen af det 17. århundrede. Alle fløjene og kirken var opført af store, røde munkesten. Den østlige fløj, forbunden med kirken, har sikkert været den stateligste. I dens midterparti findes endnu i nederste stokværk hvælvede pillsale, og antagelig har næsten alle fløjens rum haft hvælvinger. Nærmest kirken må søges sakristi

og klædekammer, længere mod syd kapitelsalen, hvor brødrene samledes ; i samme fløj har rimeligvis også abbedens celle været, medens andet stokværk opad kirkens kor har rummet brødrenes sovesal. I denne bygning har man et par alen under jorden, gang efter anden fundet grave. I vestfløjen viser den hvælvede forråds-kælder med brønden, at klostret her har haft sin økonomilejlighed, hvortil hørte det 1920 restaurerede refektorium, en smuk, høj, hvælvet pillesal sydligst i fløjen, bagerset, stegerset og forråds-kælderen. Den øvrige plads i andet stokværk har været optaget af brødrenes celler.

Kirken, der formentlig er opført i første halvdel af 13. århundrede, var planlagt som en treskibet korskirke, men korsarmene kom aldrig til udførelse, og af skibene er nu kun det midterste med kor tilbage. Store spidsbuede arkader førte fra hoved- til sideskibene. Koret selv var kun enskibet og dannede fortsættelsen af midterskibet, der hævede sig højt op over de lavere sideskibe, hvis skrå tage stødte til det ved underkanten af overkirkens vinduer, der indefra ses ovenover de nuværende lave hvælvinger. På sydsiden og i vestgavlen findes i hvert af de fem fag tre høje, spidsbuede vinduer, hvoraf det midterste er højest. På nordsiden sidder i hvert fag kun ét enkelt stort, ualmindeligt smukt spidsbuet vindue. Udover navnene på nogle abbeder vides der om klostrets ældste historie, navnlig i de første tre århundreder af dets tilværelse, så godt som intet. I kirken ses endnu en gravsten over abbed Tue (ca. 1500), hvis skikkelse i fuld figur med stav og bog er udhugget i den. Den sidste abbed var sikkert den Thomas Lavrendssøn, der 1527 med konventsbrødrene til fru Kirstine Ulfstand, Carl Bryskes til Flinholm, mageskiftede en af klostrets gårde i Hundstrup sogn mod en anden i Gelsted sogn.

Efter reformationens indførelse blev Holmekloster bortpantet først til Clement von der Wisch, derpå til Christoffer Johansen Lindenov, som begge kun havde det i ganske kort tid, indtil kong Christian 1541 afhændede Holmekloster med alt tilliggende gods til *Jacob Hardenberg* til Hvedholm, der tidligere på forskellig måde havde været knyttet til Fyn, fra 1523 som befalingsmand på øen og lensmand på Nyborg og Hagenskov, senere ved at få overdraget Fåborg by og det derværende helligåndskloster, samt endelig gennem de fynske ejendomme Arreskov og Sandholt. Som tidligere tilhænger af Christiern

SVENDBORG AMT

II havde han været i unåde hos Christian III, indtil han 1540 optoges i rigsrådet og blev forlenet med Næsbyhoved, endelig også samme år, han erhvervede Holmekloster, beskikket til stiftslensmand på Fyn.

Klostrets gårde og jorder var, som jordebogen for 1541 viser, noget nær de samme, som det senere baroni Brahetrolleborg kom til at bestå af, ialt 125 gårde, regnet til 964 tdr. htk.; den største by under Holmekloster var Hågerup med 22 gårde; Grønderup opføres med 5, Gerup med 5 hele og 5 halve gårde, Fleninge med 5 hele og tre halve gårde, i Nybo en stor gård samt to hele og to halve; Nybygdgårde bestod kun af 2 gårde; Fagsted, Brende Lydinge og Lydinge Gårde opføres hver med 4 gårde. Foruden de tre gamle nabogårde: Sølvbjerg, Gjellebred og Krogsgaard lå der til klostret flere skovsteder, omsluttede af udstrakte oldenskove, der var dets største indtægtskilde. Torpe, Røjlegaard og Stenhuset er forlængst forsvundet. Gjellebred

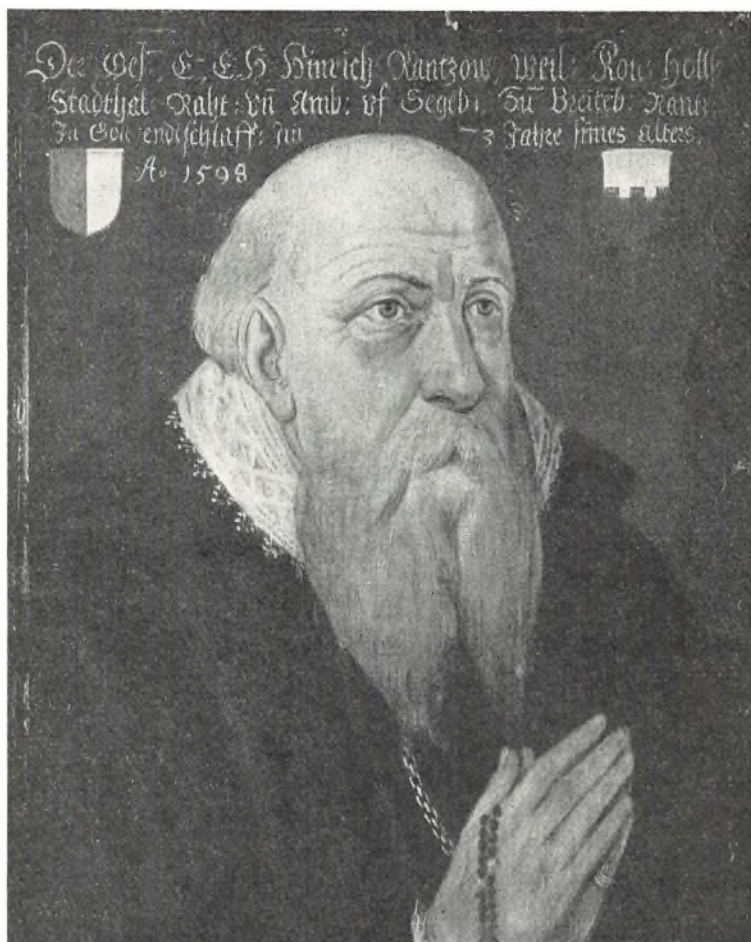
*Thorvaldsens
døbefont i
kirken
(fot. Th.
Andresen).*

er den nuværende skovridergård Ditlevslyst, Gamle Egneborg blev nedlagt 1889; af gårde, der lå i nærheden af denne, er Møgelrød forsvunden før 1647; Kostenborg, Piben (Munkepiben) og Nosseborg blev nedbrudt 1728, Fiskerup i Egeskoven først 1807. Endelig hørte til Holmekloster Munkeby (Munkeø) på Avernakø, der 1661 ved pantsættelse gik ud af godssubstansen. Ved Jacob Hardenbergs tidlige død 1542 tilfaldt Holmekloster hans enke Sophie Lykke, hr. Peder Lykkes datter af Hverringe, kendt i den danske adels historie for sin myndighed og foretagsomhed, men tillige for sin trættekærhed, hårdhændethed og pengegriskhed. På trods af recessen drev hun en stor studehandel; hun beskyldes for at have tilbageholdt værdifulde deposita fra hendes mands tid, tilranet sig en eng og misligholdt forpligtelser over for forskellige handelsmænd. Særlig var det dog Sophie Lykkes forhold til Holmeklosters gods og tjenere, der bevirkede, at hun faldt i unåde hos kongen. På trods af den i skødet indeholdte påmindelse om at holde godset vedlige, havde hun nedrevet huse i klostret og anvendt materialerne til at bygge i ladegården, nedbrudt flere gårde og lagt dem ind under hovedgården, frataget kirken flere prydelser, deriblandt et maleri, forestillende de tusind riddere, bortgivet et andet til den bekendte præst Hans Madsen i Svanninge, der havde anvendt det til bordplade, samt endelig bortfjernet klostrets klokke og nedtaget en stor del bly fra kirkespiret. Bønderne førte klage over hende for at have forhøjet deres smørskyld og betynget dem med utilbørligt gæsteri.

I oktober 1551 fik hun af kongen befaling til at afstå klostret mod at få udbetalt 42.000 mark lybsk, som hendes afdøde mand havde givet for godset, yde erstatning for de nedbrudte huse og tilbagegive kirken de røvede prydelser, ligesom hun ved rettertingsdom året efter dømtes til at tilbagebetale, hvad hun uretmæssig havde opkrævet af bønderne.

Herefter overtog Eskil Oxe til Løgismose Holmekloster som pantelen. I hans tid bestemtes det ved kongebrev af 1555, at Fleninge og Hågerup kirker skulle nedbrydes og Krarup kirke gøres til anneks til Holmeklosters kirke, hvilket skete 1562.

Ved Eskild Oxes fratræden som panthaver af Holmekloster overdrog Christian III det til sin gemalinde dronning Dorothea. I de år

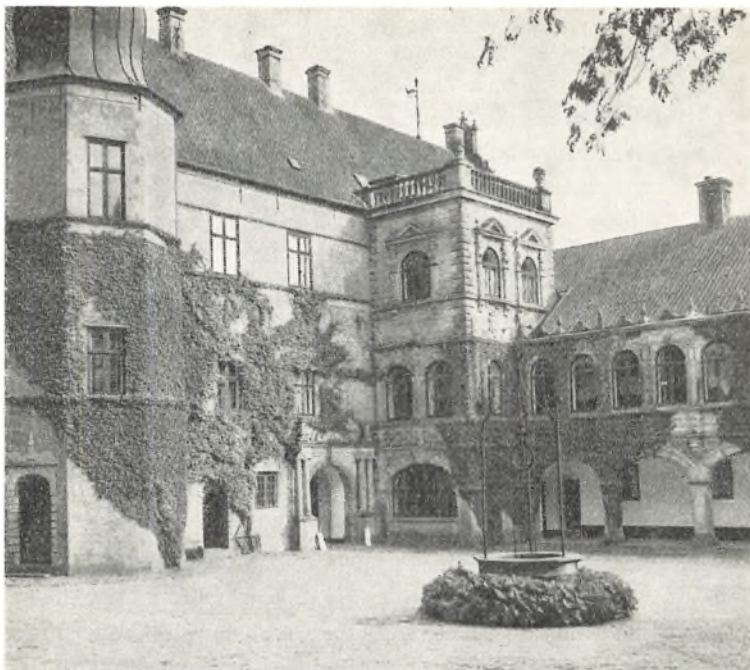
Statholder Henrik Rantzau (1526 - 1598) (Frederiksborg).

dronningen, fra 1559 i enkestand, havde godset, var hendes lensmand den bekendte Frands Brockenhuus, Egeskovs byherre.

Af dronning Dorothea findes på Brahetrolleborg et smukt portræt, der gengiver den myndige og lidenskabelige dronning med hendes stolte, majestætiske holdning og det bydende blik. Det var kun ugerne, at dronningen skilte sig fra Holmekloster, da kongen i 1566

meddelte hende, at han stod i underhandlinger om dets afståelse til den rige og lærde *Henrik Rantzau*, den gang statholder i hertugdømmerne, der gerne ville have en ejendom i Danmark. Først efter langvarige forhandlinger om købesummen, som kongen satte op til 55.000 joakimsdaler, afsluttedes handelen i 1568. Skødet indeholder bevilning på, at Holmekloster, der fra nu af skulle hedde *Rantzausholm*, med alt tilliggende gods efter hans død uskiftet, udelt og uadskilt, arvelig skulle tilfalde en af hans sønner ved lodtrækning og senere nedarves i hans slægt efter den gængse arvefølge. Til minde om købet lod han over indgangen til det vestre hus af slottet indmure en endnu bevaret tavle, hvis latinske indskrift i oversættelse lyder: Rantzaurnes og Hallernes våbener. *Henrik Rantzau*, *Johans søn*, *Breides sønnesøn*, *Cais sønnesønnesøn*, købte under den otteårige svenske krig for sig og sine arvinger, slægt og efterkommere, denne gård med omliggende byer af *Frederik II*, konge af Danmark og rigets herre, og lod den kalde *Rantzausholm*, år 1568 i hans 43. år.

Henrik Rantzau var, da han omplantede en gren af sin slægt, på højden af sin anseelse. I sin ungdom havde han studeret i *Wittenberg* under *Melanchthon* og siddet ved *Luthers* bord, levede derefter i seks år ved kejser *Karl V's* hof og var kommet i berøring med datidens betydeligste mænd. Ved sit giftermål med *Kirstine von Halle* fra *Brunsvig* (1554) kom han i besiddelse af store rigdomme, efter sigende 4 tdr. guld, og udnævntes 1556 til statholder i hertugdømmerne. Sin hengivenhed for kongen viste han ved at røbe hertug *Adolf af Gottorps* påtænkte erobring af *Ditmarsken*, kongen og hertug *Hans* uafvidende. Ved forhandlingerne mellem de tre fyrster om delingen af *Ditmarsken* efter dettes underkastelse i 1559 spillede han en vigtig rolle. I modsætning til faderen, den fra *Ditmarskertoget* bekendte feltherre *Johan Rantzau*, var hans liv helliget fredens idrætter. I *Holsten* ejede han en hel række godser, foruden det store og prægtige slot *Breitenburg* bl. a. *Wellingsbüttel*, *Wandsbeck*, *Melbeck*, *Nütschau* og *Rantzau*. Sine samtidige besiddelser lod han afmale på en endnu bevaret kobbertavle, lod endvidere koste en trykt, illustreret beskrivelse af alle ham tilhørende slotte. Som politiker var han, hvad man kunne kalde helstatsmand; dansk kultur skylder ham intet, han var for *Holsten* i sin art, hvad *Holger Rosenkrantz* var for Danmark.

Slotsgården (fot. Harry Petersen).

Sin besiddelse i Danmark gæstede han kun i ny og næ, men viste den dog nogen interesse. Under et ophold på Rantzausholm 1569 fik han udvirket udskillelsen af dette og Krarup by som et særligt præstekald og lod 1571 sine bønder i Sallinge herred henlægge under Rantzausholms birketing. Han skænkede 1573 til kirken en klokke, prydet med sit og hustruens navne. Ved den 1575 mellem hans sønner stedfundne lodtrækning tilfaldt Rantzausholm hans næstældste søn Breide, hvem han samme år sendte derhen for at lære dansk, så at han det følgende forår kunne indtræde i kongens tjeneste. I slottets malerisamling findes et smukt, 1586 malet portræt af Henrik Rantzau.

Breide Rantzau ejede i Danmark foruden Rantzausholm flere store og rige godser, den tilfaldt ham dels ved arv, dels ved køb; med sin første hustru Sophie Rosenkrantz, hvem han ægtede 1579, fik han Hindemae, med den anden, Karen Gjøe, Bremersvold og Løjtved, og

ved sit tredje ægteskab med Christense Viffert, enke efter Henrik Bille til Mogenstrup, kom han i besiddelse af Lindenberg. På Fyn erhvervede han Søbysøgaard, Nislevgaard, Harritslevgaard, Hellerup, Rødkilde og Flintholm; af store gårde på Sjælland ejede han Svanholm og Lindholm. Her skal kun mindes om, at han 1601 blev Christoffer Valkendorfs efterfølger som statholder i København; han ledede under Kalmarkrigen rustningerne, fulgte 1611 kongen på hele felttoget og deltog med tapperhed i kampene ved Kalmar og året efter ved Vidsø. Han døde 1618 i København.

Breide Rantzau opholdt sig jævnligt på Rantzausholm, hvor hans børn af første ægteskab fødtes 1587 - 93; i januar 1588 opholdt Frederik II sig her og holdt hans førstefødte datter over dåben. I 1585 ombyggede han det søndre hus, hvorom endnu vidner en over døren til indgangen indsat tavle med årstal og hans og hans første hustrus navne og våbener. Af de store skovgårde, Brændegaard og Røjlegaard, oprettede han Brændegaard, der indtil 1960 var forenet med hovedgården. Rantzausholm beskrives i biskop Jakob Madsens visitatsbog (1589) således: »Ingen Taarn paa, er Holm Kloster Kirke. Bønderne gaar ind til paa den nordeste Side. 4 skønne Hvælvinger, høj Kirke, to Klokker. Tavlen: en stor S. Nicolaus siddendes. Fonten nede i Kirken«. En tegning af Rantzausholm fra 1590 viser følgende: I flugt med den søndre fløj lå haven indhegnet på begge sider af et højt plankeværk. For enden af haven ses ladegården. En høj, takket mur med indgang ad en vindebro afgrænsede mod nord hele komplekset. I kirkens østlige ende under koret lod Breide Rantzau indrette en muret begravelse med hvælvinger; her lod han sin første hustru Sophie Rosenkrantz bisætte, og senere førtes hans lig hertil.

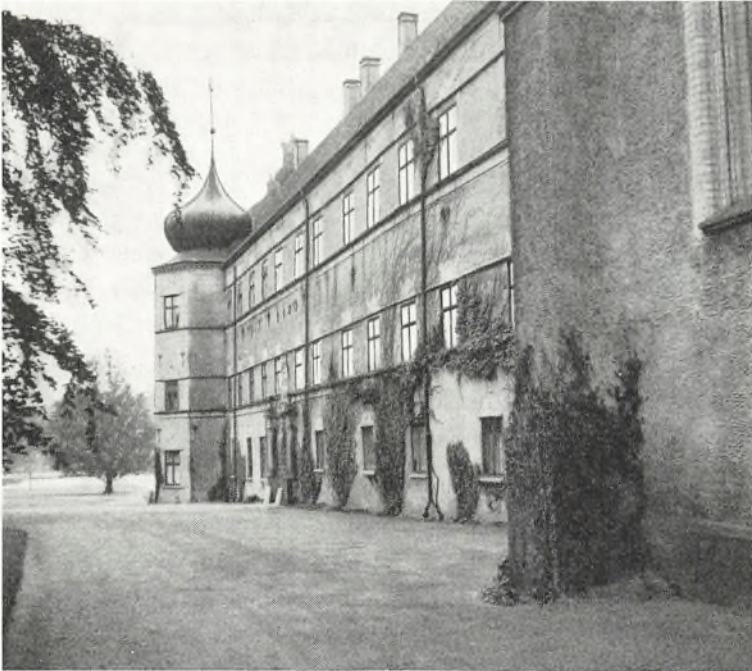
Efter Breide Rantzaus død arvede hans ældste søn Cai Rantzausholm; her fødtes han i 1591 og tilbragte sin første barndom indtil moderens død, da han kom i huset hos bedstefaderen på Breitenburg og senere hos farbroderen Gert Rantzau. Han deltog i Kalmarkrigen, fulgte Jakob Ulfeldt til Spanien og fik 1615 Københavns len; han døde, kun 32 år gammel, 1623 på Kalundborg Slot. Foruden Rantzausholm ejede han Hverringe, Hellerup, Harritslevgaard, Rødkilde og Bremersvold. Han og hustru, den bekendte fru Anne Lykke (datter af Henrik Lykke til Hverringe, Gissøfeldt o. s. v.), hvem han i 1615

havde ægtet, lod 1620 opsætte en etage på det østre hus ud mod alleen, der oprindeligt kun havde to stokværk, og året før havde de skænket en ny altertavle til kirken. Da Cai Rantzau ikke efterlod sig sønner, gik Rantzausholm efter arvefølgen over til hans yngre broder Frantz Rantzau. Det er bekendt, hvorledes den statelige og i optræden såre vindende unge mand ved den store yndest, han nød hos Christian IV, tidligt blev optaget i rigsrådet, beskikket til statholder i København, udnævnt 1632 til rigshofmester og trolovet med kongens datter med Kirstine Munk, Anna Cathrine, men endnu samme år, en mørk novembernat, druknede i Rosenborg slotsgrav.

Rantzausholm tilfaldt ved hans død broderens, den tidligere besidder, datter Sophie Rantzau (født 1616), der 1631 ægtede Laurids Ulfeldt til Egeskov. Ægteparret opholdt sig mest på Harritslevgaard, hvor hun allerede døde 1635, og Rantzausholm gik nu over til hendes moder fru *Anne Lykke*. I de år, der var hengået efter hendes ægtelæses død, havde den unge, livslystne enke gjort sig mindre fordelagtig bekendt hele landet over. Senest fra 1626 havde hun knyttet et forhold til den da 22-årige tronfølger og under kongens fraværelse fulgt ham på hans rejser gennem landet; på Rantzausholm havde han sit eget værelse, der længe kaldtes »Prinsens Kammer«. Underrettet om dette forhold gav kongen i november nævnte år ordre til at pågribe hende i Nyborg og lade hende føre til Båhus fæstning og lod samtidig gennem åbent brev til samtlige indbyggere i Danmark gøre rede for dette usædvanlige og lovstridige skridt. »Med Drik og anden Letfærdighed« havde hun årle og silde opholdt prinsen og »tilskanset ham allehande slet Gesinniker til Opvartere«; både unge og gamle, inden- og udenlands, vidste at tale bespottelig om hendes »Rippen og Rejsen«. Ved årets udgang tilbød kongen hende friheden mod forpligt til at ville forblive på sin gård, men hun vægrede sig bestemt ved at undertegne en sådan revers, hvorefter kongen i februar det følgende år lod hende føre til Kronborg. Ud på sommeren lod kongen fru Anne Lykke indstævne for rigsrådet og 16 gejstlige, der skulle mødes i Kolding 15. oktober for at dømme hende, men tog få dage før stævningdagen sin beslutning tilbage, der af fru Anne Lykke var blevet besvaret med en klage over kongen for rigsrådet. I januar 1628 blev hun frigivet, mod sammen med sin broder

Brahetrolleborg set fra sydvest (fot. John Carreby).

Østfløjen (fot. Harry Petersen).

Frands Lykke og sine nærmeste venner at udstede en erklæring. Mærkelig nok fandt hun kort efter en bejler i kongens overskænk, den lærde Knud Ulfeldt, Corfütz Ulfeldts broder, med hvem hun 1. marts 1629 fejrede sit bryllup. Fru Anne Lykke døde 1641 i sin bedste alder, og arving til Rantzausholm og de øvrige hende tilhørende godser blev hendes førnævnte broder Frands Lykke, kaldet den rige. Som besidder af Rantzausholm har han ikke efterladt sig spor; han døde 1655, men havde allerede 10 år før overladt denne besiddelse til sønnen *Kai Lykke*, der 1646 skriver sig til Rantzausholm; efter faderen arvede han Gisselfeld, Flinholm, Rødkilde og Hverringe, Hevringholm og Estruplund.

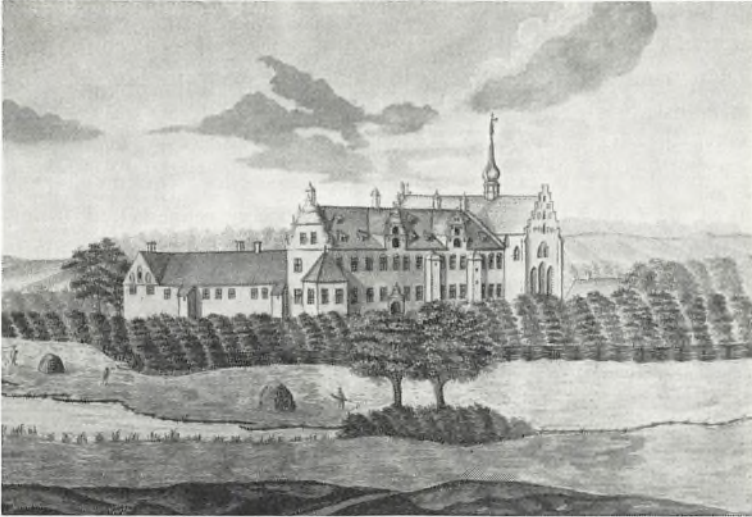
Kai Lykke var født omkring 1625, studerede udenlands og blev efter sin hjemkomst 1646 udnævnt til kammerjunker. Han tilhørte Corfütz Ulfeldts parti, var forlovet med dennes ældste datter og fulgte

rigshofmesteren på dennes sendefærd til Holland. Rantzausholm var hans yndlingsgård på Fyn, hvor han levede et muntert ungarleliv, drog mange gæster til huse og knyttede intime forbindelser med de på gården tjenende piger, der havde deres sovekammer op ad Kai Lykkes ved Kirkestuen. Ikke mindre end 53 personer, foruden tilfældige fremmede, spiste daglig på Rantzausholm. I 1652 ses han at have været beskæftiget med omfattende byggearbejder her; 1655 fuldførtes den store, prægtige ladegård, der nedbrændte delvis i 1900, og som bar hans våbenmærke og det nævnte årstal. Han var en stor ynder af ædle heste og underholdt her et stutteri; det længst forsvundne, store ridehus på gården er vistnok også bygget af ham.

Om beskaffenheden og anvendelsen af østfløjen oplyser en samtidig synsforretning. I første etage gik man fra kirken ind i den med forgyldte fliser beklædte Kirkestue; videre fulgte pigernes sovestue, Kai Lykkes sovekammer, med brunt flisegulv, mellemstuen og den store Fruerstue ved Runddelen (tårnet i det sydøstlige hjørne). Det søndre hus betegnes som Borgstuehuset med fire værelser, nederen under lå borgestuen, ladefogedens kammer, drejekammeret og kælderen under det gamle fadebur. I det vestre hus, Bryggerhuset, var køkkenet, rustkammeret, skriverstuen, staldkammeret og klædestuen. Til de øvre etager i søndre og vestre hus førte en særlig opgang i et nu forsvundet, firkantet trappetårn i hjørnet mellem begge bygninger. I flugt med bryggerhusets nordlige sidemur lå det store ridehus, der var forbundet med kirken ved en mur i vinkel, så at borggården dannede en næsten regelmæssig firkant.

Under forberedelserne til fredsbruddet med Sverige 1657 fik Kai Lykke patent som oberst med forpligt at hverve et rytterregiment på Fyn, i hvilken anledning der på gården udfoldedes en travl virksomhed med syning af uniformer til ialt 1.000 mand. Under begge sven skekrige led Rantzausholm meget både ved fjendernes plyndringer og de allierede troppers overgreb. Ridefogden anfører, at han ialt har uddelt 52.000 måltider på gården til fremmede krigsfolk.

Under Kai Lykkes fraværelse styredes godset med stigende hensynsløshed af ridefogden Peder Børtning, til hvem han 1656 havde bortgiftet sin elskerinde Sophie Abelsdatter, og hvis bryllup han med stor rundhåndethed havde bekostet. Da Børtning i 1661 på grund af

Brahetrolleborg set fra sydøst 1754. Efter Frederik V's Atlas.

en trætte med Kai Lykke blev afsat fra sin bestilling, tog han en lav hævn over sin tidligere herre ved at fremkomme med et gammelt brev til Sophie Abelsdatter, hvori han sigtede dronningen for at stå i intimt forhold til sin kammertjener. Kai Lykke, der allerede tidligere havde været uforsigtig, blev underkastet forhør og bekendte sig skyldig i majestætsforbrydelse; livsstraffen blev omsat til en bøde af en tønde guld, som han ikke erlagde, og han rømte til Skåne. Stævnet for højesteret dømtes han fra ære, liv og gods, og dommen blev fuldbyrdet på slotspladsen in effigie.

Fra hans konfiskerede bo gik Rantzausholm 1664 over til Frederik III's yndling rentemester *Christoffer Gabel*, der havde forstrakt kronen med betydelige summer. Rantzausholm var, da Gabel overtog det, i største forfald, vistnok mere end af fjendehånd forårsaget ved røveriske og samvittighedsløse tjenestefolk. Gabel har personlig næppe mere end flygtigt gæstet Rantzausholm, hvorimod hans frue, *Ermegaard Gabel*, født *Badenhaupt*, synes at have indrettet sig husligt her. I et inventarium fra 1667 nævnes velbyrdig fruens sengekammer og vinterstue. Desuden forekommer den med uldne tapeter

SVENDBORG AMT

af forskellige farver dragne fruerstue, i hvilken fandtes et bord til at trække ud, om hvilket der stod otte tapetserede stole og to forgyldte armstole, medens væggene var prydet med otte portrætter og to landskaber. Endelig omtales taffelstuen og datteren frøken Anna Margrethes kammer. Gården havde foruden 18 hingste og hopper en ret anselig kvægbestand. — Holmekloster vekslede for anden gang navn, da Gabel i 1667 mod Segeberg kalkbjerg mageskiftede Rantzauholm, der året efter gik over til fru *Birgitte Trolle* i mageskifte til kongen for den hende tilhørende gård Torbenfeldt.

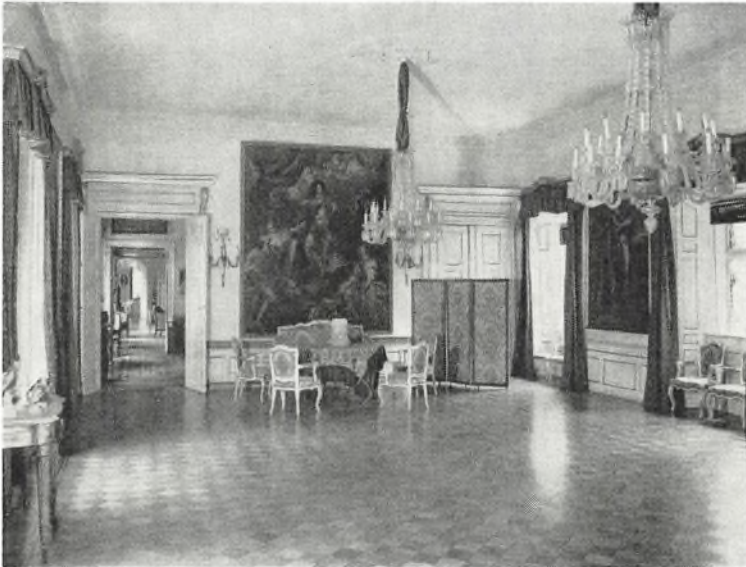
Birgitte Trolle var datter af rigsviceadmiral og statholder i Norge Niels Trolle og fødtes 1631 på sin mødrene gård Skarhult i Skåne. 1656 ægtede hun Manderup Brahe til Torbenfeldt og Sæbygaard, hvilke gårde hun arvede efter manden, der allerede døde 1666. I de første år af sin enkestand levede hun et lystigt vinterliv i hovedstaden og trådte i nærmere forhold til Griffenfeld, med hvem hun havde stævnemøder på det »yndelige« Ørholm. Blandt Griffenfelds konfiskerede papirer findes en række intime og fornøjelige breve til ham fra hende, skrevne i 1672 - 74 og daterede fra hendes »Residents« *Brahetrolleborg*, det nye navn hun med kongens tilladelse gav Rantzauholm. I 1672 fik hun patent som friherreinde til Brahetrolleborg, hvilket hun kort efter tiltrædelsen testamenterede til sin broder Corfitz Trolle. Denne var født 1628 og overtog 1649 besiddelsen af Skarhult. Skønt han hørte til Griffenfelds omgang, undså han sig ikke for at udspionere hans veje og havde en væsentlig andel i hans fald, ligesom han havde forsædet blandt hans dommere. Corfitz Trolle var en slet husholder, der måtte gå fra begge sine gårde, Skarhult og Sandholt, og døde forgældet i København 1684. I sit ægteskab med Birgitte Rantzau fra Asdal havde han to sønner Frederik og Niels, hvoraf den ældste af sin faster ved faderens død indsattes til arving af baroniet. Fru Birgitte Rantzau, der ifølge Johan Monrads ord i sin tidligste ungdom »passerede for det dejligste, man vidste«, døde i 1695 på Brahetrolleborg, i »ynkelig Tilstand og berøvet sin Fornuft«.

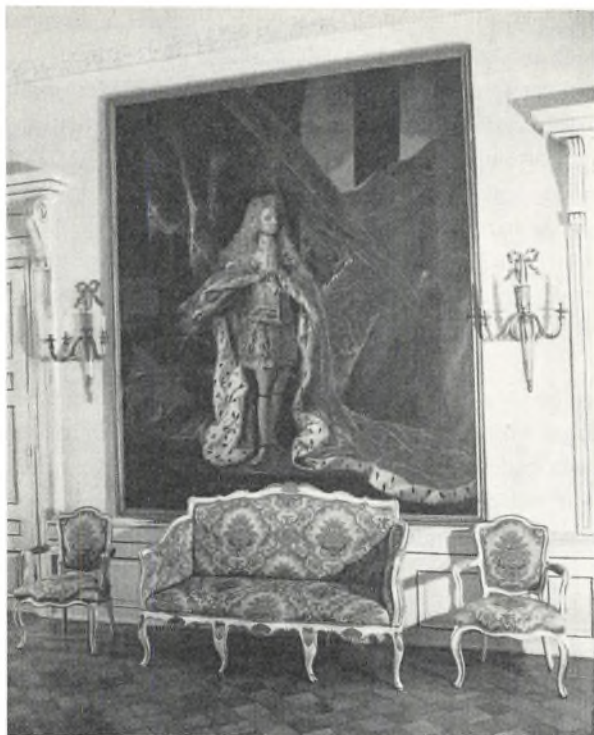
Baron Frederik Trolle tiltrådte ved fasterens død i 1687 under formynderskab besiddelsen af baroniet og fik 1689 patent som friherre af Brahetrolleborg, hvorefter han ægtede »en fattig Jomfru«, Anna

BRAHETROLLEBORG

Catharine Valkendorf til Tiselholt. Levende interesseret i almuen oplysning byggede og bekostede han ialt 5 skoler på baroniet, der længe hævdede en førsterangs plads blandt landets almueskoler, indtil en af hans efterfølgere i besiddelsen, grev Johan Ludvig Reventlow, på samme sted opførte nye og bedre. Frederik Trolle døde 1700, kun 35 år gammel, hans enke fik Brændegaard som enkebolig og døde her i 1719, medens baroniet tilfaldt hans åndssvage broder baron Niels Trolle. Man regnede tidligt med, at han ikke ville indgå ægteskab eller efterlade sig afkom, thi 11. oktober 1700 fik storkansler greve Conrad Reventlow ekspektancebrev på baroniet, fornyet ved hans død 1708 for hans søn greve *Christian Ditlev Reventlow*. Det var på hin tid en besiddelse af tvivlsom værd, da det var grundig forfaldent og ødelagt; kirkefløjen truede med at styrte sammen; i den store sal manglede både loft og gulv; det søndre (Breide Rantzaus) og vestre hus var ligeledes udvendig og indvendig faldefærdige og delvis uden tag, og det samme gjaldt ladegården; bøndergårdene var

Riddersalen (fot. Th. Andresen).

*Portræt i
riddersalen af
Frederik IV.
Maleri af
B. le Coffre
(fot. Th.
Andresen).*

som helhed også i slet forfatning og brøstfældige. Den sørgelige tilstand i hvilket baroniet befandt sig, skyldtes dels krigens tyngde, besidderens åndelige umyndighed og hans hårdhændede ridefoged og godsstyrer Niels Krogstrup, der havde udpint godset og bønderne og selv levede som en herremand.

Ved den sidste af de friherrelige Trollers, baron Niels' død i 1722 overtoges baroniet af grev Reventlow. Hans bestræbelser gik ud på at generhverve det ved konfiskeringen af Kai Lykkes ejendomme frasolgte gods, hvilket dog kun delvis lykkedes. Medens den ene af hans naboer, Niels Krag på Egeskov, til ham afstod bl. a. Gl. Egeborg og de 4 store gårde i Lyding Gårde, ville den anden, Holsten på Gelskov, ikke føje ham, fordi han agtede at oprette sit gods til stam-

hus. Ved grev Chr. D. Reventlows død 1738 tilfaldt baroniet hans ældste søn grev Conrad Ditlev (født 1704), der ved sit giftermål med prinsesse Vilhelmine Augusta af Nordborg-Pløen overtog styrelsen af godset og tilflyttede Brahetrolleborg, hvor hans syv første børn fødtes 1732 - 39. Efter faderens død arvede han grevskabet Reventlow (Sandbjerg), Krenkerup og Frisen vold og tog bolig i København.

I de ti år, grev Conrad boede på Brahetrolleborg, var han bestræbt på at ophjælpe gods og gård og havde heri en ypperlig bistand i den vindskibelige Frederik Bagger, der på samme tid fungerede som familiens godsstyrer, livmedikus, husprædikant og arkivar, tillige ivrig landmand, forpagter af Brændegaard og ejer af Højrupgaard og Juulskov. Han fortsatte godsarronderingen ved erhvervelsen af de tidligere under baroniet hørende gårde Hågerup Skrivergaard, Gjellebred og Eskebjerg, som han, støttet til et af kong Hans 1498 til Holmekloster udstedt brev, ved højesteretskendelse vandt tilbage fra landsdommer E. S. Holsten på Gelskov. Ved slottet anlagdes en prægtig have; »Skovene« hedder det i Danske Atlas (1767), »ere mange og vel med de bedste i Landet, baade af Eg og Bøg; der findes en egen Dyrehave med overflødig Vildt, og i 4 ferske Søer Landets bedste Fiskeri«.

Ved grev Conrads tidlige død i 1750 arvedes baroniet af hans ældste søn greve Christian Ditlev Reventlow (født 1735), der i sin ungdom havde gjort store og lange rejser under ledsagelse af den berømte folkeretslærer, prof. M. Hübner, men som udviklede sig lidet heldigt ved sin store flygtighed og letlevenhed. Kun 22 år gammel blev han gift med Ida Lucie Scheel von Plessen, hvis navn er bevaret i den efter hende opkaldte, maleriske holm, Lucie øen i Nørresø. Han døde allerede 1759, ikke 25 år gammel, efterladende en eneste datter, der blev gift med den senere statskansler fyrst Carl August Hardenberg.

Baroniet gik nu over til den afdødes farbroder greve *Christian Ditlev Reventlow* til Christianssæde (født 1710). I første ægteskab med Johanne Sophie Frederikke rigsbaronesse Bothmer (død 1754) havde han de i Danmarks indre historie så bekendte sønner, bonde- og skolevennerne statsminister Christian Ditlev Frederik Reventlow og greve Johan Ludvig Reventlow, der ved faderens død arvede ba-

SVENDBORG AMT

roniet 1775, og den ikke mindre navnkundige datter Louise, i første ægteskab gift med hofjægermester C. F. v. Gram, anden gang med den tyske digter greve Christian Stolberg til Vindeby ved Eckernförde. Sorgen over hans første hustrus død gjorde grev Christian Reventlow uvirksom, hvad både godset og husstanden fik at føle, indtil han, støttet af sin anden hustru, Charlotte Amalie komtesse Holstein, Ledreborg, en alvorlig og forstandig kvinde, som han ægtede 1762, atter fik bragt orden i sine sager. I 1768 blev Trolleborg, »den højtidelige, ærværdige Borg med Vindeltrapper, der førte ind i Gemakkerne«, som Frederikke Brun har skildret det, underkastet en hovedreparation, hvorom en endnu bevaret indskrift over borgporten beretter.

Med grev Johan Ludvig Reventlow og den mangesidige, almenyttige virksomhed, han i sin besiddertid udfoldede på Brahetrolleborg, er stedet med dets mange historiske minder først egentlig gået ind i den almindelige bevidsthed.

Ludvig Reventlow fødtes 1751. Ivrigt interesseret for studiet af landbrug, fabriksvæsen og industri indtrådte Reventlow 1773 som auskultant i rentekammeret og overtog efter opnået myndighedsalder baroniet, der da omfattede 124 tdr. htk. hovedgårdstakst og 578 tdr. bøndergods. Gård og gods var i mådelig forfatning; hovedbygningens mure så kort efter den seneste restauration brøstfældige, huset gennemtrængt af fugt, avlsbygningerne gamle og forfaldne; bøndergårdene lå i fællesskab, skovene og jorderne var uden hegn; på markerne stod hist og her småkrat og enlige træer, megen jord henlå uopdyrket og dækket af sten. Det første, omfattende arbejde, den nye besidder påtog sig, var en nøjagtig opmåling af hele baroniet, der i 1775 omfattede ialt 6.352 tdr. ld.; den fuldendtes først 1784. — Imidlertid havde Reventlow 1778 indgået ægteskab med Sybille Schubarth af en til Danmark indvandret tysk officersslægt. I alt, hvad hendes ægtefælle fik udrettet i de 25 år, han besad baroniet, i hans store virksomhed for folkeoplysningen og bondefrigørelsen i almindelighed har Sybille Reventlow sin rigelige del, opladt som hun var for alle bærende ideer i tiden.

Udskiftningsarbejdet på baroniet, grevens første hovedmål, var i løbet af få år så vidt fuldendt, at han i 1788 ved en stemningsfuld

Spisesal med portrætter blandt andet af Christian III og dronning Dorteia med den plønske fyrstinderække (fot. Th. Andresen).

fest kunne samle alle baroniets bønder for at forkynde dem hoveriets ophævelse på godset samtidig med at han erklærede de tilstedeværende 88 gårdmænd for frie arvefæstere. I 1792 var der udskiftet ialt 510 tdr. htk., og 40 gårde udflyttede. Hele skoven, baroniets væsentligste indtægtskilde, var blevet indhegnet, og ethvert fællesskab på baroniets enemærker afskaffet. I de navne, man gav de nyanlagte gårde, genkender man de i tiden herskende litterære interesser: den græske oldtid repræsenteret ved Athen, Sparta og Theben, sværmeriet for sydhavsidyllen, opelsket gennem fantasifulde rejsebeskrivelser, ved Oweihe og Petu, og endelig drømmene om landbolykke anskueliggjort i navne som Aksglæde og Ladefylde, Oldingsro og Arvingstak; navnene skyldes fortrinsvis Baggesen, der på sin første »digtervandring« til Trolleborg genvandt sin sundhed og livslyst og som i sit én gang så beundrede nu forglemte digt »Til Roserne« har fejret sin »Sanggudinde« grevinde Sybille.

Samtidig med gennemførelsen af landboreformerne på godset modnedes Reventlows arbejde for oprettelsen af folkeskoler, med en i

SVENDBORG AMT

alle måder forbedret undervisning, klasseinddeling, regelmæssig skolegang, hensyntagen til de hidtil upåagtede hygiejniske krav, og indretningen af rummelige, lyse og luftige skoleværelser. I 1783 indviedes den ny skolebygning i Gerup, den første folkeskole i Danmark efter den nye ånd. Han skaffede Fyn et særligt seminarium på baroniet, Bernstorffsminde kaldet, og i forening med flere godsnaboer stiftede han ialt 20 fripladser (1798). Til seminariet var knyttet en opdragelses- og pensionsanstalt, der endnu i 1800 talte 30 alumner, ikke alene danske og norske, men af de forskellige nationaliteter. Trolleborg blev et valfartssted for samtidens pædagoger og filantroper endog fra fremmede lande.

Ved siden af landbo- og skolesager omfattede grev Reventlow også industri- og fabriksvæsenet på baroniet med stor interesse; på Lyk-kenssæde oprettedes et høravlingsinstitut, der udbredte kendskab til hørrens dyrkning og behandling til alle egne i landet; 1785 anlagde han et slibe- og hammerværk, der bestod indtil 1858.

Svaghederne hos denne sjældne mand, var dels en yderliggående optimisme, dels trang til at ville overkomme mere, end hans kræfter og rádeevne rakte til, som også hans aldrig hvilende arbejdsiver og idérigdom, der til tider fik præg af stundesløs idéjagt. Dette i forbindelse med de bitre erfaringer, der dels skyldtes en fremmed projekt-magers vilde landbrugseksperimenter på baroniet, dels bøndernes utaknemmelighed og seminaristernes anmasselse, undergravede tidligt hans sundhed. Da grev Reventlow den 1. marts 1801, kun 51 år gammel endte sin travle livsdag, blev han stedt til hvile i den af ham udfor kirkefløjen anlagte gravlund under herlige, af ham plan-tede kastanietræer. Her ligger endvidere begravet, foruden hans hu-stru, seks af deres børn, grevindens forældre: oberstløjtnant Carl Ru-dolf Schubart (død 1759) og hustru Inger, født Løvenskiold (død 1808), digteren grev Friedrich Leopold Stolbergs hustru, den tidligt afdøde, af Goethe og Voss for sin ynede og elskværdighed lovryste Agnes, født von Witzleben (død 1788); endvidere af ældre besiddere: Breide Rantzau og hustru Sophie Rosenkrantz, Manderup Trolle og Birgitte Trolle, hr. Corfitz Trolle og hans to sønner, hvis lig ved de i det 18. århundrede stedfundne restaureringer af kirken udtoges af de hvælvede begravelser og nedsattes her.

*Dronning
Anna Sophies
seng
(fot. Th.
Andresen).*

Grevinde Sybille Reventlow udfoldede i de år, hun i sin enkestand styrede godset, og siden i samvirke med sin eneste søn en ærefuld virksomhed for at opretholde de af hendes ægtefælle grundlagte institutioner til folkeoplysningens fremme. Grevinde Sybille Reventlow afgik 1828 ved døden. Hendes pietetsfulde og velvillige, men i sammenligning med faderen mindre dådkraftige søn grev Ditlev Christian Ernst Reventlow (1782 - 1854), gift med komtesse Josephine Schimmelmann (1790 - 1852), og hans hustru har ved deres store humanitet og godgørelse »øget Ættens Ære«, som det hedder i et mindedigt over begge. I grev Ditlevs besiddertid blev baroniets skove gennem en rationel behandling under den fremragende forstmand J.

C. V. Oppermanns ledelse hævet til en mønsterdrift. Der anlagdes nye veje, moser udgravedes og beplantedes, og navnlig indførte man en fuldstændig rationel udhugning af samtlige yngre og middelalderlige bevoksninger. Hans fremgangsmåde, der faldt sammen med den geniale forstmand, statsminister Reventlows teorier, stødte, til at begynde med, på modstand hos det kongelige forstværken, men trængte senere igennem og blev almindelig godkendte. I Oppermanns embedstid voksede skovarealet fra 2.880 tdr. ld. skov til 3.055 tdr. I grev Ditlevs tid anlagdes en ny lysthave på Trolleborg af den fremragende gartner J. C. Eltzholtz, ved hvis tiltræden i 1831 haven kun var begrænset til et ganske lille areal nærmest slottet. Han lod anlægge store plæner med fritstående træer, udgrave og oprense mølledammen og føre gange gennem lysthaven. Endelig skal nævnes, at grev D. Reventlow både i 1817 og 1847 lod foretage en omfattende restaurering af slottets kirke. De ældre indgange på den nordlige og sydlige side tilmuredes og et nyt våbenhus opførtes. I det indre fjernedes de sidste minder fra klostertiden med undtagelse af den førnævnte ligsten over abbed Tue. Ved den første restauration smykkedes kirken med den af grevinde Sybille Reventlows søster, grevinde Charlotte Schimmelmänn 1817 skænkede døbefont, udført af Thorvaldsen i italiensk marmor med relieffer på dens fire sider, der nævnes i en af Ingemann i anledning af kirkens genindvielse forfattet sang. Ved besidderens barnløse død gik baroniet over til greve *Ferdinand Otto Carl Reventlow* (født 1803), statsminister Chr. D. F. Reventlows sønnesøn, der 1851 efter sin fader havde arvet grevskaberne Reventlow og Christianssæde og var gift med sin kusine komtesse Benedicte Reventlow (1834 - 1893). I deres besiddertid foretoges i 1868 - 69 en alt andet end heldig restauration af slottet under ledelse af arkitekt Wienberg. De gamle støttepiller blev nedrevne, og andre opmurede i deres sted. Der udhuggedes i de gamle mure nye vinduesåbninger, og store, dobbelte, spidsbuede jernvinduer indsattes; spiret blev nedbrudt, det gamle tag fjernet, og murens højde sænket halvanden meter. Nye gesimsers opførtes, og hele kirkens ydre mur blev belagt med cementpuds. I kirkens indre udslettedes alle de arkitektoniske prydelser. I 1871 opførtes langs indersiden af østfløjen en arkade med en overdækket gang og trappetårn.

BRAHETROLLEBORG

Ved grev F. O. C. Reventlows død 1875 gik de to familiegrevskaber og baroniet Brahetrolleborg over til hans da endnu umyndige, eneste søn og arving, lensgreve *Christian Einar Reventlow*, født 18. juli 1864. Efter at have besøgt Herlufsholms skole gik han på lange rejser gennem det meste af Europa og videre til Syrien, Palæstina og Nordafrika, hvorved hans tidligt vågnede kunstneriske talent udvikledes og satte frugt i hans rejsebog, der under titlen »Blyantsskizzer fra mange Lande« udkom 1890. Hjemvendt tiltrådte han besiddelsen af grevskaberne Reventlow og Christianssæde samt baroniet Brahetrolleborg. Fra tidlig ungdom stærkt interesseret i den ædle hesteavl og væddeløbsporten holdt han i Tyskland en også i udlandet højt anset væddeløbsstald. Siden 1890 afholdt han på Trolleborg et årligt dyrskue af halvblodsheste i fynsk besiddelse. Fra det derværende hundestutteri blev der gennem en lang årrække ydet den betydeligste indsats herhjemme for udviklingen af racehunden, og grevens gravhunde var af eksteriør i hans tid de bedste i Europa. Lensgreve Reventlow var dog mere end en blot og bar idrætsmand. Hans forstående kærlighed til

Gruppe fra julekrybben (fot. Th. Andresen).

SVENDBORG AMT

dyrenes liv og færd, hans fintmærkende opfattelse af dyreskikkelsen har sat spor i hans talrige tegninger af heste og hunde, af hvilke er udgivet »Billeder af Racehundene« (1895), medens flere af hans ypperlige fremstillinger af fuldblodsheste er fremkommet i »Hippologisk Tidsskrift«. Som ekspert på det historiske kostumes område har han tegnet en farvelagt suite af de oldenborgske konger til hest, hvis anbringelse i en af vore repræsentative bygninger har været drøftet. Senest arbejdede greven på et større koloreret værk over rytterkostumet i tiden 1400 - 1900, beregnet til ialt ca. 100 tegninger med beskrivende tekst. I 1903 udgav han plancheværket »Freskerne paa Slottet Malpaga, forestillende Kong Christian I's Besøg hos Colleoni«, med store, omhyggeligt udførte gengivelser af de stærkt medtagne, originale freskobilleder og udførlig tekst, et arbejde, der også i udlandet har vundet den sagkyndige kritiks anerkendelse. Med udpræget historisk sans og dyb pietet for sin slægts minder har han foranlediget og bestøttet udgivelsen af det bygningshistorisk værdifulde skrift »Rantzause Borge og Herresæder« af Vilh. Lorenzen, og det store slægts-historiske værk »Efterladte Papirer fra den Reventlowske Kreds« (I - X), der viser de stærke åndelige vekselvirkninger mellem tysk og dansk kultur og åndsliv i oplysningens tidsalder.

Af sine besiddelser omfattede lensgreve Chr. E. Reventlow Brahetrolleborg med særlig forkærlighed. Slottets interessante hvælvinger fra klostertiden blev, som nævnt, underkastet omfattende rekonstruktionsarbejder, hvorved det her afbildede refektorium fremdroges og restaureredes, ligesom det ved denne lejlighed bygningshistorisk godtgjordes, at slottets søndre fløj er den ældste, hvortil de to andre formentlig ikke længe efter er føjet. I borggården genrejstes den gamle fraterbrønd efter en model i Cluny Museet. Med benyttelse af gamle tegninger lod han (ved arkitekt V. Dahl) genopbygge Kai Lykkes, i 1900 nedbrændte ladebygning. Med omhu og indsigt værnede og forøgede han slottets mange seværdigheder, bl. a. ved et af ham erhvervet, herhjemme enestående smukt eksemplar af en italiensk julekrybbe. Blandt hans rige samling af historisk interessante og kunstnerisk værdifulde malerier kan nævnes det A. Dürer tilskrevne, fremstillende Den hellige Anna, en gave fra byen Passau (1706) til general, grev C. D. Reventlow, og Lucas Cranachs dobbeltbillede. Af fyrsteportrætter kan

foruden dronning Dorotheas ovenfor omtalte fremhæves H. Krocks allegoriske fremstilling af Christian V; B. le Coffres festlige, farveprægtige billede af Frederik IV (med skitsen til samme); blandt familiemalerierne flere af Balthasar Denner udførte: dronning Anna Sophie, grev Conrad Ditlev Reventlow († 1750) og hans gemalinde prinsesse Vilhelmine Augusta af Pløen († 1748), grev Chr. Ditlev Reventlow († 1775) og hans første hustru Johanne Sophie, født baronesse Bothmer († 1754) og Jens Juels prægtige dobbeltportræt af samme og hans anden hustru Charlotte Amalie, født komtesse Holstein. Af portrætter fra århundredets slutning: J. Juels af statsminister C. D. Reventlow og hustru, født von Beulwitz, og greve Joh. Ludvig Reventlow og hustru, de karakterfulde billeder af sidstnævnte ægtepar, malede 1783 i Dresden af A. Graff, og fra samme kunstners hånd de ypperlige portrætter af grev Chr. Stolberg og hustru, malede sammesteds i 1784.

I lensgreve Chr. E. Reventlows besiddertid blev Trolleborg lystskov, der tidligere hørte under forstvæsenet, omdannet til park; der foretoges omfattende udhugninger, som beplantedes med sjældne nåletræer, og møledammen blev reguleret med store opfyldninger og inddæmninger. Haven opviser mange sjældne træer, af hvilke flere har opnået en usædvanlig størrelse og smuk udvikling, deriblandt en prægtig hængebøg og en meget statelig bævreasp. Skovarealet er yderligere blevet forøget og bragt op til ca. 3.400 tdr. ld. skov. Da der i 1894 ved en usædvanlig heftig orkan omblæste ialt 100 tdr. ld. granskov, medførte oparbejdningen af denne store masse, at man kom ind på savværksdrift, og et stort moderne savværk oprettedes. De fortrinlige bøgekulturer, der udmærker Brahetrolleborgs skove, har givet dem ry udover landets grænser. Ved overgangen til fri ejendom 1924 betaltes i afgift til staten i henhold til lensloven 1.400.000 kr., til successorerne hensattes 1.678.747 kr. Samtidig afgaves jord til rådighed for staten fra Egneborg og Høbbet. Brahetrolleborg gods ejedes derefter af den hidtidige besidder som fri ejendom.

Lensgreve Chr. E. Reventlow døde 2. februar 1929, og besiddelsen gik derefter over til enkelensgrevinden, Lucie Marie Reventlow, født komtesse Haugwitz Hardenberg Reventlow, som i 1960 overdrog Brahetrolleborg til sin datter *Naka* og hendes mand, godsejer *Erik Mourier*, der siden 1938 havde været bestyrer på avlsgården. Efter

SVENDBORG AMT

betydelige frasalg af skov og agerjord, foretaget af eksekutorerne i lensgreve Chr. E. Reventlows dødsbo, omfatter tilliggendet nu ialt 4.462 tdr. ld., heraf under Brahetrolleborg avlsgård med slot og tjene-
steboliger 528 tdr. ld., bøndergodset 571 tdr. ld., samt skove og søer
3.363 tdr. ld.

LOUIS BOBÉ

EJERE

1172 Cistercienserkloster

1536 Kronen
1541 Jacob Hardenberg
1551 Kronen
1568 Henrik Rantzau
1575 Breide Rantzau
1618 Cai Rantzau

1635 Anne Lykke
1646 Kai Lykke
1661 Kronen
1664 Christoffer Gabel
1667 Birgitte Trolle (Brahe)
1722 Chr. D. Reventlow
1759 Chr. D. Reventlow (d. Y.)
1854 F. O. C. Reventlow

1875 Chr. E. Reventlow

1960 Naka Mourier, f. Reventlow
og Erik Mourier

BYGNINGER

Holmekloster
1200-tallet Kirken opført
1400-tallet Trefløjet klosteranlæg
opført

1568 Faldt Rantausholm
1585 Svdfløjen ombygget
1620 Østfløjen forhøjet og to tårne
tilbygget

1655 Ladegården opført

Nu kaldet Brahetrolleborg

1768 Hovedbygningen restaureret

1868 - 71 Kirken og hovedbygningen
ombygget ved arkitekt Wien-
berg. Arkade med trappetårn
opført
1900 - 01 Ladegården nedbrændt og
genopført ved V. Dahl
1919 - 20 Hovedbygningen restaureret,
minder fra klostertiden
fremdraget og fraterbrønden
rekonstrueret, alt ved V. Dahl

Hovedbygningen set fra øst (fot. Harry Petersen).

Arreskov

Øster Hæsinge sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Noget øst for det nuværende Arreskov i en mark, som kaldes Perdeholmen, hæver sig en langstrakt ås over de omgivende lavere marker og enge, som utvivlsomt i ældre tider har været dækket af vand og stået i umiddelbar forbindelse med søen, og her er endnu spor af et tildannet voldsted fra den ældre middelalder. På dette sted har formodentlig *den ældste borg* stået, som har haft navnet Arreskov (Arwescogh, Arwaskogh m. m.). Navnet skal måske betegne, at godset henhørte til en arv, men kan også have forbindelse med plantenavnet arve, der bruges om fuglegræs og andre småurter, eller med det gammeldanske mandsnavn Arvæ. Det kan nævnes, at markerne omkring Arreskov kan være fyldt med den lille røde arve. Arreskov ejedes 1210 efter slægtebøgers beretning af *Knud Urne*, dronning Dagmars hofmester. Med sikkerhed ved vi, at borgen hørte med til den fædrearv, som *Abel* fik efter sin fader, Valdemar Sejr, og det

er følgelig også hermed givet, at borgen og landet i Valdemarernes tid var i *kronens* besiddelse. Det er da denne første borg, der i broderkrigen mellem Valdemar Sejrs sønner blev indtaget og ødelagt af kong Erik Plovpenning, og formodentlig er den snart efter blevet genopført af Abel eller i hvert fald siden af hans efterkommere. Hvor vejen fra Fleninge nu bøjer om hjørnet af søen og går over åen ind langs parkens hegn, ligger et stort voldsted, hvor dobbelte volde og grave har skærmet en høj borgplads; dette er sikkert stedet, hvor *det andet Arreskov* har stået, som siden i traditionen er blevet sat i forbindelse med den mystiske Henrik Æmeltorps navn, om hvem vi dog i virkeligheden intet andet ved, end at han efter kong Abels død søgte at gennemføre dennes unge søns krav på den danske trone over for Christoffer I. At Arreskov siden tilhørte Abels slægt er utvivlsomt, og den blev for anden gang et offer for borgerkrigen, da Erik Klipping lod den storme og nedbryde til grunden; at denne begivenhed skulle have nogen direkte forbindelse med henrettelsen af drosten Peder Finsen, der betegnes som lensmand på Arreskov, er historieskrivningens vilkårlige kombination. Med året 1264, da den gamle borg bliver jævnet med jorden, glider navnet Arreskov for nogle århundreder ud af historien.

Godset er sikkert efter borgens ødelæggelse atter kommet under *kronen*, og der har da i de følgende tider stået en brydegård, måske allerede da på det sted, hvor vi siden atter træffer borgen i ny skikkelse; til denne brydegård har naturligvis kun hørt de nærmest liggende dele af godset, der har været for vidtstrakt til at dyrkes under én gård, og det er højst sandsynligt, at det nærliggende Sandholt har sin oprindelse af en anden af kronens brydegårde på dette gods. Da nemlig Arreskov påny dukker frem i historien, træffer vi her nøjagtig det samme ejerforhold som på Sandholt, at den bekendte rigshovmester Poul Laxmand og Torbern Bille hver ejede en part. Sandsynligheden taler for, at begge gårde, der oprindeligt har hørt til kronens gods, under holstenervælden i 14. århundrede, da hele Fyn gik over i de fremmedes hænder, er kommet i Krummedigernes eje, og i så fald skimter vi Arreskovs skæbne i de århundreder, da ingen tradition er bevaret. Navnet har vedblivende været knyttet til brydegården, som med godset er gået fra kronen over til holstenerne, og

Hovedbygningen set fra vest (fot. Th. Andresen).

ved arv, tildels muligvis ved køb, er den efterhånden kommet i hænderne på de danske adelsmænd, som vi i kong Hans' dage træffer som dens ejere, Poul Laxmand og Torbern Bille. Næppe nogen af disse har haft bolig her, idet begge de nævnte ejere var stærkere knyttet til andre og mere anselige besiddelser, og for rigshovmesterens vedkommende har hans offentlige virken sikkert ikke levnet ham stunder til ophold på de fynske godser. Derimod nævnes i den forløbne tid et par andre beboere af gården, nemlig Tue Hardenberg 1426 og Jep Tuesen 1453. Der har i dette tidsrum næppe været nogen befæstning af stedet, idet det siden dronning Margrethes dage havde været adelen forbudt at befæste sine gårde, men beboelsen har sandsynligvis ligget på det nuværende sted.

Da Poul Laxmand var blevet myrdet og hans ejendomme blev inddraget af kongen, kom *Torbern Bille* i besiddelse af hele Arreskov. Han var gift med den bekendte Edele Jernskæg, som sladderer gjorde til kong Hans' elskerinde, og en datter af dette ægteskab var Edele Bille, der ægtede *Jacob Hardenberg*, hvis slægt dukker op på Fyn i 14. århundrede og antagelig er kommet til landet i de holstenske gre-

vers følge, men som først nu når frem til de første stillinger og storanseelse. Jacob Hardenberg var broder til den siden så bekendte rigshovmester Eiler Hardenberg og til Corfitz Hardenberg, hvis datter Anna har kastet et romantisk skær over navnet. Selv har Jacob Hardenberg været en foretagsom og dygtig mand; store rigdomme samlede han, og en politisk rolle kom han også til at spille. Han blev af Christiern II indsat til befalingsmand over Fyn, men sluttede sig ved kongens landflygtighed til Frederik I; under Grevefejden blev han tvunget til at gå over til grevens parti, men blev alligevel, da man ikke stolede på den fynske adel, tillige med flere standsfæller bortført som fange og først udleveret efter Københavns overgivelse. Af den nye konge modtoges han på grund af sit frafald med mistillid, men har dog forstået hurtigt at forbedre sin stilling, siden han et par år efter atter blev optaget i rigsrådet og udnævnt til stiftslensmand på Fyn. Kongen solgte ham endog Holmekloster, således at han, der efter sin fader havde arvet Hvedholm og med sin hustru var kommet i besiddelse af Sandholt og Arreskov, ved sin død var en af landets rigeste mænd på gods. Edele Bille var død ganske ung efter at have født en søn, som snart fulgte moderen i graven og gjorde faderen til eneherre over hendes gods, og da Jacob Hardenberg få år efter giftede sig med Sophie Lykke, fik han en hustru, der ikke blot delte hans interesser for at samle på gods og guld, men endog kunne gøre ham rangen stridig i foretagsomhed og praktisk dygtighed. Da hun var blevet enke i året 1542, tog hun selv styret af de vidstrakte godser og gjorde sig hurtig bekendt ved sin hårdhed mod alle undergivne og ved den hensynsløshed, hvormed hun forfulgte sine planer, men hendes hele færd, hendes talløse overgreb og ikke mindst hendes ulovlige studehandel pådrog hende snart kongens vrede og kaldte en række vidtløftige processer ned over hendes hoved, hvoraf resultatet blev, at hun mistede Holmekloster, som gik tilbage til kronen, og at hun nødtes til at skifte det øvrige gods mellem sine tre døtre, der imidlertid var blevet voksne og giftfærdige.

Den yngste, Helvig Hardenberg, der fik Arreskov, ægtede 1558, endnu i sin første ungdom, den tyve år ældre *Erik Ottesen Rosenkrantz*. I nogle år havde han set sig om i verden i fremmed tjeneste, og ved sin hjemkomst blev han staldmester hos Christian III; snart

Arreskov 1754. Efter Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

efter blev han en af de unge adelsmænd, der kom til at udgøre den unge udvalgte konges lystige hof på Malmøhus, og det er sagtens her, han har fundet sin brud, den unge faderløse jomfru Helvig. Erik Rosenkrantz bevarede sin unge herres gunst, efter at denne var blevet kong Frederik II; foruden det anselige Varberg len, som han allerede tidligere havde fået, blev nu den ansvarsfulde og indflydelsesrige stilling som lensmand på Bergenhus overdraget ham. Om hans virken heroppe minder endnu det store tårn på Bergenhus, som er smykket med de Rosenkrantzers og de Hardenbergers våben. Også under Syvårskrigen indlagde Erik Rosenkrantz sig stor fortjeneste af Norges forsvar mod svenske overfald; men både han og fru Helvig længtes dog stadig tilbage til Danmark, og skønt de den meste tid af disse år begge opholdt sig på Bergenhus, havde de dog ikke tabt deres fynske herregård af syne. 1568 kunne de forlade Norge og vende hjem til Arreskov, da Erik Rosenkrantz ombyttede Bergenhus med stiftslensmandsposten på Fyn.

Allerede samme år, som han ved sit ægteskab kom i besiddelse af Arreskov, begyndte han arbejdet på at erstatte de gamle bygninger med *en ny, grundmuret borg*. 1558 er Arreskov funderet, som den nu står, siger en gammel indskrift, der nu sidder i portgennemkørselen, og det betyder sagtens, at voldstedet da er anlagt og bygningsarbejderne påbegyndt; det var et anseligt dobbeltvoldsted, både borg-

Byggeindskrift i porten. Treenigheden og Rosenkrantz og Hardenbergs våben (fot. Th. Andresen).

ARRESKOUF FVNDERIT SOM / SOM DEN NV STAER AAR MDLVIII — THET
STENHVS NEST TIL AM / ER BIGT AAR MDLXVIII — ERICK ROSENKRANS
LOD / SETE THETE PORT HVS / OCH STENTAFLE / ANNO MDLXXIII — HELP
THE(N) HELLICH TREFOLDEHIE / EIED WAR TEG FØR STYLD LØGEN LØST
/ LEFNET PERLOMENT OCH KIF ELLER / TV BORTKASTER THIN ERRE /
HELBREDE OCH MASKE LIF — FRV HELVIG / HARDENBERG:BIERCH.

og ladegård omgivet af grave, i hele karakteren typisk for den måde, hvorpå den danske adel i 16. århundrede anlagde og befæstede sine borge. Så optaget Erik Rosenkrantz må have været af sin stilling i Norge, er det forklarligt nok, at det var fru Helvig, der ledede arbejdet på sin fædrenegård; efter indskriften byggede hun det østre hus, som dog først stod færdigt 1568, samme år de flyttede tilbage til Danmark; under hendes lange ophold hos manden i Bergen er værket skredet langsomt og afbrudt frem. Dette hus har udelt, tøndehvælvet kælder og derover to stokværk, af hvilke det øvre er kraget ud over det nedre, og udkragningen hviler på en rundbuefrise, som er gentaget under gesimsen; det er sandsynligt og bekræftes af ældre billeder, at der har været et oprindeligt øvre halvstokværk, der må have lignet det, som endnu så nogenlunde er bevaret på vestfløjen,

og været af samme art som dem, vi kender fra Egeskov, i karakteristisk modsætning til de stærkt udkragede halvstokværk med vægtergang, der findes f. eks. på Rygaard eller Hesselager. Det hele hus er opført af mursten i samme størrelse, men det ses endnu tydeligt, skønt murværket i senere tid er meget stærkt omsat, at nederste stokværk er opført i munkeskifte, øverste derimod i krydsskifte, hvilken forskel vel hænger sammen med det lange tidsrum, arbejdet har været under udførelse. Af gamle billeder ses, at den søndre gavl har haft side- og topkamme. Det østre hus er dog næppe den ældste del af gården, idet visse ejendommeligheder ved murværket i den vestlige bygning tyder på, at i hvert fald en del af denne bygning har eksisteret før østfløjen. Imellem de to bygninger er derefter den nordre fløj bygget. Heri er portgennemkørselen anbragt i et mod nord frempringende murparti; partiet vest for porten har kælder, og forøvrigt har fløjen to stokværk. Den omtalte indskrift, som formodentlig dengang er blevet anbragt over porten, fortæller, at nordfløjen er rejst 1573 af Erik Rosenkrantz, og sandsynligvis har han da tænkt hermed at afslutte bygningsværket, muligen at hegne gårdens åbne side ved en spærremur. I ethvert tilfælde byggede han ikke mere, og to år senere døde han, kun 54 år gammel, og stedtes til hvile i Øster Hæsingekirke.

Da børnene endnu var mindreårige, tog fru *Helvig Hardenberg* styret af de store godser. På alle måder og ved alle lejligheder forbedrede, forøgede og afrundede hun sine ejendomme og blev en af tidens rigeste adelsfruer i Danmark. Det mærkelige portræt af hende, som hænger i trapperummet i Arreskovs nordfløj, og som er et i træ skåret og bemalet, temmelig højt relief, viser også at hun har besiddet både intelligens og energi. Hendes gamle interesse for selve Arreskov ytrede sig i fortsættelsen af bygningsarbejderne, som hun åbenbart har genoptaget ikke meget længe efter mandens død, idet den vestlige fløj i hvert fald fra dette tidspunkt har fået det omfang, den nu har. Vestfløjen fremtræder med mure af mursten i krydsskifte på en med huggen kamp beklædt sokkel; over en stor, tøndehvælvet kælder hæver sig to stokværk, og der har desuden oprindelig været et øvre på rundbuer udkraget halvstokværk, hvis karakter endnu trods senere tiders forstyrrelse er kendelig. Ud fra borgens nordvestre hjørne

rejstes endelig i nordfløjens flugt mod vest en kort udløberfløj, som har nordfløjens dimensioner og hvælvet kælder.

Noget, men ikke meget, senere opførtes endelig en søndre fløj, som er betydelig lavere end de andre; den udgår fra vestfløjen, som springer et godt stykke frem for den, og den ligger frit mod øst, kun ved en kort mur forbundet med østfløjen; her rejstes ved det sydøstre hjørne et rundt tårn med hvælvet kælder. Denne sidste fløj var oprindeligt opført i samme materiale og i samme teknik som vest- og nordfløjen, men hele gårdens sydside har iøvrigt den ejendommelighed, at den hviler på en høj granitbeklædt skråsokkel, der foroven afsluttes af en svær rundstav, og såvel tårnet som vestfløjens to hjørner mod syd er muret i kvadernønster, et motiv, der minder om andre fynske herregårde navnlig Holckenhavn og viser, at denne del af gården er opført i tiden fra 1580 til århundredets udgang, sandsynligvis under ledelse af den italienske renæssancebygmester Dominicus Baetiaz. Fru Helvig sad som herskerinde på gården, også da børnene voksede til og søgte bort fra hjemmet, døtrene for at gifte sig, og sønnen Jacob, den eneste, der nåede voksenalderen, for at udanne sig på rejser. Netop som han i året 1599 skulle fejre sit bryllup i Odense, og gæsterne begyndte at samles i byen, døde fru Helvig.

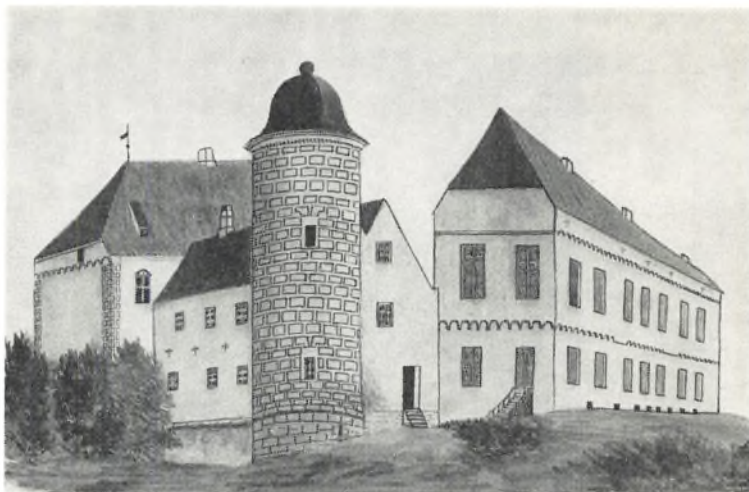
Jacob Rosenkrantz var efter sin hjemkomst indtrådt i hof tjenesten hos den unge konge Christian IV, først som hofjunker og siden som skænk. Da han havde holdt bryllup med Pernille Gyldenstjerne og overtaget styrelsen af de rige godser, han havde arvet, blev han lensmand, først på Nyborg og siden på Hagenskov. På disse slotte har han formodentlig boet sin meste tid, når han ikke var i udlandet i kongens ærinde eller gjorde tjeneste i Kalmarkrigen, og i Arreskovs historie spillede hverken han eller hans hustru nogen betydelig rolle. De besad desuden også så mange andre og store ejendomme og dertil så store rigdomme af løsøre og kostbarheder, at de blandt deres standsfæller regnedes blandt de allerrigeste. Fra alt dette og fra deres små børn blev de revet bort i deres kraftigste alder, Jacob Rosenkrantz 1616 og Pernille Gyldenstjerne seks år senere; hun havde iøvrigt i sin enkestand givet 2.000 rdl. til et hospital i Øster Hæsinge.

Sønnen Henrik Rosenkrantz, der arvede Arreskov, var ved moderens død kun 8 år gammel; han opdroges af fremmede og sendtes i sin

*Helvig
Hardenberg
(1540 - 99)
(Frederiks-
borg).*

første ungdom til udlandet for at studere, men han døde i Frankrig, inden han var fyldt 20 år, og kom således aldrig i virkelig besiddelse af gården, der gik over til hans søster Christence Rosenkrantz, som et par år senere ægtede *Mogens Høg* til Kærgaardsholm. Denne mand indtog en anselig stilling inden for adelen og var broder til rigskansleren Just Høg. Han var blandt de adelsmænd, der tog afstand fra Ulfeldt og hans kreds, men ikke desto mindre stod skarpt på adelens ret og særstilling over for den voksende kongemagt. Under svenskekrigen deltog han med iver i landets forsvar, først ved Frederiksdodde, hvor han ved overgivelsen toges til fange af svenskerne sammen med sin svoger, rigsmarsken Anders Bille, og siden under Københavns belejring. Det var iøvrigt også ham, der tilligemed Christen

Arreskov efter tegning af J. G. Burman Becker ca. 1830 (Nationalmuseet).

Skeel mødte Karl Gustav i Ringsted efter landgangen i Korsør for at erfare grunden til overfaldet, men måtte vende tilbage med uforrettet sag. Også i de forhandlinger i København, der gik umiddelbart forud for statsforandringen, tog Mogens Høg virksom del, men døde allerede i begyndelsen af året 1661. Han havde aldrig været synderlig stærkt knyttet til eller haft blivende bolig på Arreskov, hvis bøndergods dog i hans tid var blevet betydelig forøget, men under svenskernes besættelse af Fyn blev stærkt ødelagt. Fru Christence Rosenkrantz døde 1679 uden at efterlade sig livsarvinger.

Hendes ældre søster Sophie Rosenkrantz havde i ægteskab med den fra svenskekrigen så tragisk bekendte rigsmarsk Anders Bille en datter, Elisabeth Bille, der var gift med Jørgen Skeel til Broholm. Han udkøbte efterhånden alle sine medarvinger og blev således eneherre på Arreskov, hvor han foretog forskellige byggearbejder på ladegården og blandt andet opførte en grundmuret lade. Skønt han i det hele var stærkest knyttet til Broholm, har han dog således også interesseret sig for sin nye erhvervelse, og det er måske allerede ham, der hertil har overført de ypperlige portrætter af hans forældre, det bekendte dygtige ægtepar Otte Skeel og Ide Lunge; også af Jørgen

Skeel selv hænger her et godt billede. I hans tid indrettedes den ny matrikel, der som bekendt de fleste steder medførte en betydelig ned-sættelse af hartkornet, men denne reduktion er dog for Arreskovs vedkommende påfaldende stor, idet det går ned fra 72 til 41 tdr. ; heraf var $4\frac{1}{2}$ tdr. skovskyld, resten ager og eng. Kun 192 tdr. ld. var under plov, og jorden var efter sædvanlig gammeldags brug ind-delt i tre marker. Næsten alt bøndergodset lå i Øster Hæsing by, hvor Arreskov ejede 19 af 29 gårde og 10 huse af 12, medens ellers intet gods i sognet hørte dertil og af nabosognene kun 5 gårde og 1 hus i Vester Hæsing.

Efter Jørgen Skeels død 1696 søgte hans søn, Christoffer, at ud-købe sine medarvinger, og han erhvervede desuden kongetienderne af Vester Hæsing og Vantinge sogne, men allerede et par år efter døde han ugift, og moderen Elisabeth Bille sad da en kort tid inde med Arreskov, hvortil hun lagde noget bøndergods, men snart efter overgik den til hendes anden søn, Erik Skeel, der var officer i fynske regiment og nåede at blive major, inden han i 1707 forlod krigstje-nesten. Han giftede sig med Knud Sivertsen Urnes enke, Anna Beate Valkendorf, ved hvem han kom i besiddelse af Bjørnemose foruden en betydelig formue ; blandt det løsøre, hun medbragte til Arreskov, var også den ene af de to prægtige kister, som nu pryder flisegangen i østfløjen, den, der bærer årstallet 1588 og våbenerne Tinhuus, Brockenhuus, Skram og Krabbe, der var fru Anna Valkendorfs olde-moder, Anna Brockenhuus', fire nærmeste anevåben. Den rigdom, Erik Skeel giftede sig til, var der særdeles god brug for ; netop de år, han besad Arreskov, var en vanskelig nedgangstid for landbruget med faldende kornpriser og svigtende ydeevne og arbejdslyst hos bønderne. Men da Erik Skeels ægteskab var barnløst og fru Anna døde først, er det ikke underligt, at mandens død i 1729 gav anled-ning til de frygteligste stridigheder mellem arvingerne, som rejste lidet smigrende sigtelser mod hinanden. For Arreskovs vedkommende blev resultatet, at det tilfaldt Erik Skeels søster, fru Ide Skeel, der sad som enke på Gelskov efter Major Wulf Siegfried von Holsten, som var en søn af Adolph Hans von Holsten til Langesø.

Fru Ide var, da hun kom i besiddelse af Arreskov, rig på gods og penge, men efterhånden tærede de slette tiders økonomiske vanskelig-

Porten i nordfløjen med Schaffalitzky de Muckadells våben indsat.

heder stærkt på rigdommene, og til de andre ulykker kom kvægsygen, der allevegne anrettede frygtelige ødelæggelser. Det endte med, at hun besluttede at holde skifte for at dele godset med de voksne børn, men dette løb ikke af uden de heftigste stridigheder mellem børnene. Enden blev, at sønnen Christian Adolph, der blev umyndiggjort på grund af sine tøjlesløse udskejelser, skulle have underhold på Arreskov sin livstid, medens både denne gård og Gelskov tilfaldt den anden søn *Erik Skeel von Holsten*. Han havde været sekretær i Danske Kancelli, blev siden landsdommer på Fyn og var en virksom og dygtig, men ikke nogen blid og godhjertet mand. Med iver og energi arbejdede han for sine godser, som han forøgede og forbedrede ved

fordelagtige køb; et stort antal bøndergårde lagdes i hans tid til Arreskov, og han søgte med fast hånd at holde bønderne til arbejde og opfyldelse af deres pligter, men det var undertiden også temmelig hårde midler, han greb til for at sætte sin vilje igennem, og i egnens befolkning levede længe efter fortællinger om, hvorledes han ikke skyede hverken at bruge kården eller hundepisken. For Arreskovs gamle bygninger har han næppe haft sans eller interesse og vel heller ikke midler til at sætte dem i god stand. Efterhånden havde de mistet meget af deres oprindelige udseende og var stærkt forfaldne; således har sydfløjen været så medtaget, at de øvre dele af murene er nedrevet og restaureret med nogle flammede sten, der har harmoneret ilde med de oprindelige røde, og man har da her som så mange andre steder skjult syndernes mangfoldighed ved at kalke gården hvid. Også de gamle gavle var efterhånden sunket i grus og erstattet med kedsommelige valmtage, og endelig groede gravene til og forvandlede til sivbevoksede sumpe; rimeligvis er det også først i 18. århundrede, at den gamle vindebro, der i Helvig Hardenbergs dage utvivlsomt har ført over graven foran nordfløjen, er blevet erstattet af en kampestensbro.

Erik Skeel von Holsten var først gift med Sophie Hedevig Finecke, en datter af oberst Günther Didrik v. Finecke til Dallund og Clara Levetzau, og efter hendes død med Berthe Kirstine Juel Reedtz, datter af Niels Juel Reedtz til Palsgaard, men da begge ægteskaber var barnløse, gik Arreskov ved hans død 1772 over til en ny slægt, idet enken ægtede sin nabo på Brobygaard, gehejmeråd *Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell*.

Ad sære omveje var denne slægt nået til Danmark fra sin fjerne hjemstavn i Mähren og Böhmen, hvor den kan følges tilbage til år 1169. Slægtsnavnet eksisterede dog ikke på dette tidspunkt, idet medlemmerne af de ældste böhmisk-mähriske uradelige familier, hvortil denne slægt hørte, dengang i almindelighed kun brugte døbenavne, der var typiske for hver slægt. Senere tilføjedes efter døbenavnet navnet på det gods eller et af de godser, der i øjeblikket var i den pågældendes besiddelse, og først i det 15. århundrede begynder disse »efternavne« at hænge fast ved døbenavnet. For denne slægts vedkommende stammer efternavnet i dets helhed fra slutningen af år-

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

hundredet og lød oprindeligt: Pšovlcký z Mukoděl. Navnet skyldes tvende gamle herresæder i Böhmen, Pšovlky og Mukoděly, der i nævnte århundrede successive var i familiens besiddelse. Ved Husitterkrigen blev familien splittet og måtte med tabet af alle sine ejendomme flygte til Tyskland, hvor navnet efterhånden fortyskedes. En linie kom med Sebastian Schaffalitzky von Muckadell til Württemberg, hvor familien opnåede høje stillinger i hertugens tjeneste. Mest bekendt er den nævnte Sebastians søn Bernhard Schaffalitzky, der i Trediveårskrigen som oberst og generalmajor først kæmpede under Gustav Adolf og siden under Bernhard af Sachsen-Weimar; et stort billede af hans prægtige krigerskikkelse smykker stadig spisesalen på Arreskov. Under modreformationen måtte familien flygte til Elsass, og fra denne landflygtighedstid stammer den forandring, at det tyske von afløstes af det franske de, som endnu er bevaret i den danske gren. En brodersøn til generalmajoren boede i Strasbourg og var gift med Veronica Magdalene von Rathsamhausen; en søn af dette ægtepar Heinrich Bernhard, der var født 1681, blev stamfader til den

danske linie, idet han 5 år gammel som page kom i tjeneste hos hertugen af Württemberg, med hvem han kom til Danmark. Her forblev han, indtrådte i hæren og deltog i Den store nordiske Krig i felttogene i Skåne og Nordtyskland, fik endelig det fynske kyrassérregiment og døde som general og hvid ridder i året 1751. I sit ægteskab med Ulrica Elisabeth von Heinen havde han bl. a. sønnen Albrecht Christopher, der avancerede til oberstløjtnant i rytteriet og blev kammerherre og hvid ridder. Han var først gift med Christine von der Lühe, som dog døde efter et par års ægteskab; 1769, samme år han som gehejmeråd trak sig tilbage fra militærtjenesten, ægtede han Christiane Sophie Ernst, der var enke efter general Windtz til Brobygaard, og da også hun var død, blev han 1773 gift med Erik Skeel von Holstens enke Berthe Kirstine Juel Reedtz.

Det var således meget betydelige godser, gehejmeråd Schaffalitzky ved sine ægteskaber havde samlet, men han viste sig hurtigt at være den opgave voksen, som deres styrelse stillede ham. Han indførte gennemgribende forbedringer i landbruget både på hovedgårdene og på bøndergodset; land blev afvandet og opdyrket, kornhøsten forbedredes ved mere rationel dyrkningsmåde, høravlen blev meget forbedret, og der anlagdes humlehaver; af stor betydning var det også, at der indførtes dyrkning af kløver. Også på udskiftningen tog Schaffalitzky fat, og denne opgave var for hans godsers vedkommende særlig vanskelig, da de bøndergårde, der var erhvervet i det sidste hundredår, lå spredt omkring mellem andre ejendomme, og desuden Arreskovs og Sandholts jorder fra gammel tid greb således ind i hinanden, at de næsten ikke var til at rede ud; endelig var forholdet for Øster Hæsinge bys vedkommende særlig indviklet, da den havde overdrev og græsgange fælles med Lyndelse og Stenderup. Sine kirker satte Schaffalitzky i god stand og foretog endelig også nogle reparationer på de temmelig forfaldne hovedgårde, så at han virkelig havde et betydeligt arbejde at henvise til, da han søgte om at få sine godser oprettet til et grevskab. 1783 ophøjedes han i grevestanden, og det følgende år udgik erektionsbrevet for grevskabet Muckadell, der kom til at bestå af hovedgårdene Arreskov, Brobygaard, Gelskov og Ølstedgaard, ialt ca. 1.350 tdr. htk., og skulle gå i arv til erektors mandslinie, og, hvis denne uddøde, i de kvindelige linier og derefter

endelig i de udenlandske linier af slægten. Grevetitlen skulle i overensstemmelse med grevens privilegier gå i arv til besidderens ældste søn, medens de andre er baroner. I virkeligheden var dog dette grevskab, ligesom forskellige andre af de nyere len, egentlig blot et majorat, idet det vigtigste af privilegierne, skattefriheden, udtrykkelig undtoges, og der var således ingen særlig gunstbevisning i, at disse godser, der var langt fra den i privilegierne foreskrevne størrelse, gjordes til et grevskab, udover det, at det sikredes i familiens besiddelse.

Lensgreven fortsatte sit arbejde på udskiftningen af bøndergodset, han opførte talrige gårde på ny efter at have flyttet dem ud, og han udviklede efterhånden en sådan dygtighed som landmand, at han kunne efterlade grevskabet i fortrinlig stand, selv om han i sine sidste år havde været nødt til at gøre nogen gæld til gennemførelsen af de store arbejder, han foretog. 1797 døde han, gammel af dage og efter flere års svagelighed. I Hillerslev kirke, hvor han havde indrettet begravelse for sin slægt, stedtes han til hvile ved siden af sin hustru.

Grevskabet gik nu i arv til den eneste søn, greve Erik Skeel Schafalitzky de Muckadell, der var født 1774 og kun 20 år gammel var blevet gift med Susanne Birgitte Sophie Kaas, der var en fin og ædel skønhed, men som døde efter kun et par års ægteskab efter at have født en datter, der snart fulgte moderen i graven. 1799 ægtede han komtesse Charlotte Amalie Reventlow, en datter af det bekendte ægtepar på Brahetrolleborg, greve Johan Ludvig Reventlow og Sibylle Schubart, der endnu mindes på Arreskov ved to skønne portrætter. Grev Erik fortsatte med iver sin faders arbejde med udskiftning og nybygninger, godsets og gårdenes forbedring og reparationer, men hans besiddertid var trange og vanskelige år for vort land i det hele og ganske særlig for landbruget; krigen og dyrtiden ødelagde al velstand. Kort efter tiltrædelsen måtte han optage et større lån i grevskabet, og det lykkedes ham aldrig siden at blive fri for gælden. Den interesse for og tro på industrielle anlæg, der var stærkt oppe i tiden, delte også grev Erik. På Brobygaard anlagde han et væveri, og i 1814 fik han bevilling til at anlægge en papirfabrik, som indrettedes i Gelskov gamle vandmølle og fik navnet Erikshaab. Der blev i årenes løb fremstillet betydelige mængder af rigtig papir, men fabrikken blev aldrig nogen guldgrube for grevskabet.

Arreskov, dagligstue med familieportrætter (fot. Niels Elswing).

Riddersalen med Benoit le Coffres loftsmaleri (fot. Th. Andresen).

De særlig vanskelige år for landbruget, som indtrådte fra 1818 til 1830, kunne grev Erik ikke stride sig igennem; han fik ved bevillingen til et lån af kancelliet det skudsmål, at han var en god og indsigtfuld økonom og uden skyld i den uheldige tilstand, grevskabet efterhånden var kommet i, men han erkendte selv, at han ikke var opgaven voksen, navnlig at han var alt for svag overfor bønderne. 1823 blev der på hans egen ansøgning nedsat en administrationskommission for grevskabet, hvori også den ældste søn fik sæde. Under påvirkning af sin svigerfader, Johan Ludvig Reventlow, havde grev Erik fattet stor interesse for skolevæsen og undervisning både på sin besiddelse i det hele, men naturligvis først og fremmest, når det gjaldt hans egne børn, som fik en ypperlig opdragelse. Successoren grev Albrecht, der var blevet gift med Ludovica von Bülow, var bosat på Brobygaard, hvis drift han havde overtaget og ledede med stor dygtighed; gennem sit arbejde i grevskabets administrationskommission fik han den bedste indsigt i forholdene og var derfor udmærket ud-

rustet til besiddelsens overtagelse, da faderen døde 1833, endnu ikke 60 år gammel.

Det var også et betydeligt arbejde, der ventede grev Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell, men han var i sin kraftigste alder og besad den udmærkede egenskab at være nøjsom og sparsommelig. Den betydelige gæld, der var steget til over 100.000 rdl., indrettede han sig på at afbetale, og han blev hele sin tid boende på Brobygaard, der var billigere både at bebo og at holde i god stand. På Arreskov boede hans moder til sin død, og det stod siden i det væsentligste ubeboet; nogen tid husedes her præsten i Øster Hæsing, da præstegården var nedbrændt, og under Treårskrigen indrettedes der et lazaret på gården, hvorved forøvrigt bygningerne blev temmelig molesterede. Gårdens drift var stadig bortforpagtet, og grev Albrecht var ganske naturligt særlig knyttet til Brobygaard, hvor han døde i en lignende ret tidlig alder som sin fader i året 1858, og hvor der rejstes en mindestøtte for ham. Hans besiddertid havde været en udviklings og opgangens tid, men han levede ikke længe nok til at se frugterne af arbejdet, som det faldt i sønnens lod at høste.

Greve *Erik Engelke Schaffalitzky de Muckadell* var født 1834 og således kun 23 år gammel ved sin tiltrædelse. Han ægtede samme år frøken Bernhardine Kosegarten af en nordtysk slægt, og det unge par tog bolig på Arreskov, hvor de siden stadig residerede. Det blev da nødvendigt at underkaste den gamle gård en gennemgribende istandsættelse, og den unge lensgreve tog også med iver og interesse fat på denne opgave, for hvis løsning han ikke skyede noget offer, men sansen for gamle bygningers bevarelse og kyndige restaurering var dengang endnu ikke ret vågnet, og desværre var den bygmester, der kom til at lede arbejdet på Arreskov, endda i sjælden høj grad blottet for både historisk forståelse og kunstnerisk begreb.

Begyndelsen blev gjort med ladegården; de gamle grave, der i sin tid omgav denne, men i tidens løb var blevet til et morads, blev nu helt opfyldte, og jordsmonnet planeret, og udover dette terræn opførtes den ny ladegård, der er solidt bygget og hensigtsmæssigt indrettet, men hvis idéforladte murflader, der kronedes af grå cementstenstage, er uden mindste antydning af det maleriske præg, som de gamle bindingsværkshuse har haft; alle disse forsvandt naturligvis,

lige såvel som Jørgen Skeels grundmurede lade. Efter at dette arbejde var gennemført, tog man fat på hovedbygningen. Da kalkpudsen fjernedes, var murene dels meget brøstfældige, dels var de tidligere så uskånsomt reparerede, at de måtte delvis ommures, når stenene skulle stå i deres naturlige farve; således blev sydfløjen for en stor del nedtaget og påny opmuret for at få de flammede sten fjernet, som var anvendt ved dens tidligere istandsættelse. De afvalmede tage forsvandt, og gavlene blev genopført, men desværre i en sen renæssancestil, som de aldrig havde kendt, og ikke i deres oprindelige skikkelse; værre var dog vinduesfatningerne, der navnlig på østfløjens parkside skæmmer billedet af det prægtige gamle murværk. Vestfløjens øvre halvstokværk blev også til dels ødelagt ved at blive forhøjet, idet der indrettedes en »mezzaninetape« over førstesalen; også portfløjen blev temmelig ilde medhandlet, og, hvad ikke er det mindst uheldige, hele gården trykkes af de store mørke skifertage. Gårdens indre fik en ikke mindre grundig istandsættelse, og det hele fik en god og praktisk, i flere henseender også smuk indretning. Bl. a. er spisesalen, der er beliggende på 1. sal i vestfløjen, ved loftets kyndige restaurering blevet et overordentlig smukt rum. Umiddelbart her til støder en række smukke saloner, beliggende dels i vestfløjens nordende, dels i portfløjen og udløberfløjen mod vest. Fra det inderste kabinet er der en henrivende udsigt over søen, og i disse rum hænger nogle af de smukkeste stykker af Arreskovs interessante portrætsamling. Øst for trapperummet ved porten ligger bl. a. i østfløjen den rummelige og stilfulde billardsalon samt riddersalen, der med sit loftsmaleri og sine brungyldne vægdekorationer i forbindelse med de kornblå gardiner og møbelbetræk til trods for rummets størrelse mere er præget af en vis varm hygge end af strålende fest. Endvidere findes på østfløjens 1. etage Arreskovs bibliotek med vinduer mod øst, syd og vest. I stueetagen nedenunder ligger den prægtige flisegang med de udskårne dørindfatninger, hvor de to sjældent smukke gamle kister har plads og i umiddelbar forbindelse dermed den lyse og festlige hasesal, hvorfra trappen ved tårnets fod fører ud i parken. Det indre af vestfløjens sydlige ende, hvor der vistnok før i tiden havde været indrettet kapel, og hvor en vindeltrappe førte op til førstesalen, ændredes ved restaureringen fuldstændig. Endelig blev parken regu-

Det røde gæsteværelse (fot. Th. Andresen).

leret, idet de gamle grave erstattedes af smukke plæner og bede.

Grev Erik Schaffalitzky besad grevskabet i et halvt århundrede, en tid, der var rig på vækst og udvikling, og i mange henseender var da besiddelsen blevet en anden, bedre og større, da han i året 1905 lukkede sine øjne på Arreskov. Hans søn og efterfølger greve *Albrecht Christopher Carl Ludvig Schaffalitzky de Muckadell* var født 1859 og tog i sin ungdom juridisk embedseksamen; siden 1887 havde han været gift med Charlotte Cederfeld de Simonsen og bosiddende på Brobygaard, og her vedblev han at bo i det decennium, enkegrev-

inden endnu levede. Grev Albrecht Schaffalitzky har som amtsrådsmedlem, sognerådsformand og på anden måde deltaget i arbejdet for sin hjemstavns anliggender, men har iøvrigt været optaget af sin besiddelses styrelse, hvori han har nedlagt et stort personligt arbejde, til at begynde med naturligvis navnlig på Brobygaard; hvor højt skattet særlig grevinden var i denne egns befolkning, viste sig, da der efter hendes død 1918 rejstes en mindestøtte for hende. Der var i grev Eriks tid ikke blevet afhændet noget fæstegods, men omsider blev det nødvendigt også her at følge tidens strøm, og i 1916 blev ca. 900 tdr. htk. takseret og udbudt til salg. Det var grev Albrechts ønske at foretage visse udvidelser og afrundinger af Arreskovs tiliggende ved at inddrage ca. halvtredje hundrede tdr. ld. udjord til opelskning af skov, men denne tanke måtte desværre opgives for at få fæstegodssalget til at glide. Derimod lykkedes det at beholde selve søbredden under Arreskov i samme udstrækning som hidtil, d. v. s. så godt som hele bredden inden for Øster Hæsinge sogn. Resterne af det oprindelige grevskab kom nu ikke længere til at udgøre et samlet hele, som det i hovedsagen tidligere havde gjort, idet bl. a. Arreskov geografisk blev skilt fra de øvrige hovedgårde. Ved grevskabets overgang til fri ejendom i 1925 skete en yderligere reduktion af besiddelsen, idet bl. a. Ølstedgaard udstykkedes. Godset bestod herefter af ca. 210 tdr. htk., hvoraf foruden skoven ca. 43 tdr. blev drevet under Arreskov. Det samlede areal var ca. 2.500 tdr. ld., hvortil kom $\frac{2}{3}$ af søens ca. 650 tdr. For Arreskovs gamle bygninger nærrede lensgreven stor og forstående interesse og fjernede flere mærker af den store istandsættelse; således blev spiret på det runde tårn kobbertækt.

Kammerherre, hofjægermester, lensgreve *Erik Schaffalitzky de Muckadell* overtog godset tilligemed den for grevskabet substituerede successorfond, efter at faderen på Arreskov i 1939 var død som kommandør af dannebrog i en alder af 80 år. Grev Erik er født 1888 og fik en alsidig uddannelse ved efter studentereksamen bl. a. at studere sprog, land- og skovbrug og tage juridisk embedseksamen. I 1916 overtog han forpagtningen af Brobygaard, og her var i 25 år arnestedet for hans virksomhed, hvis forskellige grene allerede fra første færd trivedes godt under hans samvittighedsfulde og grundige behandling. Adskillige tillidshverv lægger beslag på hans tid, og i nogle år var

Hovedbygningen set fra opkørselen (fot. Niels Elswing).

Østrupgaard

Håstrup sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

De Fynske Alper, der så ganske behersker egnen nord for Fåborg, har deres egen skønhed. Her er store og vide udsigter, som fra Svaninge Bakker og fra Trebjerg i Håstrup sogn, og her er lukkede og ensomme steder mellem høje banker, mellem skov og krat, hvor bække risler i dejlige slugter, hvor lyngen endnu holder til, mens kornet kun gror sparsomt og tyndt. Der er store områder her, der først sent er kommet under plov. Her ligger Østrupgaard, ca. 2 km øst for den gamle landsby Østrup.

Ejendommen omtales første gang på Erik af Pommerns tid, da den 1425 ved et skifte mellem to slægtninge, Jørgen Rud til Skjoldenæs-holm og væbneren *Palne Jensen*, kaldet *Marsk*, tilfaldt den sidste. Han var en sønnesøn af Valdemar Atterdags marsk af samme navn,

af slægten *Munk* med vinranken. Ved denne lejlighed kaldes gården slet og ret Østrupgaard og er da, ganske som en almindelig bondegård, sat til 1 pund korn i skyld, kun halvt så meget som 3 af de andre gårde i byen Østrup, hvor Palne Jensen ved samme lejlighed fik 6 gårde, foruden 2 ødegårde og desuden en hel del andre ejendomme rundt om på Fyn. Palne Marsk har åbenbart holdt hus på Østrupgaard at dømme efter, at hans 2 døtre, Ode og Edel, begge ligger begravet i sognekirken. Det ligger nær at tænke sig, at det er Palne Marsk, der har skabt Østrupgaard som hovedgård og muligt har flyttet den ud til sin nuværende plads og forøget dens tilliggende ved at nedlægge nogle af gårdene i byen.

Østrupgaards nye beliggenhed blev på kanten af en bakkeskråning nær et mosedrag, hvorfra vandet let kunne ledes igennem de nyanlagte grave til bækken, der løber i en dalsænkning sydøst for det lille voldsted.

Palne Jensen døde som ridder før 1460, medens hans enke Ode (Ide) Frille levede endnu i 1460. Østrupgaard gik i arv til ægteparrets søn, ridderen og rigsråden *Ludvig Marsk*, der endnu holdt til på gården 1499.

I tiden omkring 1500 må — efter bygningsformen at dømme — Østrupgaards oprindelige stenhus være blevet opført. Det fremtræder den dag i dag som den nedre bestanddel af den på et senere tidspunkt forhøjede nordfløj i borggårdsanlægget. Dette hus er bygget af store utilhugne kampesten i 2 stokværk og med en lille, lav døråbning i øverste stokværk, der endnu ses i murværket ind mod borggården, og hvortil der har været adgang udefra ad en stige eller trappe i forbindelse med en svalegang. Man ser tydeligt det gamle stenhus' murhøjde tegne sig på væggen i flugt med tværposterne i nordfløjens nuværende høje vinduer i 2. stokværk. Kampestenhuset har hjørner og false af munkesten og har haft kamtakkede gavle og tegltag («munke og nonner»). 2 velbevarede fladbuede vinduesåbninger findes i øverste stokværks vestgavl. I muren ind mod borggården ses det, at nedre stokværk havde en bred indgangsdør og 2 vinduer med høje, spidsbuede spejl. Indvendig er i underste stokværk bevaret en betydelig del af en svær længdedrager af eg og en række kraftige egetræsbjælker. Under de senere bræddegulve er fundet et lavtliggende gulv, lagt

Det middelalderlige stenhus set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

af kvadratiske røde lerfliser, stærkt udbedret med almindelige marksten. Man ser ingen spor efter ildsteder — hverken i gavle eller side-mure — hvilket måske kan forstås på den måde, at huset oprindelig ikke har været beregnet til egentlig beboelse, men har været benyttet som magasin (korn, forråd m. m.).

Ludvig Marsks enke, fru Anne Lagesdatter Brock (fra Estrup), sluttede 1505 et forlig med en på de tider meget, men ikke altid lige smigrende, omtalt adelsmand, ridderen og rigsråden *Johan Bjørnsen (Bjørn)* til Nielstrup i Sunds herred, der var søn af hr. Ludvigs søster Susanne Munk og arving til Østrupgaard. Hans ødselhed tvang ham til at skille sig af med en del af sine ejendomme, men Østrupgaard beholdt han, og den gik tilligemed Nielstrup efter hans død 1534 i arv til datteren Maren Bjørn. Johan Bjørnsen blev begravet i Ollerup kirke, Nielstrups sognekirke, og på gravstenen står, at han døde på Østrupgaard. Maren Bjørn blev i 1547 gift med *Iver Lunge* (Dyre) til Tirsbæk og Slumstrup. Efter sin første hustrus død i 1561 ægtede han

SVENDBORG AMT

1568 på Tirsbæk Karen Bryske fra Dallund på Fyn. Østrupgaard var allerede ved tilknytningen til Nielstrup blevet en underordnet ejendom, og den skulle fra da af i lange tider blive ved at indtage en meget beskeden stilling som følgegård til større herregårde.

Iver Lunge holdt særlig til på sin fædrengård Tirsbæk, men helt har han dog ikke forsømt sin fynske gård. På stenhusets mur, i en af de middelalderlige vinduesnicher, ses — som adskillige steder på Tirsbæk — en våbentavle med hans våben imellem begge hans hustruers. Den har følgende indskrift: »Tete Hus lod erleg og velbørdeg Mand Ifer Lunge tel Tirsbeck bøge, ter mand skref Anno Domini 157(2). Salig Fru Mar(en) Biørns Datter, Ifver Lungz Høstru. E. oc welbørdig Mand Ifuer Lunge tel Tirsbeck. Fru Karen Brysks, Ifver Lungz Høstru«. Iver Lunge kan imidlertid ikke have »bygget« huset. Hans indsats har været den førnævnte forhøjelse og en delvis ombygning af det middelalderlige kampestenhus. Forhøjelsen (1,90 m) er foretaget med munkesten i renæssanceforbandt, medens de nye gavltrekanter blev opført i bindingsværk. Det forhøjede øvre stok-

Iver Lunges våbentavle fra 1572 (fot. Niels Elswing).

værk fik 4 nye vinduer med fladbuede stik og smigede false i den vestlige del (salen), medens den østlige halvdel ikke synes at have fået nye vinduer ved denne lejlighed.

Det er ikke usandsynligt, at den nuværende store skorsten omtrent midt i bygningen er blevet opført samtidig med husets forhøjelse. Murværket omkring de oprindelige yderdøre i 1. og 2. stokværk viser, at der engang her har været en indvendig trappe, men om det har været under Iver Lunges ombygning (eller på et andet tidspunkt) at en sådan er blevet opsat, står hen i det uvisse.

Der må dengang — som nu — have ligget et andet hus mod vest på voldstedet, og det må være dette hus, der, som en inskription på det nuværende hus på samme sted beretter, af en senere ejer, Jørgen Brahe, blev benyttet ved opførelsen af Brahesborg ved Assens. Kældrene på dette sted stammer muligvis fra denne gamle længe — ligesom den bevarede kampestensbrønd i borggården kan hidrøre fra gårdens første tid.

Iver Lunge døde i året 1587 og blev begravet i Ollerup kirke ved sin første hustrus side. Karen Bryske har øjensynlig, i al fald i de første år efter sin mands død, benyttet Østrup som enkesæde. Hun gjorde 1593 et forgæves forsøg på at få Håstrup sogn udskilt fra Jordløse, som det var blevet lagt sammen med i 1555. Hun begrundede bl. a. dette ønske med, at det knøb for én præst ved vintertid at prædike rundt på pastoratets mange herregårde efter den almindelige kirketid. Hendes mislykkede andragende er interessant ved at vise, at de arme sognepræster dengang sikkert ofte har måttet holde ekstragudstjenester på gårdene, fordi herskabet ikke kunne bevæge sig til om vinteren at age eller ride til deres sognekirke. Karen Bryske døde i en høj alder 1624, 37 år efter sin mand. Imidlertid havde hendes broder *Ejler Bryske* til Dallund da forlængst tiltrådt Østrupgaard, idet han var gift med Karen Bryskes steddatter Gertrud Lunge. Men de døde begge på samme dag i 1614. Ægteparrets datter Maren Bryske havde været gift med Jakob Høg til Trudsholm; men de var begge døde allerede 1610. Det blev derfor deres børn, der arvede Østrupgaard, som de 1632 solgte til rigsråd *Jørgen Steensen Brahe* til Hvedholm, en af den tids mest fremtrædende mænd og ikke for intet kaldet »den lille konge på Fyn«.

Om beboelsesforholdene på Østrupgaard og gårdens hele inferiøre stilling i denne periode vidner også, at Jørgen Brahe, som nævnt, brød det gamle stuehus ned. I Jørgen Brahes sidste leveår (han døde 1661) under svenskekrigene 1657 - 60 led gården overlast som andre gårde i disse ulykkelige år. Samtlige udgifter i penge og naturalier med udskrivninger af enhver art samt plyndringer blev opgjort til ialt 2.107 rdl. for gården og 2.404 rdl. for bøndergodset.

Jørgen Brahes søn Preben Brahe blev Østrupgaards næste ejer. Begges historie hører hjemme under Hvedholm. Ved skiftet efter Preben Brahes hustru Susanne Gjõe, der døde 1685, gik Østrupgaard i arv til deres 2 døtre Karen og Birgitte Brahe, de flyttede dog først efter faderens død 1708 ind på gården, hvor Karen Brahe bestyrede søsterens andel i ejendommen.

Karen Brahe, der var født 1. december 1657, er ikke Østrupgaards ubetydeligste ejer, kendt som hun er som stifter af det værdifulde bibliotek i Odense. Allerede fra barnsben viste hun boglige evner; hun tilhørte en slægt, for hvem litterær syssel var en kær beskæftigelse. Hendes moder Susanne Gjõe havde taget sig meget af hendes og hendes søskendes opdragelse. Karen blev snart ferm i latin foruden i levende sprog, og tidligt begyndte hun at samle på bøger. Hendes moders faster, den gamle jomfru Anne Gjõe, testamenterede hende 1681 sin store bogsamling. Stadig øgedes hendes bibliotek, der senere knyttedes til Odense adelige Jomfrukloster, som hun oprettede, og hvortil hun 8. november 1716 ved gavebrev, dateret Østrupgaard, skænkede sin gård i Odense, Brahernes gård, den gamle katolske bispegård, med tilliggende boder og haver. Hendes bibliotek omfattede ikke blot sjældne og værdifulde bøger, men også vigtige manuskripter — ikke mindst til middelalderlige folkeviser, i særdeleshed det såkaldte »Karen Brahes Folio« — og hvad hun pietetsfuldt har samlet, har i senere tider givet en indsats i dansk åndsliv, der ikke kan vurderes højt nok.

Men Karen Brahe var mere end en lærd samler. Hun var tillige en energisk og overmåde dygtig kvinde, der meget vel forstod sig på gods og penge. Sit jordegods styrede hun selv, og i den vanskelige tid for landbruget, da det gik galt for så mange af hendes standsfæller, fik hun gård og gods til at trives. Hun var også så velhavende,

Agerumsladen fra 1742 (fot. Niels Elswing).

at hun til sin andel i Hvedholm kunne erhverve sin broder Jørgens enke, Anne Helvig Thotts, part af gården. Karen Brahe oprettede en skole for bønderbørn på sit gods, og på sin 71-årige fødselsdag stiftede hun et hospital i Svanninge. Hun havde været sin fader en kærlig og trofast datter i hans enkemandstand, og hendes elskelige sind roses af alle. Det gav sig også til kende, da hun tog søsteren Sofies datter, Susanne Bauditz, til sig og opdrog hende i sit hjem. Hun var en from og ærlig kristen og, tænksom som hun var, med en skolet ånd, holdt hun meget af at drøfte teologiske emner med mænd af gejstlig stand.

Karen Brahe døde 1736 i den høje alder af 79 år og havde da udført et smukt livsværk, ikke mindst, hvad Østrupgaard angår. Karen Brahes tid er Østrupgaards store og gode tid. Det gav sig til kende på mange måder, først og fremmest i den veldrevne ejendom, som gården under hendes kyndige og virksomme ledelse var blevet. Østrupgaards selskabelige position fik tillige udtryk i den kønne og hyggelige bolig, hun og søsteren skabte, og som endnu er med til at

*Hoveddøren
med Karen
og
Birgitte Brahes
sandstensportal
(fot.
Niels Elswing).*

sætte sit præg på stedet. Kort efter at hun og søsteren var flyttet til gården, opførte de 1710 et nyt stuehus på det nedbrudtes sted. Over hoveddøren satte søstrene en pompøs sandstenstavle med de Brahers og Gjøers våben. Herpå står: »I. J. N. Aar 1710 lod Jomfru Karen Brahe og Jomfru Birgitte Brahe til Østrupgaard dette Huus opbygge«. Derunder står følgende vers:

Et lidet Huus, sit Brahesborg til Nytte,
som da i Bygning stod, Farfader lod bortflytte;
men vi, hans Børne-Børn, har dette igen bygt:
For Ild, for Fjende Vold, Gud lad det blive trygt.
Ja end dertil af Naade dette give,
til Stammens varig Arv det maatte blive.

Søstrenes stuehus er et stateligt bindingsværkshus med høje vægge og vinduer i tidens stil, barokken. Det er opført af svært egetømmer og har en kraftig, profileret taggesims af træ, ligesom den store hoveddør, der er placeret midt på gårdfacaden, er indrammet af en

bred træindfatning. En senere tid har — i flere tempi — tilført huset en udbygning på facadens sydlige halvdel. Udbygningens lave vægge, der yderligere »trykkes« af den vældige tagflade på dette sted, står i ejendommelig kontrast til det øvrige facadeforløb. Bindingsværket har nu i lange tider været sorttjæret med hvide tavl som overalt på Østrupgaards bindingsværksbygninger, men tidligere har både tømmer og tavl stået rødfarvet.

Desværre har dette hus kun bevaret lidet af sit gamle indre udstyr; bortset fra nogle helfyldingsdøre og et fast hjørne-barokskab er interiørerne blevet omdannet i de følgende tider. Man må formode, at det er søstrene, der, samtidigt med opførelsen af det nye stuehus, har foretaget næste ombygning af stenhuset, bl. a. ved at tilmure Iver Lunges renæssancevinduer i øvre stokværk og udhugge for høje, brede vinduer svarende til stuehusets. Stenhuset fik 6 sådanne vinduer, hvoraf de 4 i salen, der iøvrigt har smukt profileret umalet brædde-loftsbeklædning.

Borggårdens østlige længe, portlængen, også i bindingsværk, er ikke dateret, men stammer øjensynligt fra samme tidsalder som »Karen Brahes Hus«. Her fandtes gårdens bagers med åben skorsten og bagerovn. Voldgraven mod adgangssiden er på et vist tidspunkt blevet opfyldt, så der her senere, i 19. århundredes begyndelse, er blevet plads til 2 udløberfløje, alt i bindingsværk og tilsammen dannende en så hyggelig, rigtig fynsk opkørsel til den gamle borggård. I den sydlige af disse 2 fløje var der hestegang, der ved en aksel tværs over opkørslen drev gårdens mejeri-maskiner i hollænderiet i den nordligste af disse fløje.

Borggårdens fjerde side, sydsiden, er ubebygget. Herfra er der udsigt til haven og bækken og til de høje bakker på den anden side af denne. I selve den lille borggård vokser en kæmpemæssig ask, den træart, der dominerer ved Østrupgaard og omkranser det gamle voldsted.

Karen Brahe testamenterede Østrupgaard, efter i 1735 at have overtaget søsterens part i gården, til sin broder Henriks datter *Susanne*, der blev gift med etatsråd *Frederik Hein* til Steensgaard. Han døde 1751, men forinden havde han, da de var barnløse, og »efterdi jeg ingen Forvanter har, som jeg har den Kærlighed til som for min

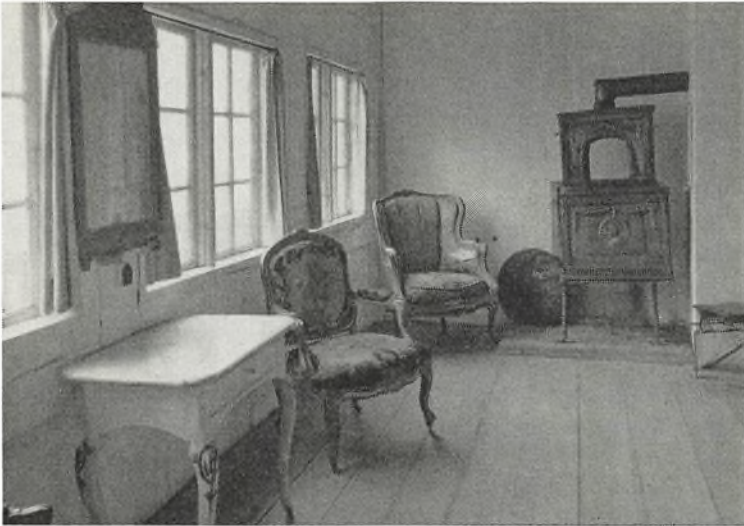
Spisestue (Jot. Niels Elswing).

Hustrus Broder, Hr. Kaptein *Preben Brahe* til Hvedholm, der er den eneste Søn, som er tilbage her i Danmark af den Stamme«, sammen med sin hustru besluttet at knytte deres to hovedgårde til Hvedholm, hvorefter stamhuset Hvedholm oprettedes. Erektionsbrevet er af 17. januar 1751. Efter jordebogen var Østrupgaard dengang på godt 17 tdr. htk. ; dertil kom godt 9 tdr. htk. skovskuld og andre indtægter på godt 5 tdr. Bøndergodset var godt og vel 307 tdr. htk. Herefter blev Østrupgaards historie nøje knyttet til Hvedholms. Gård og gods ændredes på mange måder i den store reformperiode ved udskiftning og udflytning af bøndergårdene. Derimod varede det ret længe, inden man tog fat på bortsalg af fæstegodset ; det skete først efter at grev *Preben Bille-Brahe-Selby* i 1875 havde overtaget grevskabet.

Majoratsloven af 1919 blev skæbnsvanger for den gamle gård. Grevskabet Hvedholm besluttede — for at skåne de 3 af godsets hovedgårde: Hvedholm, Steensgaard og Damsbo — at ofre den fjerde, Østrupgaard. Fra denne afgaves i 1926 det meste af den jord, som de 4 gårde tilsammen var pligtige at afstå til staten, ialt 456 tdr. ld., der udstykkedes til statshusmandsbrug, medens godset beholdt hoved-

Østrupgaard, set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Fra kaminstuen i østfløjen (fot. Niels Elswing).

bygningen med avlsgård og godt 49 tdr. ld. Denne ejendom erhvervedes i 1927 af generalkonsul *Valdemar Ludvigsen*, der i 1933 overdrog den til sin søn arkitekt *Arne Ludvigsen*.

I 1937 brændte portfløjen ved en uopklaret brand, men ilden begrænsedes imidlertid til denne fløj, hvis indre var gårdens mest omdannede del, og alt udvendigt vægtømmer blev stående. Hvad det ydre angår, har det derfor været muligt at bevare denne fløjs oprindelige udseende. I 1913 var den gamle bagerovn, hestegangen m. m. blevet fjernet, og der var blevet indrettet elevværelser, som senere — i 1929 — blev omdannet til en samlet beboelse. Denne beboelse opstod ved fløjens genopførelse 1940 - 42 påny i udvidet skikkelse. Til borggårdsanlægget slutter sig endnu — omkring den omfangsrige, uregelmæssigt formede gårdsplads — de udstrakte avlsbygninger, hvoraf den store agerumslade fra 1742 indtager hæderspladsen. De er alle i bindingsværk, undtagen den såkaldte »mejeribygning« fra 1860, der med sin gulkalkede facade smukt og enkelt indfører sig i rækken af ældre bygninger. Den er gårdens yngste hus. Østrupgaard har således lykkeligt undgået stilforvirringen efter den tid.

SVENDBORG AMT

Under 2. Verdenskrig blev de fleste af gårdens bygninger overladt det danske militær, da dette blev fordrevet fra Jylland i 1942. 2. pionerbataljon havde da sit materiel deponeret på Østrupgaard, indtil den tyske værnemagt efter 29. august 1943 besatte gården og tog ophold her i 4 måneder, men heldigvis uden at tilføje bygningerne uoprettelig skade.

I årene 1953 - 54 blev Østrupgaard undersøgt af Nationalmuseet (Hans H. Engqvist, Hans Stiesdal), hvorved vigtige sider af gårdens bygningshistorie blev belyst.

Udover den i kl. A foretagne bygningsfredning af hovedbygningen (senere ligeledes gældende for hele avlsgårdskomplekset) blev der i 1955 tinglyst naturfredningsdeklaration på såvel gårdens nærmeste omgivelser som på størstedelen af tilliggendet.

ARNE LUDVIGSEN

EJERE

1425 Palne Jensen Marsk (Munk)
ca. 1460 Ludvig Marsk (Munk)

ca. 1505 Johan Bjørnsen (Bjørn)
1547 Iver Lunge (Dyre)

1587 Ejler Bryske
1632 Jørgen Brahe
1685 Karen Brahe

1738 Frederik Hein
1760 Preben Brahe
1789 Preben Bille-Brahe
1857 Henrik Bille-Brahe

1875 Preben Bille-Brahe-Selby
1927 Valdemar Ludvigsen
1933 Arne Ludvigsen

BYGNINGER

ca. 1500 Det oprindelige stenhus
opført

1572 Stenhuset forhøjet og
ombygget

ca. 1638 Vestlængen nedbrudt

1710 Ny vestfløj opført, stenhuset
ombygget

ca. 1710 Østlængen (portfløjen)
opført

1742 Agerumsladen opført

Beg. 19. århundrede Østfløjens
udløberfløje opført

1860 Mejeribygningen opført

1937 Østfløjen brandhærget

1940 - 42 Østfløjen genopført ved
Arne Ludvigsen

1955 - 59 Hovedbygningen og
avlsgården istandsat ved
Arne Ludvigsen.

Hovedbygningens sydlige fløj, set fra haven (fot. Stoffer).

Steensgaard, Fyn

Svanninge sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Når man ad en af de alleer, der fra Millinge og fra Fåborg-Assens vejen fører til Steensgaard, når frem til gården og passerer porttårnet »det tyske tårn«, ser man en del af parken, der med sirlige blomster-rabatter og grønne plæner indrammer den gamle bindingsværksgård og danner en ejendommelig kontrast til de hyggelige, røde murflader, der er vejrbitte, tidsmærkede. I en årrække var Steensgaard rammen om de pragtfulde samlinger, der var et minde om Bille Brahernes århundredgamle forbindelse med stedet. En ond skæbne har nu spredt disse samlinger for alle vinde, men huset og parken midt i de store, veldrevne marker minder nu som før om den bevægede fortid, der er knyttet til dette sted.

At det skulle være Hartvig Steen, ældre kilder angiver som gårdens første ejer og navngiver, er ikke rigtigt. Den ældst kendte slægt

på Steensgaard er den fynske uradelsslægt *Bjørn*, der førte en bjørnelab i sit våben, og hvis stamfader var Oluf Bjørnsen. Men om han nogensinde har ejet gården, er yderst usikkert — og det samme gælder for de to næste generationers vedkommende. Først 1391 vides det med sikkerhed, at hr. *Albert Andersen Eberstein* til Rydhave (død senest 1405) pantsatte Steensgaard med videre for sin hustru Elsebe Henningsdatter Podebusks brudeskat, og 1412 undte væbneren Claus Krummedige hr. *Bjørn Olufsen Bjørn* (død tidligst 1433) al sin retlighed i Steensgaard og andet gods på Fyn.

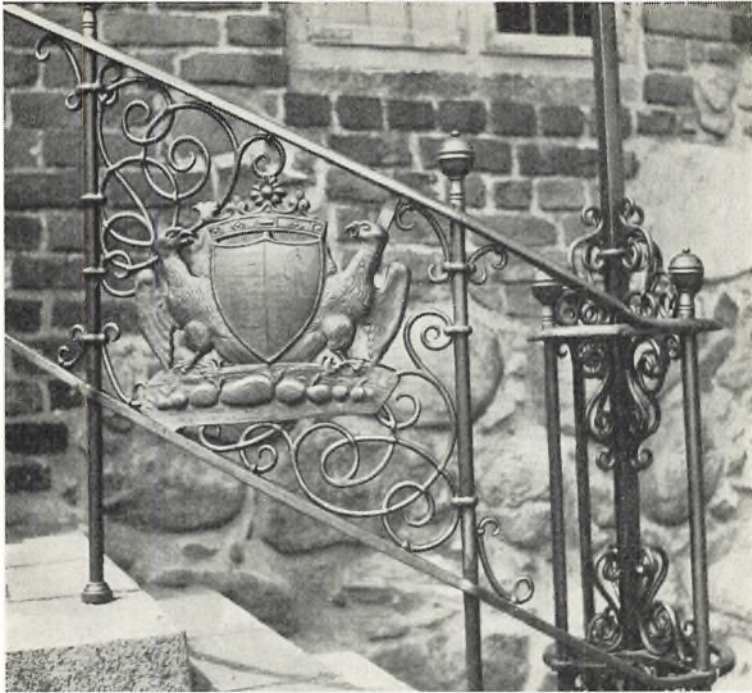
Bjørn Olufsen Bjørn var oldebarn af ovennævnte Oluf Bjørnsen og søn af Oluf Bjørnsen Bjørn (død 1381), der nævnes blandt de rigsråder, der forhandlede med Hansestæderne i Stralsund. Om hans høje stilling vidner det også, at Valdemar Atterdag indsatte ham til eksekutor af sit testamente, og 1377 var han lensmand på Gurre. Sønnen Bjørn Olufsen Bjørn var som nævnt den først kendte ejer af slægten Bjørn til Steensgaard og fik forøvrigt en stilling i riget, der ikke stod tilbage for faderens. Han var 1382 forlover for dronning Margrethe ved en pantsættelse, og 1392 optrådte han på dronningens vegne ved forliget på Lindholm. Også ved kongekroningen i Kalmar 1397 var han nærværende, og 1402 var han lensmand på Næsbyhoved Slot, 1409 på Vordingborg. I 1425 møder man ham som dommer i striden mellem dronning Philippa og arvingerne efter biskop Bo i Århus. Han var anden gang blevet gift med Elsebe Kabel, og 1433 stiftede han messer i Sankt Hans Kloster i Odense for dronning Margrethes, sin egen og sine slægtninges sjæle og gav dertil jordegods i Lumby-Thorup. Kort efter døde han, og Steensgaard overgik til sønnen Johan Bjørnsen til Nielstrup, der 1433 forseglede faderens sjælegavebrev, og som forøvrigt fulgte slægtens traditioner i statsstyrelsen. Han var nærværende i Stockholm, da kong Erik 1435 stadfæstede forliget i Halmstad og ligeså ved forliget i Vordingborg med grev Adolf. I 1449 blev han rigsråd og forseglede 1450 foreningen mellem Danmark og Norge; i 1455 forseglede han kong Christierns stadfæstelse på hertug Adolfs lensbrev, og yderligere havde han nogle forleneringer, bl. a. var han lensmand på Skivehus, og hans tilknytning til hjemstavnen fremgår af, at han 1442 købte gård i Odense. Han døde senest 1475, men da havde han allerede længe før

Hovedbygningen set fra øst.

sin død overladt Steensgaard til sin brodersøn Anders Jachimsen Bjørn til Voergaard samt dennes broder Jep og søsteren Sophie, der siden blev gift med Tielluf Reventlow til Gram. Anders Jachimsens datter Anne ægtede *Otte Emmiksen*, der 1494 udkøbte Tielluf Reventlows søn Joakim af Steensgaard; der var da et tilliggende på 23 tdr. htk., og foruden Steensgaard omfattede godset to gårde i Miillinge, en i Svanninge, en i Håstrup og syv i Falsled.

I det åremål, hvor Steensgaard havde været i slægten Bjørns besiddelse, havde ejeren kun i ringe grad haft tilknytning til gården. Det blev anderledes, da Steensgaard kom i slægten Emmiksens besiddelse. Otte Emmiksen til Refsø levede endnu 1523. Hans søn *Anders Emmiksen* skrev sig 1526 til Paarup og var 1528 en af de adelsmænd, som skulle følge kongen udenlands; 1534 var han nærværende ved hyldingen i Hjallesø kirke og 1537-40 lensmand på Næsbyhoved. Men en stridbar og vanskelig mand har han været. Da han på tinge havde fremsat ærerørige beskyldninger mod kongen og Aksel Urne, måtte han, for at gå fri for straf, forpligte sig til at drage lige hjem til Steensgaard for dér at forblive og ikke forlade

Hovedtrappens smedejernsgelænder med våbenskjold for Hendrik Bille-Brahe-Selbys hustru, Ellen Basse Fønss (fot. Th. Andresen).

gårdens mark og ret vej til kirken og ikke besøge nogen forsamling eller landemøde under 4.000 rhinske gyldens bøde. Nogle år tidligere var han blevet dømt for at have fremstillet falske breve. Da Steensgaard ikke tidligere var beboet af ejerne, og en del af hovedgårdsmarken havde været udlejet til bønderne, formodede Anders Emmiksen, at en del af jorden med urette var bortkommet fra gården, og idelige retstrætter fulgte ham. Således blev der i 1544 sluttet voldgift med Claus Basse m. fl. om enemærker og toftejord, som Bjørn Olufsen til Steensgaard havde udlejet til Claus Krumstrup mod en årlig afgift af 8 pd. havre, hvorom et vidisse af et herredstingsvidne fra 1468 blev fremlagt, og 1544 måtte Christian III personlig i følge med Erik Banner, Knud Gyldenstjerne, Peder Ebbesen og

Erik Krabbe ride ret markskel imellem Falsled og Millinge marker, hvorom der var trætte imellem Anders Emmiksen og Claus Basse. — Anders Emmiksen, der var gift med Agnete Jacobsdatter Reventlow til Søbo, døde 1566, medens hans enke overlevede ham to år. De blev begge begravet i Svanninge kirke, hvor døtrene Margrethe og Magdalene 1583 satte en ligsten over dem.

Den væsentligste del af det nuværende Steensgaard må sikkert tilskrives Anders Emmiksen. Gården, der består af tre fløje af bindingsværk, hvoraf de to er i to, den tredje i tre stokværk, er opført på et voldsted omgivet af grave. Midterpartiet af det nordre hus er ældst. Det har oprindeligt været en fritliggende bygning opført af rå kamp, hvor der kun omkring vinduerne har været brugt mursten. Lidt yngre er det nordre parti af den nuværende vestfløj. Også bindingsværket må tildels stamme fra denne tid, idet Jacob Madsen i sin visitatsbog taler om, at gården er »mellem røde Stænger«. Det ældre parti af vestfløjen har også oprindeligt været et fritliggende hus kun med nordøsthjørnet sammenbygget med det ældre nordre hus. Få år efter Anders Emmiksens død skulle disse bygninger blive scenen for et drab, der kastede dybe skygger over gårdens historie.

Anders Emmiksens søn var Otte Emmiksen, der fik tilnavnet »den onde«, og ikke med urette. Som sin fader var han en stridbar mand, hård mod sine bønder og hård mod sin nærmeste slægt. Hans to søstre Margrethe og Magdalene var 1583 blevet forlenede med Vissebjerg birk, og med dem lå han i stadig strid. Efter Margrethes død fjernede han uden lov og ret en del af hendes gods fra gården Grøftebjerg, hvor de boede, og han fik en skarp irettesættelse. I juni samme år klagede byfogeden i Fåborg og herredsfogeden i Sallinge herred over Ottes hårde fremfærd, og bønderne på godset udviste han af gårdene og fængslede dem, når de stod ham imod. Han blev også beskyldt for at optage bøndernes kvæg, når det uforvarende kom ind på hans marker, og på trods af deres anmodninger om at udlevere det forholdt han dem det i fem - seks uger og udsultede det. Bægeret flød over, da han ved en lejlighed skød Karen Bryskes foged i benet. Karen Gertsdatter Bryske, der var enke efter Iver Lunge, ejede det nærliggende Østrupgaard, og også med hende havde han trætter om markskel, og Otte Emmiksen mente, at det var hendes

SVENDBORG AMT

foged, der var bagmanden. Da fogeden Jeppe Jørgensen en aprildag i 1590 kom agende »paa sin rette farende Tingvej«, indhentede Otte Emmiksen ham. Fogeden veg til side; men Otte skød efter ham og ramte ham i det ene lår. Til straf herfor måtte Otte Emmiksen ligesom sin fader forpligte sig til ikke at forlade Steensgaard.

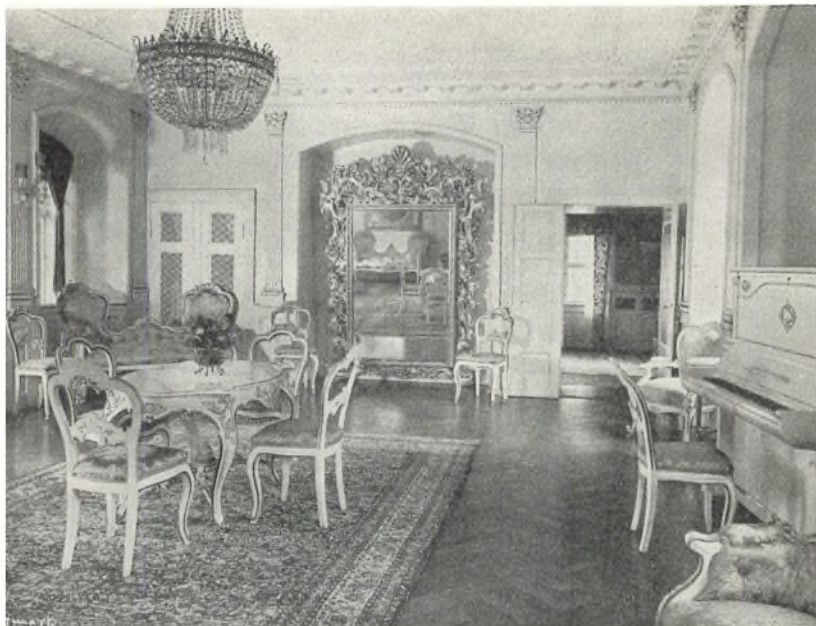
Men skæbnen indhentede også ham. Han var første gang gift med Anne Eriksdatter Bille, anden gang med Dorte Pogwisch, der fik det skudsmål, at hun var »en saare slet Kvinde«, og 1593 giftede han sig med Dorte Mikkelsdatter Hested, der ligesom den foregående var en holstener; men »han var saa ond mod hende, han var med alle sine Fruer«, og hun voldte hans død. Af den bevarede beretning om forhøret fremgår det, at Dorte Hested igennem længere tid havde tilskyndet Hans Kok på Steensgaard til at slå Otte ihjel, og som belønning bad hun ham tage en pose, »som stod på Ottis lille skiffue i Karnappet, som waar 44 daler i guld och penninge, och wille giffue hannem det for samme gierning och derthil it hundrit daler, nar hun kom til Flensborrig efter Ottis begraaffuelse«. Hvis Ottes søster Magdalene døde, ville han få yderligere 200 dlr. Og senere sagde hun til ham, at nu skulle han gøre det, fordi Otte havde 600 dlr. Som sin forbundsfælle havde Hans Kok Ottes livdreng Jørgen Søfrensen, der 5. juli 1594 om morgenen gik ind til Hans Kok og sagde, at nu sov Otte, hvis han ellers ville ham noget. Så slog Hans ham tre slag med en økse i hovedet; derefter tog han haspen af karnapdøren, gik derind og tog pengene på Ottes bord i karnappen, og yderligere rakte livdrengen ham Ottes forgyldte panser og livbælte ud af vinduet, og over voldgraven flygtede morderen til Assens og derfra til Flensborg. Men han blev hurtigt pågrebet. Biskop Jacob Madsen foretog Otte Emmiksens begravelse og beretter herom: »Aar 1594, den 8de August begroff ieg der Otto Emichszen paa Stensgord, ynckeligen mordet och drept met en Øxe i hans Hoffuid, som hand laa om Morgen oc soffuet, paa Anstiftelse af sin Hustru, en meget slet Kvinde. F. Dorithe Hested født i Holsten. Selve (morderen) blev siden skaaret i 4 Stykker og stejlet paa Sallingherreds Ting«. Denne blodige begivenhed mindedes længe. Sagnet vil vide, at Otte Emmiksens fredløse sjæl flakkede om i den gamle gård, og på gulvplankerne i det kammer, hvor han lod sit liv, stod blodpletterne at

se, indtil de for ca. halvtreds år siden blev dækkede af et nyt gulvlag.

Steensgaard kom nu til Ottes søster Mette Emmiksen, der var enke efter Jørgen Tidemand. Hun flyttede ind i 1599 og døde 1612. Derefter blev *Melchior Ulfstand* ejer; han havde været lensmand på Lyse kloster og døde allerede 1617, kort efter at han havde solgt Steensgaard til svogeren *Stygge Høg* til Vang og Kærgaardsholm. Men også han beholdt den kun i få år. I 1625 skødede han den til sin datter *Sidsel Høg (Munk)*, der var enke efter den i 1622 afdøde Ebbe Munk til Fjellebro. Hun var stærkt religiøst interesseret og udgav 1620 en bønnebog, ligesom hun medvirkede til, at den tyske teolog Joh. Gerhards opbyggelsesskrifter 1614 blev udgivet på dansk under navnet »Sielens Klenode«. Efter Ebbe Munks død styrede hun

Gallerigangen mellem kabinet og spisestue (fot. Nørmark).

En af salonerne (fot. Nørmark).

Fjellebro og Steensgaard, og selv om den førstnævnte var hendes egentlige hjem, foretog hun dog også på Steensgaard byggearbejder, der kronedes af den smukke sandstensportal på midterfløjen, ligesom det grundmurede porttårn, »det tyske tårn«, bærer hendes og Ebbe Munks våben.

Så kom Steensgaard i en tysk mands hænder, men en mand, der har sat sig et varigt minde i vor historie. Det var *Wenzel Rothkirch*, der købte den efter Sidsel Høgs død. Han var født 1597 på Jäschendorf i Schlesien. I 1609 var han kommet til Danmark, og efter at have uddannet sig i ridekunsten her og i udlandet blev han 1619 lærer og berider for prins Christian. Under Kejserkrigen fulgte han Christian IV til Tyskland, og 17. august 1626 reddede han kongen fra fangenskab på flugten efter nederlaget ved Lutter am Barenberg ved at overlade ham sin hest. Som påskønnelse for sin handling fik han af kongen adskillige store stillinger, dels som ritmester for hoffanen,

dels som hofmarskal; men han opgav 1631 høftjenesten og blev lensmand. Han giftede sig ind i den danske adel, først med Kirstine Reedtz, derefter med Dorte Abildgaard, og fik mange store godser, deriblandt også Steensgaard, som sønnen Christian arvede efter hans død 1655. Steensgaard havde da foruden hovedgården 24 gårde, 2 møller og 8 huse, men heller ikke dette gods kunne klare de vanskelige tider, der fulgte efter enevældens indførelse. Da Christian Rothkirchs enke Sophie Schult 1689 solgte gården, var bøndergodset blevet reduceret til 6 gårde og 7 huse.

Den næste ejer repræsenterede den store skare af borgerlige opkomlinge, der i slutningen af 17. århundrede trængte sig frem og tog en del af den gamle danske adels godser i besiddelse. Det var *Jens Christensen Heden*, en bondesøn fra Heden i Steensgaards nærhed, der 1685 var blevet amtsskriver over Riberhus amt, 1687 tillige ridefoged og 1690 amtsforvalter. Jævnside denne embedsvirksomhed havde han igennem en lang årrække systematisk opkøbt bøndergods i egnen omkring Steensgaard. I 1674 havde han erhvervet en gård i Hårby, 1676 en i Heden; 1683 skødede Christian Rothkirch og Sophie Schult til gælds betaling for lånte penge en gård i Østerby til Jens Christensen, og 1686 skødede de samme endnu en gård i Østerby til ham. 1687 fik han jus patronatus til Heden kirke, og 1689 købte han af Sophie Schult selve Steensgaard. I det følgende tiår arbejdede han energisk på at supplere det beskedne tilliggende, der da var til Steensgaard. Han købte gårde i Østerby, Svanninge og Millinge, og han erhvervede Nørre mølle og Heden mølle. Alene i 1693 købte han af Johan Christopher Schiønbach fem gårde i Svanninge, fem i Østerby og fem i Millinge. Men de mange gårdkøb var vel også årsag til, at Jens Christensen fik store skatterestancer, der måtte betales ved, at gården efter Jens Christensens død måtte stilles til auktion 1712; men Jens Christensens søn Frederik Jensen Hein købte den tilbage. Steensgaard havde da en hovedgårdstakst på 33 tdr. 7 skpr., skovskyld 3 tdr. 1 skp. Hertil kom Heden kirketienende på 13 tdr. 6 skpr., medens bøndergodset var spredt i Svanninge, Østerby, Millinge, Falsled, Dreslette, Hårby, Tørringe, Heden, Flemløse, Turup, Blangstrup, Barløse og Hjerup. Amtsforvalterens søn blev kirkeinspektør over Fyn og senere etatsråd. Hans stilling blev kraftigt

Herreværelse med portrætter af Bille Brahe familien (fot. Stoffer).

afstivet, da han 1737 giftede sig med den 37-årige Susanne Brahe til Østrupgaard, en datter af Hvedholms besidder. Selv om Frederik Hein var en myndig og måske også hård godsejer, var han dog samtidig en fremsynet mand, der allerede 1740 overvejede udskiftning. Da hans ægteskab med Susanne Brahe var barnløst, oprettede de 1740 et testamente, hvorefter den længstlevende skulle være enearving. Heins halvbroder Michael Gude skulle årlig have 100 rdl. til sit ophold; den grundmurede kirkelade i Heden skulle indrettes til bolig for to kvindfolk og 1.000 rdl. gives til deres underhold. Dette testamente blev imidlertid ændret ved et kodicil i 1751, der blev af væsentlig betydning for Steensgaards fremtid.

Etatsråd Hein besluttede at oprette et *stamhus* for familien Brahe, og heri havde Susanne og svogeren Preben samtykket. Det skulle bestå af Hvedholm, Steensgaard og Østrupgaard med Heden kirke. Først skulle det tilfalde Preben Brahe, og derefter skulle den ældste søn eller datter arve stamhuset. Kort efter døde Fr. Hein, og Susanne Brahe arvede Steensgaard. Fjorten dage før sin død i 1760 oprettede hun et testamente, i hvilket hun tilkendegav sine ønsker om sine ejendes videre skæbne. Broderen *Preben Brahe* skulle til-

træde stamhuset og have 37.000 rdl. Susanne Brahe havde været patronesse for Det adelige Jomfrukloster i Odense, og i overensstemmelse med dettes fundats udpegede hun broderen til også at være patron for det. Yderligere testamenterede hun sin gård i Odense til patronbolig og skænkede klosteret 4.000 rdl. Søstrene Sophie og Anne Elisabeth »maa tage deres Boepæl her paa Steensgaard, som jeg nu har indrettet til et bequent Encke-Sæde for Stamherrernes Encker«. De skulle have gårdens avling i forpagtning og svare 1.200 rdl. i årlig afgift heraf.

Det spørgsmål melder sig naturligt, om det ikke er Susannø Brahe, der selv har været den drivende kraft i bestræbelsen for at samle de mange store gårde til et stamhus, der dækkede hele det sydvestlige Fyn. Om en stærk familiefølelse vidner også hendes bestemmelse i testamentet om indboets skæbne. Det skulle forblive på Steensgaard, »dog at mit sorte indlagde Skab, som findes her paa Steensgaard, hvilchet af min salig Farfader Preben Brahe er indført fra Italien, skal som en gammel Antiquitet henføres til Hvedholm, hvor jeg ønskede at samme tilligemed mine Forfædres gamle Skilderier som staar paa Hvedholm, stedse af Stamherren for deres Ælde Skyld og til en Erindring for Efterkommerne maatte vorde Conserveret«.

Preben Brahe døde 1786, og stamhuset gik derefter over til hans slægtning på mødrene side *Axel Frederik Bille*, som døde det følgende år, hvorefter hans fader stiftamtmand Henrik Bille arvede sønnen. Han antog 1788 navnet Bille-Brahe, og hans søn omdannede 1798 stamhuset til grevskabet *Brahesminde*.

I dette grevskab var Hvedholm hovedbesiddelsen og ejerens hjem ; Steensgaard blev forpagtet ud. I 1897 blev den overladt greve *Henrik Bille-Brahe-Selby*, som navnlig lagde stor vægt på at forbedre kreaturbestanden. Avisbygningerne til Steensgaard brændte i 1903 og hele besætningen med dem. I stedet blev der anskaffet en stor besætning af jerseykvæg, hvad der viste sig at være særdeles fordelagtigt, og Steensgaards besætning omfatter fremdeles ca. 300 stykker udsøgte jerseykreaturer.

Hovedbygningen blev i århundredets begyndelse restaureret af arkitekt Aage Mathiesen, og der blev ved ombygningen fundet tilkastede kældre, malede bjælkelofter og et malet rødt panel med kine-

SVENDBORG AMT

siske motiver. Også efter lensgreve Preben Charles Bille-Brahe-Selbys død 1918 blev lensgreve Hendrik som ejer af grevskabet boende på Steensgaard; 1928 overgik grevskabet i henhold til lensloven til fri ejendom. Efter lensgrevens død 1938 blev det meste af gårdens indhold af enestående minder om Bille-slægten spredt for mange vinde, medens Steensgaard af dødsboet blev overdraget til godsejer, bogforlægger *Michael Th. Hansen*. Da han døde i 1956 blev hovedbygningen indrettet til herregårdspension, og i 1963 solgte enken, fru Jozzi Hansen godset til sønnen, forlagsdirektør *Carl Peter Michael Hansen*, Malmø. I de senere år er der foretaget omfattende moderniseringer af avlsgården. Til Steensgaard gods hører nu inkl. bøndergodset ialt 2.650 tdr. ld., deraf 565 tdr. ager, 35 tdr. eng og 2.050 tdr. skov, hvoraf 1.020 tdr. udgøres af den i Jylland beliggende Nedergaard-Rønslunde plantage.

SVEND LARSEN

EJERE

ca. 1390 Albert Andersen Eberstein
1412 Bjørn Olufsen Bjørn
1494 Otte Emmiksen
1523 Anders Emmiksen

1612 Melchior Ulfstand
1617 Stygge Høg
1625 Sidsel Høg (Munk)

1648 Wenzel Rothkirch
1689 Jens Christensen Heden (Hein)
1760 Preben Brahe
1786 Axel Fr. Bille
1897 Hendrik Bille-Brahe-Selby

1938 M. Th. Hansen

1963 C. P. M. Hansen

BYGNINGER

Trefløjet bindingsværksanlæg
omgivet af grave

Porttårn opført og sandstens-
portal opsat på hovedbygningen

1903 Avlsgården nedbrændt
Hovedbygningen restaureret ved
Aage Mathiesen

1956 Indrettet til herregårdspension
ca. 1960 Avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra syd (fot. E. og C. Jørgensen).

Hvedholm

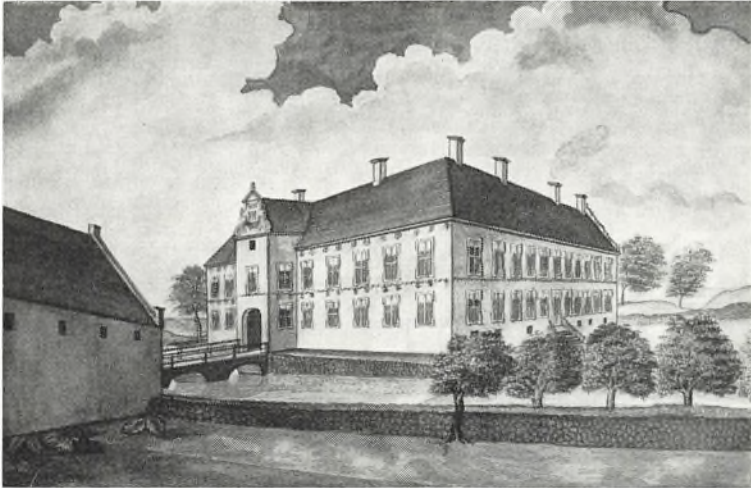
Horne sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Utvivlsomt har Horneland hørt med til de vidtstrakte godser, som kronen besad i Sallinge herred, og hvortil også øerne, der var rige på vildt, hørte, og ligeså sandsynligt er det, at denne del af godset som så meget andet gik tabt for kronen under rigets opløsning i 14. århundrede. Har Horne kirke været halvøens vigtigste fæstningsværk, så har der vel i dens nærhed ligget en brydegård, hvorunder kronens jord dyrkedes, og som må være oprindelsen til den herregård, der i sidste halvdel af 15. århundrede dukker op herude.

Da Hvedholm nævnes første gang i 1475, er det på skiftet efter Mette Pedersdatter af slægten Present. Da denne slægt iøvrigt er udelukkende knyttet til Sjælland, er det lidet sandsynligt, at Hvedholm har været hendes slægtgods, og man må snarere antage, at hun er kommet i besiddelse af gården ved sin første mand *Laurens Jensen*

af den slægt, som nu efter våbnet kaldes *Panter*, der ejede Løgismose ovre på den anden side af Helnæsbugten, som ligeledes siden var i Mette Presents efterkommeres besiddelse. Løgismose ejedes også af Laurens Jensens fader, Jens Pedersen, der var landsdommer på Fyn i dronning Margrethes dage, og hvis farfader var den bekendte hr. Laurids Jonsen, som var drost under Christoffer II og en af lederne af opstanden mod denne konge. Denne mægtige mand kom under rigets følgende opløsning i besiddelse af meget gods som pant, deriblandt også noget fynsk, og sandsynligheden taler for, at han da også har fået Horneland med den kongelige brydegård, som fra ham er gået i arv i hans slægt. Nu var Mette Pedersdatter Present efter sin første mand Laurens Jensen Panters død i 1432 blevet gift med Eiler Hardenberg, der tilhørte en slægt, som fra sin hjemstavn i Hannover utvivlsomt var kommet til Danmark i de holstenske grevers følge og siden da synes særlig at have været knyttet til Sydfyn, navnlig til Båg herred. Efter Eiler Hardenbergs død skrev hans søn, Joachim Hardenberg, sig til både Løgismose og Hvedholm, men har næppe været den egentlige ejer af Løgismose, da denne gård fortsat var i Mette Presents besiddelse efter hendes tredie ægteskab med Albrecht Bydelsback til Torbenfeldt. Da Joachim Hardenberg døde før sin moder, fik hans enke, Mette Tinhuus begge godser udlagt på sine børns vegne. Med disse formodninger om gårdens oprindelse og ældste udvikling stemmer det godt, at der på denne tid, foruden noget gods i selve Horne sogn, dertil hørte henved en snes bøndergårde, som lå spredt på hele Fyn.

Om Joachim Hardenbergs og Mette Tinhuus' søn *Erik Hardenberg*, der blev Hvedholms ejer og var gift med Anne Corfitzdatter Rønnow, er os lidet bekendt; han faldt, utvivlsomt endnu i en yngre alder, på det bekendte ulykkelige Ditmarskertog i 1500, og hans enke sad de følgende år inde med gården, hvis gods hun forøgede med nogle spredte bøndergårde, indtil den gik over til hendes søn, den velkendte Jacob Hardenberg, som efterhånden samlede vidtstrakte godser i disse egne, Arreskov og Sandholt, som han fik med sin hustru, Edel Bille, og Holme Kloster, som han erhvervede af kronen. Hvedholm har sandsynligvis endnu da været den gamle uanselige brydegård af bindingsværk; men iøvrigt var denne tid af stor betydning

Hvedholm 1754 set fra nordvest. Efter Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

for gårdens udvikling, idet godset blev meget betydeligt forøget og ved Jacob Hardenbergs død 1542 var særdeles anseligt. Hans anden hustru, der overlevede ham, var den for sin foretagsomhed noksom bekendte Sophie Lykke, som efter sine uheldige processer med kronen nødtes til 1557 at skifte godserne mellem døtrene, af hvilke Edel Hardenberg fik Hvedholm, som ved hendes ægteskab bragtes til en anden af tidens mest ansete slægter.

Hendes mand, *Frants Bille* til Søholm, havde i sin ungdom studeret i selve Wittenberg og var en livlig interesseret og vel begavet mand. Som så mange af sine standsfæller deltog han med hæder i Syvårskrigen; han var viceadmiral på den anselige flåde, der i krigens første år løb ud under Peder Skrams anførsel, men han fandt allerede sin død i slaget ved Øland. På Hvedholm sad nu fru Edel enke i næsten tyve år; hun styrede gården med klogskab og dygtighed, forøgede godset ved køb og mageskifter, og da Frederik II under krigen stadig var i pengenød, så hun sig en gang i stand til at forstrække ham med en større sum, hvorfor hun i pant fik det gods på Horneland, som fra gammel tid af hørte under Sankt Knuds kloster og siden aldrig mere kom bort fra Hvedholm. Her modtog fru

Edel også i begyndelsen af 1572 besøgte af sit søskendebarn Anna Corfitzdatter Hardenberg, som herfra skrev hint stilfærdige, vemodige brev, hvori hun fortæller Birgitte Gjøe, at hun har givet kong Frederik hans ord tilbage. Da Edel Hardenberg var død 1581 under et besøg hos sin søster fru Helvig på Arreskov, begravedes hun ved sin mands side i Horne kirke, hvor en smuk ligsten endnu minder om dem.

Begge sønnerne, Anders og *Erik Bille*, gjorde sig lidet fordelagtig bekendt ved deres voldsomme og hensynsløse færd. Den sidste kom engang i 1584 i strid med sin fætter Jørgen Rud, som han tilsidst i raseri gennemborede med sin kårde, hvoraf følgen naturligvis var, at han måtte flygte til udlandet og først kunne vende hjem, efter at Ruderne havde givet ham lejde; ved kongens mellemkomst kom det omsider til forlig, imod at Erik både betalte bod til slægten og udredede en større sum penge til de fattige. Erik Bille arvede Hvedholm, og gårdens tilliggende var i det sidste par menneskealdre vokset så betydeligt, at det var ganske rimeligt, om han var betænkt på at give den et ydre, som bedre passede til dens værd og størrelse end de gamle bygninger, som hans forældre havde beboet. Disse ældre bygninger har utvivlsomt været uanselige, rimeligvis af bindingsværk, men noget nærmere om deres udseende er os ikke bekendt, så lidt som om stedet, hvor de stod; traditionen fortalte siden, at gården i slutningen af 16. århundrede flyttedes til den plads, hvor den senere altid har ligget, men noget ældre voldsted er ikke påvist. Erik Bille rejste da en ny hovedbygning, hvorimod dog tiden, ildsvåde og senere slægters skånselsløse ombygninger er faret så hårdt frem, at der kun i kælderstokværket er nogle tydelige rester tilbage. Den bestod af tre sammenbyggede huse, alle med kælder og to stokværk; på midtfløjen mod nord stod på den udvendige side et tårn, hvorigennem portgennemkørselen gik, medens østre fløj havde en tårnagtig udbygning omtrent midt for den udvendige side og et rundt tårn på det sydøstre hjørne, hvor det nuværende tårn står. Mod syd synes anlægget at have været været af en spærremur, og det flade voldsted var iøvrigt omgivet af grave og en naturlig lille sø. På alle tre fløje løb en rundbuefrise mellem stokværkerne og under gesimsen, men hvorledes de øvre partier, gavle og tårnafslutninger har været,

Port i ladegården opført 1637 (fot. Th. Andresen).

kan vi iøvrigt ikke nu vide noget sikkert om, da en senere ombygning har ændret den oprindelige karakter. Det var nu ikke blot borggården, der blev nyopført i denne tid; nord for den rejstes en meget anselig ladegård, bestående af tre grundmurede længer, som åbner sig mod borggården og har indkørsel gennem nordfløjen; alle tre længer var muret i krydsskifte og tækket med strå, og om den nordre siges, at den havde seks vælske gavle mod norden og sønden. Både borggård og ladegård omtales for sin smukke nye skikkelse i 1588, og må da, i hvert tilfælde i det væsentlige, have stået færdig; men har Erik Bille således nået at se sit værk fuldført, har han ikke længe haft glæde af det, thi 1590 døde han, endnu i sin bedste alder. Da han aldrig havde været gift og ikke efterlod sig livsarvinger, gik Hvedholm over til hans faster, Ingeborg Bille.

Denne dame var en karakteristisk type på de håndfaste og dygtige kvinder inden for datidens adel; foretagsom og virkelysten var hun og styrede og ordnede sine sager fortræffeligt; men ikke mindre pen-

gegrisk, begærlig efter gods og guld var hun og til det yderste hensynsløs, hvor hun mente, at hendes interesser stod på spil, eller hvor der blot var en mulighed for, at der var noget at vinde. De fleste af sine slægtninge overlevede hun, og overalt, hvor der var gods at skifte og dele, mødte hun op og forsøgte, oftest med held, at tilrive sig sin del af byttet. Da hun endelig døde i 1608, ugift og uden arvinger, gik Hvedholm over til en fjernere slægtning; hendes forlængst afdøde søster Sidsel Bille havde været gift med Niels Parsberg til Gundestrup, og dette ægtepars datter Ingeborg Parsberg havde i ægteskab med Jørgen Brahe til Tostorpe en søn, *Tønne Brahe*, som allerede i sin barndom havde mistet begge sine forældre og derfor nu indtrådte som sin gamle tantes arving; han fik dog kun ringe glæde af Hvedholm, da han 1611 faldt i krigen ved Kalmar, kun 20 år gammel. Gården gik da i arv til hans farbroder Steen Brahe til Knudstrup, som dog straks overdrog den til sin søn *Jørgen Brahe*, der blev en af sin slægts og sin tids mest fremtrædende mænd.

Sin opdragelse havde Jørgen Brahe fået i Sorø skole og på vidtløftige studierejser i udlandet, og da han efter hjemkomsten var trådt i Christian IV's tjeneste som hofjunker, blev han snart en betroet mand; en række vigtige gesandtskabsrejser blev ham overdraget; det betydningsfulde Hagenskov len sad han inde med i en lang årrække lige til sin død, og han deltog såvel i Kalmarkrigen som siden i det ulykkelige tyske felttog, hvorved Christian IV søgte at gribe ind til protestantismens forsvar. Krigene var dog næppe hans lyst; alle dage var han en modstander af den krigerske politik mod Sverige, og han tilhørte den kreds inden for den gamle danske adel, som stadig var bestræbt på at holde kongemagten inden for snævre grænser. Hans indflydelse var betydelig, både på grund af hans personlige egenskaber, og fordi han i modsætning til så mange af sine standsfæller i årenes løb blev stedse rigere på gods, så at han endog af samtiden spøgende kaldtes den lille konge på Fyn. Til dette land var han fortrinsvis knyttet både ved sit len og sine ejendomme, blandt hvilke Hvedholm og Brahesborg var de anseeligste. På Hvedholm foretog han byggearbejder på ladegården, hvorom årstallet 1637 og hans og hans hustru Anne Gyldenstiernes navnefigre over staldbygningens port endnu minder; at de store kampesten, der her anvendtes i mængde, skulle være hentet

Hvedholm set fra sydøst ca. 1800 (Nationalmuseet).

fra hans farbroders tidligere slot Uranienborg på Hveen er lidet sandsynligt, da Horneland er så overordentligt rigt på store sten, at man næppe har hentet dette byggemateriale så langevejs borte fra. For sine godsers forøgelse arbejdede Jørgen Brahe altid med stor iver, som også kom Hvedholm til gode; ved køb og mageskifter blev dens tilliggende stadig forøget, såvel med gods, spredt i de omliggende sogne, som med bøndergårdene i selve Horne sogn, hvor han inden sin død nåede at erhverve alle jordbrug på nogle ganske få nær, og hvor endelig også kirken kom i hans eje.

I svenskekrigen blev jo Fyn i det hele stærkt medtaget af fjendens barbariske ødelæggelse, og hr. Jørgen selv blev tillige med flere af sine standsfæller taget til fange; formodentlig har krigens rystelser taget stærkt på den gamle mand, og de begivenheder, der fulgte straks efter fredsslutningen, skulle ikke tjene til at forsøde hans sidste dage. Til det sidste forblev han en modstander af enevoldsmagten og adelens udelukkelse fra regeringen, men netop som den skæbnsvangre statsomvæltning fandt sted, døde han. Enken fru Anne Gyldenstjerne

Hvedholm 1853. Efter Richardt & Becker.

blev siddende på Hvedholm til sin død 1677, da gården gik i arv til hendes søn *Preben Brahe*.

Efter de sædvanlige langvarige studierejser, der også havde omfattet et længere ophold i Padova, hvor den berømte danske lærde Johannes Rhodius dengang virkede, havde Preben Brahe ved sin hjemkomst af faderen fået overladt Engelsholm ved Vejle, hvor han tog bolig med sin unge hustru ; det var hovmesteren fra Sorø Akademi, den bekendte Falk Gjões ved skønhed og ånd lige udmærkede datter Susanne, som i de første ungdoms dage synes at have virket dybt og varigt på den unge Peder Schumachers sind. Hjemmet på Engelsholm var lyst og tykkeligt, behersket af ædle åndelige interesser ; her fødtes og opdroges jo blandt andre datteren Karen Brahe, hvis litterære sysler har sikret hende en varig plads i det danske åndslivs historie, og her kom både fru Susannes begavede og lærde faster Anne Gjõe og broderen Marcus, der er en af de smukkeste repræsentanter for den gamle adel i dens efterårstid, og som blev den sidste bærer af det berømte navn. Preben Brahes tilknytning til Hvedholm blev ikke af lang varighed ; få år efter at han havde overtaget den efter moderens død, blev byg-

ningerne stærkt medtaget af en ildebrand, der også fortærede det meste af arkivet med slægtens gamle adkomstdokumenter på gods og ejendomme, en følelig ulykke, der måtte berede mange praktiske vanskeligheder. Branden 1681 må have været af betydeligt omfang, men Preben Brahe genopførte bygningerne således, at den nedre del af ydermurene indgik i det nye hus, og en ny sydfløj kom til som lukke for borggården. I 1683 døde Susanne Gjøe, og Preben Brahe forbeholdt sig da af sit gods kun Engelsholm, hvor han levede resten af sine dage, mest sammen med sin ugifte datter Karen, der, som det skildres i en ligprædiken over ham, var hans hjælp og trøst i alderdommen, ligesom hun altid ved sine kundskaber og interesser var ham det kæreste selskab. 1708 døde Preben Brahe, over 80 år gammel.

Hvedholms gods var efterhånden blevet meget anseligt ; ved den nye matrikulering i 1688 var hovedgårdens hartkorn 95 tdr., og den var da blevet eneste lodsejer i Horne sogn, som foruden Dyrøborg husene omfattede de mindre byer Bjerne og Bøjden og selve Horne by, som med sine 60 gårde og 33 huse var en af landets allerstørste landsbyer, hvor alene præstegården og degnebolet ikke hørte under Hvedholm ; i nabosognet Svanninge ejedes 26 af de 77 gårde og 8 af 28 huse, foruden Grubbe mølle, og desuden meget spredt bøndergods i de omliggende sogne. Hovedgårdens marker, der var 404 tdr. ld. under plov, var meget vidtløftige og lå i mange forskellige løkker ; det meste af jorderne såedes i to år og hvilede i et, efter det herskende gammeldags trevangsbrug. I 1687 oprettedes Horne hospital for fattige, hvortil henlagdes syv bøndergårde i Horne by.

Da Preben Brahe trak sig tilbage for at leve i ro på Engelsholm, gik Hvedholm over til sønnen, Jørgen Brahe, der fæstede bo her med sin hustru Anna Helvig Thott, en datter af Knud Thott til Gavnbø. Jørgen Brahe var landsdommer i Fyn, men han var i øvrigt ikke nogen betydelig mand og har heller ikke som godsejer ydet noget arbejde, der har krav på at mindes. Den tid, da adelen overalt havde lejlighed til at gøre sig gældende, var jo nu forbi, og de trange forhold for landbruget beredte de fleste steder så store vanskeligheder, at kampen for tilværelsen optog alle kræfter og lammede al videre foretagsomhed. Også på Hvedholm fik man de onde tider at føle, og da Jørgen Brahe var død allerede 1716 uden at efterlade sig børn, var hans enke stedt

*Oberstløjtnant
Preben Brahe († 1786).*

i meget vanskelige forhold, og hun var ikke i stand til at udrede arveparterne til sin mands søskende. Henrik Brahe, der var officer og havde arvet Engelsholm efter faderen, døde allerede 1725, og hans børn var da gårdens ejere i forening med hans bekendte søster Karen Brahe, der udkøbte Anna Thott, hvis økonomiske stilling efterhånden var blevet så håbløs, at hun endog måtte gå fallit. Da hun var død 1736, samledes hele Hvedholm atter på én hånd, idet Henrik Brahes unge søn Preben udkøbte de andre arvinger, medens søsteren Susanne Brahe, der blev gift med etatsråd Frederik Hein til Steensgaard, ifølge fasterens testamente arvede Østrupgaard.

Preben Brahe, der var kaptajn ved det nationale fynske infanteriregiment og i 1754 tog sin afsked fra tjenesten med oberstløjtnants karakter, førte siden en stille og ubemærket tilværelse på sit gods, og i det halve århundrede, han var Hvedholms besidder, forøgedes hans ejendomme så betydeligt, at han efterhånden blev en meget rig mand.

Da han og søsteren var de eneste tilbagelevende af slægten, og der i hendes ægteskab med Hein ikke var nogen børn, besluttede de i forening at oprette et stamhus af deres godser. I 1751 udstedtes erektionsbrevet for dette, der omfattede gårdene Hvedholm, Østrupgaard og Steensgaard, som tilhørte Hein, med ialt 1.712 tdr. htk., hvoraf Hvedholm hovedgård, iberegnet de dertil hørende tiender, var 237 tdr., medens det til gården hørende bøndergods beløb sig til ikke mindre end 678 tdr. Stamhuset, der skulle tilfalde Preben Brahe og hans descendenter, forøgedes få år efter af fru Susanne med hendes gård Damsbo, der var på ca. 240 tdr. htk., og da hun døde 1760, kom broderen således i besiddelse af alle herlighederne; men han forblev ugift sit hele liv og døde således som den sidste mand af den berømmelige gamle slægt.

I Preben Brahes sidste år indtrådte den store reformperiode for landbruget, men han synes ikke at have været synderlig gunstig stemt mod forandringer i de bestående tilstande. Hovedgårdens marker blev udskilt fra bøndernes og næsten overalt heget med de dobbelte stengærder, som endnu er så karakteristiske for Horneland, men i øvrigt foretoges udskiftningen kun byvis, og der henvises i en indberetning til regeringen til, at byerne vel havde fået deres marker adskilt indbyrdes, og at bønderne er gjort lige i hartkorn, men at fællesskabet inden for byerne i øvrigt ikke er ophævet, da bønderne ikke blot ikke har forlangt det, men har udtalt sig imod forandringen med den begrundelse, at den skarpe sandede jord gør det umuligt, at grøfter kan stå og levende gærder gro, og at ved fællesskabets ophævelse også alle små kreaturer som får, svin og gæs vil forsvinde, hvilket vil være meget indgribende for bønderne, der derved berøves de vigtigste midler til at skaffe sig føde og klæder, som det er såre vanskeligt at få for penge. Dertil kom endelig, at det ikke let lod sig gøre at udflytte gårdene, hvilket jo var en nødvendig følge af udskiftningen, da det ikke var muligt i stamhusets skove at skaffe det fornødne tømmer. Også de tiders mange forsøg med at dyrke hør, humle, hamp og lignende afvist med, at den sandede jord ikke egnede sig derfor.

Da Preben Brahe døde i 1786, gik stamhuset over til en fjernere slægtning; hans moder Henrikke Bille havde haft en broder Axel Bille, hvis søn Henrik Bille var stiftamtmand i Fyn og i 1784 var blevet ejer

af Egeskov. En søn af dennes tredje ægteskab med Caroline Raben *Axel Frederik Bille* var efter erektionsbestemmelserne stamhusets arving og antog derfor i henhold til disse navnet *Bille Brahe*, men allerede året efter døde han i sit 17. år. Hans fader stiftamtmanden tiltrådte nu arven og antog følgelig ligeledes navnet *Bille Brahe*, og ved hans to år senere følgende død succederede endelig hans yngre søn *Preben*, der desuden var arving til Egeskov, men endnu halvt et barn, kun 16 år gammel.

Preben Bille Brahe var en begavet yngling, der vel forstod at benytte sin gunstige stilling i livet til at udvikle sine evner, skaffe sig kundskaber og dyrke sine gode interesser ; flere år af sin ungdom opholdt han sig i udlandet, hvor han navnlig studerede humaniora under den berømte filolog *Heyne* i Göttingen og siden begav sig til Italien. Fra dette ophold hjembragte han forskellige skatte til *Hvedholm*, hvor også den prægtige gruppe af Sveriges første billedhugger *Sergel* var et skønt minde om den unge danske kunst-mæcen. Også på et andet område efterlod hans studieår et varigt og værdifuldt mindesmærke i den smukke bogsamling på omtrent 1.000 bind, han hjembragte fra rejsen, væsentlig bestående af humaniora, som tydelig røbede påvirkningen af *Heynes* undervisning, og som med det lille bibliotek på 800 bind, som fra tidligere tid fandtes på *Hvedholm*, og 200 bind, der kom fra *Billernes* bogsamling på *Egeskov*, kom til at udgøre grundstammen i det anselige bibliotek, der blev en af *Hvedholms* seværdigheder.

Efter sin hjemkomst giftede *Preben Bille Brahe* sig med *Eleonora Sophie* baronesse *Rantzau*, der fødte ham flere børn, men døde ganske ung efter kun få års ægteskab. Sit anselige stamhus nærrede han ønske om at få ophøjet til et lensgrevskab, og 1798 udstedtes erektionsbrevet for grevskabet *Brahesminde*, der i taknemmelig erindring om den nys uddøde slægt kom til at bære dens navn ; det trådte i stedet for stamhuset *Hvedholm*, omfattende det samme gods med tillæg af, hvad der i mellemtiden var erhvervet, ialt et par tusinde tdr. htk., og fik grevernes privilegier og herligheder, hvorfra rigtignok undtoges den vigtigste af alle rettigheder, skattefriheden. Successionsbestemmelserne, som var fastsat for stamhuset, skulle også gælde for grevskabet, hvis besiddere skulle føre titel af grever, medens slægtens yngre sønner blot skulle kaldes baroner.

*Templet i
parken
(fot.
E. og C.
Jørgensen).*

Den første lensgreve Bille Brahe, der besad grevskabet i henved to menneskealdre, var en meget virksom mand og lagde både humanitet og dygtighed for dagen i sin hele færd som godsejer; foruden de fire gårde, der udgjorde hans hovedbesiddelse, havde han jo fra faderen arvet Egeskov, hvoraf han i 1811 fik oprettet et stamhus for sin næstældste søn Frederik Siegfried baron Bille Brahe, og endelig erhvervede han 1805 Svanholm i Horns herred, der som arv tilfaldt hans søn af andet ægteskab Johan Christian Bille Brahe. På Hvedholm var der fuldt op at gøre i grevskabets første år; udskiftningen, som under den sidste Brahe ikke ret ville komme i gang, blev nu fremmet og efterhånden gennemført overalt, og bøndergårde og huse udflyttedes i meget stort tal. Store bekostninger krævede naturligvis disse reformers gennemførelse, men alligevel hengik over tyve år, inden grev Preben så sig nødsaget til at optage lån i grevskabet; også de følgende

meget vanskelige tider stred man sig lykkeligere igennem på Hvedholm end de fleste andre steder. Grev Preben havde naturligvis i sin ungdom en kort tid været officer, men allerede 1798 havde han trukket sig tilbage fra aktiv tjeneste og var blevet major i landeværnet, og nogen anden embedsstilling kom han aldrig til at indtage, da hans private sager altid gav ham nok at gøre. Helt uden for det offentlige liv fik han dog ikke lov til at holde sig; da Frederik VI i 1832 sammenkaldte en kreds af erfarne mænd for at høre deres mening om den påtænkte stænderforfatning, var Bille Brahe blandt disse, og han blev kongevalgt medlem af den første stænderforsamling i Roskilde.

Sin ungdoms studier og interesser glemte grev Bille Brahe aldrig; på Hvedholm øgedes biblioteket stadig både med ældre og nyere litteratur, og til den rige skat af herlige gamle familieportrætter føjedes nye, hvoriblandt flere ypperlige kunstværker; mest bekendt er Jens Juels henrivende portræt af grevinde Eleonora Sophie, grev Prebens første hustru, der holder en vindrueklase op for sin lille søn.

Efter sin første hustrus død levede Bille Brahe som enkemand i mange år, men 1816 giftede han sig på ny med Johanne Caroline Vilhelmine Falbe, som dog allerede døde 1823, og endelig ægtede han året efter, i sit 51. år, sin tredje hustru Birgitte Susanne Sibylle komtesse Schaffalitzky de Muckadell, der da kun var 23 år gammel og overlevede sin ægtefælle i mange år. Han opnåede en meget høj alder og døde først 1857; den store humanitet, han altid havde vist overfor sine undergivne, fik et varigt minde i den smukke støtte, som rejstes af grevskabets bønder ved indkørslen til Hvedholm, og som er prydet med en karakterfuld portrætbuste, udført af den ældre Bissen.

Grevskabet gik i arv til grev Prebens søn af første ægteskab grev Henrik Bille Brahe, der var født 1798 og ved sin tiltrædelse altså allerede var en ældre mand. Som ung var han indtrådt i diplomatiets tjeneste og havde en lang og omskiftelsesrig løbebane bag sig; efter gennem en årrække at have virket som legationssekretær i Wien, Petersborg og London og som chargé d'affaires i Haag, fik han 1847 den dengang så betydningsfulde post som gesandt i Wien, hvorfra han efter oprøret i 1851 kaldtes til det vanskelige hverv som kongelig kommissær ved notabelforsamlingen i Flensborg, der skulle behandle regeringens udkast til en forfatning for det danske monarki. Planen, der

Salen indrettet til samlingsstue, kamin og stuk er bevaret (fot. Th. Andresen).

som bekendt gik ud på at løse forbindelsen mellem hertugdømmerne og knytte Slesvig nøjere til kongeriget, blev heftigt bekæmpet af det tyske parti i forsamlingen, og Bille Brahe magtede ikke sin vanskelige opgave, men fandt rigtignok heller ikke den fornødne støtte hos regeringen i København. Han vendte derfor tilbage til gesandtskabsposten i Wien, men da han var en modstander af den Ejderdanske retning, der efterhånden blev rådende i regeringen, forlod han 1862 tjenesten ; imidlertid var faderen jo død, og de store besiddelser, han havde arvet, kunne nok lægge beslag på hans kræfter. Gennem hans første hustru baronesse Jeromia Cathrine Selby af en gammel engelsk adelsslægt arvede hans søn senere et stort pengefideikommiss ; efter hendes tidlige død ægtede han Louise Frederikke Gustava Hochschild, der siden i en lang årrække kom til at virke som overhofmesterinde hos Christian

IX's dronning Louise. Sine sidste år levede grev Henrik Bille Brahe i stille tilbagetrukket på Hvedholm og døde 1875 efter ligesom faderen at have opnået en meget høj alder. — Loven af 1854 om fæstegodsets overgang til selveje var for Hvedholms vedkommende forblevet uden virkninger. Grev Preben var jo en olding, da den kom, og kunne naturligvis ikke tænke på at tage denne nye og omfattende opgave op, selv om han havde haft sympati for en sådan forandring i de forhold, han alle sine dage havde levet med, og da grev Henrik var over 60 år, da han tog blivende ophold i hjemmet, var det naturligt, at heller ikke han kunne overvinde sin konservative natur til at skride til godsets salg. Først under efterfølgeren skete dette.

Grevskabet gik i arv til sønnen af første ægteskab *Preben Charles Bille-Brahe-Selby*, der med arven efter moderen føjede hendes navn til det oprindelige. Han var født 1842 og stod således i sin bedste manddomskraft. Bøndergodset blev i hans tid efterhånden solgt til fæsterne, således at der ved hans død kun var ca. 100 tdr. htk. tilbage, og erstattedes af en fideikommiskapital på ca. 6 millioner kr. På hovedgårdens og ikke mindst på Hvedholms jorder foretog han stadig store grundforbedringer, udviklede driften efter tidens stigende krav. Hvad den historisk interesserede derimod ikke kan glæde sig ved, er den gennemgribende ombygning af Hvedholm hovedbygning, han lod foretage i 1878 - 82 under ledelse af arkitekt Johan Schrøder, omend man meget vel forstår motiverne til, at han anså arbejdet for en nødvendighed; bygningerne var i en sådan stand, at det kostede uforholdsmæssigt meget at holde dem vedlige med reparationer, og indretningen var på grund af ælde og de deraf følgende mangler aldeles ikke svarende til tidens fordringer. Til dækning af byggeomkostningerne blev der i grevskabet optaget et lån på 450.000 kr., som dog siden måtte forhøjes meget betydeligt, da den oprindelige sum naturligvis blev overskredet; disse betydelige lån tilbagebetaltes nøjagtigt inden for den fastsatte tidsfrist.

Hvad der åbenbart havde været den største hindring for en moderne og tidssvarende indretning af gårdens indre, var sikkert det for ældre bygninger ejendommelige forhold, at husene var så lidet dybe, at rummene havde vinduer i begge sider; ingen korridorer løb igennem med adgang til de enkelte værelser, så det var altid nød-

Boligfløj i ladegården (fot. E. og C. Jørgensen).

vendigt at gå gennem det ene for at komme ind i det andet. Den vestre fløj blev derfor udvidet og gjort dobbelt så bred, som den oprindelig var, idet der på dens udvendige side opførtes en helt ny ydermur, således at man endnu ser den gamle svære ydermur strække sig gennem husets midte og tjene som almindelig væg mellem værelserne. For pladsen var dette naturligvis en stor vinding, idet der her ved blev skabt en række gode og smukke rum, forneden dagligværelser og de meget stilfulde biblioteksstuer, og i anden etage den store og prægtige spisesal, i hvis høje paneler den storslåede samling af gamle familieportrætter blev indsat, et arrangement, der ganske vist ikke lod de bedste af disse billeder komme fuldt til deres ret, men som i ethvert tilfælde virkede meget dekorativt. I de nævnte biblioteksrum med deres rige bogskatte fandtes mange nyere malerier, således flere smukke landskaber af danske kunstnere, og her hang også, mens Preben Bille-Brahe-Selby levede, nogle værdifulde Jens Juel'er, således de bekendte portrætter af Struensee og Caroline Mathilde. I

nordfløjen, hvor portgennemkørslen stadig er, lå grevens arbejdsværelse ind mod vestfløjen og det enkle og smukke trapperum, der bevarede fra den gamle bygning; af andre rum kunne fremhæves den fornemme hvide riddersal. I østfløjen indrettedes en række smagfulde små gæstelejligheder, og såvel denne som nordfløjen bevarede de oprindelige dimensioner. Blev således rumforholdene i det indre ændret så stærkt, at det gamle præg for størstedelen er forsvundet, så fik dog gårdens ydre en langt værre medfart; alle facader opmuredes med sten af en rød farve, der desværre har vist sig så holdbar, at den endnu efter mere end 80 års forløb står så kraftig og ny, som var murene opført igår. Det virker endelig lidet heldigt, at tårnet ved det sydøstlige hjørne kom til at stå næsten helt frit, idet den gamle sydfløj blev nedrevet, så gården nu er åben mod syd, og det grelle forhold understreges derved, at tårnets mure blev gjort betydelig højere og forsynedes med et højt spir.

Kan man end således ikke nægte, at der er gået noget tabt ved den lidet nænsomme behandling af den gamle gård, så glæder man sig så meget desto mere over beliggenhed og omgivelser, en prægtig park fuld af sjældne og smukke træer, ikke mindst nogle ærværdige ege, som man næppe mange steder finder magen til, plæner så faste og bløde, at man tror sig hensat til Oxford eller Cambridge, og endelig ved sommertid et væld af de dejligste blomster.

Grev Preben Bille-Brahe-Selby var en lidet fremtrædende mand; han deltog aldrig i det offentlige liv, men ofrede al sin arbejdskraft på sin besiddelse. Efter at størstedelen af bøndergodset var frasolgt, var grevskabet ialt på ca. 480 tdr. htk., hvoraf 280 var fri jord og 80 skov; arealet var 2.235 tdr. ld. ager og eng og 1.480 tdr. ld. skov. Med sin hustru Antoinette Beate Augusta, født komtesse Rantzau, levede grev Bille-Brahe-Selby fra sin tiltrædelse så at sige hele sit liv på Hvedholm, der blev et hjem ikke blot for den talrige børneflokk, der her voksede op, men også gerne søgtes af slægtens fjernere medlemmer. 1918 døde han og året efter hans hustru.

Grevskabet gik over til den ældre søn, grev Hendrik Bille-Brahe-Selby, der med sin hustru grevinde Ellen, født Basse Fønss, allerede i en årrække havde boet på Steensgaard, der efter hans tiltrædelse blev hovedsædet. I 1928 overgik grevskabet Brahesminde i henhold

Komtessehuset set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

til lensloven til fri ejendom for besidderen ; samme år afhændede han Hvedholms hovedbygning og park til *staten*, som her indrettede et under sindssygehospitalet i Middelfart hørende plejehjem med plads til 124 patienter, overvejende kvinder. Avlsgården dreves i en årrække ved forpagter, indtil den købtes af forpagter *E. M. Clausen*, som indrettede en ny hovedbygning i ladegården. Han solgte 1954 Hvedholm hovedgård til *Aage Larsen*, af hvem godsejer *C. K. Koch* købte den i 1959. I 1963 blev gården Venskabsminde med 70 tdr.ld. købt og lagt under Hvedholm, men den drives selvstændig med bestyrer. Samme år blev villaen Komtessehuset ombygget og udvidet til en moderne bolig for ejeren. I avlsgården er stald og magasin moderniseret, og der er opført siloer. I 1936 afhændedes over 400 tdr.ld. af Hvedholms tilliggende til staten til udstykning. Hvedholm har nu et tilliggende af 330 tdr.ld. ager og eng og 35 tdr.ld. skov.

Så langt vor viden om Hvedholm rækker tilbage i historien, med

SVENDBORG AMT

sikkerhed halvfemte århundrede og dertil endnu med ikke ringe sandsynlighed andre halvandet hundrede år, har gården aldrig før i de sidste år skiftet ejer ved køb og salg ; men slægtled efter slægtled var den gået i arv fra hånd til hånd, og den var vistnok i denne henseende enestående blandt alle danske herregårde. Dertil kommer, at den i de tider, vi kender dens skæbne, siden den første gang nævnes i slutningen af 15. århundrede, kun har været i tre slægters besiddelse, slægter, der alle hører til de ypperste inden for dansk adel, og hver især har frembragt en lang række af mænd, der ikke blot har æret deres stand, men også må regnes blandt fædrelandets bedste sønner.

WILLIAM NORVIN

EJERE

ca. 1430 Laurens Jensen Panter
1475 Erik Hardenberg
1557 Frants Bille
1581 Erik Bille

1608 Tønne Brahe
1611 Jørgen Brahe

1677 Preben Brahe

1786 Axel Fr. Bille Brahe
1875 Preben Charles Bille-Brahe-Selby

1928 Staten (slottet)
1937 E. M. Clausen (avlsgården)

1954 Aage Larsen
1959 C. K. Koch

BYGNINGER

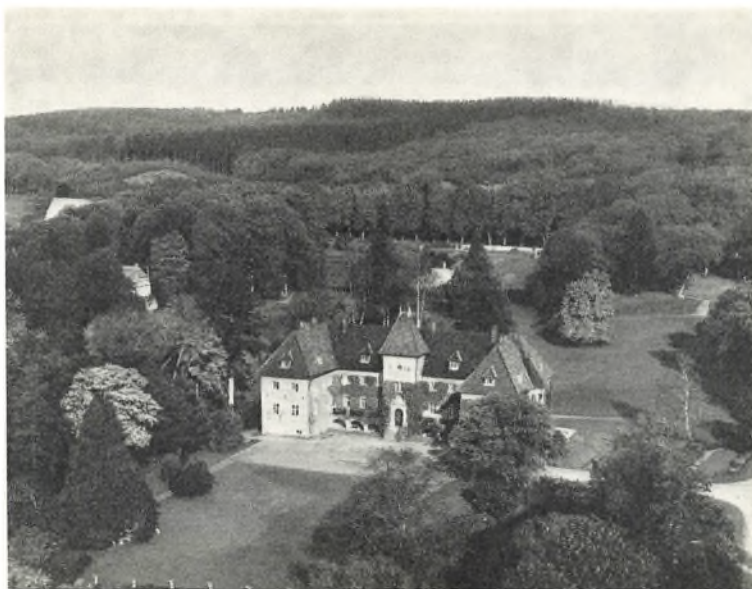
Brydegård af bindingsværk(?)

1588 Trefløjet hovedbygning i to stokværk med tårne omgivet af grave, og trefløjet ladegård opført

1637 Ladegården ombygget
1681 Hovedbygningen genopført efter brand og sydfløjen nyopført

1878 - 82 Hovedbygningen radikalt ombygget ved Johan Schrøder, sydfløjen nedrevet og tårnet forhøjet
1928 Slottet indrettet til plejehjem
Ladegården ombygget til hovedbygning

1963 Komtessehuset ombygget til hovedbygning og avlsgården moderniseret

Luftfoto af hovedbygning og have.

Holstenshuus

Diernæs sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

I gamle dage lå der inden for Diernæs sogns nuværende grænser et selvstændigt sogn ved navn Finstrup, opkaldt efter en nu forsvunden landsby, der endnu så sent som ca. 1630 bestod af mindst 5 gårde, 8 bol og 7 huse, og af hvis korskirke der lige vest for Holstenshuus' have er bevaret ret betydelige fundamenter. Sagnet beretter, at en herremand om natten lod sin hund begrave under kirkenes højalter, og at denne vanhelligelse var skyld i, at kirken blev nedbrudt og Diernæs kirke opført. Finstrup kirke eksisterede 1416, men var forsvundet 1525.

I Finstrup har der ligget en landsbyhovedgård, der omkring midten af det 17. århundrede ganske har opslugt landsbyen. *Finstrup* nævnes allerede 1314, da dens daværende ejer, *Gotskalk Litle* på

Hovedbygningen set fra syd.

Viborg landsting sammen med en del andre blev dømt til livs og gods' fortabelse, men Danske Atlas nævner dog endnu 1326 Gotskalk Litle som Finstrups ejer. Senere skal gården have tilhørt hr. *Anders Jensen (Passow)*, og er måske fra ham ved arv tilfaldet hans datters datterdatter, Alhed Urne, der var gift med *Jørgen Mortensen Venstermand* af den meklenborgske uradelsslægt, der i tre slægtled ejede Stadager på Falster, det nuværende Vennerslund, der sikkert regnedes for Jørgen Venstermands hovedejendom. Han døde 1551, og Finstrup arvedes af sønnen *Knud Venstermand*, der lagde den første grund til at gøre ejendommen til en storbesiddelse, både hvad bygninger og tilliggende angår.

Sammen med sin hustru, Kirsten Lunge, opførte han to bindingsværks fløje, der nedreves i 1860'erne, og hvorfra der tidligere var bevaret tre ved brand i 1908 ødelagte svære egetræs dørøverligere med ægteparrets udskårne våbener og årstallet 1579. Ved en synsforretning i 1801 omtales Knud Venstermands bygninger således: vestre hus er gammelt bindingsværk, to etager med kælder under, og søndre hus ligeledes bindingsværk, to etager uden kælder. —

Muligvis har der hertil sluttet sig en tredje, nordre fløj af samme dimensioner som sydfløjen. Borggården har været helt omgivet af grave, hvoraf den nordlige nu er tilkastet.

Først på året 1579 foretog Knud Venstermand et stort mageskifte med kongen, hvorved han mod gods i Jylland erhvervede en del fynsk jordegods, bl. a. 1 gård i Finstrup, 4 gårde og 4 gadehuse i Diernæs og kronens rettighed i nogle gårde i Diernæs og Vester Åby, og i 1581 fik han på samme måde 4 gårde i Diernæs, hvoraf den ene var annekspræstegården i Finstrup. Til sin sognekirke gav han en alterkalk med hans eget og hans to hustruers våbener. Han døde i Fåborg 1609 og efterlod sig med sin anden hustru, Karen Juel, en datter Kirsten, der 1618 bragte sin fædrenegård og Pederstrup på Lolland til sin ægtefælle, *Jørgen Grubbe*, men døde et halvt år efter brylluppet. Det er imidlertid ikke klart, hvem der herefter har overtaget Finstrup, der allerede ca. 1620 ejedes af *Frederik Rantzau*, der samme år skødede Finstrup gård og gods til sin søster Sophies ægtefælle, *Mogens Gyldenstjerne* til Fultofte, der var lensmand på Varberg. Han fik i 1631 ved mageskifte med *Jørgen Brahe* til Hvedholm 1 gård i Katterød og 1 boel i Finstrup mod 3 gårde i Horne, og i 1633 køber han af *Just Høg* til Bjørnsholm gården Nørregaard, 3 boliger i Finstrup og 1 gård i Katterød. *Mogens Gyldenstjerne* har dog snart skilt sig ved ejendommen, der i marts 1636 skødedes til *Jørgen Schult* på *Mogens Gyldenstjernes* og hans arvingers vegne. Skødet omfatter hovedgården med ager, eng, fiskeri og mølle med al anden herlighed, takseret til 36 tdr. htk. og skov til 107 svins olden, og desuden i Finstrup by 4 gårde, 3 bol og 9 gadehuse, i Diernæs by 14 gårde og 4 gadehuse og noget strøgods.

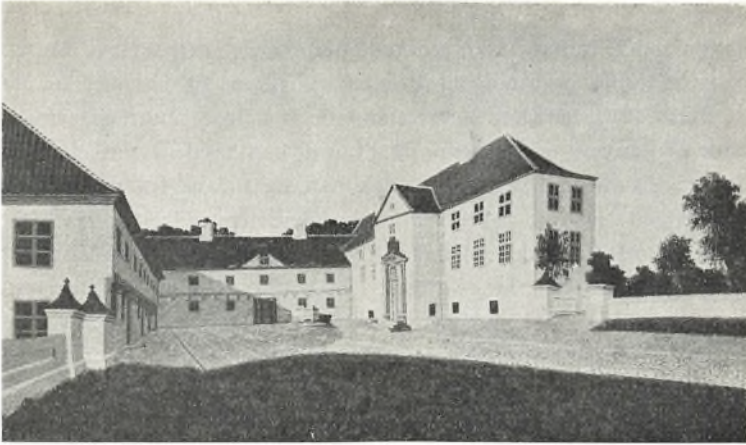
Jørgen Schult hørte til en bremisk uradelsslægt og fødtes 1593 på fædrenegården Horneburg i stiftet Bremen. Han blev i 1617 kaldt til Danmark af kong Christian IV, for hvis yngre sønner han senere blev hofmester og rejselædsager. I 1626 var han generalproviantmester og krigskommissær, i 1642 naturaliseredes han som dansk adelsmand, og 1650 fik han *Abrahamstrup* len. Han var gift med *Anna Margrethe v. Götzen*, der hørte til en brandenborgsk slægt, og som efter *Jørgen Schults* død i 1652 af børnenes formyndere fik overdraget børnenes halvpart af Finstrup.

Dette ægtepar har foresat sig systematisk at udvide og forbedre deres ejendom, hvortil de bl. a. erhvervede forskelligt gods i Diernæs og Katterød foruden Kaleko gård og mølle. 1649 skødede kongen til Jørgen Schult jus patronatus til Diernæs kirke med konge- og kirketietinden. Knud Venstermands gamle hovedbygning har været de nye ejere for uanselig, og de har derfor — med bibeholdelse af bindingsværks fløjene mod syd og vest — i 1643 opført en anselig grundmuret to etages nordfløj over en tøndehvelvet kælder. Ved hovedbygningens brand i december 1908 viste denne kælder sig så stærk, at den blev skånet i hele sin udstrækning. Der blev efter branden fremdraget en stor sten, hvori står bogstaverne I.S., A.M.G. og årstallet 1643. Jørgen Schults lig er hensat under koret i Diernæs kirke. I Diernæs blev også hans hustru nedsat, da hun i 1684 var død på Finstrup efter et særdeles virksomt liv.

Ifølge Anna Margrethe v. Götzens testamente overtoges ejendommen af sønnen, Diderik Schult, der blev kammerherre, gehejmeråd og oversekretær i Danske Kancelli og senere stiftsbefalingsmand på Fyn. Han ejede Dalum Kloster, hvis birkeret i 1693 overførtes til Finstrup, og birket vedblev at bestå indtil retsreformens indførelse.

Ved kong Christian V's matrikel ser man resultaterne af den systematiske godssamling, der har bragt hele Diernæs sogn under Finstrup med undtagelse af nogle gårde og noget jord, hvori Fåborg og Diernæs kirker og præsten og kapellanen havde rettigheder, og med undtagelse af den 16½ tdr. htk. store Bjørnemosgaard med tilhørende skov, der hørte under Nakkebølle, men købtes af Diderik Schult i 1685. Af møller nævnes Kaleko vandmølle med to kværne, der får sit tilløb fra to springkilder, og Finstrupgaards mølle med en lille kværn kun til gårdens fornødenhed; den får sit vand fra gårdens grave. I intet af nabosognene ejede Finstrup gods.

Hovedgårdens hartkorn blev nedsat fra 46½ tdr. til godt 40¾ tdr. Skovskylden blev ansat til 12½ tdr. I Katterød var der ialt 14 gårde, i Diernæs 19 og i Kaleko 2 foruden møllen, og Finstrup var ene-ejer af de 30 af disse sognets 36 gårde og af alle sognets 18 huse. En meget betydelig forøgelse fik godset, da kongen i 1693 ved mageskifte til Diderik Schult overdrog øerne Lyø og Bjørnø med henholdsvis 23 og 6 gårde, samt 2 gårde i Pejrup og 1 bol i Stenstrup.

Hovedbygningen set fra øst ca. 1840. Gouache i Nationalmuseet.

Også hovedgårdens areal og antallet af hoverigørende bønder forøgedes, og kongetienden af Svanninge sogn købtes 1698.

Diderik Schult døde 1704, og hans enke, Ermegaard Sophie Gabel, der var datter af den indflydelsesrige Christoffer Gabel, beholdt gården i nogle år og erhvervede af sin broder på Hvidkilde jus patronatus til Lyø kirke; hun stiftede Diernæs hospital, og ved skøde af 11. marts 1707 solgte hun gård og gods til *Christian Adolph Holsten*, der med taperhed havde kæmpet med de danske hjælpetropper i engelsk og hollandsk tjeneste og senere blev dansk dragonoberst.

Slægten Holsten stammer fra Franken, hvor den allerede i slutningen af det 13. århundrede ejede slottet Wernfels. Det var en udpræget officersslægt, som omkring år 1600 slog sig ned i Holsten, men senere drog til Fyn, hvor Gelskov og Langesø erhvervedes af den danske linies stamfader, Adolph Hans Holsten. Han var født i Lübeck 1630 og havde i sit andet ægteskab med Ide Rathlou fire sønner, Wulf Siegfried, der overtog Gelskov og hvis enke Ida Skinkel arvede Arreskov, Frederik, der købte Søbysøgaard, og den her nævnte Christian Adolph, der var den ældste, og som faldt i 1710 i slaget ved Helsingborg, hvorefter Finstrup overtoges af den næst- yngste af brødrene, oberst *Godske Ditlev Holsten*, der var født 1674

og ligesom broderen udmærkede sig i de danske hjælpetroppers kampe mod Frankrig. Han erobrede fæstningen Trarbach ved Mosel, hvor han som belønning af Prinsen af Hessen fik skænket en del af byttet, hvorved han blev i stand til at udløse sine medarvinger både af Langesø og Finstrup, og, efter at han havde ægtet Elisabeth Sophie Knuth fra Aarsmarke, trak han sig tilbage fra militærlivet og helligede sig sine godsers trivsel og deres bevarelse for familien. Dette formål opnåede han ved i 1723 af Finstrup at oprette et stamhus, der fik navnet *Holstenshuus*. Det bestod af godt 40¾ tdr. htk. hovedgårdsjord og 12 tdr. 4 sk. skovskylvd, Diernæs og Svanninge konge- og kirketiende og Lyø kirketiende, samt 402 tdr. htk. bøndergods særlig i Diernæs og Vester Åby sogne, og øerne Lyø og Bjørnø. Desuden godt 4 tdr. skov- og mølleskylvd.

Til minde om stamhusets oprettelse blev der udvendig over hovedindgangsdøren på det fremspringende parti af Jørgen Schults bygning anbragt en stor rød sandsten med en af Reenberg forfattet indskrift. Stenen blev ødelagt ved branden, men en nøjagtig kopi er nu anbragt i hallen på den nye bygning.

Obersten sørgede ikke blot for at forøge sin besiddelse, han arbejdede også på at forbedre den, som da han f. eks. i 1721 lod alle sine kirker grundigt istandsætte. Han tog sig personlig af administrationen, hvorom der i arkivet findes adskillige vidnesbyrd. Han var en streng og bestemt mand, der forlangte orden i alle forhold. Der var gjort den forandring med landgilden, at den betaltes med penge i stedet for korn, således at f. eks. gårdmændene på Lyø gav hver 10 rdl., og gårdmændene i Diernæs hver 16 rdl. 1 mk. 7 sk. I skovene blev der i 1725 indtaget 1.119 svin på olden, der gav en indtægt af 170 rdl. I det af obersten og hans hustru oprettede testamente bestemtes det, at da stamhuset var noget for ringe og lidet til familiens konservation i fremtiden, skulle Langesø med tilliggende indkorporeres deri. Hver af de tre døtre skulle ialt have 24.000 rdl., og til Diernæs hospital udlagdes 1.200 rdl. I testamentet står der bl. a.: »Eftersom baade Holstenshuus og Langesøs Gaarde med derunder liggende Bøndergods bestaar mestendels af gamle Bygninger, som desværre meget ere forfaldne, hvilke jeg formedelst Alderdom og andre nødvendige Okkupationer ikke har kunnet istandsætte, som jeg

Hovedbygningen set fra nord ca. 1850. Efter Richardt og Becker.

gerne vilde« ... så skal successor til reparationer eller nye opbygninger have alle deres øvrige rede midler og effekter. Deres ligbælgelse skal ske uden ringeste pragt, gæstebud og parentation, og der gives regler for gravstedets indrettelse i Diernæs kirkes tårn, hvor de er hensatte i to store sandstens sarkofager bag en meget smuk smedejernsport.

Elisabeth Sophie Knuth døde 1742, Godske Ditlev Holsten 1745, hvorefter stamhuset tiltrådtes af den eneste søn, *Adam Christopher Holsten*, der var amtmand over Nyborg og Tranekær amter og senere blev hvid ridder og gehejmeråd. Han opførte den statelige hovedbygning på Langesø, medens han på Holstenshuus indskrænkede sig til restaureringsarbejder, hvorom han selv 1766 ved indtegningen til brandforsikring siger, at han har tilbygget, forbedret og forøget borggårdsbygningen med mange nye bygninger, så han takserer dem til 5.000 rdl. mod tidligere 2.500 rdl. Samtidig forhøjes ladegårdsbygningernes assurance fra 4.000 rdl. til 5.000 rdl., da han har forøget dem med mange nye bygninger. Det er navnlig den store lade i syd og nord med 29 gulve, 2 kasteloer, 1 avnehus og 2 korn-

Hovedbygningen set fra nord (fot. E. Berner).

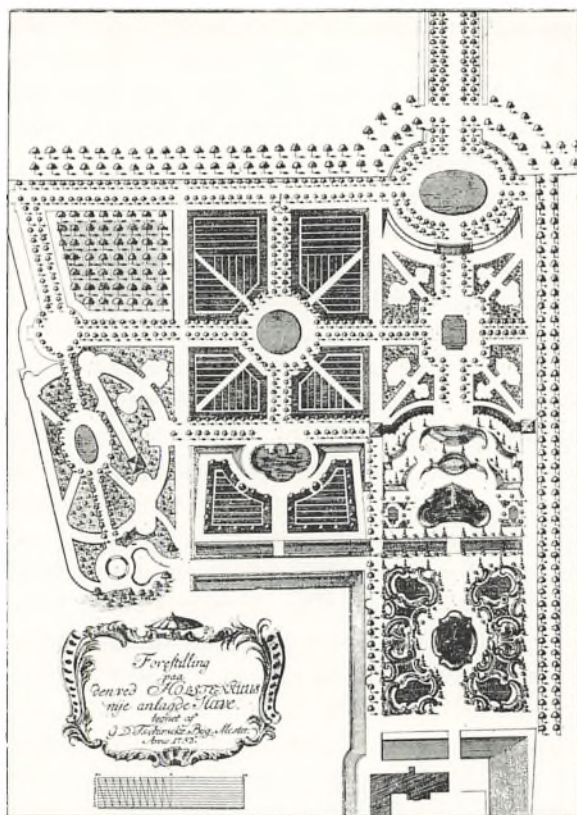
lofter, han har opført, formodentlig som erstatning for den af hans fader i 1726 opførte tærskelade. Staldene i ladegårdens nordfløj med korn- og høloft har han forandret, men de stammede fra Jørgen Schult, da årstallet 1639 var udhugget på porthammeren. I en bygning var der mejeri, vognremise og tingstue med kornloft over hele bygningen, og senere har han ved søndre ende af tærskeladen opført en kampestens kolade til 4 rækker kvæg og med hestestald i den vestre ende. Ladegården lå dengang lige på den anden side graven overfor hovedbygningen, der vendte sin åbne side mod avlsbygningerne, på hvis plads der senere indrettedes ridebane og et anlæg med sjældne træer.

Man skal vist ikke tage udtalelsen om de mange nye borggårdsbygninger altfor bogstaveligt, da der ikke fra anden side haves oplysninger herom; det har sandsynligvis nærmest drejet sig om grundige istandsættelser af de tre gamle fløje, hvoraf den vestlige over hovedindgangen havde en nu i østfløjen anbragt sten med hans og hans hustrus bogstaver og våbener og årstallet 1749.

Også ude omkring på godset sporedes den nye besidders kraft og

energi, og han søgte med den største iver at virkeliggøre de nye tanker inden for det landøkonomiske område, som begyndte at gøre sig gældende hos de mere fremsynede og humane godsejere, og man kan gå ud fra, at naboskabet mellem Holstenshuus og Brahetrolleborg har virket fremmende på de to ædle besidderes planer og forsætter ; men det fortjener at fremhæves, at reformerne iværksattes på Holstenshuus 15 år tidligere end på Brahetrolleborg. Allerede i 1751 - 52 foretoges en rebning af godset i Diernæs sogn, så fællesskabet mellem byerne ophævedes. Hver gård beholdt sine gamle haver, tofter og tildels også enge og skovhaver, der havde ligget uden for fællesskabet, og alle gårdene gjordes lige store, i Diernæs på godt 73 tdr. ld., og i Katterød på 65½ tdr. ld. Selve udskiftningen begyndte 1769, og i 1772 opførtes den første udflyttergård, men der måtte kæmpes med megen modstand hos bønderne, der stillede sig uforstående overfor det nye ; de var meget uvillige til at flytte uden for byen, så kun 5 af Diernæs' 21 gårde blev udflyttede, og de var tilbøjelige til at antage, at der ved de trufne foranstaltninger var sket dem uret, så der blev fremført forskellige klager. Disse omstændigheder bevirkede, at reformerne ikke blev så rationelt gennemførte, som de ellers kunne være blevet, men det må ikke glemmes, at dette sogns udskiftning var en af de første i hele landet, og den kunne således ikke nyde godt af erfaringer fra andre steder. Besidderen lod på egen bekostning mellem jordlodderne opsætte de maleriske stengærder, der endnu bidrager til at give landskabet sit præg, og han lod plante talrige levende hegn. Der anlagdes en del nye veje, og skovene freddes og udvidedes ved beplantning af ⅓ af Bjørnemo-segaards grund. Haven omlagdes i fransk stil og findes gengivet på et stik fra 1753 af bygmester G. D. Tschierscke. Dens hovedparti lå ud for nordfløjen, hvor nu den store plæne med dens enkelte fritstående træer karakteriserer den engelske stil, som blev rådende ved senere tiders forandringer. Hinsides haven ligger dyrehaven, hvor der tidligere har været dåvildt og i en kortere årrække vildsvin.

Som en slutsten for denne for den hele ejendom så heldbringende virksomhed opnåede gehejmeråd Holsten, der i 1778 var blevet baron, at stamhuset året efter, den 15. september ophøjedes til baroni, dog uden at opnå skattefrihed for de 100 tdr. htk. og uden at få

*Haveplan
tegnet
af G. D.
Tschierscke
1753.*

pålagt den hjemfaldsret til kronen, som ved majoratsloven har kostet de fleste andre len en ekstra afgift af 5 % af værdien. Såfremt erektors afkom skulle uddø, bliver baroniet atter stamhus med den for dette gældende arvegang.

Gehejmeråden havde ved mageskifte med sognepræsten erhvervet præstetienden af Diernæs sogn, og han oprettede to hospitaler i Diernæs, et i Katterød, og et i Vester Åby foruden to på Langesø gods. Disse er nu alle erstattede med legater.

Han var først gift med Adelheid Benedicte Rantzau fra Panker i Holsten og senere med komtesse Clara Charlotte Trampe fra Løgis-

mose. Efter hans død i 1801 tiltrådtes besiddelsen af hans ældste søn, kammerherre baron Ditlev Holsten, der døde barnløs 1825 og efterfulgtes af sin broder, admiral baron *Hans Holsten*, der udmærkede sig i Slaget på Reden og iøvrigt ganske helligede sig sin høje embedsstilling, medens hans søn, baron *Adam Christopher Holsten*, der senere ved at arve det Carisiske fideikommis føjede familien Carisius' navn og våben til sit eget, styrede godserne, som han overtog i 1849.

I 1826 udskiftedes de 12 gårde i Vester Åby, og 6 år senere de 6 gårde og 2 huse på Bjørnø, og samtidig afløstes hoveriet, hvorved der opnåedes ret til indtagelse under hovedgårdene af en del bøndergods. Nakkebølle gods købtes i 1828 og underlagdes baroniet, hvorfra der bortsolgte en del strøgods og Svanninge kirke. Fra 1845 kom der rigtig fart i afhændelsen af bøndergodset, der solgtes til arvefæste. Kun øboerne viste sig uvillige til at købe, og først i den nyere tid er øerne overgået til selveje, ligesom det øvrige hidtil usolgte gods, så der var kun yderst lidt tilbage, da fæstelovens tvangssalg skulle gennemføres. I 60'erne og 70'erne blev der bygget uhyre meget på baroniet, særlig under ledelse af den overalt på Fyn meget benyt-

Spisestue (foto. E. Berner).

SVENDBORG AMT

tede arkitekt Haugsted fra Odense. Avlsgården på Holstenshuus flyttedes længere mod syd; der opførtes herskabsstald og vognport, og i årene 1863 - 68 anvendtes 38.860 rdl. på helt at ombygge hovedbygningen, hvis maleriske gamle bindingsværksfløje desværre helt nedreves, medens Jørgen Schults bygning, forlænget til begge sider, bevarede som midterled i det nye anlæg, med tilføjelse af et par kortere fløje i sydlig retning.

Det fremspringende indgangsparti og den øvrige del af bygningen forsynedes med takkede gavle. Den under Nakkebølle hørende skov, Galteløkkerne i Hundstrup sogn, mageskiftedes med Brahetrolleborg mod 200 tdr. ld. af den til dyrehaven grænsende Gærup skov, og store arealer er blevet tilplantede. Baron Holsten Carisius var meget afholdt på godset, hvis beboere rejste ham en mindstøtte på havens nordligste afsats.

I sit ægteskab med Magdalene v. Schilden efterlod han sig ved sin død 1879 tre døtre, hvoraf den ældste, baronesse *Sophie Magdalene*, der havde ægtet ritmester Gustav Alexander Berner, tiltrådte baroniet efter allerede i 1859 efter en moster at have overtaget fideikom-

Dagligstue (fot. E. Berner).

misgodset Clausholm i Jylland. Ægtefællerne fik nu friherrelig titel og navnene *Berner Schilden Holsten*. De flyttede i 1885 til Langesø, medens deres eneste søn, baron *Adam Christopher Berner Schilden Holsten*, bosatte sig på Holstenshuus og ægtede frøken Louise Quaade, datter af den danske gesandt i Berlin. Han tiltrådte besiddelserne i 1906 ved sin moders død. Baronen har særlig interesseret sig for politik, for godsernes arrondering og fremfor alt for de udstrakte skove, der også i den nyere tid er forøget ved nyplantning, og som har speciel interesse ved de omfattende forsøg, der er gjort med dyrkning af fremmede nåletræer, særlig douglas og cypres.

Hovedbygningen blev i 1889 under ledelse af arkitekt M. Borch underkastet en gennemgribende restauration, der i det ydre navnlig kendetegnedes ved, at gavlene nedtoges, og taget blev afvalmet.

I julen 1908 brændte hele huset, hvorved en del indbo og enkelte malerier gik til grunde; men heldigvis lykkedes det at redde de fleste af de mere værdifulde og interessante sager. På den gamle grund og næsten ganske i de samme dimensioner genopførtes huset af arkitekt Vilh. Petersen i Odense, der har formået at skabe et smukt og harmonisk hele med gode og praktiske rum og mange smukke detaljer. Særlig må fremhæves hallen med opgang til gæsteværelserne ovenpå og udgang til haven gennem en lukket veranda. Til venstre lå den store spisestue, og til højre dagligstuen og baronessens værelse, medens baronen havde sine to værelser i østfløjen.

Ved baroniets overgang til fri ejendom i 1922 overdrog baronen, der døde 1927, Holstenshuus gods til sine tre sønner, hvoraf den yngste i 1928 udtrådte af samejet. Godset ejedes derefter af lensbaron Hans Berner Schilden Holsten og hans broder, stiftamtmand, kammerherre Jørgen Alexander Adam Berner i forening, indtil sidstnævnte i 1950 overtog godset som enejer. I 1962 overdrog kammerherren det til sin søn, forstkandidat *Gustav Alexander Berner*.

Alle godsets kirker er overgået til selveje, og så godt som alt bøndergodset er bortsolgt. En væsentlig del af fideikommiskapitalen, der var på omtrent 2,4 millioner kroner, måtte afgives til staten som følge af majoratsloven, der også nødvendiggjorde, at der fra gårdene afleveredes op imod 400 tdr. ld. af deres tilliggende til udstykning til husmandsbrug. En stor del af disse jorder udskiltes fra Nakke-

SVENDBORG AMT

bølle, der i 1923 bortsolgte med undtagelse af den dertil hørende skov. Senere solgte Bjørnemosegaard. Under Holstenshuus hovedgård drives nu ca. 325 tdr. ld. ret gode, men uensartede og meget bakkede jorder, der er bortforpagtede, ligesom gården Barnehøjgaard på 125 tdr. ld. Forøvrigt hører der endnu under godset en gård og nogle mindre jordbrug og huse. Skovdistriktet er på 1.120 tdr. ld.

H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

EJERE

1314 Gotskalk Litle
Anders Jensen Passow
Jørgen Mortensen Venstermand
1551 Knud Venstermand

1618 Jørgen Grubbe
ca. 1620 Frederik Rantzau
1622 Mogens Gyldenstjerne
1636 Jørgen Schult

1707 Chr. A. Holsten
G. D. Holsten
1745 A. Ch. Holsten

1849 A. Ch. Holsten (Carisius)

1879 Sophie Magdalene Berner
Schilden Holsten

1906 A. Ch. Berner Schilden Holsten

1962 G. A. Berner

BYGNINGER

Kaldt Finstrup

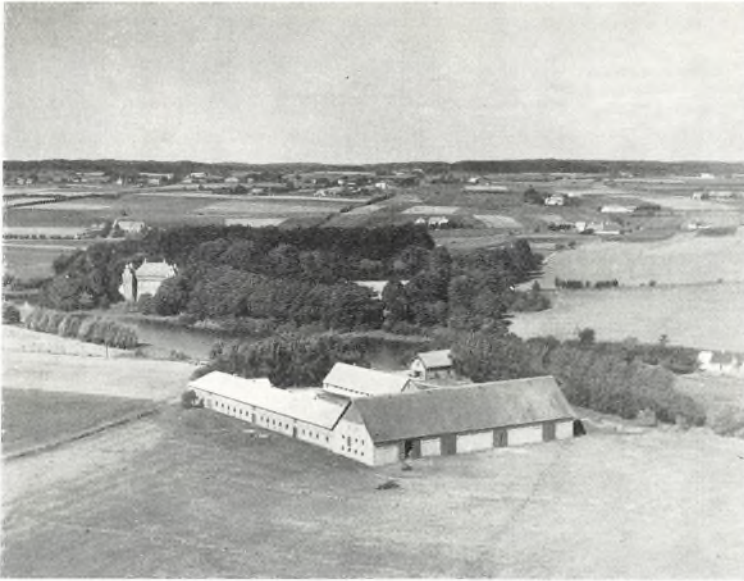
1579 Vest- og sydfløj opført i to
stokværk af bindingsværk og
omgivet med grave

1639 Ladegård opført
1643 Grundmuret nordfløj opført i
to stokværk

1723 Kaldt Holstenshuus
1749 Hovedbygningen istandsat,
avlsbygninger opført
1863 - 68 Vest- og sydfløj nedrevet,
nordfløjen ombygget og
avlsgården flyttet ved
H. A. W. Haugsted

1889 Restaurering ved M. Borch

1910 Hovedbygningen genopført ved
Vilh. Petersen efter brand

Hovedbygningen og avlsgård set fra syd (fot. Odense Luftfoto).

Nakkebølle

Åstrup sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Der er næppe nogen egn af landet, hvor der ligger så mange gamle herregårde som i Svendborg amts fire fynske herreder, og intet sted vil man på et så lille areal finde så talrige velbevarede og typiske borge fra renæssancen. Datidens herremænd og bygmestre har med rund hånd og med åbent øje for det skønne og storladne anvendt deres rige kræfter og evner til her at skabe en enestående række arkitektoniske storværker. Disse ligger spredt over hele amtet, men ude langs kysten ligger som en perlerad nogle af de skønneste, begyndende helt oppe mod nord med det imponerende Holckenhavn og fortsættende sig over Rygaard, Hesselager og Broholm for at ende et godt stykke længere mod vest en mils vej fra Fåborg, hvor Nakkebølles røde mure bringer bud om den gamle sydøstfynske bygge-

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

skik og om den rene og ædle stil, der bl. a. præger de hjem, som de rige og mægtige Hesselager-Friiser rejste sig i disse egne, da Johan Friis 1538 grundlagde Hesselager, og Niels Friis 1593 fuldendte Ørbæklunde.

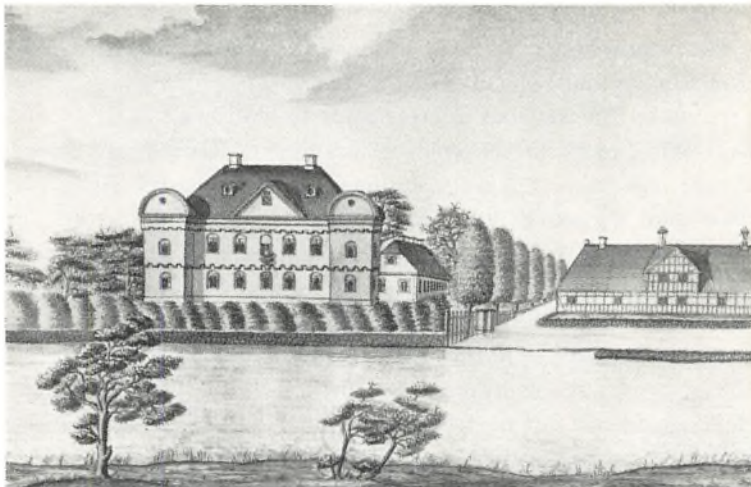
I tiden mellem disse to årstal er det nuværende Nakkebølle blevet til, grundlagt 1559 af Jacob Brockenhuus, fortsat under hans fangenskab i Sverige af hans hustru, Susanne Bølle, og måske først fuldført af Sønnen Eiler, der i 1574 ægtede Berthe Friis fra Ørbæklunde.

Der er ingen tvivl om, at Nakkebølle både i sit anlæg, sin opbygning og sin indre udsmykning selv er præget af og atter har påvirket omegnens gårde; og den hører til den lille gruppe særprægede herreborge, hvoraf Borreby er den eneste, som ikke ligger i Sydøstfyn; men dennes bygherre havde sit hjem i denne egn, hvor han opførte Hesselager med Morten Bussert og Jacob Binck som bygmestre.

Det var en brydningens og nyskabelsens tid, og trindt om i landet rejstes prægtige borge, hvoraf mange opførtes af mænd, der ved slægtskabsbånd var knyttede til Nakkebølles ejere. Jacob Brockenhuus' fader, Mikkil Brockenhuus til Damsbo og Bramstrup synes før 1538 at have opført en ny hovedbygning på sidstnævnte gård; Jacobs broder, Frands, opførte i 1554 det stolte Egeskov på sin hustru, Anne Tinquus' gård, og sønnen hentede, som sagt, sin brud i den slægt, hvis navn er uløseligt knyttet til fire af de stateligste endnu bevarede bygværker i landet, Hesselager, Ørbæklunde, Borreby og Berritsgaard. — Berthe Friis' ene søster var gift med Oluf Daa, der opførte hovedbygningen på Fraugdegaard ca. 1588 og på Ravnstrup 1595, mens en anden af hendes svogre byggede det senere nedrevne Stenalt. Susanne Bølles søster var gift med Lage Urne til Rygaard, og hendes slægting var den pragtelskende Birgitte Bølle, der opførte Oreby. Hvorhen Jacob og Eiler Brockenhuus vendte sig i den nære omegn, blandt deres nærmeste eller inden for den slægt, som Eiler senere blev besvogret med, og som de sikkert længe forud omgikkes fortroligt, mødte deres blik enten fuldfærdige herreborge, eller også blev de vidne til drøftelser og planer om de nye hjem, der skulle rejses til gårdens pryd, slægtens ære og ejernes bekvemmelighed. Intet under, at de fattede beslutning om at rejse en ny og prægtig bygning i stedet for den, der var blevet ødelagt i Grevens Fejde og vel endnu ikke var genopført.

Den af Svendborgs borgere i juli 1534 erobrede bygning lå imidlertid ikke på den nuværende bygnings plads, men noget længere mod nord, og i endnu tidligere dage har gården ligget et tredie sted, hvoraf fremgår, at Nakkebølle er en af vore allerældste herregårde og tillige et typisk eksempel på, hvorledes disses beliggenhed er blevet tilpasset efter de vekslende tiders krav, som tilmed i sjælden grad afspejler sig i dette tilfælde, da man på Nakkebølle har tre interessante voldstedstyper repræsenterede.

Først lå Nakkebølle helt ude ved kysten, på et højt, bankøformet voldsted af den type, som skriver sig fra det 13. århundrede eller endog fra tidligere tid. Måske kan man fra denne periode søge opmindelsen til gårdens navn, der betyder bol eller bolig på en nakke eller landtunge, og ikke, som man let fristes til at tro, har nogen betydning til slægten Bølle, der allerede ejede stedet ved dets første fore-

Nakkebølle efter Frederik V's Atlas 1754 (Nationalmuseet).

komst i historien. Det ældste voldsted ligger i skoven Enemærket og var tidligere helt omgivet af Nakkebølle Fjords vand. Herregårdsholmen, som den kaldes, er omgivet af en smal grav; den er temmelig høj, men så lille af omfang, at der næppe har været plads til mere end et enkelt hus. En bagerovn og en del mursten og grundsten er her fremdragne. Senere, sandsynligvis i det 14. århundrede, er gården flyttet lidt længere ind i landet til det lave, bankeformede voldsted med grav og ydervold, der ligger hinsides haven i den såkaldte Hønsemose og tilhører en type, som benyttedes i tiden, før dronning Margrethe 1396 forbød herremændene at befæste deres gårde. Voldstedet var tidligere bevokset med skov, og ved dennes rydning midt i forrige århundrede fandt man grunden til en firkantet bygning midt på den lille, af smalle grave omgivne plads.

I gamle dage skar fjorden sig betydelig længere ind i landet, end den gør nu; men, da Hønsemosen er over 3 m hævet over havfladen, kan man ikke antage, at den gamle borggrav har været fyldt af havvand. Rimeligvis har der været en dæmning omtrent der, hvor nu vandmøllen ligger, i den dobbelte hensigt at skaffe vand i gravene og forhindre sørøvere i at sejle helt op til borgen. — Hvem der har byg-

get og boet på det ældste Nakkebølle, og hvilken rolle det har spillet i hine fjerne tider, unddrager sig ganske vor viden, men man kan formode, at borgen har været en forpost mod sørøvere, hvis hærgninger måske gav stødet til, at den blev lagt lidt længere ind i landet.

Her på det andet Nakkebølle har den slægt haft sit hjem, som efter sit våbens fire bølgelinier antog navnet *Bølle*; men hvordan *Mads Andersen*, der som den første i året 1463 skrev sig til Nakkebølle, er kommen i besiddelse af denne, vides ikke. Han nævnes 1426 i Skåne, ejede 1438 Grønderup i Brahetrolleborg sogn og giftede sig med en fynsk adelsjomfru, Susanne Eilersdatter Rantzau. Hans søn, Erik Madsen, har vel nok ejet Nakkebølle, men han var ellers knyttet til Lolland, hvor han boede, og hvor hans hustru, Anne Blaa, ejede Oreby. Deres søn Eiler Eriksen Bølle skrev sig 1505 til Nakkebølle; han var rigsråd og var godt anskrevet hos dronning Christine, hvis lensmand han var på Tranekær, og blandt hvis jomfruer han hentede sin brud, Anne Bild til Hellerup, der i 1504 modtog dronningens besøg på Nakkebølle. Eiler Bølle døde på Nakkebølle nytårsdag 1534 og ligger med sin hustru begravet i sognekirken Åstrup, hvor der findes smukke ligsten over dem og gårdens to næste ejerpar. Af Eiler Bølles to døtre arvede Karen Hellerup og ægtede første gang Markvard Tidemand til Søbo og anden gang Lage Urne til Rygaard, medens Susanne fik Nakkebølle og også var to gange gift. Den første mand var hr. *Claus Eriksen Ravensberg* til Kindholm i Horns herred, der i 1523 var høvedsmand på Kalundborg Slot, som han overgav til kong Frederik I, og hvorved han erhvervede øgenavnet Claus Slippe-slot. Han blev den 16. juli 1534 fanget på Nakkebølle af de Svendborg borgere og måtte love Christiern II troskab. Han døde 1541 på sin gård Erholm, hvorfra liget førtes til Åstrup.

Enken giftede sig 1547 med *Jacob Brockenhuus* til Damsbo, der var født 1521 som søn af Mikkil Brockenhuus og Karen Hansdatter Lykke og tilhørte en slægt, der fra sit beskedne hjem på Vollerslev, en mil syd for Odense, netop på denne tid var i færd med at svinge sig op til ledende stillinger og til rigdom og anseelse, og som bredte sig over det ganske Fyn, hvor slægten i løbet af et århundrede ejede ikke mindre end 19 herregårde. Jacob Brockenhuus havde en række store forleninger, bl. a. var han stiftslensmand på Sjælland og senere

SVENDBORG AMT

i Børglum stift; desuden deltog han i forskellige diplomatiske sendelser. Han nægtede ligesom broderen Frands at modtage ridderlaget ved kroningen 1559, men denne optræden kan ikke have berøvet dem kongens gunst, for i den få år efter begyndende krig fik de begge ledende stillinger, Frands blev endog rigsmarsk, og Jacob var admiral for den flåde, der leverede det første søslag første pinsedag 1563 ved Bornholm, hvor han måtte overgive sig for derefter at tilbringe 7 år i svensk fangenskab, kun afbrudt i 1566 af en sendelse til Danmark, hvor han skulle forhandle om fangeudveksling. Han traf kongen på Fyn og opholdt sig en måned i landet, så man kan gå ud fra, at han har besøgt sine fynske gårde og tilset byggeriet på Nakkebølle, om hvilket han selv i en nu forsvunden indskrift på gården meddelte:

Da jeg i Sverrig fangen vaar,
Da bygte min Hustru denne Gaard

medens der i fronton'en over indgangsportalen på en af to genier holdt indskriftrulle står:

Anno dni. 1559 lod erlig och welbørdige
Mand Jacob Brochenhus opbøge thette Hws.

Attika'en derunder, der inddeles af fire karyatidehermer, prydes af Brockenhuusernes og Bøllernes våben omgivet af bladværk og genier, hvoraf én holder en rulle med indskriften: Anno dni. 1559. Man kan altså gå ud fra, at i 1559 tog Jacob Brockenhuus fat på arbejdet, og den første gerning var at vælge en sikker og god beliggenhed for det nye anlæg.

En lille sø eller måske rettere mølledam danner mod vest og syd et naturligt værn for en lille pynt, der i nord og øst blev begrænset af en kunstig grav. På den således frembragte holm lå tidligere avlsgården, indtil denne efter en brand i 1906 genopførtes med gode og moderne bygninger sydøst for den gamle plads, hinsides vandmøllen. Den nuværende avlsgård er opført af Martin Møller, efter den i begyndelsen af 1930'erne atter nedbrændte.

Helt henne i den vestlige del af holmen indgravedes det nye voldsted, der er firkantet efter datidens skik, men det viser ved sine af-

Portalens attika og fronton med årstallet 1559.

rundede hjørner endnu påvirkning fra ældre tiders befæstningsanlæg. Den indre ringgrav omgiver endnu voldstedet, hvorfra en træbro fører mod nord over til haven, medens tilkørselen sker ad en dæmning i det sydvestre hjørne, hvor der endnu 1886 var en på kampestenspiller hvilende bro. I den sydlige ende af voldstedet er hovedhuset opført; sydmuren og de to ved dens ender stående firkantede »runddele« hæver sig umiddelbart op af graven på en sokkel, der består af tre rækker tilhugne kampesten; på hver af runddelene er der yderligere en hjørneste. Murværket består af røde munkesten i renæssanceskifte. Hele bygningen har utvivlsomt oprindelig stået med stenenes naturlige farve, men i lange tider, måske i århundreder, var den overkalket, den sydlige facade og runddelene blev ved en stor restaurering i 1870'erne befriede for kalklaget.

Rundt om hele huset løber der to buefriser; buerne på den under-

SVENDBORG AMT

ste hviler på små, profilerede sandsten, medens den øverste frise bæres af profilerede kampestens udliggere. Gesimserne under tagskægget er ikke oprindelige, da huset har været højere. Ligesom de andre borge af denne type har også Nakkebølle øverst oppe haft et halvstokværk med vægtergang, hvorom en mindelse er bevaret i skoldehullerne, der endnu findes hele vejen rundt, også i tårnene, medens skydeskårene, der har været anbragte i det nu nedbrudte øverste stykke af muren, er forsvundne.

Taget har sikkert også været højere og stejlere, hvad man kan slutte af overflødige taphuller i tagværket; sandsynligvis er i begyndelsen af det 18. århundrede bygningen gjort lavere og taget helt forandret, således at det nuværende valmtag har afløst de høje gavle, som man kender dem fra de andre herreborge, og som efter vendinger i en synsforretning fra 1679 sikkert også har prydet Nakkebølles hovedhus og givet dette det kunstneriske og festlige præg, som bl. a. udmærker Hesselager. Runddelene har naturligvis også haft svungne renæssancegavle, der i det 18. århundrede erstattedes med de for resten meget smukke og enkle halvrunde gavle, der atter i 1870'erne ved den af baron *Adam Christopher Holsten Carisius* ved arkitekt Haugsted foretagne ombygning afløstes af de nuværende i renæssancestil opførte gavle med deres bånd og afdækninger af cement. Ved denne lejlighed nedtoges også en trekantet kvistgavl midt på sydfacaden, der også stammede fra det 18. århundrede, ligesom den endnu bevarede gavl på trappetårnet i nordsiden. Over alle vinduerne i 1. og 2. stokværk er der rundbuede indfatninger, og de sydlige kældervinduer fik også sådanne buer i 1870'erne. Over runddelenes vinduer er som yderligere prydelser tilføjet en profileret bue.

Nordsiden af huset har, trods alle ligheder i type og bygningsmåde, et ganske andet præg end sydsiden, der ved sin stolte rejsning og festlige karakter og ved at hæve sig lige op af vandet virker mere imponerende end borggården med sine hvide mure, de to lave længer i øst og vest og sin betydelig mere stilfærdige fremtoning.

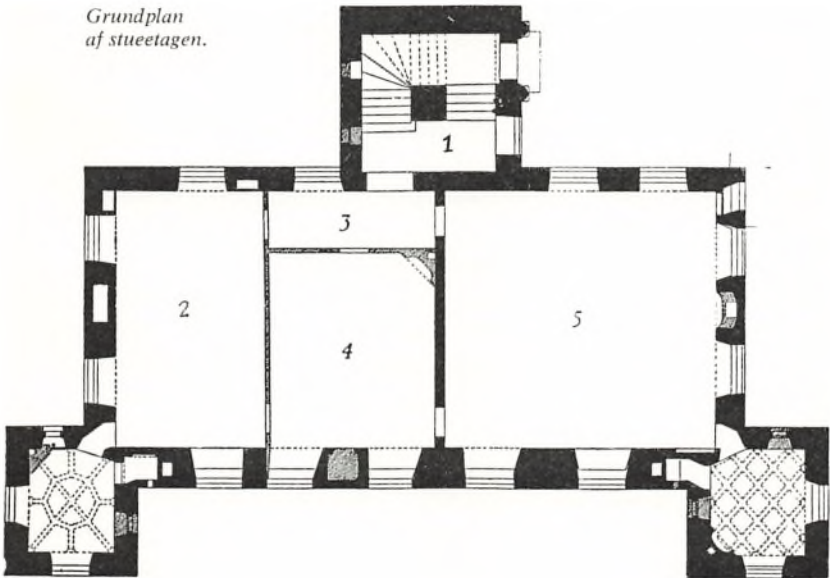
Ganske vist har nordsiden også et tårn; men skønt det er en del større end de to runddele, er det egentlig knap så fremtrædende og virker snarere som en fløj, der springer frem i gården, hvilket indtryk også forstærkes ved tagets konstruktion. På tårnets østside er husets

eneste indgang gennem den meget smukke sandstensportal, hvis allerede omtalte overdel bæres af to korintiske pilastre på meget høje postamenter. Den svære jernbeslagne egetræsdør er den oprindelige, og den lukkes endnu hver aften med en svær egetræs bom, der kan skydes ind i muren. Tårnet er et trappetårn, og da det er stort og firkantet ligesom de tilsvarende på Egeskov, Hesselager og Borreby, er kampestens trappen ingen egentlig vindeltrappe som i de runde tårne på Ørbæklunde og Rygaard. Trappens løb er som sædvanlig fra venstre mod højre.

Lige for indgangsdøren er nedgangen til kælderen, hvor man passerer en brønd, der har klart og godt vand. Kælderen er to sideløbende tøndehvælvinger, og i det sydøstlige tårn siges fængslet at have været. Midt for sydmuren gik der tidligere en indvendig vindeltrappe op igennem hele huset.

I stueetagen er kun den østlige tværskillemur oprindelig. I 1679 nævnes bl. a. den med stenfliser belagte Fruerstue, som vist var den østligste, Sommerstuen, Fruerkammeret og gangen ved Fruerstuen,

*Grundplan
af stueetagen.*

som til dels falder sammen med den nuværende gang. Den store spise-stue er et pragtfuldt rum med stukloft i rig rokokostil og helt betrukket med flamske gobeliner fra omkring 1700. Motiverne er landskaber med muntre jagtscener og en enkelt borg. I det tilstødende tårnværelse er loftet en meget smuk nethvælving med joniske kragsten ; det andet tårnværelse har stjernehvælving og en kamin med rokoko-dekoration.

Som sædvanlig rummede 2. stokværk fra først af kun én stor ridersal, der opvarmedes af de to endnu bevarede meget smukke og rigt dekorerede sandstens kaminer for salens ender, der bærer henholdsvis våbnene Brockenhuus og Bølle samt Friis og Brockenhuus. Placeringen af de to sidstnævnte våben er højst ejendommelig, da mandens våben, som ellers altid anbringes til venstre for beskueren, her står til højre. Denne afvigelse må have været en særegenhed for dette ægtepar, for på en dørfylding, der nu findes på Gisselfeld, ses de samme våben i samme anordning og med angivelse af, at det er ægteparrets datters fædre og mødrene våben, og året 1609. En tilsvarende fylding sammesteds bærer hendes mands fædre og mødrene våben, Bille og Rønnow, og der er mulighed for, at disse to fyldinger oprindeligt har siddet på Nakkebølle.

På enkelte steder i 2. stokværk ses endnu rester af ret grove dekorative kalkmalerier i sort, rødt og gult. Bjælkeloftet må være omlagt, da knægtene ikke er de oprindelige. I tårnværelserne, der har bjælkeloft, og hvor i det sydvestlige de oprindelige konsolformede knægte er bevarede, er vinduernes indfatninger og poster af sandsten, der er udhugget på en måde, der ganske svarer til kaminerne og den store portal, så man kan formode, at disse udsmykninger ikke er ældre end 1574, det år, da Eiler Brockenhuus ægtede Berthe Friis. På den anden side må de være ældre end 1584, da han ægtede sin anden hustru, Anne Bille, hvis våben ellers ville være anbragt et eller andet sted på gården. Tårnværelserne i begge stokværk har åbne kaminer og indgang til priveter, der går ret dybt inde i ydermuren. Adgangen til priveterne, der er indrettet som brusebad, fremtræder som en hvælving. Over den ene hænger en udskåret træplade med Brockenhuus' og Bølles våbner. De tidligere ornamenterede døre minder stærkt om to døre, der flyttedes til Holstenshuus, hvor de brændte 1908. Ved samme lejlighed brændte også to andre prægtige Nakkebølle døre, den ene med

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

rigt udskårne bibelske motiver, den anden med vinrankebelagte pilastrer og Niels Krabbes og Mette Rosenkrantz' navne og våben. På Frederiksborg findes et skab med våbnene Brockenhuus og Bølle, som uden tvivl også stammer fra Nakkebølle, og på Odense kloster opbevares et prægtigt broderet tæppe med våbnene Friis-Brockenhuus-Bille og årstallet 1589.

Allerede i 1679 var Nakkebølles riddersal delt i to rum, der begge havde stengulv, og kaminen i værelset ovenfor trappen stammer fra før dette tidspunkt. Nu er der opsat flere skillerum, og den gamle sal er delt i adskillige værelser. Øverst oppe i trappetårnet var der i 1679 et »badestuekammer«. Af de to lave enetages længer i øst og vest har førstnævnte i sin midterste del krydshvælvede kældere, så denne del er sandsynligvis opført samtidig med det store hus; men først i nyere tid er bygningen forlænget mod syd, så der er den i nutiden aldeles uundværlige direkte forbindelse mellem beboelseshuset

og køkkenfløjen. Måske har de to huse tidligere været forbundne med en mur.

I det østlige hus var der i 1679 borgestue og køkken, og i det ligeledes frit liggende vestlige, der senere er nedrevet og erstattet med en bindingsværksbygning, var der skrivestue, sengekammer, spisekammer, mælkekammer og bryggers. Nu er der inspektørbolig. I tidligere tid lukkedes borggården mod nord af en mur.

Hovedhuset på Nakkebølle står i hovedtrækkene den dag i dag således, som det præsenterede sig for Jacob Brockenhuus, da han efter fangenskabets lange år vendte tilbage til sin gård. Men hans hustru, der trofast havde fortsat det af ham påbegyndte bygningsværk, måtte han søge i begravelsen i Åstrup kirke, hvor hun et årstid forinden var blevet nedsat, og hvortil også han selv blev ført, efter at han den 17. oktober 1577 havde lukket sine øjne på Damsbo, hvor han havde taget bopæl.

Tre år før, den 1. august 1574, stod der i Odense et stort dobbeltbryllup, Niels Friis til Ørbæklunde ægtede Vibeke Gyldenstjerne, og Niels Friis' søster, Berthe, ægtede Jacob Brockenhuus' søn, Eiler, som den 8. august fejrede en velkomstfest på Nakkebølle. Da hans broder, Mikkell, var død i 1578, stod Eiler Brockenhuus som sine forældres eneste arving, og få år efter arvede han Hellerup efter sin moster, Karen Bølle.

Kun i 8 år sad fru Berthe som frue på Nakkebølle, så blev hendes lig ført til den gamle sognekirke ved landevejen til Fåborg; men allerede den 9. august 1584 viedes Eiler Brockenhuus »på salen« på Nakkebølle til Anne Bille, datter af Jens Bille og Karen Rønnow til Hvidkilde. Hendes broder har tilføjet nogle gode ønsker på det sted, hvor Eiler Brockenhuus har indført denne begivenhed blandt sine kalenderantegnelser. Disse gode ønsker formåede desværre ikke at holde de ulykker borte, som i så rigt mål ramte ægteparret ved, at fru Anne i 14 år fødte 17 gange uden at beholde et eneste barn i live. Det lå meget nær for datidens tankegang, at denne hjemsøgelse skyldtes trolddomskunster, og det lykkedes også at få en gammel kone fra Fåborg til at bekende, at hun, sammen med tre andre kvinder og den tidligere på Nakkebølle boende jomfru Christence Kruckow, havde forgjort fru Anne bl. a. ved før hendes bryllup at måle brudesengen

*Kamin med
Friis og
Brockenhuus'
våbner i
soveværelse
(fot.
Niels Elswing).*

og ved under vielsen at slå knude på målebåndet. Det blev også be-
rettet, at jomfru Christence i 40 uger under sin højre arm havde båret
en voksdukke, som de fik præsten til at døbe med navnet Anne, hvor-
efter den blev nedgravet i kirken under fru Annes stol. Mindst to
kvinder blev brændte som hekse på grund af denne sag. Christence
Kruckow slap fri denne gang, men blev 1621 i Jylland henrettet for
en lignende forseelse.

Man må undres over, at Eiler Brockenhuus, trods sit slægtskab og
svogerskab med rigets højeste adel, i modsætning til sine standsfæller
ikke har modtaget en eneste forlening og overhovedet ikke vides at
have beklædt noget offentligt hverv. Når han med sin gode økono-
miske og sociale stilling og de bedst mulige familieforbindelser aldrig
er indtrådt i statstjeneste, kan dette sikkert kun skyldes hans egne
ønsker og tilbøjeligheder. Man får det indtryk, at han har været et

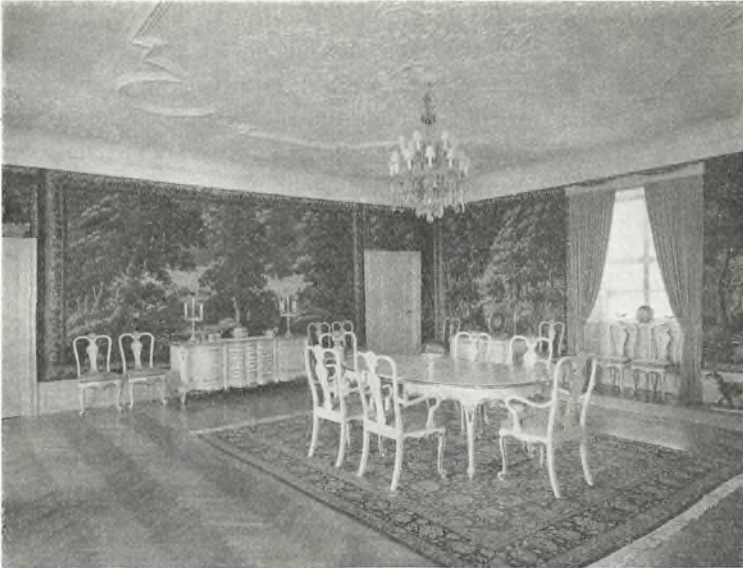
udpræget hjemmemenneske, og at han har haft forkærlighed for stilfærdige sysler, viser de omfattende kalenderantegnelser om begivenheder inden for det 16. århundredes adel, som han har udarbejdet, og som er til uvurderlig nytte for nutidens adelshistorikere.

Til minde om sin moster, Karen Bølle, skænkede Eiler Brockenhuus Sankt Knuds kirke i Odense en prædikestol, der blev lavet på Nakkebølle, hvoraf man kan tillade sig den slutning, at der på stedet har boet en dygtig billedsnider, som til sit herskab har lavet alle de tidligere omtalte skønne træskærerarbejder. I særlig grad betænkte Eiler Brockenhuus Åstrup kirke, skønt han ikke havde patronatsret til den. Han gav den bl. a. ny altertavle og prædikestol og opførte den sydlige korsfløj som ligkapel for familien. Hjemme på gården opførte han 1584 ved møllen, »førend man kommer til staldgårdens port«, en nu forsvundet toetages portbygning med en lang versificeret indskrift og en sal øverst oppe, hvor biskoppen den 13. oktober 1594 i den unge Christian IV's overværelse viede hans datter af 1. ægteskab, Susanne, og hendes stiftmoders broder, *Marqvard Bille* til Hvidkilde, der ved sin svigerfaders død 1602 fik part i Nakkebølle, hvor fru Anne Bille boede til sin død 1640.

Fru Susanne og Marqvard Bille havde en søn, Eiler, der arvede Nakkebølle, og en datter, Karen, Falk Gjøes hustru, der arvede Hvidkilde og efter broderens død 1649 tillige Nakkebølle, som hun 1654 solgte til *Niels Krabbe* til Skellinge.

Skønt de sidste ejere havde bortsolgt en del af bøndergodset, havde Nakkebølle dog endnu et betydeligt jordtilliggende, bl. a. 34 gårde og bol i Åstrup, 4 halve gårde i Vester Åby, 5 gårde i Pejrup, 1 gård på Svelmø og Bjørnemosesgaard i Diernæs sogn med skov til 30 svins olden.

Niels Krabbe, der var generalkrigskommissær og ejede Damsbo og Nielstrup, døde 1663, og Nakkebølle ejedes en tid af hans 3. hustru, Mette Rosenkrantz, men arvedes derefter af hans døtre Lisbeth, der var gift med etatsråd *Herluf Trolle* til Snedinge, og Mette Sophie, der var gift med landkommissær i Fyn, etatsråd *Johan Monrad*, der overdrog sine fynske godser, Rødkilde og det halve Nakkebølle til svigerindens søn, etatsråd *Børge Trolle*, som blev eneejer af gården og 1701 tog bolig der, hvor han foretog store istandsættelser og forandringer,

Spisestue med gobeliner fra det 17. århundrede (fot. Niels Elswing).

rimeligvis bl. a. de allerede nævnte med hensyn til taget og vægterloftet. Han ejede også Lykkesholm og Lungholm og var skoleherre på Herlufsholm, hvilken stilling dog blev ham fradømt. 1729 blev alle hans ejendomme overtagne til konkursbehandling, og ved auktion blev 1732 Nakkebølle og Rødkilde tilslåede *Johan Lehn* til Hvidkilde, der dog allerede 1740 afhændede Nakkebølle gård og gods, 250 tdr. htk., til oberstløjtnant *Johan Frederik Cicignon*, der tilhørte en officersfamilie af fransk adel, og i hvis ejertid der spores en kendelig fremgang i bøndernes forhold. Midt for hovedbygningen lod han i 2. stokværk opsætte en nu på Langesø opbevaret smedejerns altan med sit våben og årstallet 1741. Han døde 1764 og hviler med sine to hustruer, Erika Christine baronesse Holck og Sophie Amalie Sehested i store stensarkofager i Åstrup kirkes tårnhvælving. Efter hans enkes død 1793 tilfaldt gården datteren, Cathrine Elisabeth Cicignon, hvis mand, Frederik Christian Skeel til Birkelse, oprettede stamhuset Mullerup og det Skeelske fideikommis. Han døde 1798, hun 1815, og samme år solgtes Nakkebølle med Ulbølle sogns konge- og kirketiende

ved offentlig auktion til proprietær Wamberg på Løjtved, der nedhuggede den største del af skovene, navnlig Galteløkkerne, uden dog at kunne tilfredsstille sine kreditorer, så gården måtte atter i 1821 stilles til auktion, hvorved den blev tilslået Gerhard Andreas van Deurs, der fuldførte den af forrige ejer påbegyndte udskiftning, der er gennemført med større grundighed end de fleste andre steder.

Men heller ikke van Deurs kunne klare sine forpligtelser, og ved ny auktion 1828 tilsløges gård og gods, ca. 54 og 228 tdr. htk. og Ulbølle kirke, for 78.500 rdl. sølv, admiral, baron *Hans Holsten*, der indlemmede det i det nærliggende *Baroni Holstenshuus*, hvorefter den siden Brockenhuus'ernes tid så stærkt omtumlede gård forblev i hans efterkommeres besiddelse i næsten 100 år.

De forandrede forhold og de opadgående tider har bevirket fremgang på alle områder. I 1870'erne istandsattes hovedbygningen, der stedse har været beboet af forpagterne, blandt hvilke fra 1841 - 1902 har været tre slægtled af den kendte landmandsslægt Mackeprang og derefter to slægtled af familien Schäffer. I årene 1866 - 70 blev med store bekostninger indvundet et engareal på 110 tdr. ld. ved, at en stor del af Nakkebølle Fjord inddæmmedes.

Skoven Galteløkkerne blev i 1866 mageskiftet med Brahetrolleborg mod 200 tdr. ld. af Gærupskov, der støder umiddelbart op til Holstenshuus skovene, og den mindre dyrehave ved Nakkebølle blev opgivet, og dyrene ført til den nyanlagte dyrehave ved Holstenshuus. Svelmø er solgt i nyere tid, og Ulbølle kirke er overgået til selveje.

Ved afløsningen af baroniet Holstenshuus afleveredes der 292 tdr. ld. af Nakkebøllens jord til staten, og den tilbageværende del af hovedgården ca. 280 tdr. ld. ager, ca. 140 tdr. ld. eng og lidt skov solgtes 1923 til den hidtidige forpagter *Michael Møller*, medens ejerne af Holstenshuus beholdt skovene.

Af skoven Nakkebølle Enemærke frasolgtes i 1906 ca. 18 tdr. ld. af den langs stranden liggende sydøstlige del til indrettelse af et sanatorium for tuberkuløse, nu alderdomshjem. Af det resterende areal er ca. 30 tdr. ld. mosebund, til dels bevokset med ask og birk. Hårdbunden er god skovjord med unge og mellemaldrende bevoksninger, mest af eg og nåletræ af god beskaffenhed. Bøgebjerg i Vester Åby sogn er ca. 68 tdr. ld. god skov, hvoraf over halvdelen er god egeskov.

Nakkebole, set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Gæsteværelse (fot. Niels Elswing).

I 1940 solgte godsejer Møller Nakkebølle til den tidligere ejer af Kørup, godsejer Peder C. Olsen, der 1950 solgte Nakkebølle til Statens Jordlovsudvalg, der udstykkede 145 tdr. ld. Hovedparcellen købtes af C. J. Rasmussen, der 1952 videregav den til møbelhandler Svend V. Hansen. 1955 købte direktør *Constantin Preben Philipsen* Nakkebølle med ca. 300 tdr. ld.

Ved tidligere istandsættelsesarbejder i hovedbygningen fandtes i den vestlige ydermur i underste etage en stor åben kamin med runding foroven, hvorefter skillerummet mellem de to derværende stuer blev nedtaget, så der nu her kun er én stor stue. At rummet også tidligere har været én stue kunne ses af, at kaminen strakte sig ind på begge sider af skillerummet, og af, at loftsbjælkerne under gipsningen i begge stuer var ensartet malede.

Siden 1955 har hovedbygningen under den nuværende ejers personlige ledelse gennemgået en grundig restaurering og modernisering. En jagthytte er indrettet i gården på Fiskeholmen og der er fårehold i parken. I forældede avlsbygninger inden for den gamle ydervold er

SVENDBORG AMT

der i dag hønseri med en kapacitet på ca. 5.000 høns og 10.000 kyllinger. Hertil er knyttet eget rugeri og fasaneri. Bestanden består af ca. 70 malkekøer og et tilsvarende antal ungkreaturer samt ca. 400 svin. Driften er fuld mekaniseret.

Nakkebølle er en fortrinlig gård, hvis minderige hovedbygning midt i det smilende og frodige fynske landskab fortæller om de henfarne tider og slægter, men mest dog om den fynske gren af Brockenhuus'ernes ældgamle æt.

H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

EJERE

1463 Mads Andersen Bølle
1534 Claus Eriksen Ravensberg
1547 Jacob Brockenhuus

1602 Marqvard Bille
1654 Niels Krabbe
1683 Johan Monrad (en part)
1701 Børge Trolle (en part)
1683 Herluf Trolle (en part)
1706 Børge Trolle (eneejer)

1732 Johan Lehn
1740 J. Fr. Cicignon
1815 - 28 Forskellige ejere
1828 Hans Holsten
1849 A. Ch. Holsten Carisius

1906 A. Ch. Berner Schilden Holsten

1923 M. Møller

1940 - 55 Forskellige ejere
1955 C. P. Philipsen

BYGNINGER

1200'erne Voldsted i skoven
Enemærket, kaldt
Herregårdsholmen
1300'erne Voldsted med enkelthus i
Hønsemose

1534 Borgen ødelagt
1559 To (tre?)-fløjet hovedbygning
opført på nyanlagt voldsted

ca. 1710 Hovedfløjen gjort lavere og
gavlene ombygget

1870'erne Hovedbygningen ombygget
ved H. A. W. Haugsted
1906 Avlsgården genopført efter
brand
1930'erne Avlsgården genopført efter
brand

Hovedbygningen restaureret og
moderniseret ved ejeren

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. F. Jerk).

Rødkilde

Ulbølle sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Rødkilde er en af landets ældste gårde, og sit navn skylder den de jernholdige kilder i dens have og på dens marker. Allerede på Erik Menveds tid nævnes den, og da ejes den af *Tyge Lauridsen*, en mand af den gamle slesvigske adelsslægt *Abildgaard*. Han var ridder og kongens kammersvend; i 1314 blev han anklaget for landsforræderi og dømt fra liv og gods. I den følgende tid høres intet om Rødkilde, og først i det følgende århundrede taler dokumenterne atter om gården, der da ejedes af den ældgamle og berømte Hvideslægt. *Hans Poulsen Hvide*, der levede ca. 1460, er den første af slægten, der er knyttet til gården. Hans brodersøn, Knud Ottosen Hvide, nævnes i 1510; han sluttede sig under Grevefejden til Christian III; han var gift med Kirsten Tidemand og døde i 1537. Sønnen, Jakob Hvide, opvartede en tid sammen med 3 andre hofsinder den fangne Chri-

Hovedbygningen set fra vest (ældre fot. Nationalmuseet).

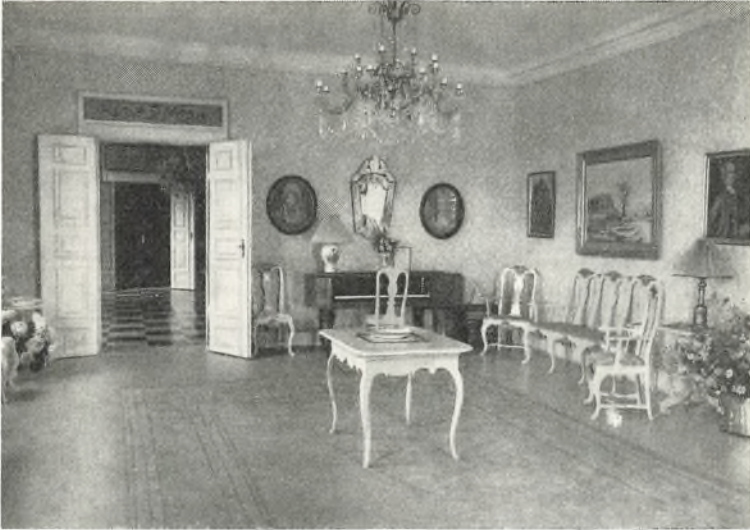
stiern II på Kalundborg Slot. Senere blev han som så mange fynske lavadelsmænd kgl. majestæts skibshøvedsmand, blev sendt ud til Island og jagede sørøvere langs den norske kyst. Hans deltagelse i Ditmarskertoget 1559 havde nær kostet ham livet, idet en kanonkugle borttog hans hat med hovedhud og hår. Året efter holdt han bryllup i Nyborg med Lene Gjøe, men allerede i 1563 døde han. Hans to søstre, Anne og Margrethe Hvide, havde part i gården. Anne Hvide var gift med Jesper Friis, hvem hun overlevede i mange år; hun døde 1577 på sin gård i Fruestræde i Svendborg. Den anden søster var gift med Claus Ulfeldt, der faldt i Syvårskrigen; om hendes og Claus Ulfeldts tilknytning til gården minder et par malmstøbte alterstager fra 1579 i Ulbølle kirke med Ulfeldternes og Hvidernes våben, og i kirkens skib hænger et lille epitafium med metalplade over fru Margrethe, hvem Gud »kallede paa Thaarbekgaard (Torpegaard) den 17. Juni Anno (15)95«, og Jakob Madsen fortæller i visitatsbogen, at han »begrov Fru Margrethe Hvide«. Alle disse ejere af Rødkilde blev begravet i Ulbølle kirke, hvor en række ligsten med

portrætfigurer og anevåben endnu minder om Hviderne på Rødkilde. Gårdens næste ejer er *Oluf Brockenhuus* til Sebberkloster, der arvede den gennem sin moder, Gese Tidemand; han blev født på slægtens gamle gård Vollerslev og deltog som Claus Ulfeldt i Syvårskrigen, hvor han blev såret ved Svarterå; det er muligt, at han inden sin død 1608 har solgt gården til *Breide Rantzau* til Rantzausholm, der ejede Rødkilde 1614. Dennes sønner, Cai og Frants Rantzau og sønnedatter, Sophie Caisdatter Rantzau, ejede den til 1635, men deres hovedbesiddelse var Rantzausholm. Cai Rantzaus enke, fru *Anne Lykke*, arvede gården i 1635, og fra hende kom den til hendes broder, den rige Frands Lykke, og dennes søn Kaj; sidstnævntes skæbne er velkendt; for fornærmelser mod dronningen blev han, der var flygtet fra landet, dømt fra ære, liv og gods. Dommen blev udført på hans billede på slotspladsen i København: det var påklædt, som han »her udi Byen selv sidst gik og stod«.

Kaj Lykkes økonomi havde i flere år været i uorden, og allerede i 1657 havde han pantsat Rødkilde til fru Anna Margrethe v. Götzen, enke efter Jørgen Schult til Finstrup. Da Kaj Lykke var dømt, fik hun 1663 for sin fordring på 7.604 rdl. udlagt Rødkilde, 36 tdr. htk. à 70 rdl. = 2.520 rdl., bygningerne takseredes til 80 rdl. Det var ikke fru Anna Margrethe v. Götzens hensigt at beholde gården, som hun da også nogle måneder efter skødede til sin svigersøn, amtmand Niels Banner, der lagde gården Leiholm (nu Pilegaard i Vester Åby sogn) under Rødkilde, men i 1667 måtte sælge Leiholm og Rødkilde til en af sine kreditorer, den hamburgske købmand Simon Fock. Leiholm havde da 26 tdr. htk. og Rødkilde stadig 36 tdr. htk. Bøndergodset bestod af 23 gårde i Ulbølle, 2 gårde i Diernæs Oure, 7 gårde og 6 huse i Strandhusene, 11 gårde og 7 huse i Vester Åby, 2 gårde i Peirup og 5 gårde i Vester Skerninge, en ørredstand i Åby Å og Lindevads mølle samt 9 gårde i Lunde sogn. Synsforretningen 1667 giver billedet af en vanrøgtet gård. Ovnen »stod i Frygt og Fare, ubrugelig«, køkkenskorstenen »revnet«, ladebygningerne forfaldne og inventaret meget tarveligt. Simon Fock gik i 1672 fallit, og gården udlagdes til Simon Motzfeld i København og generalfiskal Christen Pedersen for 23.794 rdl. Rødkilde med skov til 100 svins olden, 36 tdr. htk. à 45 rdl. takseredes til 1.620 rdl., gård og gods var ialt 426 tdr. htk. Gene-

ralfiskalen blev snart gårdens enejer, han tog sig ivrigt af gården, købte en del bøndergods og købte senere Ulbølle og Vester Skerninge kirker, men Christen Pedersen skulle snart føle vanskelighederne ved at være godsejer i de vanskelige år efter Karl Gustavkrigene, og han gav f. eks. Griffenfelds morfader pant i gården. Efter hans død ka-stede kreditorerne sig over godset, Leiholm tog kronen, og den blev udlagt til ryttergods, og Rødkilde splittedes mellem kreditorerne.

En af kreditorerne, Knud Krag, tog ophold på Rødkilde, men den, der atter samlede gården, er etatsråd *Johan Monrad*; ved sin selvbiografi har denne ellers ikke særlig betydelige mand sat sig et navn i den danske litteratur. Han var en fynsk bispesøn, der havde tilbragt sin ungdom i adelige kredse, og trods standsforskel lykkedes det ham at ægte den unge adelsdame Mette Sophie Krabbe, og med hende fik han halvdelen af Nakkebølle; han ejede også gård i Odense, hvor han i 1690 til sin opvartning havde 1 jomfru, 1 skriver, 3 piger, 2 lakajer og 1 kusk. I stalden stod »*tu Caros Heste*« og 4 rejse- eller arbejdsheste. 1693 købte han en part i Rødkilde hovedgård på 12 tdr. htk. og en part i gårdens bygning af nogle af kreditorerne, der i 1687 havde oprettet en købekontrakt med Knud Krag om samme gods, han var imidlertid gået fra købet. Senere købte Monrad 24 tdr. htk. af hovedgården, der tilhørte den latinske skole i København, og af Knud Krag købte han dennes part i gårdens bygning og 1½ td. htk. i Oure løkke. Monrad boede aldrig på gården, som han i en årrække bortforpagtede til Knud Krag for en årlig afgift, der varierede fra 200 - 250 rdl. 1706 solgte Monrad Rødkilde ved auktion, 42 tdr. htk. à 80 rdl., til sin kones søstersøn, Børge Trolle, der samtidig købte Monrads halvpart af Nakkebølle, og på denne gård havde Børge Trolle sin bolig. Det lykkedes ham hurtigt at bringe sin økonomi i en så håbløs uorden, at han i 1713, da han blev sat i krigsstyr for 26 rdl., måtte skrive til amtmanden, at han sidder i »stor Giæld och vitløftighed och udi disse vandskelige och besværlige tider icke eengang kand afclarere mine aarlige renter«. Som Herlufsholms skoleherre kunne han ikke aflægge regnskab og blev afskediget. Han drog siden udenlands og døde i Antwerpen 1739. Hans broder anmodede om at få boet ordnet og angav som grund til Børge Trolles »desertion«, at den var forårsaget »av den frygt hand haver hatt for Herlofsholms

Dagligstue med kig ind i havestuen ca. 1944 (fot. Th. Andresen).

Skole«. Rødkilde blev solgt ved auktion i 1732 til Johan Lehn til Hvidkilde, der allerede i 1736 afsluttede købekontrakt om gården med sin ridefoged, *Jens Lange*, men denne fik dog først i 1740 skøde på Rødkilde. Købesummen var 14.000 rdl., hovedgården havde 24 tdr. htk., men under hovedgården lå 18 tdr. htk. ufri jord. Bøndergodset var på 204 tdr. htk. Til gården hørte et hollænderi på 100 malkekøer. Den var i ynkelig forfatning og bønderne i »armelig stand«.

Jens Lange var en forpagtersøn fra Sorø Ladegaard og født 1707; han var en overordentlig driftig og energisk, men også hensynsløs og voldsom mand, og det er ikke med urette, når han og hans efterkommere af egnens folk kaldtes »de stridige Langer«. Han var ikke så lidt af en bondeplager, hvad hans årelange strid med Ulbølles hovbønder vidner om; han blev da også genstand for et overfald af en »Rødkilde Bonde og Tiener i Rødkilde Løkker«, hvad der kostede bonden arbejde i »næste Fæstning sin Livs Tid«. Hadede bønderne Lange, så nærrede han heller ikke blide følelser over for dem, men udtalte, at de var »opdragne i Dumhed og Egenraadighed af ligedannede Forældre«.

Han var den første på Fyn, der opgav trevangsbruget og indførte femvangsdriften, han samlede gårdens jorder og indhegnede dem med stengærder, samt udflyttede bøndergårdene. Hollænderiet forøgedes til 270 køer. Bøndergodset forøgedes ved køb, men alt dette var ikke nok for Langes energi; han anlagde et skibsværft og et udskibningssted, hvorfra han udførte sit korn til Norge på egne skibe; desuden anlagde han en stivelses- og pudderfabrik. Da drøftelsen af landbo-spørgsmål tog fat, ydede han sit bidrag med »Tanker om Landvæsenets bedste Indretning«. Han krævede stavnsbåndets løsning mod, at jorden blev givet fri; ind imellem fik han stunder til at tænke på, hvad hans stilling som godsejer krævede, han fik indrettet en stol og en muret begravelse i Ulbølle kirke.

Da han i 1790 skødede gården til sønnen, Johan Lange, lå der under hovedgården 63 tdr. htk. Alle gårdene i Ulbølle lå til gården, der var 26 gårde à 6 tdr. 4 skpr. htk., 3 gårde lå ved stranden og stod hver for 9 tdr. 4 skpr. htk., ialt 197 tdr. htk. Ulbølle by bestod efter udskiftningen kun af huse, der næsten alle tilhørte Rødkilde. I Ulbølle Marker og Strandhuse Gyde og ved skibspladsen lå 10 huse med 9 tdr. htk. I Vester Skerninge var der 8 gårde à 6 tdr. 6 skpr., tilsammen 54 tdr. htk., samt 17 huse og 2 hustofter. Justitsråd Johan Lange fortsatte med at forbedre gården, bøndergodset solgtes til fæsterne for 400 rdl. pr. td. htk. Avlsgårdene Margrethesminde og Ringsgaarden blev oprettet. Haven udvidedes, så den omfattede 30 tdr. ld., der blev anlagt kanaler og 3 små øer, og på den ene indrettedes Langernes familiegrav. Om haven fortæller Andr. Cederfeldt 1814 i sin »Dag- og Reise-Journal«, at den »er meget stor og tillige smuk og har en Mængde Kildevæld. I Haven er 3 Øer, som benævnes med St. Croix, St. Thomas og St. Jan«. Justitsråd Lange døde 1829, og Rødkilde overgik for 40.000 rdl. til sønnen *Erik Harding Lange*. Rødkilde havde 56, Margrethesminde 24 og Ringsgaarden 12 tdr. htk. Skovene var på 5 tdr. htk. Bøndergodset bestod af 3 bol og 71 huse med 37 tdr. htk. Gårdens areal med Margrethesminde var 520 tdr. ld., heraf 17 tdr. ld. eng. Besætningen bestod af 130 køer, 24 kvier, 20 får og 40 heste. Jorden var delt i 9 marker. 1. grønlandshavre, 2. brak, som mergesles, 3. raps, 4. hvede og rug, 5. byg, 6. kløver til slæt, 7. - 9. græs til hollænderiet. Godsejer Lange døde 1874, og sønnen, Chr.

Rødkildes fredede og restaurerede vandmølle (fot. Nationalmuseet).

Lange, arvede gården. Fra 1881 haves et overslag over påregnede indtægter og udgifter på Rødkilde. Indtægten af kornproduktionen anslås til 30.416 kr., af kvægproduktionen 18.600 kr.; ialt sættes indtægterne til 49.016 kr. Udgifterne til 24.967 kr., heraf skatter 2.673 kr. og lønninger 4.000 kr., det forventede overskud er altså 26.749 kr. 1891 solgtes gården til grev *Erik Engelke Schaffalitzky de Muckadell* til Arreskov, hvis søn, baron Ludvig Sophus Vilhelm Schaffalitzky de Muckadell, året efter overtog gården; i hans tid solgtes Ringsgaard. Baronen døde i 1923, og sønnen, baron *Johan Ludv. Schaffalitzky de Muckadell*, købte den i 1928 af sin moder for 500.000 kr. 1936 frasolgtes den 144 tdr. ld. store skov i Hundstrup sogn.

Da Schaffalitzky de Muckadell i 1955 solgte godset til grosserer Einer Petersen, Holte, gjorde *Statens Jordlovsudvalg* sin forkøbsret gældende og købte det. 90 tdr. ld. blev afgivet til udstykning, mens hovedparcellen samme år blev overdraget grosserer *Henry Nexøe-Larsen*, der underkastede hovedbygningen en gennemgribende restaurering, ligesom det smukke sandstensmonument på den Langeske fa-

SVENDBORG AMT

miliebegravelse i skoven blev istandsat. Jens Langes gamle stråttækte bindingsværksladegård var 1949 nedbrændt, og en moderne avlsgård opført ved professor Wagner Smitt; efter endnu en ildsvåde 1957 genrejstes den ved arkitekt Folke Olsen. Godsejer *Ejner Rasmussen*, forpagter af Gyldenholm ved Slagelse, købte i 1959 Rødkilde, hvis tilliggende, efter at Lindevads mølle med 90 tdr. ld. blev erhvervet i 1963, nu er på ca. 450 tdr. ld., hvoraf ca. 400 tdr. er ager og frugtbar-gjort eng. Den daglige leder er godsejerens søn, P. A. K. Rasmussen.

Nordvest for gården ses voldstedet af det ældste Rødkilde, i det 18. århundrede stod der en bindingsværksgård, der var gammel og brøstfældig, da Jens Lange overtog gården, og i slutningen af århun-dredet ombyggede han den, der nu kom til at bestå af 3 sammenbyggede fløje af egebindingsværk; 1854 veg denne hovedbygning for den nuværende anselige senempirebygning af grundmur. Tæt ved ho vedbygningen ligger den gamle fredede vandmølle, hvis vandhjul er landets største overfaldshjul.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1314 Tyge Lauridsen Abildgaard

Ukendte ejere

1453 Hans Poulsen Hvide

1595 Oluf Brockenhuus

ca. 1608 Breide Rantzau

1635 Anne Lykke

1663 - 94 Forskellige ejere

1694 Johan Monrad

1706 - 36 Forskellige ejere

1736 Jens Lange

1829 E. H. Lange

1891 E. E. Schaffalitzky de
Muckadell

1928 J. L. Schaffalitzky de Muckadell

1955 Statens Jordlovsudvalg

1955 Henry Nexøe-Larsen

1959 E. Rasmussen

BYGNINGER

Voldsted med bindingsværks-
bygninger

Gården ombygget til trefløjet
anlæg i egebindingsværk

1854 Nuværende hovedbygning
opført

1949 Avlsgården nedbrændt og
genopført ved A. Wagner Smitt

1955 - 56 Hovedbygningen
restaureret

1957 Avlsgården nedbrændt og
genopført ved Folke Olsen

Hovedbygningen og nordre porthus (fot. Mathiesen).

Valdemars Slot

Bregninge sogn, Sunds herred, Svendborg amt

Hvis man en sommereftermiddag, hvor solen skinner over Tåsinges bakkede jorder, som de levende hegn deler op i gule og grønne tavl med mørke småskove ind imellem, står i Bregninge kirketårn og lader blikket glide mod øst ud mod Lunkebugtens blå flade — hvidprikket af sejl, når de store kapsejladser afholdes — så opdager man et stykke fra kysten et skifertag, der glimter i sollyset, så det skærer i øjnene. Det er taget af Valdemars Slot med de mange små karnapper, slottet, der blev bygget til Christian IV's søn grev Valdemar Christian, men hvis navn først og fremmest er knyttet til Niels Juels, admiralen fra Køge Bugt, der genopførte det, og hvis slægt stadig lever på stedet. Selv om bygningen og navnet først er fra Christian IV's tid, rækker slottets historie dog i virkeligheden meget længere tilbage i tiden, så

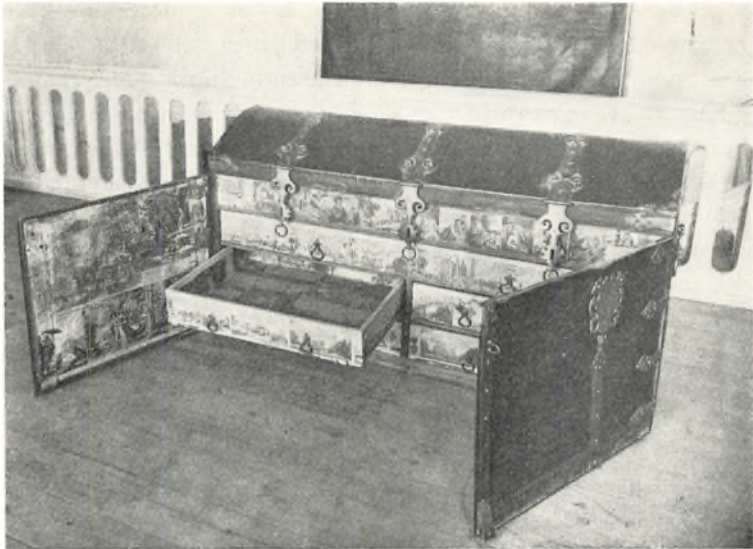
Hovedbygningen set fra parken (fot. Th. Andresen).

langt, at vi ikke er i stand til at øjne den første begyndelse. Et par kilometer inde i landet mod sydvest, midt i en af de store marker mellem Hestehaven og Pederskoven, ligger voldstedet af det middelalderlige *Kærstrup*. Nu er det kun sparsomme rester, der er tilbage, helt overgroet af buskads endda, men engang var det en vigtig borg, centrum i Odensebispens og senere kongens udstrakte besiddelser på Tåsinge. Valdemars Slot ses først i det rette perspektiv, når det opfattes som arvtager efter *Kærstrup*.

Kærstrup har været et efter middelalderlige forhold anseligt anlæg, hvor både selve borgen og ladegården var omgivet af volde og grave. Selv om der på den tid lå endnu to faste slotte på Tåsinge — Pils Slot i den nuværende Bregninge skov ved Pilekrogen nord for Troense samt Horse Slot i Horseskoven på nordvestkysten — har *Kærstrup* dog utvivlsomt været det betydeligste, og vi kan formode, at den Peder Nielsøn af Thosland, der i 1298 beseglede kong Erik Menveds lejdebrev til den norske kong Erik, har haft til huse der. Han nævnes atter

1311, og vi kan derfor have lov at gisne, at han er identisk med den hr. *Peder Nielsen Stryge*, om hvem vi med bestemthed ved, at han var Kærstrups ejer 1320. Hans datter ægtede en holstensk ridder Hartvig Krummedige, og på en eller anden måde endte borgen hos svigersønnens landsmænd *Henneke* og *Benedikt Ahlefeldt*, der 1387 solgte den til *dronning Margrethe*, den første i den lange række af berømte navne, som er knyttet til Kærstrup og Valdemars Slot. Den statskloge dame var også en from sjæl, kirken hengiven af et oprigtigt hjerte, og blandt det gods, hun betænkte den med, var Kærstrup, som således kom under *Odense bispestol*. Tåsinge var en af Odensebispernes vigtigste besiddelser, hvor de ofte opholdt sig, og særligt knytter øen sig i historien til Jens Andersen Beldenaks navn. Jens Andersen var en skomagersøn fra Brøndum i Viborg amt, men svang sig ved sin brutale pågåenhed og ubetvivlelige dygtighed op til de højeste stillinger. 1502 blev han Fyns biskop og var måske i den senere del af kong Hans' regering landets indflydelsesrigeste mand. Christiern II kunne han derimod ikke forliges med. Det meste af tiåret 1513 - 23 var han i unåde, i lange perioder sad han i hårdt fængsel. Kongen forlangte bl. a. at få Tåsinge tilbage som gammelt krongods, men Jens Andersen, der alle dage havde en hvas tunge, henviste ham til først at rejse krav på England. Kun ca. 1520 var bispen i nåde, og just da knyttedes hans navn til det Stockholmske Blodbad. Som Christiern II's fjende stod Jens Andersen sig i begyndelsen godt med Frederik I, men hans voldsomhed skaffede ham snart også denne konge som fjende. 1529 måtte han overlade Odense bispestol til Knud Gyldenstjerne, men forbeholdt sig Kærstrup, hvor han residerede i de følgende år, indtil skæbnen endnu engang ramte ham hårdt. I påsken 1504 havde nogle af hans mænd dræbt lensmanden på Næsbyhoved Otto Porsfeld, hvis familie påstod, at Jens Andersen selv stod bag drabet, og nu — i 1532 — lod en af Porsfelds slægtninge, holsteneren Christoffer Rantzau, ham bortføre til fængsel og mishandling i Holsten; til sidst blev han løsladt og døde 1537 i Lübeck.

Ved reformationen kom Kærstrup ligesom meget andet kirkegods under *kronen* og styredes af lensmænd, hvoriblandt kan nævnes rigsmarsk Frands Brockenhuus til Egeskov. Men i 1573 ændredes gårdens status atter, idet *Erik Ottesen Rosenkrantz* til Arreskov mageskiftede

Admiral Niels Juel's skibskiste (fot. Th. Andresen).

sig den til med samt alt gods, der lå til den, og kronens rettigheder i det jordegne bøndergods med ret til at tilforhandle sig ejendomsretten. Det er altså klart, at allerede Erik Rosenkrantz havde udtænkt den plan, som Niels Juel og hans efterkommere siden gennemførte: at gøre hele det skønne og frugtbare Tåsinge til ét stort gods, sandelig en fornøjelig tanke for en herremand. Til gengæld for disse udsigter gav han Valsøgaard med en del sjællandsk gods og 30.000 dlr. I forvejen ejede han vældige besiddelser i Norge og havde med sin hustru Helvig Hardenberg fået Arreskov, hvorunder hans liv og virke er nærmere omtalt. Hans vigtigste indsats, hans tid som lensmand på Bergenhus, falder, før han erhvervede Kærstrup, som han kun besad i to år, til døden tog ham 1575. Hans otteårige søn Jakob Rosenkrantz arvede ejendommen, men havde kun ringe tilknytning til den, optaget som han var i kongens tjeneste både som lensmand og i særlige hverv; allerede 1616 døde han og fulgtes seks år senere i graven af sin enke Pernille Gyldenstjerne. Samtidig solgte sønnen Erik Kærstrup til fru *Ellen Marsvin*, Christian IV's kloge og intrigante sviger-

moder. Det var hertil, hun indbød ham i 1629, idet hun førte ham sammen med Vibeke Kruse (»Imidlertid uy nu uaar pa samme gaard, da bleffue uy kendt med wybecke, sa at hun bleff med Baarn«, siger kongen selv), hvorved der ligesom skulle kastes et formildende skær over Kirsten Munks eventyr med den alt for galante Rhingreve. Kort efter overlod Ellen Marsvin ejendommen til sin datter, og fra hende gik den over til hendes søn med Christian IV, *Valdemar Christian*.

Denne søn, til hvem kongen byggede det nuværende *Valdemars Slot*, og efter hvem slottet har navn, er født 1622 på Frederiksborg, han fik allerede som otteårig titel af tysk rigsgreve og samtidig dansk titel af greve til Slesvig og Holsten. Han uddannedes derefter i seks år ved Sorø Akademi og tiltrådte 1637 en udenlandsrejse med ingen ringere end Hannibal Sehested som hofmester. Rejsen gik over Nederlandene og Frankrig til Italien og derfra hjem over Frankrig og England. Denne rejse, der skulle afslutte hans uddannelse, vendte han tilbage fra 1639, og nu var det, hans kongelige fader begyndte at opføre Valdemars Slot for ham; det stod færdigt ca. 1644, og i mellemtiden havde den unge greve fået en del krongods på Tåsinge samt birkeret over al sin ejendom på øen. Nu havde altså Christian IV taget planen op om Tåsinge som et samlet herresæde. Nogen tilknytning til stedet fik Valdemar Christian dog ikke. Han fartede Europa rundt i stadig nye eventyr. En tid lang så det ud til, at han skulle blive zarens svigersøn, og han rejste 1643 til Moskva med et prægtigt følge, men da man ikke ville lade ham gå over til den græsk-katolske tro, blev der intet af partiet, og russerne holdt endda nærmest Valdemar Christian som fange et par år; først 1646 var han tilbage i Danmark. Da Christian IV døde 1648, begyndte hans trængselstid. Ulfeldt lod ham optræde som en art uofficiel tronkandidat, hvad der naturligvis forårsagede fjendskab mellem ham og Frederik III. I resten af sin tid opholdt han sig mest i udlandet, stadig i pengetrang; til sidst faldt han i Polen 1656 i svensk krigstjeneste.

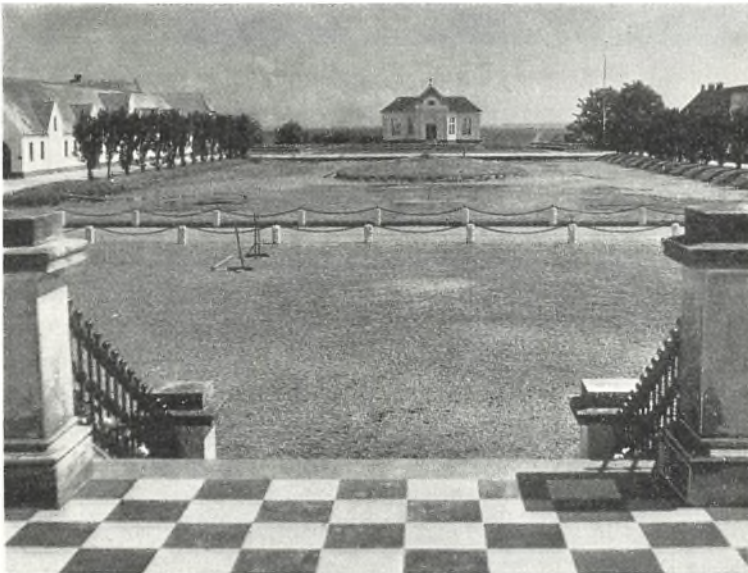
Valdemars Slot gik tilbage til *Kirsten Munk*, ved hvis død i 1658 det tilfaldt datteren Hedvig, der boede her i årene 1661 - 64, til stadighed plaget af kreditorer. Hovedbygningen var blevet meget hårdt medtaget under svenskekrigene og blev 1662 udlagt til stadshauptmand Jørgen Mathiesen til nedbrydning. Den solgtes dog senere til

en anden københavner. Det meste af godset overlod Hedvig pro forma til sin svoger Corfitz Ulfeldt, efter hvis domfældelse det derfor blev beslaglagt og udlagt som ryttergods. Planen om at gøre Tåsinge til ét stort, udstrakt gods var altså for anden gang strandet, men kun få år efter skulle det alligevel lykkes at gennemføre den.

I 1678 erhvervede *Niels Juel* både gods og slot, der dermed kom i den slægts besiddelse, som endnu ejer Valdemars Slot. Slægten Juel, der fører en stjerne i våbenet, stammer fra Jylland, hvor den i ubrudt linie kan føres tilbage til Palle Juel, som i 1350 sad som ejer af Øgelstrup i Ulvborg herred. Niels Juel blev født 1629 i Norge, hvortil moderen Sophie Sehested var flygtet under Kejserkrigen, mens faderen Erik Juel, der var rigsråd og landsdommer, opholdt sig på Sjælland. Niels Juel var en tid page hos hertug Frederik, ærkebiskop i Bremen, den senere kong Frederik III, og uddannedes derefter på Sorø Akademi. 1649 drog han på en lang udenlandsfærd, der førte ham til Tyskland, Frankrig og Holland. Han var i hollandsk tjeneste under krigen med England 1652 - 54 og fik som deltager i alle de større slag en fortrinlig uddannelse under tidens berømteste admiraler, Tromp og de Ruyter. I 1656 vendte han hjem og blev allerede 1657 udnævnt til admiral og Holmens chef ; han deltog under Henrik Bielkes overkommando i det uafgjorte slag ved Falsterbo og var med på volden den 11. februar 1659, da svenskerne stormede København. Efter fredsslutningen gjorde han som Holmens chef et arbejde, der bar frugt, da flåden næste gang skulle i ilden. Han blev imidlertid ikke selv dens leder, idet Griffenfeld af flere grunde, især politiske, fandt det klogt at bevæge den yngre Tromp til at træde i dansk tjeneste som generaladmiral, hvilket skete maj 1676. Det var en eklatant forbigåelse af Niels Juel, der havde haft overkommandoen siden Cort Adelers død i november 1675, og at regeringen var klar herover, viser den omstændighed, at Christian V sendte Niels Juel en egenhændig skrivelse, hvori han erklærede sig vel fornøjet med »hans Comportement og Conduite« hidindtil. »Jeg tuiffler ey paa«, hedder det videre, »at I og hereffter effterkommer Woriss Willie og søger at holde alt god Enighed med Trump Woriss Nu værende General Admiral udi alt som han paa Woriss Wegner befallendis worder . . . og forbliver Jeg Eder Med Kongelig Naade og affection stedse til Given«.

Forinden havde Niels Juel dog på egen hånd fået lejlighed til at erobre Gotland (1. maj) og til sammen med en hollandsk hjælpeflåde under Almonde at udkæmpe et fordelagtigt slag med svenskerne nord for Rygen (25. maj); næste dag overtog Tromp så kommandoen med Niels Juel som chef for 1. eskadre. En sejr ved Øland sikrede herredømmet på søen for resten af året. I februar 1677 blev Tromp sendt til Holland i andet ærinde, og da flåden stak i søen i marts, var Niels Juel derfor atter øverstkommanderende. 1. juli fik han lejlighed til at møde svenskerne i Køge Bugt, hvor han udførte sin berømte gennembrudsmanøvre og med en noget underlegen styrke vandt en afgørende sejr. Kongen, som fra Skanør selv havde iagttaget slaget, bevidnede ham endnu engang sin nåde, »og hafve (vi) dig derfor for vores Admiral General-Lieutenant declareret, ville og din Gage Allernaadigst forbedre . . .«. — Tromp fik dog atter kommandoen, men kun for tre uger, og i sommeren 1678 blev han afskediget. Efter fredslutningen genoptog Niels Juel sit arbejde i admiralitetet, hvis præ-

Udsigt mod øst fra hovedtrappen, i baggrunden ses Tschiersckes tepavillon (foto Th. Andresen).

*Kammerherre
Niels
Juel († 1766)
(Frederiks-
borg).*

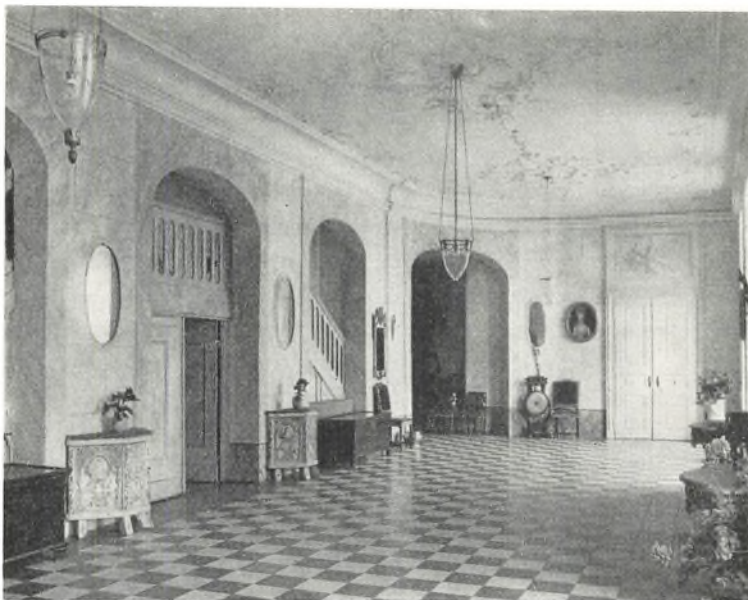
sident han blev ved Bielkes død 1683 ; han udfoldede i denne stilling betydelige administrative evner.

Slaget i Køge Bugt var ikke alene en personlig og militær triumf for Niels Juel, det betød også en indtægt, idet admiralen havde ret til en tiendedel af prisernes værdi, ialt 22.460 rdl. For denne sum samt 3.787 rdl., hvormed han havde fyldestgjort viceadmiral Christian Bieike for hans andel, samt endelig 6.188 rdl. 30 sk. i kontant mønt, alt i alt 32.385 rdl. og 30 sk. erhvervede han ved skøde af 14. marts 1678 al kronens ejendom på Tåsinge, d. v. s. dens andel i Valdemars Slots hovedgårdstakst 55 tdr. htk., dens bøndergods og skov 741 tdr. 4 skpr. samt jus patronatus med kirketien den af Landet kirke 13 tdr. 1 skp., tilsammen 809 tdr. 5 skpr. Niels Juel fik således ikke Tåsinge forærende som belønning, men han opnåede dog den begunstigeelse, at han kun gav 40 rdl. pr. tønne hartkorn, mens 50 var den normale

pris. Niels Juels plan gik ud på erhvervelse af hele Tåsinge og oprettelsen af et stamhus. Samme år købte han Valdemars Slots hovedbygning for 3.000 rdl., og efterhånden erhvervede han og hans søn det meste bøndergods på øen. 1679 opnåede han for sin levetid frihed for alle skatter, kontributioner og pålæg, med undtagelse af prinsessestyr, for alt det gods, han ejede eller ville komme til at eje på Tåsinge, og 1689, da Niels Juel atter udkommanderedes i anledning af spænding med Sverige, forlængedes begunstigelsen også for hans søns tid. Dette stadfæstedes både 1692 og 1699, efter den gamle admirals død. Han døde efter et par års svaghed 1697 og fik en storlået begravelse i Holmens kirke. Skønt han er stamhuset Tåsinges egentlige skaber, havde han næppe lejlighed til at tilbringe store dele af sin tid på den smukke ø; sin meste tid boede han i det nuværende Thottske Palæ på Kongens Nytorv, som han havde ladet opføre 1683 - 86. I øvrigt ejede han Eriksholm og Totterupholm på Sjælland, som han havde erhvervet 1682 mod Sæbygaard i Vendsyssel, vel fordi det var bekvemmere for ham at have sine ejendomme i hovedstadens nærhed. Hans hustru Margrethe Ulfeldt var en energisk dame, som tog sig meget af godserne; hun døde 1703 og huskes som stifter af Det adelige Jomfrukloster i Roskilde sammen med Birte Skeel.

Sønnen Knud Juel (født 1665) arvede besiddelserne, som han interesserede sig meget for; således inddæmmede han vigen vest for slottet, hvorved en stor eng fremkom. Også han var dog bundet til hovedstaden, idet han 1699 blev amtmand over Københavns amt. Han bestemte i sit testamente, der blev udstedt 1709, samme år som han døde, at Tåsinge skulle oprettes til et stamhus, som hans ældste søn Niels skulle overtage, når han blev 18 år.

Dette skete 1714. *Niels Juel* (født 1696) blev ritmester ved 1. fynske rytterregiment, men tog sin afsked med oberstløjtnants karakter. 1746 blev han kammerherre. Han er den første af Juel'erne, der rigtig slår rod på Tåsinge; til gengæld sætter han grundigt sit præg på øen i den lange årrække fra 1723 til sin død i 1766, hvor han bor på Valdemars Slot. Han var en mand med sans for tidens fremskridt, men også udstyret med hårdhed i gennemførelsen af, hvad han havde foresat sig, som da han egenhændigt pryglede bønderne til at plante frugttræer. Han anlagde en fabrik i Troense, og det er i denne tid, byen blom-

Forhallen (fot. Th. Andresen).

strer frem som skipperby. Samtidig var kammerherren en stor mæcen, der samlede et hof af kunstnere om sig på sit lille ørige; kendt er Ambrosius Stubs ophold på øen, hvorefter Ambrosiussegen ved Valdemars Slot endnu minder.

Da kammerherre Niels Juel ingen arvinger havde, overgik Tåsinge til hans broder gehejmekonferensråd, overhofmester Carl Juel (1706 - 67), der var stiftamtmand på Fyn, men havde en lang karriere bag sig i hoffets og diplomatiets tjeneste. Stamhuset overgik ved hans død til hans søn med Anna Margrethe Juel fra Hverring, den anden af hans tre hustruer. Denne søn, *Frederik Juel* (født 1761), var herre på Valdemars Slot lige til sin død 1827, altså i 60 år. Han blev opdraget hos morfaderen Peder Juel og studerede i tre år jura i Kiel. 1781 overtog han selv styret af stamhuset. Uden at have fået nogen regulær militær uddannelse fulgte han som volontør med et preussisk rytterregiment under felttoget i Frankrig 1794, blev 1801 oberst og chef for Fynske Landeværnsregiment og avancerede efterhånden til gene-

ralløjtnant. Men Frederik Juel var også en fredens mand. Han interesserede sig i meget høj grad for landbruget, hvor han havde en god rådgiver og ven i den tyske landøkonom Albrecht Thaer. Udskiftningen af jorderne og dyrkningsfællesskabets ophævelse gennemførtes med stor konsekvens og energi allerede i årene omkring 1790. De gårde, hvis jorder kom til at ligge fjernt fra landsbyerne, flyttedes ud. Hoveriet fastsattes og afløstes efterhånden, og bønderne fik arvefæste. Bortsalg til selveje fandt derimod først sted meget sent på Tåsinge. — Thaer og Frederik Juel var tilhængere af engelske dyrkningsmetoder, som derfor indførtes på Valdemars Slot. Jorden var ca. 1800 delt i 7 marker, hver med ca. 70 tønders udsæd. De dyrkedes i følgende skifter: 1. foderurter, 2. byg med kløver, 3. kløver til hø, 4. kløver til grøntfoder, 5. hvede eller rug, 6. vikker eller ærter, 7. havre. Herved blev man dog ikke stående. Da sommerstaldfodring var en vigtig del af programmet, og det var besværligt at hjemføre den grønne kløver fra de fire fjernere liggende marker, udskiltes disse under en nybygget avlsgård, der fik navnet Thaersminde, og dyrkedes med foderurter, byg med kløver, kløver samt hvede eller rug. De tre marker, der forblev under Valdemars Slots ladegård, deltes i ni, hvor skiftet var: 1. foderurter, 2. byg, 3. ærter, 4. rug, 5. vikker til foder, 6. hvede med kløver, 7. kløver, 8. kløver, 9. havre. Man bemærker den rolle, som kløveren, tidens løsen på landbrugets område, spillede. Også kartofler, en anden nyhed, interesserede man sig for; i foråret 1804 lagdes 289 tdr. Besætningen forøgedes betydeligt. Der var ca. 1805 70 arbejdsheste mod forhen 16, 150 køer mod 60, 24 stk. ungvæg mod 12, 30 - 40 får mod 20 - 24, desuden om vinteren 50 - 60 stude til fedning. Der blev bygget tre nye lader, der endda ikke kunne rumme sæden. Skovene blev før udskiftningen brugt til græsning, men nu begyndtes et rationelt skovbrug (eg og bøg), og bønderne udkøbtes af deres rettigheder.

I oplysningens ånd og med største energi kastede Frederik Juel sig over ordningen af øens fattigvæsen; der blev nedsat fattigkommissioner i hvert sogn, og generalen tog selv livlig del i deres virksomhed; formålet var på en gang at bringe hjælp til værdige trængende og at afskaffe betleriet, som var meget udbredt. Der indrettedes to fattighuse, hvoraf vi kender det ene efter en beskrivelse fra 1805. Det

Spisestue med malede tapeter (fot. Th. Andresen).

rummede 6 kamre, hver til 2 personer, der absolut intet udkomme kunne skaffe sig, samt en arbejdsstue, hvor arbejdsdygtige beskæftigedes. Andre fattige kunne for en ringe penge hente mad i køkkenet, hvor der daglig lavedes mad til ialt 40 - 50 mennesker. — For resten var den økonomiske tilstand bedre på Tåsinge end mange andre steder, bl. a. fordi en del af bønderne skaffede sig en betydelig ekstraintægt ved hestehandel. — Ligeledes indrettede generalen nye skoler efter Ludvig Reventlows mønster, før staten endnu skred til at skabe orden på dette område. Allerede 1796 fik han sit skolereglement konfirmeret af kancelliet, på et tidspunkt, hvor den store skolekommission endnu ikke var kommet gennem de forberedende drøftelser. Frederik Juels skoler i Troense og den for få år siden nedrevne i Eskær står som minder både om den tids teknisk set bedste undervisningslokaler og om dens fine, klassicistiske byggemåde. Også et

andet fint stykke arkitektur lod generalen opføre, det såkaldte Generalindehus, der ligger tæt ved slottet, egentlig beregnet til enkesæde.

Ved generalens død 1827 tilfaldt Tåsinge hans søn *Carl*, der i 1811 havde ægtet lensbaronesse Sophie Frederikke Stieglitz-Brockdorff til Scheelenborg og 1812 selv havde fået friherrepotent under navnet *Juel-Brockdorff*. Dette medførte, at slægten i det meste af 19. århundrede boede på Scheelenborg og andetsteds, mens Valdemars Slot, der i øvrigt allerede i Frederik Juels tid havde været i forfald, stod øde hen og blev benyttet til andre formål. Under begge de slesvigske krige tjente det således som lazaret, hvad soldatergravene på Bregninge kirkegård stadig minder om. Baronens fastsatte i sit testamente, at den næstældste søn skulle arve Tåsinge, i henhold til en bestemmelse i erektionspatentet, der lød: »Hvis en Fader haver andet Stamhus tilforn og siden bekommer Thorsinge Stamhus dertil, skal det være Forældrene tilladt at give Thorsinge Stamhus til deres andet Barn«. Men da testamentet ved baronens død 1859 skulle træde i kraft, nægtede den ældste søn kammerherre, baron Frederik Juel-Brockdorff at anerkende dets bestemmelser på dette punkt, og en højesteretsdom 1862 gav ham medhold ud fra den betragtning, at Scheelenborg var ikke faderens, men moderens og ikke et stamhus, men et baroni. De to godser forblev således samlede. Baron Frederik efterfulgtes ved sin død 1876 af sin søn kammerherre, hofjægmester, baron *Carl Juel-Brockdorff*, der var meget interesseret i landbrug og foruden Scheelenborg og Tåsinge også ejede Hollufgaard og Hindemæe på Fyn. Disse gårde overgik ved hans død 1900 til hans enke, mens baroniet og stamhuset tilfaldt den ældste søn hofjægmester, lensbaron Frederik Juel-Brockdorff, der døde allerede 1912 og i sit ægteskab med Ada, født baronesse Reedtz-Thott havde den kun syvårige søn Carl. De økonomiske forhold var imidlertid ikke de bedste, bl. a. på grund af en omfattende restaurering af hovedbygningen og andre byggeforetagender. I 1902 kom stamhuset derfor under administration, og kommissionen fortsatte sit arbejde under den unge lensbarons umyndighed. Midlet til at tilvejebringe balance var bortsalg af bøndergodset, der svandt ind fra ca. 1.190 til ca. 35 tdr.ld. Til gengæld tilvejebragtes der så en betydelig kapital. Ved lensafløsningen blev der 1923 afgivet et areal på 199 tdr.ld. til staten, i afgift

betaltes næsten 1,6 mill. kr., og til successorerne hensattes 2,23 mill. kr.

Den nuværende besidder, kammerherre, hofjægermester, lensbaron *Carl Frederik Sophus Vilhelm Iuel-Brockdorff* er født i 1905. Han blev student 1923, lærte derefter landvæsen og studerede 1926 - 29 ved Oxford universitet. Har han således fået en alsidig uddannelse. svarer det til, at hans arbejde spænder over mange felter. Foruden godsdriften har han varetaget hverv som bestyrelsesmedlem i Foreningen til Den ædle Hesteavl's Fremme og i A/S Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag; desuden har han været formand for Fyens Væddeløbsforening og medlem af Bregninge sogneråd, hvor han bl. a. har taget initiativet i et arbejde for at bevare bybilledet i det gamle Troense. I 1931 ægtede baronen F. Hegels datter May Kathleen.

Valdemars Slot med Thaersminde, hvis bygninger er nedrevet 1951, og Nybygaard omfatter nu 562 tdr. ld. ager og eng, 1.742 tdr. ld. skov og 216 tdr. ld. frugthave m. m., vurderet til ialt 4.627.400 kr.

Det Valdemars Slot, vi nu kender, minder ikke meget om den bygning, Christian IV rejste til sin yndlingssøn, den lille grev Valdemar Christian. Det er egentlig kun murværkerne, der står; hele den ydre apparition skyldes senere tider. Slottet blev opført 1639 - 44 til afløsning af det i 30erne nedrevne Kærstrup, altså på et tidspunkt, hvor den hollandske renæssance, Christian IV-stilen, endnu stod i fuldt flor; planen blev lagt af Hans van Steenwinckel den Yngre, den samme arkitekt, der arbejdede med Frederiksborg, Rosenborg, Børsen og Christian IV's kapel i Roskilde Domkirke, tidens fornemste bygværker, men han døde samme år, som opførelsen tog sin begyndelse. Arbejdet lededes da af andre bygmestre; her som altid var kongen selv levende interesseret.

Det var en anelig bygning, der blev rejst, liggende nord-syd, med facade mod øst ud mod søen. Den opførtes af røde mursten med to ctager over en høj, hvælvet kælder, der udvendig beklædtes med granit. Midt for facaden lagdes et ottekantet indgangstårn, prydet med spir. Til hjørnekvadre og vinduesrammer anvendtes sandsten, der også smykkede de stejle, svungne gavle samt hovedportalen, som Gert Barchmann huggede. Det skifertækkede sadeltag brødes af seks gavlkviste samt af den mængde små tagkarnapper, som stadig er så karakteristiske for Valdemars Slot. På vestsiden skød der sig i hver ende en

I midten Pilo's portræt af Anna Margrethe Juel. Til venstre Thim's portræt af grev Valdemar Christian som dreng. Til højre portræt af admiral Niels Juel i rød dragt (fot. Th. Andresen).

kort, lav sidefløj med spir ud ; fløjene forenedes af et galleri ; den sydlige fløj rummede kapellet.

Således så Christian IV's bygning ud ; men slotsherren boede der aldrig, og efter hans død kom den i lidet varsomme hænder, og det gods, hvis midtpunkt den skulle være, splittedes for alle vinde ; værst af alt var dog vist svenskernes besøg. De efterlod slottet i en sørgelig tilstand, som vi kender ret godt fra Resens Atlas. Trappetårnets overdel med spiret er borte, gavlafdækningerne ligeledes. 100 ryttere havde været indkvarteret der med deres heste, så vi kan gå ud fra, at indvendig har det ikke stået bedre til. Slottet var i virkeligheden en ruin, og kun en snes år efter dets opførelse bestemtes det til nedbrydning.

Så var det, Niels Juel købte det 1678, og da han atter begyndte at samle det spredte gods på Tåsinge, fik Valdemars Slot påny en naturlig funktion som herresæde. Det varede da heller ikke længe,

før admiralen tog fat på at genopføre det. Men imidlertid var tidens arkitektoniske smag skiftet, og med sund naivitet indrettede Niels Juel sin bolig på sin egen tids facon. Barokken kalder man den byggeskik, der er herskende herhjemme fra ca. 1670 til omkring midten af 18. århundrede, mange steder endnu længere. Navnet er forvirrende, for så vidt som det ligelydende adjektiv har fået en betydning af uregelmæssig, overløst, grotesk, mens stilarten netop fremstår ud af klassiske krav om enkelhed i kompositionen, om regelmæssighed og er at forstå som en reaktion mod Christian IV-stilens overdådighed. Symmetri er barokkens altbeherskende krav. Efter dette mønster lod Niels Juel Valdemars Slot istandsætte. Vi ved, hvorledes det så ud, fra en gengivelse i Frederik V's Atlas 1754, godt to menneskealdre senere, idet vi ingen grund har til at antage, at der er sket væsentlige ændringer i mellemtiden. Det høje tag blev afvalmet, og de murede kvistgavle forsvandt; den samme skæbne fristede indgangstårnet, i hvis sted en bred, tvedelt trappe førte op til stueetagen; de fem midtfag fremhævedes på barok vis. Kapellet fik sin egen indgang med høj trappe; og symmetrisk hermed indrettedes en indgang (med portal) i facadens nordende. I virkeligheden egnede Christian IV's renæssancebygning sig ikke til at iføres et barokt klædebon, og det kunstneriske resultat blev derfor noget utilfredsstillende.

Samme år, fra hvilket vi har ovennævnte afbildning af admiralens Valdemars Slot, begyndte imidlertid kammerherre Niels Juel på en ombygning og udvidelse, der gav det plads mellem vore arkitektonisk set interessanteste herregårde. Arbejdet planlagdes og lededes af den holstenske arkitekt G. D. Tschierscke og er i højbarokkens ånd, således som den kendes fra 1730'erne og 40'erne fra monumentale herregårdsanlæg som Ledreborg og Lerchenborg og fra Christiansborg Slot. Ideen var den, at ikke alene skulle hovedbygningen være et regelret, symmetrisk bygværk, men ladebygningerne skulle slutte sig til den, således at de tilsammen dannede et storslået anlæg om en længde- og en tværakse. Det er denne idé, vi ser gennemført på C. G. Fritschs her gengivne, smukke stik fra 1761. Fra hovedbygningen fører mure i en stor bue ud til to portbygninger og fra disse atter til lange, lave avlsbygninger — de gamle fra Christian

Valdemars Slot 1754. Efter Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

IV's tid var brændt 1749 — og yderst ude ved søen bøjer linerne atter sammen og mødes i en fin lille tepavillon. Længdeaksen går fra hovedbygningens indgangsdør til pavillonen og markeres på vejen af en lille ø, oprindeligt med franske klippede buksbomhække, liggende midt i en kunstig, rektangulær sø med springvand, der bryder gårdspladsens ensformighed. Tværaksen går fra port til port, parallelt med hovedbygningen og nøjagtig vinkelret på længdeaksen. Interessen ledes herved særligt mod portbygningerne, der fører den offentlige vej ind gennem anlægget. De er i to etager, hvidkalkede ligesom avlsbygningerne og tepavillonen, har tegltag og er regelmæssigt leddelt med porten i midten, hvorover en lav fronton og en mønjemalet tagrytter med ur, to såre velafbalancerede stykker arkitektur. Hele anlægget med de symmetrisk modsvarende par, der hver for sig er meget forskellige, virker som en bevidst løvbundet kraftudfoldelse, et smukt udtryk for barokkens inderste væsen. Tschierscke omformede også hovedbygningens facade med fuld gennemførelse af symmetrien. Midtpartiets fem fag kronedes af en pilasterbåret fronton, og de fire fag på hver side adskiltes indbyrdes ved vertikale blindinger. Kappellets lange, buede vinduer forsvandt.

Mens ladegårdsanlægget stadig står, var hovedbygningens nye pynt

G. D. Tschiersckes anlæg. Efter C. G. Fritsch' stik 1761 (Nationalmuseet).

allerede borte omkring midten af 19. århundrede. Slottet havde længe stået ubeboet og var i forfald, men ca. 1880 lod baron Carl Juel-Brockdorff det restaurere. Kapellet, som udsmykkes af Syrak Hansen, fik atter lange, spidsbuede vinduer, helt forskellige fra bygningsens øvrige. I 1930 - 31 lod den nuværende ejer slottet istandsætte til beboelse — det havde atter en tid stået tomt — og ved denne lejlighed blev der indlagt bad, centralvarme og elektrisk lys. Fra samme tidspunkt er der ved den engelske havearkitekt Russel blevet anlagt en smuk blomsterhave vest for hovedbygningen.

Slottets indre bærer i mangt og meget præg af kammerherre Niels Juels tid. Rokokoer er slået tidligere igennem i den indendørs arkitektur og møder én straks i forhallen med dens stuklofter, i den Gule Salons lette, lyse møbler, i Prinsestuenes gobeliner, i dørstykker og meget andet. Fra forhallen fører en dobbeltrappe op til den øvre etage. Heroppe står Niels Juels berømte skibskiste i galleriet, hvor Pilos store malerier af kong Frederik V og hans dronning hænger. Her er også riddersalen, der dog ikke i mange år har været benyttet efter sit formål. Fremfor alt rummer Valdemars Slot stadig en meget værdifuld malerisamling, hvoraf de ældste ting stammer

fra Christian IV's tid, således Reinhold Thims portræt af Valdemar Christian som dreng, der hænger i den store dagligstue sammen med bl. a. flere portrætter af Niels Juel, malet i rød dragt og i elefant-ridderdragten. I den Gule Salon møder man en lang række rytterbilleder, bl. a. af Christian V og Frederik IV. Foruden kongebillederne rummer slottet flere andre malerier fra Pilos hånd, således portrætter af overhofmester Carl Juel og hans første hustru Christiane Henriette Louise Juel, født v. Schleinitz. Af Jens Juel findes tre portrætter, der viser os generalløjtnant Frederik Juel, hans stiftmoder Amalie Christiane Juel, født v. Raben og hans hustru Magdalene Louise Charlotte Juel, født v. Rumohr. Dertil kommer en række værdifulde familieportrætter, også fra nyere tid. — Når man nævner de skatte, som findes på Valdemars Slot, kan man ikke forbigå biblioteket, der blandt sine 8 - 9.000 bind rummer sjældne ting, således et håndskrift af Valdemars Sjællandske Lov. Her beror også familiearkivet, som ikke er særligt omfattende, men indeholder meget værdifulde dokumenter.

Valdemars Slot adskiller sig fra flertallet af danske herregårde

Den gule Stue med portrætter af Christian V og prins Carl (fot. Th. Andresen).

SVENDBORG AMT

ikke blot ved sin kongelige oprindelse, men også ved, at det i over halvtredie hundrede år har været og fortsat er i én og samme gammeladelige slægts besiddelse. Det er en væsetlig del af forklaringen på, at det rummer så store værdier i sit indre. Det ydre anlæg præges af det 18. århundredes forfinede skønhedssans, der udfolder sig på baggrund af en natur så smilende som få steder i landet. Det er derfor intet under, om slottet fanger historikeres og kunsthistorikeres opmærksomhed.

ERIK RASMUSSEN

EJERE

1320 Peder Nielsen Stygge (Galen)

Henneke og Benedikt Ahlefeldt

1387 Dronning Margrethe

ca. 1400 Odense bispestol

1536 Kronen

1573 Erik Ottesen Rosenkrantz

1623 Ellen Marsvin

1630 Valdemar Christian

1656 Kirsten Munk

1662 - 78 Forskellige ejere

1678 Niels Juel

1714 Niels Juel den Yngre

1767 Fr. Juel

1827 C. Juel-Brockdorff

1876 C. Juel-Brockdorff

1912 C. Fr. S. V. Juel-Brockdorff

BYGNINGER

Voldsted kaldt Kærstrup

1639 - 44 Hovedbygning i to stokværk med ottekantet trappetårn og ladegård opført efter udkast af Hans v. Steenwinckel den Yngre

Nu kaldt Valdemar Slot

1658 Ødelagt af svenskerne

Hovedbygningen restaureret og trappetårnet nedrevet

1749 Ladegården nedbrændt

1754 Hovedbygningen ombygget og udvidet

Tepavillonen opført og avlsgården genopført ved G. D. Tschierscke
Enkesædet Generalindehuset og avlsgården Thaersminde opført

ca. 1880 Slottet restaureret, kapellet udsmykket ved Syrak Hansen

1930 - 31 Slottet istandsat og moderniseret

1951 Avlsgården Thaersminde nedrevet

Indkørselen til Steensgaard, til højre herskabsstalden (fot. Holt & Madsen).

Steensgaard, Langeland

Snøde sogn, Langelands Nørre herred, Svendborg amt

På det smukke Nordlangeland i Snøde sogn lå i slutningen af middelalderen en lille adelsgård ved navn *Krogagergaard* ; i tidens løb blev den til den anselige hovedgård Steensgaard. Den er nu øens nordligste hovedgård og ligger på en bakke med en pragtfuld udsigt over havet. Gården er ældgammel ; men om dens ældste historie ved vi intet.

Krogager nævnes første gang 1442, da omtales en *Peder Jacobsen* i Krogager af slægten *Steensen*, og senere nævner kilderne *Hans Jensen* til Egeløkke og Krogager ; det blev ikke sidste gang, de to gårde nævntes sammen. Samme Hans Jensen hørte til en langelandsk slægt *Mylting* ; han døde som øens landsdommer ; men vi kan ikke afgøre, om disse to mænd ejede Krogager, rimeligst er det at antage, at de var forlenet med gården, der ialt fald ca. 1500 var *krongods* ; thi

da blev den forlenet til dronning Christines tro mand Søren Stampe til Gerdrup og Fæbæk. Han var også dronningens foged på Tranekær og blev senere lensmand på Aalborghus. Krogager beholdt han til 1526; han fulgte Christiern II i landflygtighed og boede senere på sin slægtsgård Gerdrup. Under Grevefejden sluttede han sig til Christiern II's parti og indtog Tranekær. Da han drog ud af landet for at slutte sig til Christiern II, mistede han Krogager, som kongens hofsinde Anders Røllicke 1526 fik livsbrev på samt Brobjerggaard, nu Broløkke, og gods i Magleby sogn og 1 gård i Fodslette sogn, 1541 rykkede en anden af kongens hofsinder ind på Krogager. Henrik Glob og hans fæstemø Anna v. Stoven fik brev på godset kvit og frit i begges livstid. Da han døde 1562, fik enken lov til at beholde Krogager; sine sidste leveår kom Anna v. Stoven dog ikke til at tilbringe her. 1574 aftalte nemlig Frederik II og Knud Steensen til Lundbygaard et mageskifte. Denne Knud Steensen var søn af Steen Pedersen til Havnelev og Maren Hansdatter Skinkel. Knud Steensen var en af Frederik II's skibshøvedsmænd, og som sådan gjorde han tjeneste under Den nordiske Syvårskrig, hvor han reddede livet ved det store skibsforlis under Gotland. En overgang havde han været høvedsmand på Island. Mageskiftet kom nu ikke til udførelse i Knud Steensens livstid; thi juleaften 1575 døde han på Lundbygaard; hans enke *Anne Lunge* til Grimstedgaard på Lolland fortsatte imidlertid forhandlingerne om mageskiftet, og 1577 fik fru Anne skøde på Krogager. Skødet har i vore dage en flænge, og en tilføjelse på skødet af 17. februar 1658, der skyldes Vincents Steensen, fortæller, at den opstod, da svenskerne plyndrede gården.

Det gods, fru Anne Lunge fik, bestod af Krogagergaard og 16 gårde, deriblandt Brobjerg, samt 9 huse, nogle enghaver og et bundgarnsstade, »som nu først i dette Aar er begyndt og opsat«. Den årlige landgilde af hovedgården og godset beløb sig til 147 tdr. byg. Selve bygningerne på Krogager vurderedes til 350 rdl., og borggården bestod da af 4 bindingsværkshuse; det ene havde 9 fag og var forsynet med tegltag; det var ét loft højt, og det indeholdt to kamre og forstuen; det andet hus var på to stuer, hvoraf fruerstuen var den ene, og to kamre. De to sidste huse indeholdt ølkælder, saltkælder og mælkekammer. Ladegården bestod af 5 stråtækte huse, »slaget med

Steensgaard, Langeland. Spisestue med portræt af Anne Lunge (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra vest (fot. Holt & Madsen).

Ler«. Fru Anne Lunge var en rask og foretagsom husfrue, der med stor dygtighed styrede sine ejendomme og stadig arbejdede på godsets forøgelse ; således tilbyttede hun sig et par gårde i Snøde sogn, ligesom hun fik Snøde sogns kirketiende i livsfæste. Fru Anne havde i sit ægteskab med Knud Steensen en søn *Hans Steensen*. Han var født 1559 på Lundbygaard og var efter adelig skik og brug blevet opdraget uden for hjemmet hos fru Mette Rosenkrantz på Vallø og efter hendes giftermål med Peder Oxe på Gisselfeld. Da han var 11 år, kom han til den ny skole på Herlufsholm. Ved faderens død var han 16 år, og moderen sendte ham kort tid efter ud på den obligate udenlandsrejse, der først gik til Tyskland og derfra til Frankrig og Italien, hvor han 1580 studerede ved universitetet i Padova. Fru Anne må have syntes, at bygningerne på Krogager var for små og uanselige, og allerede medens sønnen var i udlandet, begyndte hun på at opføre den nuværende Steensgaard. 1582 kom sønnen hjem og fortsatte byggeriet, og tre år efter stod gården færdig ; i 1586 holdt Hans Steensen bryllup i Nakskov med Margrethe Basse og førte sin unge brud over sø og salten vove hjem til slægtens nyopførte gård.

*Vincent
Steensen
(1592 - 1659).
Kopi af
J. C. Schlicht-
krull efter
original
på Steensgaard
(Frederiks-
borg)*

Den ny gård var opført 600 m nord for det gamle Krogager. Voldstedet var omgivet af grave. Selve hovedbygningen var et enetages stenhus med kælder. Midt på facaden var der en udbygning og et ottekantet trappetårn. Huset var 24 fag langt. Ud mod haven var der en udbygning og en lille sekskantet karnap i det sydvestiige hjørne, kaldet Fruerburet; de blev begge nedrevet i 1837; om de stammer fra denne tid eller fra byggeriet i 17. århundrede, må stå hen. Det største rum i huset var selvfølgelig riddersalen; nogle af sandstensfigurene fra dens kamin findes nu i gårdens have. Da stenhuset var færdigt, rejstes tre bindingsværkshuse med tegltag: mod nord »det andet Vaaningshus« på 20 fag, mod øst Bryghuset med 16 fag og mod syd Porthuset med 9 fag; herfra var, som navnet antyder, port til vindebroen, der førte over til ladegården. Megen glæde fik Hans

*Anne Holck
(1602 - 60).
Kopi af
G. Vermehren
efter original
på Steensgaard
(Frederiks-
borg).*

Steensen nu ikke af sit nye og solide stenhus; allerede i 1594 døde han, men i den korte tid, han ejede gården, fortsatte han moderens arbejde med at forøge godset; han afstod ved mageskifte 4 gårde i Fodslette, Fuglsbølle, Torpe og Pederstrup mod 5 gårde i Stoense, Snøde, Ennebølle, Tressebølle og Emmerbølle, og formentlig er det ham eller fru Margrethe Basse, der skilte sig af med Brobjerg. Hans Steensen fik også Snøde kirke- og kongetiende i livsfæste. Han blev begravet i Snøde kirke, og da hans moder, der boede på sin slægtsgård Grimsted, døde 1602 på Steensgaard, blev også hun begravet i Snøde kirke, og her havde slægten sit gravsted, til det blev nedlagt 1814. I korets nordvæg ses endnu den gotlandske kalksten, som fru Margrethe Basse lod rejse over sin mand med portrætfigurer af ham, hende selv og sønnen Christoffer, og endnu findes desuden i våben-

Steensgaard 1854. Efter Richardt og Becker (Nationalmuseet).

husets ydermur en gravsten til minde om Hans Steensen, på hvilken hun lod alle børnene afbilde i lange sørgekapper med pibekraver. Denne sten vender ud mod slægtens nuværende store familiegravsted langs kirkemuren ; indtil kammerherre Vincents Steensen-Leth (død 1893) er ejerne af Steensgaard begravet foran alteret inde i kirken. De Steensen'er havde kloge og dygtige hustruer ; ligesom fru Anne Lunge var fru Margrethe Basse en god og virksom kvinde, der forstod, hvad hun skyldte sine børn og slægten ; kunne man ikke give børnene, der var 5 sønner og 2 døtre, meget af denne verdens gods, så kunne man give dem en god opdragelse, koste, hvad det koste ville ; og det lykkedes hende ved flid og nøjsomhed at betale sønnernes udenlandsrejse ; samtidig forøgedes godset stadig ; 7 gårde fik fru Margrethe Basse tilkøbt, inden hun døde i 1611.

Gården overtoges af den ældste søn Knud Steensen ; han takseredes 1625 til 412 tdr. htk. 1629 blev han løjtnant til søs og i 1638 lensmand over Nordlandene ; Steensgaard overtoges da af den næst yngste søn *Vincents Steensen*, der blev gårdens navnkundigste ejer og mere

end nogen anden har knyttet sit navn til gården og øen ved sit heltemodige forsvar af Langeland i Karl Gustavkrigene. Vincents Steensen var født på Steensgaard i 1592 i en »sejrsskjorte«, der endnu findes på gården i den guld kapsel, hvori hans moder i sin tid nedlagde den. Fru Margrethe Basse sørgede for, at sønnen fik en omhyggelig uddannelse. 1607 sendtes han ud på sin store udenlandsrejse, der kom til at vare ikke mindre end 9 år ; bl. a. var han omtrent 3 år i Leyden. Et minde om denne store udenlandsrejse er en stambog, der endnu findes på gården. Medens Vincents Steensen var i udlandet, døde moderen, og det har vel været en af årsagerne til, at han ikke havde alt for travlt med at komme hjem. Hans tjenestetid som kancellisekretær efter hjemkomsten blev kun kortvarig ; thi Christian IV udnævnte ham snart til kammerjunker for prinserne Frederik og Ulrik. Hans lange ophold i udlandet og belevne væsen gjorde ham således vel skikket til at være hofembedsmand ; det var vel også ved hove, at han traf Anne Holck, med hvem han 1623 holdt bryllup i Køge ; derved knyttede han sin slægt til en af landets førende familier, idet hun var datter af Margrethe Krabbe og Ditlev Holck til Rønhave, Højgaard og Eskildstrup.

Det unge par tog ophold på Steensgaard ; men derfor glemte man ikke at tage Vincents Steensens dygtighed i anvendelse ; under Kejserkrigen blev han land- og krigskommissær på sin fødeø, og 1638 blev han øens landsdommer, og under navnet »Landsdommeren paa Langeland« er han kommet ind i den danske litteratur. Med embedet fulgte indtægterne af Havbølle by, der bestod af 10 gårde og 2 huse og kongetienden af Tullebølle, Bøstrup, Fødslette og Tryggelev kirker, ialt 312 rdl. Senere fik Vincents Steensen også indtægterne af Tønsberg provsti i Norge, hvad der årlig indbragte ham 800 rdl. Pengene var der god brug for ; familien var stor, i ægteskabet var der 15 børn, og man skulle leve standsmæssigt, og det blev ikke lettere ved, at kornpriserne var nedadgående. Det har sikkert undertiden knebet at skaffe kontanter ; ved en enkelt lejlighed eftergav kongen da også Vincents Steensen 133 rdl., som han resterede med af den af adelen bevilgede kontribution ; ved en anden lejlighed pantsatte han en diamantring til kongens renteskriver. Trods alt lykkedes det dog at forøge godset ; ialt erhvervede Vincents Steensen 12 bøndergårde.

Han har også foretaget byggearbejder på gården, og den dag i dag ses hans og hans hustrus våben og navnetræk over døren. Under Torstenssonkrigen ledede han Rudkøbings forsvar, og sammen med et par oberster organiserede han forsvaret af øen i Karl Gustavkrigene og afviste flere angreb. Da den svenske admiral Wrangel angreb øen den 17. februar 1659, var Steensen i Rudkøbing. Han ilede straks hjem ved efterretningen om landgangen og gav sig ikke engang tid til at gå indenfor, men efter at have sadlet en ny hest og iført sig sine våben red den 67-årige landsdommer tillige med sine folk ned til stranden for at tage del i forsvaret. Under kampen blev han ramt, fik 20 sår og sank af hesten. Den hårdtsårede landsdommer råbte til oberstløjtnant Børnebæch: »Ak, Broder, jeg er skudt, jeg maa dø, gør blot dit bedste og hold Folkene sammen, at de ikke vige fra hverandre, men ærligt forsvare deres Fædreland«. Den døende mand blev bragt hjem til sin gård, hvor han døde om aftenen. Angrebet var blevet afvist. Kampen fandt sted ved Andemose på Steensgaards jorder, og her er nu rejst en mindesten med følgende inskription: »Her afsloges Svenskerne Angreb 7. og 8. Februar 1659, og her gav Vincents Steensen og mange andre deres Liv. — Gjør dit bedste, Broder! Hold Folkene sammen, at de ærligt forsvare deres Fædreland«. — 6 uger efter erobrede svenskerne imidlertid alligevel øen, og de ubudne gæster kom også til Steensgaard, hvor traditionen, dog med urette, ved at fortælle om det blodbad, fru Anne Holck foranstaltede på dem. Gårdens husfrue måtte med forbitrelse se, at svenskerne brugte portrætterne som skydeskiver, og at de i bund og grund ruinerede gård og gods og bragte hende og børnene til tiggerstaven ved deres udplyndringer og rekvisitioner. I foråret 1660 døde hun, og om efteråret blev hun og Vincents Steensen begravet i Snøde kirke. Af deres 15 børn var to dødfødte, og 3 var døde inden forældrene; en datter var lam siden sit 5. år. Samtidig med at Vincents Steensen og fru Anne Holck bisattes i Snøde kirke, blev sønnen Christian Ulrik, der var ritmester, begravet sammesteds. Han var blevet dræbt på gaden i København under stændermødet; i 1659 havde han været på Steensgaard og deltaget i øens forsvar. I ligprædikenen hedder det, at »Gud og dette ganske Land kan vidne, at han haver standet imod Fjenden efter hans Faders Død som en ærlig, tro dansk Mand«.

Det var ikke nemt for børnene at vedgå arv og gæld og overtage den ødelagte slægtsgård; men der var godt tømmer i dem og en god portion slægtsstolthed og sans for traditionerne. For at dække gælden måtte der straks udlægges 70 tdr. htk. De 5 brødre enedes om, at Hans Ditlev Steensen skulle overtage Steensgaard og med tiden udbetale de andres lod. Han var officer og havde bl. a. deltaget i slaget ved Nyborg; nu vendte han hjem til fædrengården for at løse den vanskelige opgave. Det var et held for ham, at kongen havde tildelt ham en pension på livstid, og desuden skyldte kronen ham sold; 1665 udlagdes der da til ham 7 gårde og 5 huse i Stoense, 1 gård på Hov, 3 gårde og 2 huse i Snøde, 1 gård i Ennebølle og 1 gård i Lykkeby, ialt 93 tdr. htk., der tidligere havde tilhørt Sankt Knuds Kirke i Odense; allerede 3 år efter kunne han udkøbe to af sine brødre. Man får dog bedst et indtryk af, hvor store vanskeligheder Hans Ditlev Steensen kæmpede med, når man i jordebogen fra 1670 læser, at af 28 gårde og 8 bol var 15 gårde og 2 bol øde. Foruden hovedgården og dette bøndergods hørte også en vejrmølle til godset. Selve Steensgaard havde 67 tdr. htk., skoven, der var beregnet til 343 svins olden, var på 14 tdr. htk. og bøndergodset på 173 tdr. htk., ialt 265 tdr. htk. Nogle år senere købte han en søsters part; 4 gårde i Tressebølle på 18 tdr. htk., som ved faderens død var blevet udlagt til Rudkøbing kirke, skole og fattige, købtes tilbage. Da Den skånske Krig udbrød, kendte Hans Ditlev Steensen sin pligt; som oberst deltog han i krigen og faldt 1677 ved Kristiansstad; han blev dræbt af en kanonkugle, medens han sad og skrev til sin trolovede grevinde Sophie Ulfeldt. Brevet opbevares endnu på Steensgaard.

Broderen Henrik Steensen overtog gården. Han havde i en årække gjort hof- og officerstjeneste både hjemme og i udlandet; ligesom broderen deltog han i Den skånske Krig og blev såret ved Wismar. Kongen må have haft Vincents Steensens børn i venlig erindring; thi også på Henrik Steensen faldt den kgl. nåde i form af 100 rdl. Ved broderens død tog han afsked af militærtjenesten og bosatte sig på Steensgaard, hvor han i 1682 fejrede sit bryllup med Mette Godfredsdatter, en datter af sognepræsten i Snøde Godfred Hansen, et tilstrækkeligt vidnesbyrd om, at Henrik Steensen gik sine

Havestue (fot. Holt & Madsen 1944).

egne veje i en tid, hvor standsforskelle spillede en stor rolle. Lykken var med ham; snart kunne han udkøbe sine søskende, og 1683 købte han tienderne af Snøde og Stoense kirker. Fire år efter købte han hovedgården Egeløkke, der havde 25 tdr. htk. og bøndergods på 7 tdr. htk., og samme år erhvervede han 1 fjerdepart af den tidligere hovedgård Nygaard på 6 tdr. htk. for 4.000 rdl. Ved Henrik Steensens død 1709 vurderedes boet til godt 20.000 rdl., medens gælden var godt 4.000 rdl. Det store stenhus på gården blev vurderet til 800 rdl., borggården og ladegården tilsammen til ca. 1.300 rdl. Steensgaard havde da 53 tdr. htk., og skoven var på 12 tdr. htk. Bøndergodset bestod foruden af Egeløkke og $\frac{1}{4}$ af Nygaard af 33 gårde, 20 bol og ca. 40 huse; ialt hørte til godset ca. 290 tdr. htk. Omkostningerne ved Henrik Steensens begravelse beregnedes af hans enke til 166 rdl., heraf havde »Bartskæren« fra Fyn fået 8 rdl. »for Medicamenter og Opvartning for min sl. Mand udi hans Svaghed samt hans Reises Omkostninger«. Der var hentet kistebeslag i Odense og indkøbt hvedebrød, krydderier og fisk (makrel). Sørgetøjet var blevet syet af skrædderen i Rudkøbing og Snøde. Henrik Steensen havde

holdt godt hus med det lidet, der var gået i arv efter faderen ; i skiftet nævnes to små, dybe suppefade af tin med Vincents Steensens og Anne Holcks dåbsnavne, samt 20 tintallerkener med deres våben. Større klenodier var dog de 3 sølvbægre med »sl. Steensens Forældres Vaaben« og en lille sølvkande med de »Steensens og Ahners Vaaben paa Laaget«. Det kostbareste klædningsstykke, Henrik Steensen efterlod sig, var en »pelsfarvet Klædekjole med Sølvagramaner«, underforet med hvidt taft, den vurderedes til 14 rdl. ; i hans garderobe var også en køllert med guldkniplinger på ærmerne, underforet med gul taft. Gårdens bogsamling vidnede i høj grad om Henrik Steensens litterære interesse ; den franske litteratur stammer formodentlig fra hans ungdomsophold i Paris ; der var også hollandske og latinske bøger. At bøger om krigskunst var repræsenteret, undrer ikke, ej heller tilstedeværelsen af Huitfeldts Krønike, Crantz' Danmarks Historie og Brockmanns Huspostil, derimod er det mærkeligere at finde Simon Paulis Index rerum Botanicarum og Nicolaus Stenos anatomiske observationer.

Det blev nemmere for Henrik Steensens søn, den senere oberstløjtnant Hans Gotfred Steensen, at overtage gården, end det havde været i sin tid for hans fader. 3 år efter faderens død ægtede den nye ejer sin kusine Anna Sophie Kaas fra Nedergaard. Oberstløjtnanten forøgede godset ved købet af Sydringgaard i Snøde, der havde 11 tdr. htk. Både gårdens avling og hollænderiet blev bortforpagtet ; sidstnævnte var i hans tid på 90 køer. I Danske Atlas hedder det om gården i denne tid, at det var en meget smuk gård »og har store Skove«. Oberstløjtnanten døde i 1750 og enken 7 år efter ; i Snøde kirke findes endnu en kalk og disk, som ægteparret skænkede kirken. Steensgaard overtoges af sønnen Carl Frederik Steensen, der 1743 havde holdt bryllup på Lykkesholm med Hilleborg Sophie Kaas ; så længe den gamle frue levede, boede de på Egeløkke ; men i 1757, da hun døde, tog Carl Frederik Steensen afsked af militærtjenesten og blev senere udnævnt til oberstløjtnant ; han tog nu ophold på Steensgaard. Ægteskabet blev ikke lykkeligt, og det endte med, at Carl Frederik Steensen tog fast ophold på Egeløkke, hvor han døde 1793, medens fruen boede på Steensgaard. Den ældste datter Anne Sophie Kaas Steensen havde i 1774 holdt bryllup

på Steensgaard med ritmester, senere kammerherre Jørgen Ernst Leth; heller ikke dette ægteskab blev lykkeligt, og i 1795 enedes ægtefællerne om en separation.

Carl Frederik Steensens enke var siden mandens død ejer af godset, og da hun døde på Steensgaard 1799, havde hun testamenteret begge gårdene til sin ældste datter kammerherreinde Leth; efter hendes død skulle gårdene gå til sønnen Carl Frederik Steensen Leth, der dog først skulle have rådighed over arven, når han var 30 år; hvis han døde uden livsarvinger, skulle hans enke nyde 800 rdl. og have indboet; men ved indgåelsen af et nyt ægteskab mistede hun pensionen, og godset skulle da gøres til en stiftelse for 100 fattige, forældreløse børn og kaldes den Steensenske Stiftelse; børn fra Egeløkke og Steensgaard skulle have fortrin. Ved skiftet vurderedes begge gårde til 90.000 rdl., indbo og besætning på begge gårde til 6.399 rdl., Sydringgaard til 2.000 rdl.; med rede penge og obligationer sættes hele boet til 129.407 rdl. Blandt sølvtøjet nævnes bl. a. »min salig Moders Sukkerbøsse« og 6 par gl. Lykkesholms sølvskeer og gaffler; man værnede på Steensgaard om slægtens ejendele.

Løjtnant *Carl Frederik Steensen Leth* havde året før mormoderens død ægtet sin kusine Constance Henriette Fabritius de Tengnagel. 1799 tog de ophold på Egeløkke, da kammerherreinden flyttede til Steensgaard, og først ved hendes død 1813 blev sønnen den virkelige ejer. Han blev boende på Egeløkke, og Steensgaard trådte derved helt i skygge for førstnævnte; den havde endog i kammerherreindens sidste år stået tom, da hun boede på en gård ved Hov. Det siger sig selv, at gården under disse forhold forfaldt, og da landbrugskrisen kom efter 1814, blev tiderne også alvorlige for major Steensen Leth; han døde midt under landbrugskrisen i 1825.

Den ældste søn arvede Egeløkke, medens Steensgaard tilfaldt den yngste søn *Vincent Steensen Leth*, født 1811. Gården blev vurderet til 75.000 rdl., og gælden var ca. 15.000 rdl.; da ejeren endelig overtog gården i 1836, havde hans dygtige kurator pastor Graae i Bøstrup ikke blot betalt gælden, genopbygget ladegården, men også samlet en reserve på 8.000 rdl., som Vincents Steensen Leth straks tog i anvendelse til en hårdt tiltrængt reparation af hovedbygningen. Professor Hetsch var arkitekt, og han forhøjede bygningen med et

stokværk, medens hjørnekarnappen og sommerstuefløjen forsvandt. Tårnet blev afsluttet med en platform. Gravene blev for en stor del opfyldt, og sidelængerne i borggården blev revet ned. Omkostningerne beløb sig til 30.000 rdl. Da bygningen stod færdig, holdt Vincents Steensen Leth bryllup med Louise Augusta v. Schmidten. Han blev senere hofjægermester og kammerherre og fik lov til at forene de Steensen-Lethske navne og våben. Kammerherren var en dygtig landmand og administrator, og da de gode tider indtrådte i 1840-erne, kom der igen velstand til huse på Steensgaard. I kammerherrens tid begyndte salget af fæstegodset. 1844 hørte til gården 40 bøndergårde, 50 bol og 33 huse; til selve hovedgården hørte 400 tdr. ld. ager og eng og 350 tdr. ld. skov. Besætningen bestod af 32 heste, 130 køer og 40 stk. ungvæg. 1842 forøgede kammerherren godset med Charlottenlund i Hov sogn, og efter at der var opført en ny hovedbygning, blev der her et hjem for den ældste søn Vincents Steensen-Leth og hans hustru Marie Gjedde. 1893 døde kammerherren, og godsejer Vincents Steensen-Leth flyttede nu til Steensgaard, som han kort før sin død i 1914 overlod til sin søn landbrugskandidat, løjtnant, senere hofjægermester Vincens Steensen-Leth. Han har fortsat sine forfædres arbejde med at afrunde godset og forbedre jord og bygninger; i 1933 blev Charlottenlund og Øster- og Vester Priiskov solgt. Hofjægermester Steensen-Leth stiftede Steensgaards arbejderfond på 60.000 kr., hvis renter årlig uddeles til gifte og ugifte arbejdere og arbejdersker, der har tjent 5 år på gården, for at »fremme Paalidelighed, Flid og Orden og være de anerkendelsesværdige Folk, der nyder godt deraf, til Gavn og Glæde«.

Hofjægermesteren døde 1949, hans 2. hustru 1950, hvorefter ejendommen overtoges af hans søn af 1. ægteskab, cand. jur., senere ambassadør *Vincens Steensen-Leth*, der i 1962 overdrog gården til sin søn *Christian Vincens Steensen-Leth* (født 1936), den nuværende ejer. Gårdens tilliggende er i dag 535 tdr. ld. ager og eng, Arnebjerggaard 24 tdr. ld., skov 127 tdr. ld. og park m. m. 37 tdr. ld.

På 350-årsdagen i 1927 for slægtens erhvervelse af gården blev der på borgplateauet rejst en smuk obelisk i granit; på dens fodstykke er indhugget navnene på Steensgaards besiddere og deres hustruer gennem de halvfjerde århundreder. Mere end nogen anden herregård er

SVENDBORG AMT

Steensgaard en slægtsgård. På gården findes en betydelig samling portrætmalerier af familiens medlemmer og andre malet af betydelige kunstnere som bl. a. Abraham Wuchters, Karel v. Mander og Jens Juel. Endvidere opbevares fra Christian IV og Frederik III's tid en guldbrokades dåbskjole, der kun benyttes til den ældste søn i hver generation.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1442 Peder Jacobsen Steensen
1473 Hans Jensen Mylting
ca. 1500 Kronen
1577 Anne Lunge (Steensen)
1583 Hans Steensen

ca. 1638 Vincents Steensen
1813 C. Fr. Steensen Leth
1825 V. Steensen-Leth

1950 V. Steensen-Leth
1962 Chr. V. Steensen-Leth

BYGNINGER

Kaldt Krogagergaard

Bindingsværksbygninger

Kaldt Steensgaard

ca. 1580 - 85 Grundmuret énetages
hovedbygning med trappetårn
opført og omgivet med grave
Byggearbejder

1836 - 37 Hovedbygning og tårn for-
højet med ét stokværk, to til-
bygninger nedrevet ved
G. Fr. Hetsch
Gravene opfyldt og sidelænger
nedrevet

1950 Omfattende restaurering

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Holt & Madsen).

Nedergaard

Bøstrup sogn, Langelands Nørre herred, Svendborg amt

Nedergaard, der ligger ud mod Storebælt i sognets vestlige del, nævnes allerede 1409. Den ejedes da af *Bo Jepsen*, der tilhørte en gammel lavadelsslægt *Algudsen*, der hørte hjemme på øen. Bo Jepsen ejede gården sammen med broderen *Niels Jepsen*, der nævnes i tiden 1391 - 1438 og har skænket jord til Bøstrup kirke. Hans søn *Jep Nielsen*, der nævnes i 1455, var nogle år senere hovedsmand på Kærstrup på Tåsinge og nævnes 1477 som ejer af Allerupgaard i Åsum herred. Han var gift med *Sylle Jørgensdatter Urne* og skænkede et gavebrev til Snøde kirke på et pund byg af Nedergaard. Samtidig med ham nævnes *Thomes Baad*, ligeledes af en gammel langelandsk slægt, som Nedergaards ejer; han døde 1476, og efter den tid var *Jep Nielsens* brodersøn *Peder Algudsen* gårdens ejer; han levede ind i det 16. århundrede og efterfulgtes som ejer af sin søn *Algud Pedersen*, der

SVENDBORG AMT

desuden ejede Nordskov på Fyn og døde 1558 ; med hans søn Per Alguksen uddøde slægtens mandslinie, han var i 1532 prior i Prædikebrødre-klosteret i Odense og i 1548 foged på Nyborg Slot ; han levede endnu i 1566.

Hans søster Kirsten Alguksen arvede Nedergaard. Hun var gift med *Knud Mikkelsen Akeleye*, der ejede Skinnerup, nu Ulriksholm i Bjerger herred ; senere ægtede han Margrethe Urne ; hans søn af 1. ægteskab *Mikkel Knudsen Akeleye* var en af Frederik II's skibshøvedsmænd, han døde allerede i 1589, året efter faderen, og Nedergaard tilfaldt da hans stedmoders brodersøn *Hans Urne* til Dræby og Tiselholt. Sidstnævnte gård havde Hans Urne fået lod og del i med sin hustru Inger Jensdatter Baad. Han var en jævn landjunker, og synderlig velstående har han sikkert aldrig været, allerede i 1590'erne skyldte han penge til Oluf Hansen, borger i Odense ; og da Oluf Hansen krævede ham for pengene, kom vreden i den grad op i den gode Hans Urne, at han gik ind i Oluf Hansens hus på Vestergade og slog ham »medt Krydtze och Knappe, som handt stoedt for sinn Bordende« ; da Oluf Hansen senere sad i Holger Ulfeldts herberge, kom Hans Urne og forligte sig med ham, og sammen forlod de huset og gik til Hans Urnes herberge ; næppe var de dog kommet inden for døren, før Hans Urne slog ham »under Øritt medt Haanden och medt sin Daggertt i Ansictett, saa handt baade udi Husett och udenfor trachtett hannom effter Liiff och Helbrede«. Det kom selvfølgelig til en retssag, og Hans Urne blev dømt til at stille Oluf Hansen tilfreds for sår og skade. 1625 takseredes han til 63 tdr. htk., og samme år må han være død. Han efterlod sig to døtre, der senere skrev sig til Tiselholt ; den ældste Karen Urne var blevet gift med den norske adelsmand Isak Pedersen Maaneskjold ; hendes ægteskab var ikke nogen dans på roser, og året efter faderens død måtte hun flygte fra Tiselholt til Broholm for at søge beskyttelse mod sin brutale ægtemand, der for denne og andre voldssager dømtes til livsvarigt fængsel på Dragsholm. Hverken Karen eller Margrethe Urne kunne overtage Nedergaard, der snart faldt i hænderne på den fynske grundspekulant Claus Brockenhuus til Søndergaarde. Hans adkomst til gården blev bestridt af *Claus Buchwaldt*, der også fra 1631 var gårdens enejer.

Holstensk kapital var i løbet af 16. og 17. århundrede med held

Hovedbygningen set fra øst (fot. Holt & Madsen).

blevet placeret på Fyn, og holstensk adel rykkede nu ind på Nedergaard. Claus Buchwaldt var ligesom Claus Brockenhuus grundspekulant og erhvervede i tidens løb adskillige gårde. Ved hans død 1638 tilfaldt Nedergaard en fjern slægtning Frederik Buchwaldt til Bülk og Knoop, der var født 1605 og 1620 synes at have foretrukket en krigers glimrende, men farefulde tilværelse og have gjort Trediveårskrigen med i kejserlig, sachsisk og svensk tjeneste. Som oberstløjtnant trådte han 1634 i dansk krigstjeneste og blev 1642 naturaliseret. Som dansk officer deltog han i Torstensonskrigen og i Karl Gustavs-krigene, hvor han var generalmajor. Samarbejdet mellem ham og rigsmarsken Anders Bille var så slet, at Buchwaldt egenmægtig forlod hæren, hvorfor der efter krigen krævedes dom over ham på ære, liv og gods; han forlod hemmeligt København og opnåede senere forlig med kongen mod at afstå nogle godser i Holsten. Nedergaard beholdt han, og han forøgede gårdens tilliggende ved at nedlægge landsbyen Brøndlette og lægge jordene under hovedgården, og det er vist også ham, der i Karl Gustavskrigen erhvervede Skovø og Siø til Nedergaard. Efter jordebogen 1661 hørte der til Nedergaard 33 gårde og

SVENDBORG AMT

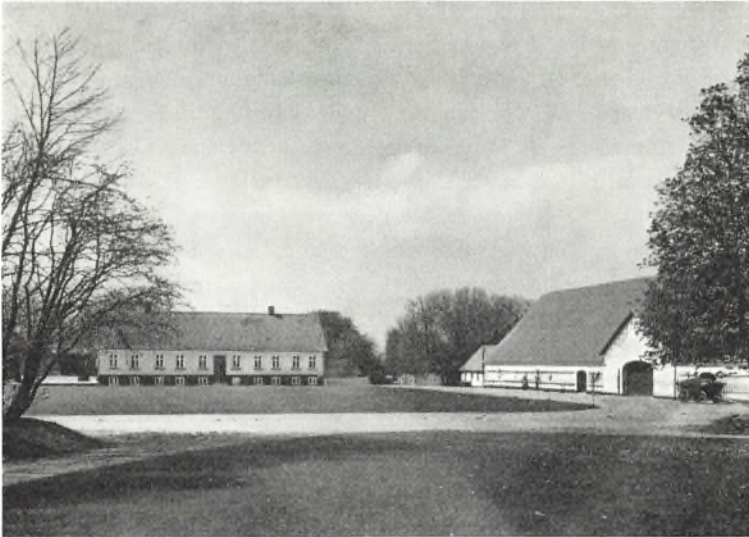
10 gadehuse, heraf var 16 gårde og 7 huse under krigen blevet nedbrudte eller lå øde hen. Godsets samlede hartkorn var 257½ tdr., der året efter var forøget til 288 tdr.

Da Frederik Buchwaldt døde 1676, overtog en søn ritmester Joachim Christopher Buchwaldt Nedergaard, og da han døde i 1684 uden livsarvinger, ægtede hans enke Abel Dorothea Thienen nogle år efter landråd *Frederik Rantzau* til Knoop. Sin løbebane begyndte han som dansk officer; under et besøg i Paris dræbte han i en duel oberstløjtnant Jørgen Vind; senere var han i gottorpsk tjeneste som landråd og kancellipræsident, og i 1717 blev han dansk gehejmeråd; men da havde han forlængst skilt sig af med Nedergaard, som han i 1694 havde solgt med Skovø, Siø og bøndergods til oberstløjtnant *Frederik Ahlefeldt*. Heller ikke han beholdt gården, som han i 1699 skødede til Laurids Pedersen Schmidt, forvalter på Tranekær, »med Skov, Mark, Jagttretighed, Fiskevand, Fægang, vaadt, tørt, inden og uden Markeskel, bygt og ubygt aldeles intet undtagen«. Nedergaard havde da ca. 50 tdr. htk. Til godset hørte også ¾ af Nygaard i Stoense sogn med 12 tdr. htk., som Ahlefeldt havde købt 1695 for 900 rdl. Særlig nævnes i skødet hollænderiet på 80 malkekøer og 3 tyre. 4 dage efter solgte Schmidt Nedergaard til den holstenske adelsmand Nicolaus Rumohr til Dyttebøl. Heller ikke slægten Rumohr fik blivende opholdssted på gården; i 1704 solgte Rumohr sin langelandske gård til *Otto Kaas* til Holmegaard og Lykkesholm i Tryggelev sogn, og hermed rykkede gammel dansk adel igen ind på Nedergaard.

Denne slægt, der førte en rød sparre i skjoldet, var kommet til Langeland med *Otto Kaas'* fader Mogens Kaas, der ægtede Anne Rudbeksdatter Pors til Lykkesholm og købte Holmegaard; disse gårde havde *Otto Kaas* arvet efter sine forældre. 1674 havde han ægtet Hilleborg Vincentsdatter Steensen fra Steensgaard. *Otto Kaas* holdt stadig til på sine andre godser og synes ikke at have taget fast ophold på Nedergaard, hvorfra han 1708 solgte Nygaard. Han døde 1716, og sønnen *Rudbek Kaas* overtog gården, medens broderen Hans Ditlev Kaas fik Lykkesholm og Holmegaard. *Rudbek Kaas* var officer og havde deltaget i Den spanske Arvefølgekrig, bl. a. i hollandsk tjeneste og blev taget til fange af franskmændene. 1713 vendte han hjem, og 1718 fik han sin afsked som oberst. Han nedrev den gamle

Nedergaard, spisestue (fot. Niels Elswing).

Gårdsplads med inspektørbolig set fra hovedbygningen (fot. Holt & Madsen).

hovedbygning, der stammede fra slægten Algudsens tid, og opførte en ny lang enetages bygning af egebindingsværk med en kvist midt på. Han døde 1731 og blev begravet i Bøstrup kirke; hans gravskrift, der nu er forsvundet, lød således:

Stat Læser her og see, hvad denne Urne gemmer ...
 Velbaarne Rubeck Kaas, en Oberst fix og brav
 Har Døden her nedlagt i denne Ære-Grav.

Hans enke Sophie Charlotte Brockdorff ægtede nogle måneder efter kaptajn *Christian Banner Kaas* til Hjortholm, af en slægt, der til forskel fra Sparre-Kaaserne førte en murkrone i våbnet. Enken måtte skifte med sine 2 børn, og selve Nedergaard vurderedes da til 2.520 rdl., 50 tdr. htk. à 50 rdl., bygningerne til 1.757 rdl. og bøndergodset til 30 - 40 rdl. pr. td. htk., ialt 8.419 rdl. Besætningen var 18 heste og føl, desuden en brun hingst og fruens 4 grå kørehopper, 154 køer, 29 stk. ungvæg, 57 får og 2 væddere samt 65 svin og grise, vurderet sammen med indboet til 3.024 rdl. Han var officer og fortsatte efter sit giftermål sin officerskarriere til 1753, da han blev af-

SVENDBORG AMT

skediget med generalmajors karakter. Efter sin fader havde han arvet Hjortholm, og ved erhvervelsen af Nedergaard blev han en af øens store jordrotter og leder af godsejeroppositionen mod grevskabet; hans stridbare sind, der er omtalt under Hjortholm, fornægtede sig heller ikke, da han i 1747 efter salget af sin fædrenegård tog ophold på Nedergaard. Han havde stadig tvistemål med grevskabet, de andre godsejere og sine slægtninge. Da den nye skolelov af 1742 pålignede Nedergaard bidrag til skolekassen, nægtede han at betale, og til sidst måtte amtmanden tillade at inddrive pengene ved militær eksekution. Den 10. maj 1747 blev Nedergaard »besat« af en sergent og 2 musketerer; Kaas var bortrejst, og efter 5 dages forløb kapitulerede ridefogden og udbetalte under protest pengene til sergenten, der derefter rømmede gården. 1755 oprettede Kaas og hans hustru et testamente, hvorefter de overlod gård og gods til ritmester Otto Ditlev Kaas, fru Sophie Charlotte Brockdorffs søn af 1. ægteskab, og bestemte, at Nedergaard »skulde være og blive samlet til de Kaasiske Familiers Forplantelse her i Danmark og ingenlunde komme i Fremmedes Hæn-

Veranda.

der«. Sine egne slægtninge betænkte Banner Kaas med 7.000 rdl. Året efter væltede han med sin vogn ud for Snøde degnebolig og kvæstedes så hårdt, at det blev døden; hans enke overlevede ham til 1768.

Gårdens næste ejer Otto Ditlev Kaas var født 1719. Ligesom sine forfædre var han gået officersvejen. 1770 afskedigedes han, og 4 år efter blev han karakteriseret generalmajor. 1745 havde han i kapellet på Vemmetofte ægtet Sophie Dorothea Eickstedt. Straks ved sin overtagelse af godset forøgede han det ved at købe gårdene Bremholm og Tottesholm i Tullebølle sogn. 3 år før sin død i 1778 havde Otto Ditlev Kaas af Nedergaard gods oprettet et stamhus for sin ældste datter Edel Sophie Kaas og hendes efterkommere, således at ældste søn og mandslinie havde fortrin for yngre og kvindelige linier. Stamhuset omfattede ved Otto Ditlev Kaas' død 48 tdr. htk. fri hovedgårdstakst og 2 tdr. skovskuld og 250 tdr. htk. bøndergods med 1½ tdr. skov- og mølleskuld.

Stamhuset overtoges 1778 af Edel Sophie Kaas, der 1771 havde ægtet *Frederik Christian Kaas*, og Nedergaard kom atter til Mur-Kaaserne. Han var født i København 1727 som søn af admiral og stiftamtmand Ulrik Kaas og Mette Mathissen og var ved sit bryllup kommandørkaptajn og chef for søkadetkorpset, året efter brylluppet blev han kammerherre og 1780 hvid ridder. 1781 - 92 var Kaas Holmens chef, og i året 1800 afsluttede han sin lange tjeneste ved udnævnelsen til admiral. Hans embedsvirksomhed bandt ham til København, og kun om sommeren tog admiralen og hans familie ophold på Nedergaard. Til Nedergaard hørte 28 bøndergårde = 150 tdr. htk.; hver tdr. htk. bøndergods fik lidt over 1 td. ld. markhoveri. Til eng- og græsslet regnedes af en gård på 5 tdr. htk. 5 spanddage og 26 gangdage. Af andre arbejder skulle hver gård gøre 35 spanddage og 108 gangdage årligt foruden tørveskæring og hegning, alle gårdens marker var da også i admiralens tid indhegnet med stengærder. 1791 påbegyndtes udskiftningen af bøndergodset, og 5 år senere sluttedes en hoveriforening med bønderne. Gårdens hollænderi bestod af 150 køer, der om sommeren græssede på Siø; denne ø var tidligere erhvervet for 500 rdl.; ved admiralens død vurderedes den til 20.000 rdl. En af hans døtre blev gift med grev Chr. C. S. Danneskiold-Samsøe; ved hendes datters ægteskab med hertug Christian August af

Herreværelse (fot. Niels Elswing).

Augustenborg blev hun stammoder til kejserinde Augusta Victoria, der var gift med den sidste tyske kejser Wilhelm II. Den gamle admiral døde 1804 i København; han havde alle dage været en dygtig og anset søofficer, om hvem det hed, at han var »en ypperlig og fuldkommen Skibschef. Hos ham er den habile Søorlogsmand forenet med en fuldkommen Indsigt i Metiéén, han kan bruges til Alt, hvad Hs. Majst. vil forandre af hans Ærekærhed og Tjenstdygtighed«.

Stamhuset overtoges af hans ældste søn *Otto Ditlev* baron *Kaas-Lehn*. Han blev friherre 1804, da han ægtede Christiane Henriette Barner, arvingen til baroniet Guldborgland. Fra hans tid stammer gårdens store tærskelade; han døde allerede i 1811 uden at efterlade sig livsarvinger, og stamhuset gik over til broderen Henrik Valentin Eickstedt Kaas. I hans tid hørte til gården 370 tdr. ld. ager, 60 tdr. ld. eng og 206 tdr. ld. græs på Siø og Skovø. Besætningen var 20 heste, 170 køer, 60 stk. ungvæg og 40 får. Jorden var delt i 9 skifter: 1. byg, 2. brak, 3. raps og vintersæd, 4. - 5. byg eller hvede, 6. havre,

7. - 8. kløver og 9. kløver til græsning for det hjemmевærende hollænderi bestående af 30 køer og for de 20 heste, den øvrige besætning græssede på Siø og Skovø, og fårene stod på græsmarken. Ved stamhusbesidderens død 1857 overtoges besiddelsen af hofjægermester Henrik Valentin Kaas, og ved hans tidlige død 1865 blev hans ældste søn, kammerherre *Gebhardt Valentin Kaas* stamhusbesidder. I det 19. århundrede var fæstegodset blevet afhændet; i 1910 solgtes Siø. Kammerherren opførte i 1867 en ny hovedbygning ved arkitekt Tholle. Den blev opført af røde mursten i to stokværk og med høj kælder. Avlsbygningerne brændte nogle år efter med undtagelse af tærskeladen og blev straks genopført. I 1911 døde kammerherre Kaas, og stamhuset arvedes af hans søn kammerjunker Otto Ditlev Kaas, der 1920 overlod det til sin søn kammerjunker Gebhardt Marius Cay Vilhelm Ove Kaas. 1922 blev stamhuset sat under administration, og 1930 overgik det til fri ejendom. Det havde da 87 tdr. htk. Jordtilliggendet var 540 tdr. ld. og skovarealet 140 tdr. ld. Fideikommisskapitalen var 783.000 kr., og heraf fik staten 298.419 kr., medens der til succes-

Havestue (fot. Niels Elswing).

SVENDBORG AMT

sorfonden blev 362.751 kr. Af jord blev der intet afgivet. Siden 1704 havde Kaaserne haft deres hjem på Nedergaard, og siden midten af 17. århundrede havde slægten været knyttet til Langeland; men i 1936 måtte kammerjunker Kaas opgive at bevare slægtens gamle gård og stille Nedergaard til tvangsauktion. Gården blev udlagt til successorfonden, der transporterede sin ret til udlægsskødet til grosserer *Stanley Burmeister*, og efter at han havde solgt nogle arealer til egnens gårdmænd og husmænd, solgte han 1937 Nedergaard og 5 husmandssteder for 530.000 kr. til den administrerende direktør for Carlsberg Bryggerierne *Frederik Sander*. I den tid, direktør Sander havde gården, blev der udført store forbedringer. Hovedbygningen blev istandsat, avlsbygningerne repareret, og en ny kostald blev opført; desuden er park og have blevet istandsat. Arealet blev i 1937 forøget med ca. 50 tdr. ld., der blev købt af Svalebøllegaard. 1959 overdrog direktør Sander Nedergaard til sin søn, advokat *Jørgen Frederik Sander*, og gården har nu et tilliggende på 430 tdr. ld. ager, 30 tdr. ld. eng, 35 tdr. ld. have m. v. og 130 tdr. ld. skov.

Nedergaard er stadig en smuk og anselig ejendom, hvis nye ejere på bedste måde værner om gården, og den kan derfor med tryghed se tiden i møde.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1409 Bo og Niels Jepsen Alguksen
ca. 1570 Knud Mikkelsen Akeleye
1589 Hans Urne
1631 Claus Buchwaldt
1686 Frederik Rantzau
1694 Frederik Ahlefeldt
1699 - 1704 Forskellige ejere
1704 Otte Kaas (Sparre-Kaas)
1716 Rudbek Kaas

1731 Chr. Banner Kaas (Mur-Kaas)
1768 O. D. Kaas (Sparre-Kaas)
1778 Fr. Chr. Kaas (Mur-Kaas)
1804 O. D. Kaas-Lehn
1865 G. V. Kaas

1936 S. Burmeister
1937 Fr. Sander
1959 J. Fr. Sander

BYGNINGER

ca. 1720 Énetages hovedbygning
opført i egebindingværk

Tærskeladen opført
1867 Toetages hovedbygning opført
ved J. Tholle

Hovedbygningen istandsat og
avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Holt & Madsen).

Egeløkke

Bøstrup sogn, Langelands Nørre herred, Svendborg amt

Som de andre små adelsgårde på øen går Egeløkkets historie tilbage til slutningen af middelalderen. I 1420'erne ejedes den af *Jens Andersen* af slægten *Mylting*. Myltingerne ejede gården til slutningen af 16. århundrede; nogen rolle uden for Langeland har de aldrig spillet; det var brave landadelsmænd, der nød almindelig anseelse; nogle af dem var øens landsdommere; det gælder om Hans Jensen Mylting, der levede 1496; han skrev sig også til Krogager, nu Steensgaard, som han nok har haft som len. Hans sønnesøn Jens Jørgensen Mylting var den sidste af slægten, der ejede Egeløkke; han var en voldsom og rethaverisk mand, der havde talrige retstrætter med sine slægtninge; da han døde i Svendborg ca. 1585, havde han på det tidspunkt opgivet gården.

Hvad der blev af Egeløkke, da Myltingerne gav op, ved vi ikke; gårdens historie i 1. halvdel af 17. århundrede er skjult for os. Det er

muligt, at *Stig Pors* til Øllingsøe, der døde 1603 og gennem sin hustru Karen Daa til Skovsgaard var blevet knyttet til Langeland, har ejet Egeløkke, det er i alt fald sikkert, at han overtog en del af Jens Jørgensen Myltings bøndergods.

Den næste slægt, der for en tid knyttede sit navn til gården, er den gamle jyske adelsslægt Hardebo eller Harbou. Det første medlem af slægten, der ejede gården, er *Niels Harbou*, der var en søn af Søren Harbou til Holris og Birgitte Mund. Han skrev sig til Holris, Nygaard og Egeløkke og nævnes første gang i 1630. Han var som kaptajn en tur i Ostindien og var i 1630 næstkommanderende på »Nældebladet«. Samme år døde hans første hustru Birgitte Axelsdatter Galt; nogle år efter ægtede han Karen Urne og blev derved knyttet til Langeland og Fyn; hun var datter af Hans Urne til Tiselholt og Nedergaard; samtidig ægtede hans fætter Christian Harbou Karen Urnes datter af første ægteskab Margrete Maaneskjold og fik gods på Fyn og Langeland. Ved magelæg med fætteren erhvervede Niels Harbou sig dette gods og forenede det med Hans Urnes spredte besiddelser, således at han ca. 1650 ejede Nygaard med 26½ tdr. htk., Egeløkke med 24½ tdr. htk., 1 vandmølle, 3 bøndergårde i Bøstrup, 5 gårde i Snøde og 8 i Stoense, ialt ca. 130 - 140 tdr. htk., og hertil kom senere Heinedgaard med 8¾ tdr. htk., som han fik med sin 3. hustru Elisabeth Thermo, men 1656 solgte til sin svigermoder fru Berte Vind. Nygaard havde han 3 år tidligere overladt sønnen Christian Harbou. Ved sine giftermål var Niels Harbou blevet en ganske velstående mand, der til daglig passede driften af sine gårde og en gang imellem undte sig en tur til Rudkøbing, hvor han ved en enkelt lejlighed i drukkenskab foranstaltede et gadeslagsmål på torvet. Da Karl Gustavkrigene kom, strømmede ulykkerne i rigt mål ind over ham. Da svenskerne kom til Langeland, blev han taget til fange og ført til Odense, hvor han sad fængslet i 18 uger; imens fik Egeløkke en indkvartering af 85 ryttere og drenge, og da alt var fortæret, måtte fru Elisabeth Thermo betale dem for at drage bort »i Guld, Sølv og Klenodier« for 228 rdl. foruden et »ostindisk Krus« med søvlåg. Endvidere måtte han yde den svenske general 200 rdl., som han lånte af fru Helvig Skinkel mod pant i alt hans jordegods. Niels Harbou fik senere et hverv som kommissær på øen ved de svenske troppers udkvittering. Han døde 1679,

Egeløkke set fra parkens nordvestlige del (fot. Holt & Madsen).

og sønnen Otto Harbou overtog Egeløkke under helt andre omstændigheder, end han og faderen havde tænkt sig. Godset var efter krigen så hårdt medtaget, at af Egeløkkes 11 bøndergårde var 6 øde og til dels afbrændte og 2 »forarmet«. Møllen var øde, og »Dammet af Fjenden udskaaet«. Det var umuligt for Otto Harbou at holde gården, og 1687 solgte han den til *Henrik Steensen* til Steensgaard. Egeløkke havde da ca. 25 tdr. htk. ; men bøndergodset var reduceret til 7 tdr. htk. Straks efter købet opsagde den nye ejer gårdens adelige frihed.

Fra nu af og indtil 1827 fik Egeløkke fælles ejer med Steensgaard og gik en bedre tid i møde ; i begyndelsen af 19. århundrede stillede den endog Steensgaard i skygge. Næsten ligeså længe som Myltingerne kom den sjællandske adelsslægt Steensen til at eje Egeløkke ; en nærmere beskrivelse af slægten Steensen og dens medlemmer findes under Steensgaard ; her skal blot nævnes, at det vistnok er *Henrik Steensen*, der ca. 1700 lod opføre en ny hovedbygning, den tidligere hovedbygning ved vi ikke noget om ; formodentlig hidrører den fra Myltingerne. Om den nye hovedbygning hedder det i 1743, at den bestod af bindingsværksfløje, og samme år rykker et herskab

SVENDBORG AMT

ind på gården, idet arvingen Carl Frederik Steensen, der lige havde holdt bryllup på Lykkesholm med Hilleborg Sophie Kaas boede her til 1757. Senere flyttede han, der var avanceret til oberstløjtnant, atter til Egeløkke, medens hans hustru blev boende på Steensgaard. Hans dattersøn major *Carl Frederik Steensen Leth* tog i slutningen af 18. århundrede ophold på gården tilligemed sin hustru Constance Henriette Fabritius de Tengnagel. Majorens moder kammerherreinde Leth, født Steensen, der hidtil havde boet her, flyttede nu til Steensgaard, og da majoren efter moderens død 1813 arvede begge gårde, blev han boende på Egeløkke.

Under hovedgården lå da ca. 200 tdr. ld. ager, der var delt i 7 marker og blev drevet ved hoveri. Hollænderiet var på 100 malkekøer. Majoren nedrev den gamle hovedbygning og lod i begyndelsen af 19. århundrede opføre en ny bindingsværksbygning i én etage med kvist og tegltag.

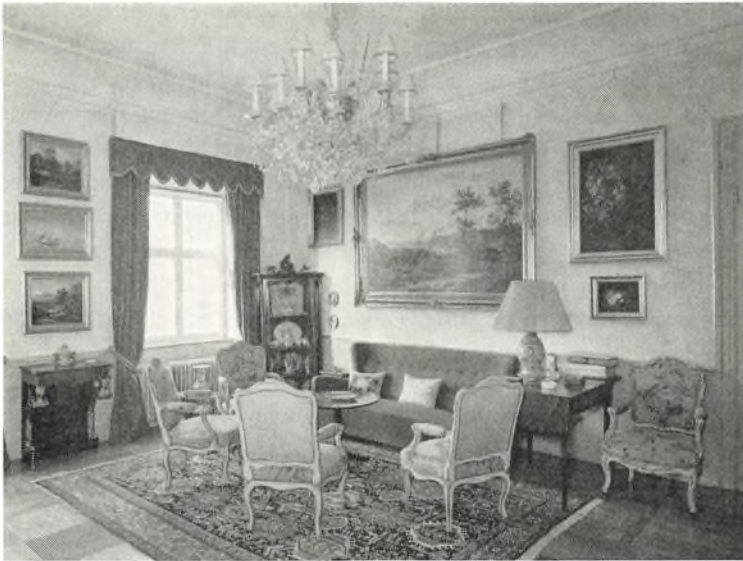
Det var til dette Egeløkke, den unge kandidat Grundtvig kom i marts 1805 for at være huslærer for majorens og fru Constances ældste søn, den 7-årige Carl Frederik.

Grundtvigs ophold på gården kom til at strække sig over 3 år, et ophold, der ved hans forelskelse i den smukke og elskværdige fru Constance, med hvem han læste den nye romantiske digtning, blev af afgørende betydning for hele hans udvikling og fremtidige liv.

Denne periode i Grundtvigs liv har for stedse bragt Egeløkke og Constance ind i den danske litteratur og prentet navnet Egeløkke ind i folks bevidsthed. Fru Constance vakte Grundtvig, der var i stand til »at omsmelte sin Attraa til Aand«, hvad han selv udtrykker, dels i sin dagbog under 10. september 1806: »Jeg maa vel kalde det en Lykke, at min Kærlighed var ulykkelig, siden den gjorde mig virksom og bidrog til mine Kundskabers Forøgelse«, dels i »Strandbakken ved Egeløkke«:

Aanden oplukked sit Øje,
Saa' sig paa Afgrundens Kant,
Stirred saa fast og saa nøje
Rundt om en Frelse og fandt —
Fandt, hvor det faldt,
Gud overalt:

Fandt ham i Digterens Sang,
Fandt ham i Vismandens Ord,
Fandt ham i Myter fra Nord,
Fandt ham i Tidernes Gang;
Synligst og vissest den dog
Fandt ham i Børgernes Bog.

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

Under Grundtvigs ophold på Egeløkke indtraf Københavns bombardement og krigen med England ; en overgang måtte fru Constance, sønnen og Grundtvig tage ophold på Tranekær, hvor de stiftede bekendtskab med løjtnant Peter Willemoes. Efter statsbankerotten og i de følgende vanskelige år for landbruget måtte man stifte gæld på Egeløkke, der stadig var »et lille jordisk Paradis« ; således kalder pastor Graae det i sine erindringer, hvor han giver et smukt billede af livet på Egeløkke i 1820'erne ; som barn havde han i 7 - 8 år sit hjem her og blev opdraget sammen med husets yngste søn Vincents.

1825 døde majoren, og 2 år senere fulgte fru Constance efter ham. De to sønner overtog ejendommene ; Vincents arvede Steensgaard, Carl Frederik fik Egeløkke. Hovedgården blev takseret til 27.060 rdl., skoven til 11.000 rdl., bøndergodset, der bestod af 16 gårde, hvoraf 13 var hoveripligtige, og 23 huse, vurderedes til 14.650 rdl. og kongetienden af Bøstrup kirke, der årlig indbragte 397 rdl. vurderedes til 7.000 rdl. Den endelige vurdering af gård og gods var 59.460 rdl. Egeløkkens nye ejer *Carl Frederik Steensen-Leth* var født 1798, 1833

SVENDBORG AMT

ægtede han på Eskilstrup Edele Margrethe v. Barner. 1831 blev hovedriet nærmere fastsat og snart afløst med 7 rdl. for 1 td. hkt. foruden hegnsarbejder, 1 dags gødningskørsel og et par klapjagtsdage. 1849 fritog Steensen-Leth bønderne for disse naturalydelse »for at vise sit Godes Beboere sin Velvillie« og nedsatte betalingen til 6 rdl. pr. td. hkt. Majorens hovedbygning må have forekommet sønnen for stor; den blev nedrevet, og 1845 - 46 opførtes en ny, men mindre bygning i senklassicistisk stil, et højt stokværk over kælder med en pilastersmykket portal i hovedaksen, der foroven afsluttes af en lav frontispice. Det er formentlig G. Fr. Hetsch, der er arkitekten; 1890 blev bygningen forhøjet med et stokværk, og samtidig blev avlsbygningen flyttet og nyopført af rød grundmur. Godsejer C. Fr. Steensen-Leth var da død 1889 på Egeløkke, og hans datter *Sophie Frederikke*, der var født på gården 1835, havde overtaget den; 20 år gammel havde hun holdt bryllup med greve Carl Chr. C. Lerche til Benzonsdal; ved grevinde Lerches død på Egeløkke 1925 overtog

*Bibliotek
(for.
Niels Elswing).*

*Constance
Steensen-Leth.
Maleri
af Jens Juel
(fot. Holt
& Madsen).*

datteren grevinde Ille Ottilie Vilhelmine Knuth gården ; hun var 1881 blevet gift med grev Christopher Knuth til Liliendal.

1932 overlod grevinde Knuth, der døde på Egeløkke 1942, gården til sønnen, hofjægermester, grev *Adam Carl Wilhelm Knuth*, Egeløkkes nuværende ejer. I hans tid er avlsbygningerne blevet moderniseret og en ny svinestald samt et ishus blevet bygget, ligesom hovedbygningen er blevet underkastet en ombygning og modernisering. Af indboet må særlig fremhæves en del sølvtøj fra 18. århundrede og et stel af Fürstenbergerporcelæn samt en bogsamling på 10.000 bind. Nu har Egeløkke et tilliggende af 334 tdr. ld. ager, 29 tdr. ld. eng, 26 tdr. ld. mose, 82 tdr. ld. skov og 20 tdr. ld. park, have og gårdsplads.

Egeløkke har en mere end 500 år gammel historie ; men bortset fra svenskernes plyndring i Karl Gustavkrigene er ingen store og

SVENDBORG AMT

voldsomme begivenheder knyttet til dens navn. Den kunne let i 17. århundrede have delt skæbne med andre langelandske gårde og været gået til grunde; men de Steensen'ers køb af gården sikrede dens fremtid, og siden 1687 har Egeløkke ikke været i handelen; ved arv er den gået fra ejer til ejer, fra slægt til slægt, og forhåbentlig vil den også i fremtiden blive ved at være den samme idylliske plet.

Herlig mangfoldige Syn
Ud over spejklare Flade!
Turø og Torseng og Fyn
Skuer jeg her fra mit Stade;

Bag mig den venlige Gaard
Med sine Mure saa hvide,
Kranset af Skovene, staar
Lunt under Bakkernes Side,
Lys mod det bølgende Hav.

Således hyldede den unge Grundtvig den smukke udsigt fra Strandbakken ved Egeløkke, og digtets venlige gård med de hvide mure er Egeløkke, der ligger nær ved Langelands vestkyst i læ af høje, skovklædte bakker.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1426 Jens Andersen Mylting
ca. 1600 Stig Pors (?)
ca. 1650 Niels Harbou
1687 Henrik Steensen

1813 C. Fr. Steensen Leth

1827 C. Fr. Steensen-Leth

1889 Sophie Frederikke Lerche

1932 A. C. W. Knuth

BYGNINGER

ca. 1700 Bindingsværkshovedbygning
opført

ca. 1800 Hovedbygning opført i ét
stokværk af bindingsværk

1845 - 46 Hovedbygningen fornyet i
i ét stokværk ved
G. Fr. Hetsch (?)

1890 Hovedbygningen forhøjet med
ét stokværk og avlsbygningerne
flyttet

1943 Hovedbygningen restaureret og
avlsgården moderniseret

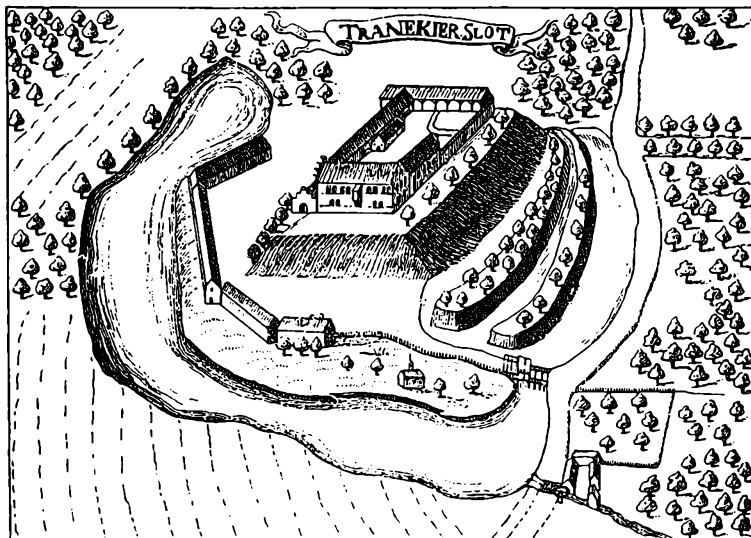

Hovedbygningen set fra øst (fot. Th. Andresen).

Tranekær

Tranekær sogn, Langelands Nørre herred, Svendborg amt

Overalt på Langeland findes der banker, der skyder op af jordsmonnet uden at være dele af et højdedrag; disse banker er ejendommelige for Langeland og bidrager i høj grad til at give øen dens særpræg. På en sådan banke ligger Tranekær Slot med vid udsigt til alle sider, mod vest til Tåsinge og Fyn — farvandet ser oppe fra banken ud som en bred flod —, mod øst hinsides Langelandsbæltet begrænses synet af det flade Lolland. Ved bankens fod ligger Tranekær by; en vej i sydlig retning går gennem byen op til sognekirken; parallelt med vejen, adskilt fra denne ved en smal mark, fører en allé af lindetræer op til kirken. Nord og øst for slottet strækker sig et parkanlæg, hvori findes en sø; denne sø har som så mange steder på Langeland flere navne, Boris-, Borris-, Borre-, Borg-, Tranekær Sø. Ialt 4 søer

Tranekær Slot ca. 1670. Efter Resens Atlas (Nationalmuseet).

omgav Tranekær i svunden tid, de tre af dem er længst forsvundne ; moser og enge betegner i vore dage stederne, hvor disse søer lå ; den tilbageværende sø fortsættes af en række kanaler, således at banken på alle sider er omgivet af vand.

Lige under banken, mod vest, ligger en stor ridebane, der mod syd begrænses af hestestalden, mod nord af en bygning med højt mansardtag ; denne bygning blev opført af den senere omtalte general Ahlefeldt og indrettet til teater- og koncertlokale ; på de to andre sider strækker sig tætte lindehække, hvoraf den ene hæver sig fra randen af den vestlige kanal. På denne plads lå i sin tid ladegården, der var opført af Breide Rantzau, og som i henhold til en synsforretning af 18. august 1597 bestod af 5 bygninger: »En Kornlade, 17 Væggerum langt, muret med Stolper og tækt med Tegl, nok et Hus opbyggt til Bryggers, nok 2 Fæhuse, klinte med Ler, og et Hus, som har fordums været Skriverstuen, Slagterhus, Vaskehus og andre smaa Kamre, en Vandkunst til at tage Vand op til Slottets Behov«. Ladegården ligger nu lidt længere borte fra slottet i sydlig retning. Indkørselsporten til slottet er opført ved bygningens restaurering 1859 ; ifølge bemeldte

synsforretning har der også i gamle dage været en port på dette sted: »Et lidet Hus over Porten, som Breide Rantzau lod bygge, ved Magt, et lidet Hus, som er et Porthus, der, næst op til, slet forfaldet«.

Synsforretningen af 1597 beretter følgende: »Paa Taarnet, som er seks Loft højt, alle Loftene forraadnede, hvor man ikke uden Fare kan gaa derpaa, Taget meget affaldet med mange Huller. Alle Vinduer paa Slottet gl. og skrøbelige, Vægtergang og Trapper mange steder Brøst, som skal hjælpes. Mange Døre gamle og af Fyr. 2 Porte, den ene gammel og ubrugelig, den anden god men affalden, fordi Hængslerne ere itu. Item mangesteds uden omkring Slottet paa Murene og paa Hullerne gror der Hylder og andre Urter, som fordærver Muren, vil hjælpes med Sten og Kalk«. I en synsforretning af 1. april 1614 noteres: »Paa begge Hjørner baade i Ø. og V. er Grundvolden under Vægtergangen meget forfaldet og revnet, Skrædderkamret, Røgkamret og Kulhuset udi Vægtergangen er vel ved Magt. Begge Trapper til samme Vægtergang bygfældige«. Endelig står der i en år 1640 afholdt synsforretning, der vel nok har givet stødet til kongens befaling: »Skorstenene paa hele Slottet brøstfældige og brandfarlige. Meste Parten af Slottets Vinduer nedblæste af Storm«.

Landevejen løber langs de vestlige kanaler, over hvilke en bro fører til en allé af høje, hvælvede linde; alleen går fra bankens fod op til den nævnte indkørselsport, der ligger ved den nordlige fløjs gavl. Dele af den nuværende bygning kan stamme fra omkring år 1200; men allerede i det 8. århundrede skal der efter sagnet på det samme sted have stået en borg, opført af næssekongen Tran, hvoraf navnet Tranekær skulle være kommet. Således som Tranekær står den dag i dag, bærer det i mange retninger præg af den stærke borg, det oprindelig var, først og fremmest ved de meget tykke, af munkesten opførte mure, tykkest mod nord og vest af hensyn til forsvaret, tyndere mod gårdsiden. Kassemurene er tre munkesten tykke mod den udvendige murflade og ca. to til den indvendige side mod værelserne, mellemrummet er udfyldt med kampesten, murbrokker, kalk og ler, der har dannet en meget stærk, kompakt masse. En vægtergang mod vest samt tvende skydeskår minder endnu om den gamle borg. Selve den stejle banke i forbindelse med gravene giver endnu i vore dage det hele et krigersk præg, en række antikverede kanoner på den

øverste vold står endnu som minder om slottets krigeriske fortid ; de er i øvrigt blevne benyttede så sent som under et besøg, den senere Christian VIII i trediverne aflagde, da der skulle salutes til ære for tronfølgeren.

Da Valdemar Sejr til ulykke for Danmark uddelte stykker af riget til sine sønner, tilfaldt Langeland *Abel*, og det nybyggede Tranekær blev fra nu af gennem en lang årrække et stridens æble mellem hertugerne af Sønderjylland og kongen. Af hertugerne boede Erik Erikson Langben en tid på Tranekær ; et brev fra hertug Valdemar er dateret Tranekær die michaelis archangeli 1287. I 1358 erobrede Valdemar Atterdag efter en længere belejring Tranekær, og fra nu af blev det under de danske konger ; men dermed ophørte ikke striden, idet både kong Valdemar og hans nærmeste efterfølgere måtte procedere med de holstenske grever, der gjorde krav på Tranekær som hørende til hertugdømmet Sønderjylland, og stridighederne blev først bilagte ved Christiern I's regeringstiltrædelse.

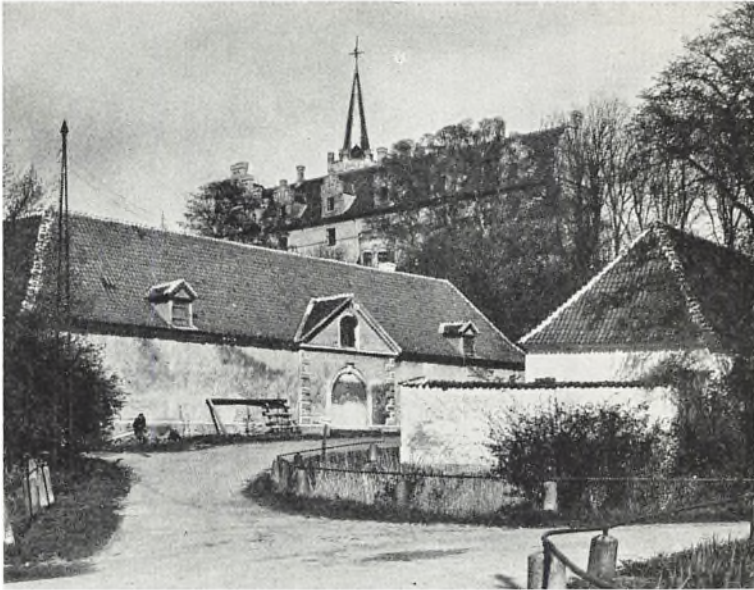
Mellem de forskellige lensmænd, som efter Valdemar Atterdags erobring af slottet residerede på Tranekær, kan nævnes: Philip Axelsøn Thott, en af de berømte Axelsønner ; han benyttede Tranekær som udgangspunkt for mangt et ledingstogt mod Karl Knutson, blev iøvrigt med rette eller urette anklaget for også at drive sørøveri. Christiern I forlenede senere sin søn Hans med Tranekær, og da Hans var blevet konge, overdrog han Tranekær som livgeding til sin dronning, Christine af Sachsen. Af dronning Christines meget detaljerede regnskaber, der tillige har form af en slags dagbøger, fremgår det, at dronningen før og under sin enkestand har haft hyppige og langvarige ophold på Tranekær, og hun synes dér at have udøvet megen godgørenhed: »Item tolv Skilling fore en Skindkjortell then lille Pige fik« ; »Item Sko och en rød Lue til en Pige i Tranekær«. Under dronningens overhøjhed styredes lenet af fogder, der gentagne gange måtte værge Tranekær mod angreb fra lybækkerne ; blandt disse fogder har Søren Stampe vundet et smukt eftermæle gennem den troskab, han udviste overfor sin velynderindes søn, Christiern II. Efter at have forflyttet Søren Stampe til Aalholm, ansatte Christiern II Otto Krumpen som lensmand på Tranekær, men høstede kun utak af den berømte feltherre, der intet alvorligt forsøg

*Tårnet på
hovedbygning
(fot.
Th. Andresen).*

gjorde på at bevare fæstningen for kongen, efter at rigsrådet havde opsagt denne huldskab og troskab ; Frederik I behøvede ikke at gøre alvor af sin trussel om at belejre og storme Tranekær: lensmanden overgav sig frivilligt og forstod senere i så høj grad at indynde sig hos Frederik I, at kongen aflagde ham gentagne besøg på Tranekær. Under Grevens Fejde blev Tranekær belejret af lybækkerne og hurtigt overgivet, da Otto Krumpen håbede at kunne vinde grev Christoffer af Oldenborgs gunst, hvilket imidlertid ikke lykkedes ; greven genindsatte Christiern II's tro ven, Søren Stampe, som lensmand og førte Otto Krumpen med sig som gidsel.

Efter Grevefejdens afslutning lykkedes det Otto Krumpen at vinde Christian III's gunst og at få tilgivelse for sit halve forræderi, men til Tranekær vendte han ikke tilbage. Slottet blev derimod givet Chri-

Hovedbygningen set fra sydvest, i forgrunden ses de gamle staldbygninger (fot. Holt & Madsen).

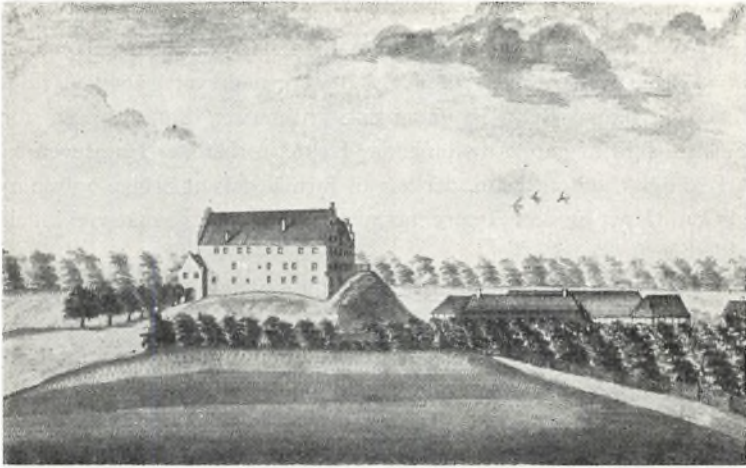
stian III's dronning, Dorothea af Lauenborg, som livgeding; dronningen kom imidlertid aldrig til at bo der, da hun foretrak Koldinghus som enkesæde.

Under den lange række hurtigt skiftende lensmænd, der indtil midten af det 17. århundrede sad inde med Tranekær, var lenet i længere tid ad gangen slået sammen med Nyborg len, hvoraf følgen var, at de påfølgende lensmænd havde deres bopæl i Nyborg. Mellem de mere bekendte lensmænd skal nævnes Tycho Brahes plejefader, Jørgen Brahe og Christian IV's svigersøn, Hannibal Sehested. Christian IV udstedte i 1642 en befaling til lensmanden, Christoffer Urne, »at Vort Slot Tranekær, der er ganske brøstfældigt, skal repareres«; men befalingen blev kun i ringe mål efterkommet. Slottet bestod den gang af fire fløje og dannede en sammenbygget lukket firkant; den nordlige og vestlige fløj, der endnu består, var den egentlige beboelse, medens de to andre fløje anvendtes til stalde, vognporte, økonomilejlighed; midt i gården stod et slankt tårn, der

var så højt, at det hed sig, at man kunne se det helt nede fra Mecklenborg; ringmuren var så bred, at man i vogn kunne køre rundt om slottet oven på den. Tårnet skal være nedrevet i 1649 af ridefogeden Thomas Beck, og under dets grusmasser begravedes en stor trækiste fuld af gamle dokumenter. I 1965 forbereder lensgreven en arkæologisk undersøgelse, der har til formål dels at bringe oplysninger om tårnet og dels at gøre nærmere rede for borgbankens middelalderlige forsvarsværker.

I 1645 overdrog Christian IV slottet og hele Tranekær len til *Christian Rantzau-Breitenburg* som pant for en sum på 62.000 rdl., Rantzau under krigen havde forstrakt kongen med; som følge af landets ødelagte finanser var det en stiltiende aftale, at pantet skulle betragtes som definitiv overdragelse; dette skete et par år før Rantzau modtog den i hans familie efterhånden som halvvejs arvelig betragtede stilling som statholder i hertugdømmerne. Rantzau havde en datter, Margrethe Dorothea, der ansås for at være den rigeste arving i det danske monarki; til hende bejlede Frederik Ahlefeldt til Søgaard i Sønderjylland, men han blev afvist af den unge piges fader; parret lod sig imidlertid ikke afskrække, og efter en højst romantisk flugt blev det hemmelig viet i en holstensk landsbykirke 1656. Ved dronning Sophie Amalies mellemkomst — dronningen var Frederik Ahlefeldts varme velynderinde — lykkedes det hurtigt at opnå en forsoning med grev Rantzau-Breitenburg. Rantzau, der var steget til landets højeste værdigheder for at ende som »Premier-Minister«, havde god brug for sin langt betydeligere svigersøn, der blev ham en uvurderlig støtte ved udførelsen af hans embedsforretninger; det faldt derfor ganske naturligt, at Ahlefeldt efter sin svigerfaders død i 1663 arvede stillingen som statholder i hertugdømmerne samtidig med, at han overtog Tranekær.

Christian V satte stor pris på *Frederik Ahlefeldt*, der som medlem af konseillet blev en mægtig mand; det blev efterhånden et slagord, at han, Ulrik Frederik Gyldenløve og Griffenfeld regerede Danmark. Ahlefeldt fik i konseillet hovedindflydelsen på udenrigspolitikken, og hans bestræbelser gik altid ud på at søge freden bevaret. I 1672 naturaliseredes han som dansk greve samtidig med grevskabets oprettelse til fordel for ham og hans efterslægt. Frederik Ahle-

Tranekær 1754. Efter Frederik V's Atlas (Nationalmuseet).

feldt havde fuldt ud sluttet sig til regeringsforandringen af 1660, men fandt dog, at der kunne have været sat visse grænser for den kongelige enevælde; som statholder i hertugdømmerne var han ivrig for bevarelsen af landdagen, og for kongerigets vedkommende var han stemt for indførelsen af en stænderinstitution. Frederik Ahlefeldt var en ivrig ven og beundrer af Griffenfeld, og dette venskab var i lang tid gensidigt. Om venskabet mellem de tvende statsmænd vidner en korrespondance, der fra begge sider er præget af den største varme, nogle af brevene er ligefremme kærlighedserklæringer; dette gælder særlig Griffenfelds breve. Det var efter Griffenfelds indstilling, at grevskabet Langeland oprettedes for Frederik Ahlefeldt, der som tysk rigsgreve alt havde erhvervet det tyske rigsgrevskab Rixingen, og Griffenfeld skyldtes de for Ahlefeldt meget favorable betingelser, hvorpå grevskabet oprettedes. Den nye lensgreve fortabte sig da også i taksigelser overfor Griffenfeld, og af et brev kan man se, at han har lovet denne at være ham behjælpelig til indgåelse af et godt ægteskab. Også med hensyn til at modarbejde Christian V's krigsplaner mod Sverige var der enighed mellem de to statsmænd.

Venskabet med Griffenfeld fik sit knæk under forhandlingerne i

Rendsborg mellem Danmark og Holsten-Gottorp angående den Oldenborgske arvefølgesag. Ahlefeldt mistænkte Griffenfeld for at spille under dække med hertugen af Gottorps regeringspræsident, Kielmannsegge, der, mente Ahlefeldt, havde tilbudt Griffenfeld grevskabet Steinhorst ved Lauenborg, for at han skulle støtte hertugens interesser under forhandlingerne i arvefølgesagen. Ahlefeldt var efter Griffenfelds fald den nærmeste til at overtage stillingen som storkansler, hans statsmandsevner gjorde ham selvskreven til stillingen. Storkansleren boede ikke meget på Tranekær, som han dog imidlertid underkastede en nødtørftig, højst tiltrængt istandsættelse, men tilbragte det meste af den tid, som hans mange og betydningsfulde embeder levned ham, i Sønderjylland; der opførte han Graasten, som lige til hans død vedblev at være hans yndlingsopholdssted; ikke desto mindre bestemte Ahlefeldt i sit testamente, at hans lig skulle bisættes i Tranekær kirke. Langeland kom dog til at nyde godt af Frederik Ahlefeldts interesse for bondestanden, idet storkansleren skabte så gode kår for de ham undergivne bønder, at et par langeske selvejere ansøgte om at blive fæstere under grevskabet.

Efter grevinde Margrethe Dorotheas død ægtede Frederik Ahlefeldt Marie Elisabeth af Leiningen-Hartenburg, der blev stammoderen til den nuværende slægt. Storkanslerens ældste søn, Frederik, der overtog grevskabet efter faderens død 1686, levede ligesom faderen kun meget lidt på Tranekær, idet han for størstedelen opholdt sig på Graasten, hvorfra han bestyrede sit embede som statholder i hertugdømmerne. Et minde findes der dog om ham på Tranekær, et kæmpelærred, forestillende Christian V's broder Jørgen. Billedet blev skænket grev Ahlefeldt, efter at han havde ledsaget prinsen på dennes bryllupsfærd til London, hvor prins Jørgen ægtede den senere dronning Anna af England. Da grev Frederik døde barnløs, gik grevskabet efter hans død 1708 over til storkanslerens yngre søn Carl, der stod i høj gunst hos kongehuset, hvorom den omstændighed vidner, at Christian V gjorde ham til opdrager for sin yngre søn Carl.

Også grev Carl modtog værdigheden som statholder i hertugdømmerne; han havde store godser derovre, dels fra faderens tid, dels erhvervede af den afdøde broder; selv købte han yderligere ikke blot sønderjysk gods, men også i selve kongeriget købte han jord,

blandt andet erhvervede han øen Thurø. Slottet Sorgenfri er bygget af ham; i København ejede han et palæ på Kongens Nytorv, det nuværende Hotel d'Angleterre. Ingen anden dansk godsejer har ned til vor tid ejet så meget gods; men herligheden fordunstede; de mange besiddelser kunne ikke holdes sammen, dertil kom ødselhed i det daglige liv og tidernes vanskelighed. Grev Carl var gift med Ulrikke Antoinette Danneskiold-Laurvig, Ulrik Frederik Gyldenløves datter, der foruden en betydelig medgift bragte slægten grevskabet Laurvig, de forenede rigers største majorat, som efter en langvarig proces tilfaldt hendes sønnesøn.

Ved grev Carls død 1722 var der kun grevskabet Langeland tilbage. Den afdødes søn og efterfølger, *Frederik*, der som tyveårig yngling arvede grevskabet, var den første Ahlefeldt, der havde fast ophold på Tranekær, og gennem de 50 år, hvori han var besidder, havde han ikke bolig andet sted og var kun yderst sjældent borte. Skønt grev Ahlefeldt beherskede det danske sprog med fuldkommen sikkerhed — hans mange breve til autoriteter, godsfunktionærer o. s. v. er affattet på ulasteligt dansk — vedblev dog det tyske sprog gennem hele hans lange liv at være det, der faldt ham naturligt, og det, han talte i sin familie; endog inskriptionen på de tre smukke marmorsarkofager, der rummer hans og hans tvende hustruers støv, og som står i kapellet i Tranekær kirke, er tysk.

De første år hengik med at afvikle den uhyre gæld, som faderen havde efterladt, og ved en dygtig administration og en vidtdreven sparsommelighed lykkedes det den nye besidder at bringe grevskabet på fode, men den første tid var trang. Da således Ahlefeldts velynderinde, dronning Anna Sophie, sendte en hoffunktionær over til Tranekær for at meddele greven, at han havde fået storkorset af dannebrog, måtte han hos sognepræsten låne de penge, der var nødvendige til at give dronningens udsending et gratiale. Det lykkedes ikke alene at bringe de fortvivlede finanser på fode, grev Frederik kunne endog udvide sit jorområde på Langeland og tillade sig den flothed at forære det nyerhvervede Hjørholm til den smukke præstenke i Magleby, konsistorialrådinde Kragh, hvis sønner greven foranledigede adlede under navnet Kragenskjold. Denne affære vakte, som rimeligt er, nogen misstemning hos grevinden, dronning Sophie

*Kamin i
salen,
portrættet
jorestiller
storkansler
Frederik
Ahlefeldt
(† 1686) og
Margrethe
Dorothea
Ahlefeldt, f.
Rantzau
(† 1665)
(fot. Th.
Andresen).*

Magdalenes tidligere hofdame, Marie Elisabeth, født Ahlefeldt af Haselau i Holsten, og det var efter familietraditionen tildels for at råde bod på denne misstemning, at greven af det opkøbte jordegods på Sydlangeland erigerede stamhuset Ahlefeldt med Broløkke som hovedsæde.

I anledning af stamhusets oprettelse lod grev Frederik sig og sin hustru afmale og bestemte, at disse tvende billeder til evige tider skulle hænge på Broløkke. En myndig herre var han, der i sin egenkab af greve til Langeland havde stillingen både som amtmænd og birkedommer over de dele af Langeland, der hørte ind under grevskabet og stamhuset. Den hårrejsende retssag, han lod føre mod præsteenken i Snøde, madam Marstrand, hvem han på et ganske løst grundlag lod dømme for barnemord, hvilken dom blev under-

kendt af højesteret med tilføjelse af meget skarpe, mod greven rettede sidehug. Hans meget hårde håndhævelse af hoveripligterne, hans tilbøjelighed til at udstrække den »ejendomsret«, som han havde over grevskabets bønder, i henhold til stavnsbåndet, til øens selvejerbønder, den egenhændige brutale indgriben over for krybskytter peger på noget despotisk i hans karakter, et træk, der atter mildnes af en faderlig omsorg for øens befolkning; det gav sig især til kende i hans iver efter at forbedre øens skolevæsen. Ved grev Frederiks tiltrædelse af grevskabet var slottet i en dårlig forfatning; de tre første besiddere havde ladet bygningerne forfalde. Frederik Ahlefeldt lod resolut de meget brøstfældige østlige og sydlige fløje nedrive og underkastede de nordlige og vestlige fløje en hårdt tiltrængt restaurering; slottet fik ved den lejlighed den skikkelse, som det beholdt indtil ombygningen 1859.

Frederik Ahlefeldts eneste barn, Christian, der arvede grevskabet i 1773, fik 1785 tilkendt grevskabet Laurvig i Norge og tilkendt ret til at skrive sig *Ahlefeldt-Laurvig(en)* og fik grevskabet Laurvigs våben sammen med de Ahlefeldtske. Han var i modsætning til sine forgængere stokkonservativ. Han misbilligede således i høj grad landboreformerne. Dette var dog langt fra noget udtryk for et uvenligt sindelag over for bondestanden, som Ahlefeldt tværtimod, ligesom sine fædre, omfattede med stor sympati; hans opfattelse var den, at de langelandske bønder havde det godt under Ahlefeldternes styre, og at de ville stå sig ved at bevare de gamle forhold uforandrede. Bønderne på Langeland holdt da også meget af greven, der blev båret til sit sidste hvilested i Tranekær kirke af repræsentanter for grevskabets fæstere.

Christian Ahlefeldt-Laurvigs søn, *Frederik*, der arvede grevskabet i 1791, var en fuldstændig modsætning til sin fader; han var et ægte barn af sin tid, stærkt grebet af de nye fremskridtsideer. Naturligvis gav Frederik Ahlefeldt sig øjeblikkelig i lag med landboreformerne; fæstegårdene blev udflyttede, jorderne udskiftede, hoveriet afløst. På Tranekær ladegård optog Frederik Ahlefeldt unge landbrugsølever, der fik en regulær undervisning i landbrugets teori og praksis; institutionen mindede om vore dages højskoler. Frederik Ahlefeldts levende interesse for pædagogik gav sig et andet udslag gennem opret-

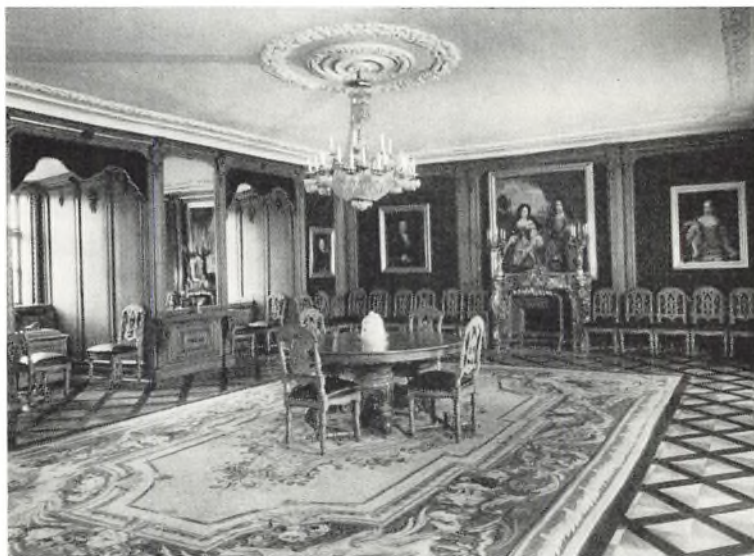
*Hjørne af
Den gule Stue
(fot. Th.
Andresen).*

telsen af et lærerseminarium i Tranekær. For at højne landbruget oprettede Ahlefeldt en fabrik for landbrugsmaskiner, og som bestyrer indkaldte han en skotte, hvis efterkommere blev langelandske gårdmænd; som den første i landet oprettede han en sukkerfabrik, over hvilken han var så stolt, at han til en af sine gæster en gang udtalte, at denne fabrik ville blive Englands ruin. Blandt Frederik Ahlefeldts mange forskelligartede interesser skal nævnes medicinen, særlig behandlingen af øjensygdomme. Fra Tyskland og Italien indforskrev Ahlefeldt håndværkere, hvis efterkommere den dag i dag befolker Tranekær by og virker videre i fædrenes håndtering. Grev Frederiks tilbøjelighed for byggeri gjorde sig stærkt gældende og har sat sig spor overalt på Langeland; blandt andet er samtlige kirker restaurerede af ham.

SVENDBORG AMT

Grev Frederik, der havde fået løjtnantspatent på vuggen, var en dygtig officer og spillede som kommanderende general over Fyn og Langeland en betydelig rolle dengang, da markis de la Romana samlede de spanske hjælpetropper på Langeland for at føre dem over på de engelske krigsskibe og tilbage til Spanien ; det skyldtes generalen, at hele denne episode gik fredeligt af uden komplikationer. Af endnu større betydning blev generalens virksomhed, da han skulle sørge for at føre de danske tropper, der var på vej fra hertugdømmerne til København, over Langelandsbæltet til Lolland ; her gjaldt det om at udvise stor forsigtighed af hensyn til de engelske krigsskibe, der patruljerede i de omliggende farvande ; nogle skanser, som generalen lod rejse nede ved stranden ved Stengade skov for derfra eventuelt at beskyde englismændene, står endnu som minde om hin tid. Grundtvig, der den gang var huslærer på det nærliggende Egeløkke, fungerede under disse forhold som feltpræst og kom til at stå generalen nær ; det var også ved denne lejlighed, at det så betydningsfulde bekendtskab mellem Grundtvig og Willemoes stifte-

Spisesalen (fot. Th. Andresen).

des. Den unge søofficer var kommet til Tranekær for at besøge den vanskelige og farefulde overførsel af mandskab til Lolland ; her ved denne lejlighed gjorde de ovenomtalte skanser nytte, idet de mange fiskerjoller, der med overførslen for øje var bragt sammen i Stengade skov, skjultes bag skanserne. Overførslerne foretoges ved natetid i hele efteråret, og ubegribeligt er det, at de kunne finde sted bogstaveligt talt midt imellem de engelske krigsskibe. Forskellige udtalelser i Grundtvigs værker og et smukt mindedigt ved grevindens død vidner om det venskabelige forhold mellem ham og familien på Tranekær.

Grevinde Charlotte Louise Ahlefeldt var en Hedemann fra Holsten ; hun delte sin mands æstetiske interesser, navnlig på musikkens område, og har efterladt flere kompositioner. Ægteparrets eneste barn, Elise, blev gift med helten fra Tysklands krige mod Napoleon, general Lützow. Baronesse Lützow havde senere, efter at være blevet skilt fra sin mand, bolig i Düsseldorf sammen med digteren Immermann, der i sin roman »Die Epigonen« har givet en levende skildring af general Ahlefeldt og det romantiske, skønhedsfyldte liv, han førte på Tranekær. Der findes mange erindringer om Elise på Tranekær, foruden en del breve opbevares hendes ring med det Ahlefeldtske og Lützowske våben, det bæger, af hvilket Lützow drak brønd ved badestedet Nenndorf, dengang han friede til Elise, Elises bogskab, hendes stambog og endelig det bekendte maleri, på hvilket hun fremstilles prydet med jernkorset, en udmærkelse, der var blevet hende til del på grund af den af hende udviste tapperhed under krigen. Elise var den første kvinde, der modtog jernkorset.

General Ahlefeldt var meget afholdt på Langeland, og der fortælles mange anekdoter om ham, således om en kanetur, han med et stort selskab ved nattetide og ved fakkelskær foretog over isen fra Langeland til Svendborg. En rideknægt red foran, for at han kunne falde i eventuelle våger og derigennem advare det lystige selskab.

Frederik Ahlefeldts alt andet overskyggende passion var teatret. Medens han lå i garnison i Slesvig by, ledede generalen det af Frederik VI's svigerfader, landgreven af Hessen, oprettede teater på Gottorp, til brug for hvilket han oversatte Olufsens »Gulddåsen«. Frederik Ahlefeldt, der var en alsidig forfatter, skrev også 2 stykker

til den gottorpske scene, det ene, »Hellfried«, var et drama i datidens stil og meget mindende om Ahlefeldts yndlingsdrama, Schillers »Røverne« ; det andet, »Den krigerske Pige, et Soldaterstykke«, foregår under Syvårskrigen. Senere da Ahlefeldt i sin egenskab af kommanderende general havde fået bolig i Odense, overtog han i forbindelse med grev Trampe fra Løgismose ledelsen af Odense Teater. Da Frederik Ahlefeldt tog fast ophold på Tranekær, blev han hurtigt klar over, at den store virksomhed derovre ikke kunne udfylde savnet af Thalia. Generalens nære ven fra studenterårene i Kiel, den højt ansete skuespiller Tilly, hjalp ham til at udfylde savnet ; under et besøg på Tranekær aftalte Tilly med general Ahlefeldt, at han skulle samle et skuespillerselskab, der kunne optræde på Tranekær. Planen blev virkelig realiseret, men atter opgivet efter et par års forløb. Generalen optrådte selv på sit privatteater, idet han med sin smukke sangstemme udførte partier i nogle af Mozarts operaer. Efter den tid var det omrejsende trupper, der gav dramatiske forestillinger på Tranekær. Begyndelsen skete med grev Hahn, en slægtning af generalen ; han tilbragte en hel sommer på Tranekær med sin trup og gav hver aften forestillinger, der hovedsagelig bestod af tyske og franske lystspil.

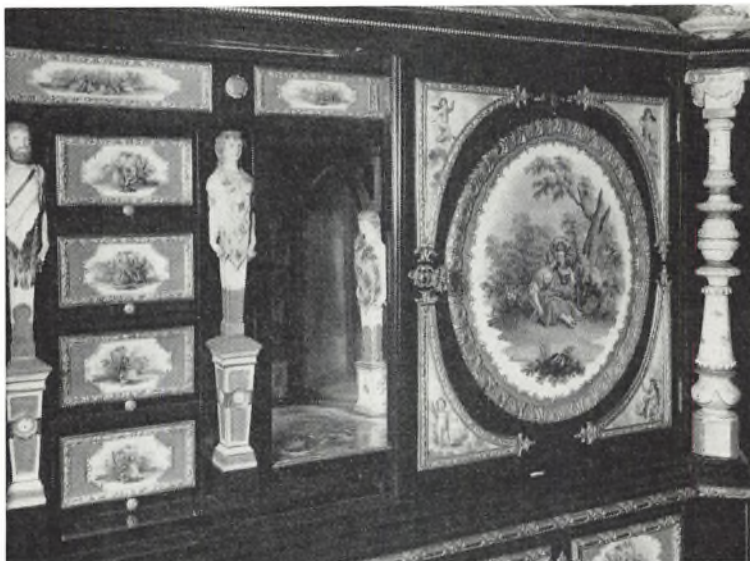
Det næste teaterselskab, der gæstede Tranekær efter Hahns, var Steiners. Steiners trup bestod kun af en halv snes skuespillere, hvoraf direktøren selv, to sønner og to svigerdøtre udgjorde halvdelen. En hård konkurrent havde Steiner i Det kongelige Teater, der hver sommer sendte sine kunstnere rundt til de jyske og fynske byer for at spille de stykker, der havde gjort mest lykke i sæsonens løb i København ; teaterchefen var generalens fætter, Ferdinand Ahlefeldt. Ordningen på Tranekær var såre behagelig og bekvem for Steiner, idet han fik en bestemt sum pr. aften af generalens kasse, således at han ikke, som på sin sædvanlige farten, behøvede at tænke på, om der kom mange eller få tilskuere ved forestillingerne. Nogle af ugens aftener var reserverede generalen og hans familie og gæster, og hvem han ellers inviterede med. Når generalen, som Frederik Ahlefeldt altid kaldtes på Langeland, ikke lagde beslag på truppen, havde alle og enhver af Langelands beboere gratis adgang til forestillingerne, idet Frederik Ahlefeldt betalte Steiner det samme beløb,

Bibliotek (fot. Th. Andresen).

hvad enten han selv var til stede, eller dørene smækkedes op på vid gab for øens beboere. Godskontoret i Tranekær var direktøren behjælpelig med at regulere besøget. Under de senere ophold på Tranekær var Steiners personale vokset til 16 medlemmer, der blandt meget andet opførte komedier af Holberg og noget så nyt som Heibergs vaudeviller; »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« blev opført på Tranekær, sommeren efter at stykket var gået på Det kongelige Teater. Det mest ansete medlem af Steiners selskab var Müller, fru Betty Nansens oldefader; han var foruden at være skuespiller tillige oversætter og oversatte og bearbejdede en masse stykker for Steiner.

En sommer gæstede baron Wedells trup Tranekær. Truppen havde sit egentlige hjemsted på baronens gods Ravnstrup på Sjælland, men Wedell drog også jævnlig rundt med sin Thespiskærre og spillede i de større byer, ofte stykker, han selv var forfatter til. Den fra Det kongelige Teater udvandrede Preisler var nogle år ansat ved Wedells trup og gæstede med den også Tranekær. Efter at Wedell var draget

Møbel med Berlinerporcelænen (fot. Th. Andresen).

bort, kom Heusser til Tranekær med sit selskab. Hans Christian Knudsen fra Det kongelige Teater var en god bekendt af generalen, sønnen opholdt sig på Tranekær ladegård som landbrugselev; det var da en selvfølge, at Knudsen kom til Tranekær på sin tournée gennem landet med forestillingen til fordel for de efterladte øfter de faldne i Slaget på Rheden. Knudsen holdt ved den lejlighed patriotiske taler, sang fædrelandssange, deklamerede og spillede på forskellige instrumenter. Tournéeen gav det meget betydelige udbytte af 14.600 rdl. Foruden teatret rummede Tranekær et kapel, der bestod af fremragende musikere; komponisten Jähnigen voksede op i Tranekær by som søn af en af de omtalte musici; også Edvard Griegs hustru nedstammede fra et medlem af generalens kapel.

Grevskabet var ved generalens død 1832, dels på grund af de vanskelige tider, dels ved besidderens store ødselhed, bragt i en sådan forfatning, at brodersønnen, Christian, der skulle arve besiddelserne, længe betænkte sig på, om han overhovedet skulle tage imod arven og ikke hellere nøjes med Lundsgaard, som han havde arvet fra sin

bedstemoder. Da han endelig havde bestemt sig til overtagelsen, lod han holde offentlig auktion over Tranekær Slots indbo, alt blev solgt med undtagelse af familieportrætterne, derpå lukkede han resolut slottet og slog sig ned i et lille tarveligt hus i byen, hvor han blev boende, indtil det efter nogle års forløb ved en fremragende dygtig godsadministration og en gennemført sparsommelighed var lykkedes ham at bringe godserne på føde. Han efterfulgtes 1856 af sin søn, *Frederik Ludvig Vilhelm*, der tre år efter lod arkitekt Nebelong foretage en ombygning af Tranekær; der blev rejst et højt tårn i vinklen mellem de tvende fløje; den vestlige fløj blev bygget længere, og for at skaffe mere plads blev lofterne lavet om til en kvistetage; nogle meget skæmmende vinduer måtte til den ende anbringes på tagene, hvilket i forbindelse med de andre forandringer bidrog til delvis at bryde slottets stil og give det et moderne udseende. Murene, der i årenes løb havde gennemgået en hel skala af farver fra hvidt til gult og blå, fik nu en køn lyserød farve, en terrasse blev bygget langs den vestre fløj og fortsat som en rotunde omkring den sydlige gavl; ideen til terrassen er taget fra Babelsberg ved Potsdam.

Grev Ahlefeldt og hans hustru, Mathilde Schulin, bragte et helt nyt liv ind på den gamle borg, der i lange tider havde været uden husmoder; forgængeren havde ladet sin hustru forblive på Lundsgaard og førte på Tranekær et meget uordentligt liv, omgivet af elskerinder; også generalen, der hurtigt var blevet skilt fra begge sine hustruer, havde givet øens beboere et meget slet eksempel i sædelig henseende. Den nye besidder havde strenge begreber om sine pligter; af de meget store indtægter benyttede han en stor del til støtte af almennyttige formål, og han, der i modsætning til sine forgængere var uden synderlig boglig dannelse, havde ikke destomindre en ligefrem passion for at hjælpe unge mænd til studeringer, og det var mange, han hjalp frem. — Ahlefeldt tog hurtig fat på salget af bøndergodset, og det skete på betingelser, der var meget gunstige for bønderne; samtidig benyttede han retten til at inddrage hver tiende gård til en udmærket arrondering; han kunne således samle en hel kvadratmil frigjort jord omkring selve slottet; ingen af de pågældende gårde blev nedlagt, men forpagtet til de tidligere fæstere. I sin kloge og dygtige, meget originale hustru havde grev

Ahlefeldt en udmærket støtte, og det var i erkendelse heraf, at grevskabets beboere ved grevens besidderjubilæum 1881 rejste en æresstøtte, ikke alene for ham, men også for grevinden. Æresstøtten, der er udført af Stein, er anbragt i haven. Besidderen og hans hustru udfoldede en storstilet gæstfrihed; der var således hver mandag hele året rundt åbent hus til middag på Tranekær. Var det godt vejr, kunne der komme 30 à 40, faldt det i med snestorm, indskrænkede gæsternes antal sig undertiden til et par stykker.

Efter grev Frits' død i 1889 fulgte hans søn, Christian Johan Frederik, der i mange år var medlem af landstinget; han gjorde sit navn bekendt ved talrige forsøg på de mange af ham selv med stor dygtighed drevne gårde; han var således den første mand her i landet, der indførte dyrkningen af lucerne. I forbindelse med Landbohøjskolen lod han på gårdene afholde rentabilitetsforsøg med køer og høns; af særlig interesse var forsøgene med krydsninger mellem fynske køer og jerseytyre. Til forsøgene, der lededes af Landbohøjskolens forsøgslaboratorium, men ved hvilke udgifterne afholdtes af ham selv, byggede grev Ahlefeldt de fornødne huse. Grev Ahlefeldt, der besad megen åndelig kultur og ved sin død efterlod en række interessante dagbøger samt manuskripter af religiøs og filosofisk indhold, oprettede i Tranekær en privat realskole, som han drev for egen regning, desuden en fodermesterhøjskole. Den til slottet hørende have blev udvidet til en meget stor park; den engelske anlægsgartner Milner forestod arbejdet.

Christian Ahlefeldt var gift med overhofmesterinde hos Frederik VIII's gemalinde baronesse Hanne Wedell-Wedellsborg, som trådte den langelandske befolkning meget nær gennem sin deltagelse i ledelsen af Langelands plejehjemsforening. Også inden for Røde Kors' langelandske afdeling udførte lensgrevinde Ahlefeldt et betydeligt arbejde lige til sin død 1930.

Efter at grev Christian Ahlefeldt var død i 1917, arvedes grevskabet af sønnen, Frederik (Frits) Ludvig Vilhelm Ahlefeldt-Laurvig (født 1870), som efter i 1896 at være blevet cand. mag. gik i udenrigsministeriets tjeneste. Da han overtog grevskabet og stamhuset Ahlefeldt, bestod disse to godser, foruden af de respektive hovedsæder Tranekær og Broløkke, af gårdene Korsebølle, Pæregaard,

Den kinesiske pavillon i parken (fot. Th. Andresen).

Blegholm, Bjerrebygaard, Nygaard, Nordenbrogaard, Tryggelevgaard, Søgaard, øen Birkholm og en del bøndergods, ialt 693 tdr. htk., hvoraf 428 tdr. var fri ejendom, 93 tdr. skov, 172 tdr. bøndergods; jordtilliggendet udgjorde ialt 3.174 tdr. ld. og ca. 2.000 tdr. ld. skov; fideikommiskapitalen var ca. 4½ million kr. I henhold til lenloven overgik grevskabet i 1928 til fri ejendom, idet der til staten blev afgivet lige ved 3 million kr., medens der til successorerne blev hensat godt 3½ million kr. Samtidig blev der fra de underliggende gårde stillet ca. 1.150 tdr. ld. til rådighed for staten til udstykning.

Ved Frits Ahlefeldt-Laurvigs død i 1947 arvedes godset af hans brodersøn, kammerherre, hofjærgermester, lensgreve *Kai Benedicht Ahlefeldt-Laurvig* (født 1903), søn af gesandt, greve Preben Ferdinand Ahlefeldt-Laurvig og gift med Thea Otilie Meyer, datter af generaldirektør Vilhelm Meyer. Efter fuldført studentereksamen og udnævnelse til løjtnant i livgarden, studerede han landbrug og overtog i 1930 Nordenbrogaard og i 1938 tillige Broløkke i forpagtning. I 1949 bosatte han sig på Tranekær Slot, der ikke havde været beboet

SVENDBORG AMT

i en menneskealder, og lod det gennemgå en omfattende istandsættelse under ledelse af arkitekt Flemming Grut. Udvendig ændredes slottets farve fra lys rød til mørk rød og vinduerne blev malet hvide. I de senere år har land- og skovbruget også gennemgået en omfattende modernisering, således at det opfylder tidens krav til rationalisering. Tranekær gods omfatter ialt 5.843 tdr. ld., deraf til hovedgården 524 tdr. ld. og til skovene 2.502 tdr. ld. Den samlede ejendomsværdi er 14.098.300 kr.

F. AHLEFELDT-LAURVIG

EJERE

Kronen
1232 Hertug Abel
1358 Valdemar Atterdag

1645 Christian Rantzau
1663 Frederik Ahlefeldt
1722 Frederik Ahlefeldt

1791 Frederik Ahlefeldt-Laurvig
1856 Fr. L. V. Ahlefeldt-Laurvig

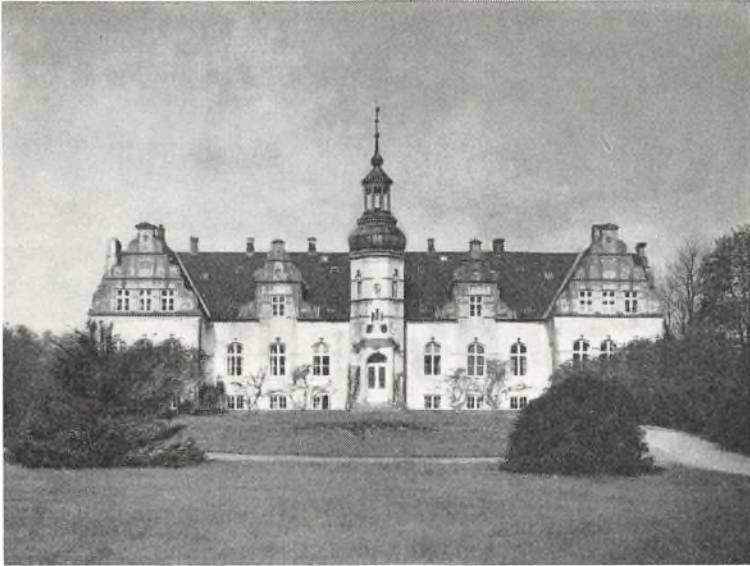
1947 K. B. Ahlefeldt-Laurvig

BYGNINGER

1200-tallet Befæstet borg, nord- og vestfløjen opført

1400 - 1500-tallet Borggården udbygget til firefløjet anlæg med højt tårn
1649 Tårnet nedrevet
Hovedbygningen istandsat
ca. 1725 Syd- og østfløjen nedrevet, nord- og vestfløjen restaureret
ca. 1800 Teaterfløjen opført

1859 Grundig restaurering, vestfløjen forlænget, og tårnet opført ved N. S. Nebelong
1949 Hovedbygningen gennemgribende restaureret ved Fl. Grut

Hovedbygningen set fra øst (fot. Holt & Madsen).

Faarevejle

Skrøbelev sogn, Langelands Nørre herred, Svendborg amt

På Langelands vestkyst bryder det brede Lindelse Nor kystlinien og sender på sin nordlige side en arm, Henninge Nor, langt ind i landet; herfra strakte en gren sig helt op til den vejle, der løb ind syd for Rudkøbing, og således dannedes en ø, indskåret af mangfoldige vige og fjordarme. På en holm i en af disse vige lå det middelalderlige Faarevejle. Farthevethla (Fjordveile) hed gården oprindelig; i vore dage er vejlerne og vigene inddæmmede og opdyrkede, den oprindelige ø er forvandlet til en halvø, og Faarevejle ligger nu lavt ved en eng, der i fordums tider var vand.

En række af landets førende slægter har været knyttet til gården, men den har kun haft ringe betydning for dem. Deres hovedbesiddelse lå andetsteds, og kun sjældent husede Faarevejle et herskab.

SVENDBORG AMT

Den første slægt, der var knyttet til gården, var Brockerne, og dens første ejer er »unge« hr. *Niels Brock* til Hikkebjerg, Bregenholt og Nielstrup; han levede i de urolige år under Christoffer II og hørte til den kreds af stormænd, der 1326 jog kongen ud af landet og med-beseglede hertug Valdemars håndfæstning. Han efterfulgtes som ejer af sønnen *Eske Brock*, der i 1372 på Ørkil ved Svendborg skiftede med søsteren *Johanne Nielsdatter Brock*, der fik Nielstrup og for sit skånske arvegods *Faarevejle* og *Bregenholt*. Hun var enke efter *Anders Jensen* til *Essendrup*, det nuværende *Gammel Estrup*. Samme år, som skiftet fandt sted, døde *Johanne Nielsdatter Brock*, og *Faarevejle* arvedes af sønnen *Jens Andersen* til *Essendrup*. Som lensmand på *Bygholt* forsvarede han tappert slottet mod holstenerne; han blev senere drost og lensmand på *Tranekær* og var en af dronning *Margrethes* betroede mænd, og som hørende til den kreds af stormænd, der støttede hendes politik, var han til stede ved det berømte Unionsmøde i *Kalmar* 1397 og beseglede her Unionsdokumentet. Ved sit ægteskab med en datter af den mægtige *Jens Lauridsen* af slægten *Panter* forøgedes hans indflydelse og rigdom. *Jens Andersen* døde i 1408; hans eneste søn *Jens Jensen* af *Clausholt* var blevet dræbt i 1404 af *Jens Nielsen Løvenbalk* af *Avnsbjerg*, og faderen havde tvunget drabsmanden til at sone ugeringen ved ydmygt knæfald for ham og den dræbtes slægtninge samt ved at indstifte messer for den dræbtes sjæl. *Faarevejle* kom i 1408 til sønnesønnen *Eske Jensen*, der optog navnet *Brock*. Han var i 1429 ridder og lensmand på *Københavns Slot*; nogle år efter blev han optaget i rigsrådet og anvendtes jævnligt i diplomatiske forhandlinger; i sine sidste år var han lensmand på *Aalborghus*, og 1441 faldt han ved *Nørresundby* i kampen mod bønderne. *Vendelboerne*, der kendte ham som en stor bondeplager, skal have hugget hans lig i 7 stykker, ét til hvert herred i *Vendsyssel*. Han overlevedes af sin anden hustru *Ellen Henriksdatter Gyldenstjerne*, der 1447 ægtede *Corfitz Rønnow* og døde 1472, og efter hendes død kom *Faarevejle* til *Rønnowerne*.

Corfitz Rønnow var søn af ridder *Tønne Rønnow* og nævnes første gang 1435, da han deltog i forhandlingerne i *Stockholm* mellem *Erik af Pommern* og de svenske stormænd. Samme år, som han ægtede *Ellen Gyldenstjerne*, blev han ridder og 3 år efter optaget

Hovedbygningen set fra parken (fot. Holt & Madsen).

i rigsrådet, og i sine sidste leveår var han lensmand på Jungshoved. Det kan ikke være ret ofte, han har opholdt sig på Langeland, og Faarevejle er sikkert blevet styret af fogeden ; således synes Henning Valkendorf at have været foged der i 1460'erne, på det tidspunkt var Corfitz Rønnow hofmester hos dronning Dorothea. 1472 døde fru Ellen, og Faarevejle arvedes da af hr. Corfitz tilligemed ca. 50 bøndergårde ; nogle år senere fik han gods i det nærliggende Mønæs og Hestehaven og sad derefter inde med det meste af den ø eller halvø, hvorpå Faarevejle lå. Hr. Corfitz døde 1494 og ligger begravet i Præstø ; året forinden havde han og hans anden hustru Birgitte Joachimsdatter Flemming stiftet sjælemesser i Sankt Anthonii Kloster i Præstø. Datteren Anne Rønnow overtog Faarevejle ; inden faderens død havde hun ægtet *Erik Hardenberg* til Hvedholm, og hermed knyttedes en ny slægt til gården. Om Erik Hardenberg vides

Havesal (fot. Niels Elswing).

det, at han var hofsinde 1487 og i 1499 høvedsmand på Korsør. Han deltog i kong Hans' tog mod Ditmarsken 1500 og faldt her.

I den følgende tid er gårdens ejerforhold ret forvirrende; det synes, som om *Hardenbergerne* og *Rønnowerne* i forening har ejet gården. Fru Anne og hendes børn mistede forbindelsen med Faarevejle, og snart var svigerinden Mette Hardenberg til Løgismose og hendes mand Markvard Rønnow til Hvidkilde gårdens ejere. Markvard Rønnow var en mægtig mand på Sydfyn, ejer af Hvidkilde og forlenet med Sallinge og Sunds herreder, ridder og rigsråd. På toget til Sverige 1497 førte han hovedbanneret; senere var han med på Ditmarskertoget, hvor han blev såret. 1502 blev han lensmand på Ravnsborg og Pederstrup. Med den fynske biskop Jens Andersen Beldenak førte han en voldsom strid, der dels drejede sig om et økonomisk mellemværende, dels om et overfald på en gejstlig. Bispens lyste rigsråden i band; men denne belejrede bispens på hans faste borg Ørkil. 1506 døde Markvard Rønnow, og først ca. 20 år

efter sluttede enken forlig med bispem, der måtte afstå Ringstedgaard og Pederstrup Fang eller betale 100 rhinske gylden og 1.500 mark, fordi han havde påført Markvard Rønnow »uskellig Band«. Fru Mette Hardenberg levede endnu 1543, men da havde sønnerne Joachim og *Eiler Rønnow* forlængst overtaget Faarevejle. Joachim Rønnow var den sidste katolske biskop i Roskilde. Eiler Rønnow var fra 1536 den egentlige ejer af Faarevejle. I sin ungdom havde han været i Frankrig sammen med broderen og havde i nogle år gjort tjeneste ved Frants I's hof. 1513 vendte han hjem med nogle lanseknægte for at deltage i toget mod Sverige. Senere arvede han slægtens gamle strid med den fynske biskop, der ikke rettede sig efter dommen og beskyldte Eiler Rønnow for uærlighed; striden endte med, at bispem dømtes at være en »Løgner og Æreskænder«. Foruden Faarevejle ejede Eiler Rønnow Hvidkilde og Lykkesholm og havde derfor en fast og sikker position på Sydbyn. Han ægtede snart Anne Krabbe, datter af rigsmarsk Tyge Krabbe, og forlenedes med Sallinge herred, medens broderen overlod ham Roskilde bispestols gård Saltø. 1533 optoges han i rigsrådet, hvor han trods sine katolske slægtskabsforbindelser synes at have støttet reformationen. De forvirrede forhold under Grevefejden greb også ind i hans liv. Sammen med den øvrige fynske adel deltog han i kongevalget i Hjallese kirke, senere blev han fanget af de grevelige og ført til Mecklenburg. Efter sin hjemkomst blev han udstødt af rigsrådet og måtte forpligte sig til at være Christian III huld og tro og ikke arbejde for bisperegimentets genindførelse. Allerede 1536 fik han dog Kirkeby len, og 1543 blev han lensmand på Næsbyhoved og Sankt Hans kloster i Odense; senere fik han andre store fynske len som Rugaard, Tranekær og Hagenskov, og endelig lod kongen ham atter optage i rigsrådet og udnævnte ham til hofmester og dermed politisk rådgiver for den senere Frederik II. Eiler Rønnow var således i Christian III's senere år en af landets betydeligste mænd, og endnu i begyndelsen af Frederik II's regering var han fremme i første række; sammen med de andre rigsråder deltog han i kroningen med 6 heste og havde efter kongens opfordring sine bedste klæder på, guldkæder og smykker; hans svende bar kongens hofklædning, sorte kjortler med kongens farver i ærmet og lysegule hoser. Eiler Røn-

now var en af landets rigeste mænd, og ved flere lejligheder forstrakte han Christian III og Frederik II med penge. Men snart var det gode forhold til kongen forbi. Sammen med andre slægtninge var det lykkedes Eiler Rønnow at få sin søstersøn Christoffer Urne ud af fængslet mod en kaution, og da Christoffer Urnes tunge alligevel kort tid efter atter løb løbsk, måtte Eiler Rønnow ud med sin part, og han mistede Hagenskov len. Kort efter døde han 1565 på Hvidkilde. Sidstnævnte ejendom var hans hovedbesiddelse; Faarevejle har han kun besøgt i ny og næ; men derfor forsømte han ikke gården. Han erhvervede kronens rettighed i gården »Pusseløcke«, hvis ene halvdel lå til Simmerbølle præstegård, medens han selv ejede den anden; senere fik han kronens rettighed i »Klyse« sø i Heslemark som frit fiskeri til evig tid; ved mageskifte tilfaldt ham Siø mellem Tåsinge og Langeland mod gods på Tåsinge og 300 joachimsdalere. Foruden sine fynske gårde ejede han en bindingsværksgård på Nørregade i Odense, som han lod opføre 1547; den er i vore dage flyttet til Mønterstræde og er nu en del af Det kulturhistoriske Museum.

I ægteskabet med Anne Krabbe var der 11 børn, begge sønnerne døde før faderen, og ved Eiler Rønnows død udslyktes Rønnowernes mandslinie. Han og fru Anne blev begravet i Egense kirke, hvor man endnu kan se deres gravsten med portrætfigurer. Datteren Anne Rønnow arvede Faarevejle. Hun havde 1561 ægtet *Erik Hardenberg* til Matstrup og Skovsbo. Af Erik Hardenberg og Anne Rønnow er der givet en skildring under Skovsbo. Her havde han sit hjem, og heller ikke han synes nogen sinde at have beboet Faarevejle, og dog er det ham, der har givet den det udseende, den havde helt op i 19. århundrede, idet han 1583 foretog store byggearbejder på gården, der blev omgivet med grave og volde. Volden havde anselige hjørnebastioner, velegnede både til front- og flankeforsvar, og de omsluttede både borggården, ladegården og haverne. Selve »det høje hus«, der var 25 × 5,7 m, stammede fra slutningen af middelalderen. På den sydvestlige side gik vandet stadig lige op til volden, og over den nordøstlige grav var vindebroen. Midt i den nordøstlige vold byggede Erik Hardenberg et stort firkantet tårn, »ganske gevelft og med Rømmer-Billeder og Vaabner ziret« hedder det i Danske Atlas. Over portgen-

Kabinet (fot. Niels Elswing).

nemgangen var en smuk sandstensportal med en latinsk indskrift, hvori Erik Hardenberg meddeler, at »dette hus har han omgivet med vold og grav, for at han selv og hans efterkommere her kan være i sikkerhed«. Stenen blev i 1868 flyttet til den nuværende hovedbygningstårn. Erik Hardenberg var en dygtig og driftig godsejer, og den af ham indrettede jordebog over hans gårde giver os et indtryk af Faarevejle i 1583. Bøndergodset lå fortrinsvis i Kragholm, Blangshave, Henninge o. s. v.; desuden havde han en del pantegods på øen. Indtægten af dette bøndergods og pantegodset var 571 tdr. landgildehartkorn. Kirken i Skrøbelev indeholder endnu minder om Erik Hardenberg og Anne Rønnow; altertavlen bærer deres våben, og de alterstager, de i 1594 skænkede kirken og prydede med deres navn og

SVENDBORG AMT

våben, smykker endnu denne, derimod er vinduesruderne og herskabsstolen med deres og Eiler Rønnows våben, som endnu fandtes i 1760'erne, gået tabt. Erik Hardenberg døde 1604 som sidste mand af slægten, og med Anne Rønnows død 1608 uddøde den gamle Rønnowslægt også på spindesiden.

Faarevejle gik over til datterdatteren Mette Brahe, der i 1608 havde ægtet *Peder Marsvin* til Hollufgaard og Avnsbjerg. Peder Marsvin og fru Mette døde snart og efterlod gården til sønnen *Jørgen Marsvin*, der var født 1609. Han gik i Sorø skole og krævedes i 1630 gentagne gange for skolepenge. Nogle år efter ægtede han Anne Helvig Gyldenstjerne. Det unge par tog fast ophold på Faarevejle, der i lang tid ikke havde været beboet af gårdens ejere. Jørgen Marsvin synes at have bygget en ny ladegård; i tidligere tid fandtes nemlig over dørene i ladegården Jørgen Marsvin og Helvig Gyldenstjernes navne og årstallet 1634. Under Torstenssonkrigen forhandlede Christian IV

*Spisestue
(fot.
Niels Elswing).*

med ham om at lade voldene og gravene »renovere og palisadere«. Træet skulle komme fra kronens skove og føres til Faarevejle af »samtlige Landets Bønder«. Jørgen Marsvin havde nu ikke ro på sig; allerede 1648 skilte han sig af med gården, der nu for første gang skiftede ejer ved salg. Økonomisk gik det stadig ned ad bakke med Jørgen Marsvin, der 1671 døde på en bondegård i Hornum sogn.

Den nye ejer var Christian IV's svigersøn *Hannibal Sehested*, han lod imidlertid straks gården sælge til *Christoffer Urne*, 5 år efter skænkede han gården til sin datter Lisbet Urne, der var gift med Gregers Friis af Haraldskær. Han døde 1654, og Lisbet Urne sad som enke på Faarevejle under Karl Gustavkrigene. Faarevejles befæstning blev udvidet og forstærket med 4 kanoner, for at gården kunne bruges som retrætepunkt; den faldt dog uden modstand i svenskernes hænder. Bøndergodset blev fuldstændig ødelagt. Af 40 gårde og boliger var 16 »ganske slet afbrudte og derforuden 7 øde og ubeboet, tildels meget nedbrudte, de andre saa forarmede, at de hverken kan pløje eller saa, men mesten af stor Nød og Trang gaar at betle om Brød«. I 5 af dem var manden skudt, og i den ene »Kvinden i Bagerovnen pint til Døde«, i 5 var manden »borttagen af Fjenden« og i 5 »alle døde af Hunger«. Nogle år efter krigen ægtede Lisbet Urne Knud Urne til Juulskov, der med hæder havde deltaget i Karl Gustavkrigene. Til Faarevejle hørte i 1680'erne 452 tdr. ld. ager, hvoraf halvdelen pløjedes årligt, og 288 tdr. ld. eng. Bøndergodset bestod af 40 gårde, hvis samlede hartkorn var 245 tdr.; de regnedes for 20 hele gårde. Ved mageskifte forøgedes godset i Knud Urnes tid; i Tullebølle og Longelse sogne fik han 22 tdr. htk. mod gods i Vestfyn. I de dårlige år i 1680'erne kneb det også for Knud Urne, der pantsatte Faarevejle med bøndergods for 3.500 rdl. til biskop Lodberg i Ribe. Hovedgården havde da 43 tdr. htk. Lisbet Urne døde 1693, og 8 år efter indgik Knud Urne sit 3. ægteskab med Anna Beate Valkendorf til Bjørnemose. Etatsråd Knud Urne døde i 1705 på Juulskov, og enken ægtede senere etatsråd *Erik Skeel* til Arreskov.

Erik Skeel boede på Arreskov, og da han døde 1729, arvede brodersønnen Holger Skeel gården. Han blev senere besidder af stamhuset Birkelse og ejer af Mullerup og flere sjællandske gårde. Holger Skeel døde 1764 som stiftamtmand på Sjælland. I hans tid hærgede

kvægsygen på Langeland ; alene på Faarevejle med bøndergods døde 1746 - 47 337 kreaturer. Han var en human godsejer, der lod bygge et skolehus på 8 fag i Vindeltoorp »til sine Bønders Børns information« og antog »en døgtig og christelig Skoleholder, som har af hver Boelsmand (Bonde) aarlig 2 Mk. dansk og af $\frac{1}{2}$ Boel ligesaa, af en Kodner 1 Mk., saa og foer til en Ko ; dizuden nyder han af mig videre, hvis jeg har fundet billig til hans subsistence«. Det var nu ikke let at finde en egnet lærer. Provsten gav den Vindeltoorp-lærer det skudsmål, at »han kan vel ikke regne og kuns maadelig skrive«, men fandt ham dog vel hjemme i den kristelige lærdom, og det var nu hovedsagen. Holger Skeel overlevedes af sin hustru Regitze Sophie, baronesse Gyldenkrone, der 1767 skødede Faarevejle for 44.224 rdl. til sønnerne Jørgen Erik og Vilhelm Mathias Skeel. Et halvt år efter solgte de Faarevejle, der da havde 47 tdr. htk. og 2 tdr. skovskylld, samt bøndergods 292 tdr. htk. og 2 tdr. skovskylld, for 58.000 rdl. til forpagteren på Lykkesholm *Jørgen Hansen*. 1774 averterede Jørgen Hansen gården til salg i Københavns Tidende ; særlig fremhæves en mængde store ege- og bøgeskove og overflødig gærdselskov på hovedgårdens marker og bøndergodsets jord ; men en halv snes dage efter overlod han gården til sønnen Niels Hansen til Skovsbo. Faarevejle havde da 49 tdr. htk., og bøndergodset var 303 tdr. htk. Niels Hansen sad på gården i landboreformernes tid og fik i 1792 en hoveforforening med sine bønder. Gården var på hans tid med sine 600 tdr. ld. øens største avlsgård ; særlig omtales det udsøgte hollænderi på 200 køer. Niels Hansen døde 1806, og nogle år efter overlod enken gården til sønnen Johan Otto Hansen, ritmester i det langelandske landeværn. I hans tid udskiftedes godset, men havde faderen manglet kapital, kom det i endnu højere grad til at gælde sønnen ; da han døde 1820 var han helt forgældet, og gården stillede til auktion ; efter 4 forgæves auktioner overtoges den af *staten* for 60.000 rdl. 1826 solgte *staten* gården til den mecklenburgske landmand *Ludvig v. Cossel* for 80.000 rdl. v. Cossel var en overordentlig dygtig landmand, der ved anlæg af diger og sluser afvandede engene og bragte dem under kultur ; herved forøgedes arealet, der i Cossels tid var 510 tdr. ld. ager, 210 tdr. ld. eng og 193 tdr. ld. skov. Jorden var delt i 9 skifter: I. grønlandshavre, II. brak, III. vintersæd, IV. byg, V. rug

og havre, VI. kløver til slæt og græsning, VII - VIII - IX. græsning. Staldfodring brugtes ikke, og gården blev drevet uden hoveri. Ingen tiender betaltes in natura. Besætningen var 29 heste, 240 køer, 9 tyre, 25 kvier, 80 får og 60 svin.

1842 solgte v. Cossel Faarevejle for 200.000 rdl. til etatsråd *Peter Johansen de Neergaard* til Førslev og flere andre gårde. Han fortsatte i stor udstrækning afvandingen og kultiveringen af engene; efter en brand genopførte Neergaard ladegården og sløjfede den største del af voldene og fyldte gravene. Under gården hørte 49 husmænd, der ugentlig ydede 30 ugedage og mange ekstradage. Fæstegodsets 44 gårde og 200 huse og bolsteder blev frasolgt i 1860'erne. Etatsråden døde 1872, og gården, der 1868 var blevet bortforpagtet til sønnen, kammerjunker *Peter Poul Ferdinand de Neergaard*, overtoges nu af denne. Den nye ejer rev den gamle hovedbygning ned. Den bestod af en teglhængt bindingsværksbygning på 17 fag, samt en tilbygning på 7 fag. Det fra middelalderen stammende »høje hus« var allerede nedrevet 1820. I stedet rejstes en hovedbygning i renæssancestil; den brændte allerede i 1870, men genopførtes straks i samme stil af røde mursten og prydet med sandstensforsiringer samt svungne gavle og kviste. Arkitekten var A. H. Klein. Ud til gården byggedes et ottekantet tårn med kuppel og spir. Kammerjunkeren fortsatte de store dæmnings- og merglingsarbejder. Ved hans død 1878 overtog enken gården og overlod den 1892 til sønnen hofjægermester Wenzel Flach de Neergaard. Han gennemførte sammen med andre lodsejere Henninge Nors inddæmning, hvorved Faarevejle forøgedes med 200 tdr. ld., og byggede gården Petersgaard, nu Bomgaard, hvortil lagdes jord fra Faarevejles sydlige tilliggende. I hofjægermesterens tid hed det om gården, at det var den økonomisk bedst drevne gård på øen. Hofjægermester de Neergaard tog også del i det politiske liv og repræsenterede 1906 - 18 Svendborgkredsen i folketinget, valgt af Højre. I sine sidste år boede han på Seinhus. Hans 1. hustru Jacobine Estrup overdrog 1918 Faarevejle til sønnen kammerjunker Jacob de Neergaard, der 1924 solgte gården for 1.375.000 kr. til forpagter *Jørgen L. Hansen* på Nislevgaard. Dennes enke solgte i 1946 gården, der endnu i samme år overtoges af den nuværende ejer, godsejer *Ove Nielsen*. Til godset hører 1.225 tdr. ld., hvoraf de 800 tdr. ld. hører

SVENDBORG AMT

under Faarevejle hovedgård, mens 225 tdr. ld. ligger under Bomgaard og resten er skov m. m.

Trods sine 600 år blev Faarevejle aldrig en slægtsgård; det blev dens lod at gå fra slægt til slægt; men fremragende landmænd har den talt blandt sine ejere, og ansete og betydelige slægter, hvis navne har klang i dansk historie, har i århundredernes løb ejet gården.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1350erne Niels Brock
1472 Corfitz Rønnow
1494 Erik Hardenberg

ca. 1500 Markvard Rønnow
1565 Erik Hardenberg

1608 Peder Marsvin
1622 Jørgen Marsvin
1648 Hannibal Sehested
1648 Christoffer Urne
ca. 1707 Erik Skeel
1767 Jørgen Hansen
1820 Staten
1826 L. v. Cossel

1842 P. Johansen de Neergaard

1872 P. P. F. de Neergaard

1924 J. L. Hansen
1946 O. Nielsen

BYGNINGER

»Det høje Hus«

1583 Borggården omsluttet af
voldgrav, forsynet med
bastioner og et firkantet tårn

1634 Ladegård opført

1820 »Det høje Hus« nedrevet
1833 Avlsgården genopført efter
brand

1851 Ladegården fornyet,
voldanlægget sløjft

1868 Toetages hovedbygning med
tårn opført ved A. H. Klein
1870 Hovedbygningen nedbrændt
men genopført

Faarevejle, spisesal (fot. Niels Elswing).

Stuehuset set fra nord (fot. Holt & Madsen).

Skovsbo

Fuglsbølle sogn, Langelands Sønder herred, Svendborg amt

I det bevarede kildemateriale nævnes Skovsbo første gang i 1464, i et landstingsvidne, blandt hvis udstedere var Bonde Nielsen i Skovsbo, og hvori desuden nævnes Nis Jensen i Skovsbo. I et andet landstingsvidne, fra 1479, nævnes Hans Hwidzs(en) Niels(en) og Jens Swr (Sur) i Skovsbo. Men om ingen af disse personer vides ellers noget, og de var sikkert ikke adelige. Senere ejedes Skovsbo af *Peder Lauridsen Straale*. Denne mand tilhørte den uradelige slægt *Steensen*, af hvilken en gren antog navnet *Straale* efter slægtsvåbenets tre sølvpile. Foruden Skovsbo ejede Peder Lauridsen *Straale* Torpegaard i Sdr. Nærå sogn ved Odense. I 1536 var han proviantmester på Langeland, og samme år fik han det langelandske len *Krogagergaard* (det senere *Steensgaard*). Han døde 1551. Med sin hustru *Anne Ottesdatter Skinkel* fra *Lammehauge*, der døde 1586, havde han to sønner, *Laurids*,

der fik Torpegaard og Lammehauge, og Otte Straale, der arvede Skovsbo. Otte Straale var gift med Regitze Lauridsdatter Grubbe, der efter hans død (før 1578) ægtede *Kjeld Baad* til Tiselholt. *Kjeld Baad*, der 1578 skrev sig til Skovsbo, var 1573 hofsinde og 1582 skibshovedsmand. I 1599 ledsagede han Christian IV på rejsen til Nordkap, og i 1606 var han med kongen i England. Han døde 1608 som slægtens sidste mand. Regitze Grubbe giftede sig så 3. gang med en adelsmand af nordtysk herkomst, *Ulrik Pentz*. Hvornår de døde, vides ikke, men i 1629 nævnes *Bernt Petersen von Deden* som ejer af Skovsbo. Han tilhørte en sønderjysk adelslægt, der oprindeligt kaldte sig Petersen slet og ret, men senere antog tilnavnet von Deden. Hans moder var en søster til *Kjeld Baad*, og sandsynligvis har von Deden arvet Skovsbo. I 1611 var han hofjunker hos den gottorpske hertug; senere trådte han i den danske konges tjeneste, deltog i Kejserkrigen og blev 1627 krigskommissær på Langeland, i hvilken egenskab han sammen med den senere så kendte Vincents Steensen til Steensgaard skulle organisere øens forsvar. Foruden Skovsbo ejede han Møllegaard i Longelse sogn. Efter sin første hustrus død ægtede han Karen Pors (en datter af Rudbek Pors til Skovsgaard), med hvem han havde sønnen Rudbek von Deden, født omkring 1640. Selv døde han 1640 eller 1641, overlevet i mange år af Karen Pors, der under krigen 1658 - 60 var genstand for en meget slet behandling fra de svenske troppers side. Sønnen Rudbek von Deden var på den tid på studierejse i udlandet; efter sin hjemkomst overtog han Skovsbo og Møllegaard, og blev i 1667 gift med Hilleborg Jørgensdatter Grubbe. Han levede endnu 1688, men hvornår han døde, vides ikke. Hans enke døde 1705. Sønnen *Bernt Frederik v. Deden*, født 1674, arvede både Skovsbo og Møllegaard, og blev gift med Mette Margrethe Sehested fra Lykkesholm. Ægteskabet var barnløst, og efter hans død solgte enken i 1704 til løjtnant Christopher Radeleff hovedgården Skovsbo med tilhørende bøndergods, ialt omtrent 79 tdr. htk., deraf hovedgården alene omtrent 17 tdr. htk. ager og eng og skovskyld omtrent 6 skpr. Bøndergodset omfattede ialt 16 gårde og 4 huse. Allerede i 1706 solgte Radeleff Skovsbo til herredsfoged Niels Hansen.

Den nye ejer af Skovsbo havde i sin tid været herredsfoged på Møn, men blev i 1690 forflyttet til Langeland, hvor han beklædte

Hovedbygningen set fra gården (fot. Holt & Madsen).

herredsfogedembedet til 1725, i hvilket år han antagelig er død. Hans enke Birgitte Sophie Olufsdatter, der døde 1733, grundlagde i henhold til hans sidste vilje hospitalet og skolen i Fuglsbølle, lod dertil opføre et 12 fags bindingsværkshus, halvt til hospital og halvt til skole og lærerbolig, og skænkede et legat på 600 rdl. I 1905 blev hospitalet nedlagt og bygningen solgt for 400 kr., der blev lagt til Fuglsbølle hospitalslegat.

Herredsfoged Niels Hansen og hustru efterlod sig ingen livsarvinger, og hans søsterdatter Birgitte Sophie Prag arvede Skovsbo. Hun blev i 1730 gift med Johan Otto Hansen, der da var fuldmægtig på Ørbæklunde og ved sit ægteskab blev ejer af Skovsbo. Han døde 1742, og enken fik bevilling til at sidde i uskiftet bo med tre små børn, men da hun i 1744 giftede sig med *Poul Henrik Schalck*, måtte hun forinden holde skifte. Jordegodset og bygningerne vurderedes til lidt over 7.000 rdl., inventar og besætning til 3.000 rdl., boets nettoformue blev opgjort til 8.000 rdl. Gårdens besætning var 9 heste, 3 føl, 3 tyre, 55 køer, 7 kvier, 6 kalve, 9 grisøsøer, 8 fedesvin, 1 orne,

Hovedbygningen set fra øst (fot. Holt & Madsen).

11 galte, 15 får, 6 lam, 9 gæs ; i haven 7 bistader. Det daværende Skovsbo var en ganske beskedent bindingsværksbygning, hvis enkelte rum opregnes i skifteforretningen.

Poul Henrik Schalck, der ved sit ægteskab i 1744 blev ejer af Skovsbo, var søn af en københavnsk kirurg. I hans ejertid indtraf den frygtelige kvægsygeepidemi, der i 1745 - 47 hærgede landet. Alene på Skovsbo hovedgård og bøndergods døde i januar kvartal 1746 157 stk. kvæg. P. H. Schalck døde 1765, og i 1767 holdt enken samfrændeskifte med sine arvinger. Man enedes om, at datteren Henricha Christine Wilhelmine Schalck og hendes mand *Niels Hansen* skulle overtage Skovsbo med besætning og tilliggende bøndergods for 11.000 rdl. og boets løsøre for en vurderingssum af 3.630 rdl.

Niels Hansen var søn af godsejer Jørgen Hansen til Faarevejle. I 1774 købte han Faarevejle af sin fader, men blev endnu i nogle år boende på Skovsbo og drev Faarevejle med en yngre broder som forvalter. Efter at være flyttet til Faarevejle solgte han i 1779 til denne broder, Frederik Christian Hansen, Skovsbo med omtrent 17 tdr. htk.

og omtrent 70 tdr. htk. bøndergods for 20.000 rdl. Det var de store landboreformers tid, og i 1780'erne og 1790'erne gennemførtes udskiftningen af fællesskabet, og i slutningen af 1790'erne solgtes fæstegodset til selveje med undtagelse af 5 tdr. htk.

I 1807 solgte Fr. Chr. Hansen Skovsbo til sin brodersøn, ritmester i det langlandske landeværn, cand. jur. Johan Otto Hansen, for 50.000 rdl. Den nye ejer overtog snart efter også Faarevejle efter sin i 1806 afdøde fader. Men pengekrisen og den påfølgende landbrugs-krise tvang ham til at optage store lån i begge gårde. Blandt andet lånte han betydelige beløb af sin svoger kammerråd Christen Hansen til Hjortholm; til sidst måtte han lade denne overtage Skovsbo, og ved sin død i maj 1820 var han insolvent. Samme år solgte kammer-råd Hansen Skovsbo gård og gods med besætning og inventar til købmand *Jeppe Krogsgaard Pilegaard* i Rudkøbing for 40.000 rbd. sedler (30.500 rbd. sølv); i salget medfulgte bl. a. 60 malkekøer, 16 arbejdsheste og 1 dragonhest, 10 vallesvin, 2 grisesøer og 1 orne, 6 arbejds-vogne, 3 plove, 3 harver og 6 folkesenge.

J. K. Pilegaard fik 1805 borgerskab som købmand i Rudkøbing, men efter at han i begyndelsen af 1830'erne havde ladet opføre en ny grundmuret hovedbygning på Skovsbo (én etage med gennemgående kvist), tog han fast ophold derude. Også avlsgården ombyggede og udvidede han, og han forøgede ved køb og mageskifter gårdens tilliggende. Hans hustru Johanne Christensen døde 1872, og selv døde han i 1875 i den høje alder af 92 år. Få år før, i 1871, havde han solgt Skovsbo til sønnen *Julius Alexius Pilegaard*.

Denne var født 1827, havde som frivillig deltaget i den første slesvigske krig og havde i 1857 ægtet Constance Sophie Graae, en datter af provsten i Tranekær. J. A. Pilegaard var en meget dygtig og anset landmand og tillige en fint dannet og ualmindelig belæst mand, der på Skovsbo samlede et stort bibliotek. Den af faderen opførte hovedbygning udvidede han i 1877 med en udbygning (forhal) mod gården. Efter hans død i 1898 blev enken ejer af Skovsbo. Hun døde 1909, hvorefter gården gik i arv til hendes brodersøn *Julius Constantin Pilegaard Graae*, født 1876 som søn af proprietær Gustav Adolph Graae til Vogstrupgaard i Esbønderup sogn og hustru Johanne Hustrup. Han var i 1903 blevet gift med teglværksejer Vilh. Køhlers

SVENDBORG AMT

datter Sigrid Sibbern Køhler og overtog året efter administrationen af sin afdøde svigerfaders teglværker ved Hillerød. Men hans helbred var svagt, og han døde allerede i 1914. Hans enke solgte i 1916 Skovsbo til *Knud Joh. Edv. Kromphardt*, en godsejersøn fra Baadesgaard på Lolland, som i nogle år forinden havde haft gården i forpagtning. Efter hans død i 1955 overtoges Skovsbo af sønnen *Ove C. Kromphardt*.

Skovsbo har nu et tilliggende på lidt over 28 tdr. htk. Arealet er 260 tdr. ld., der for størstedelen ligger samlet ved gården.

HARALD HATT

EJERE

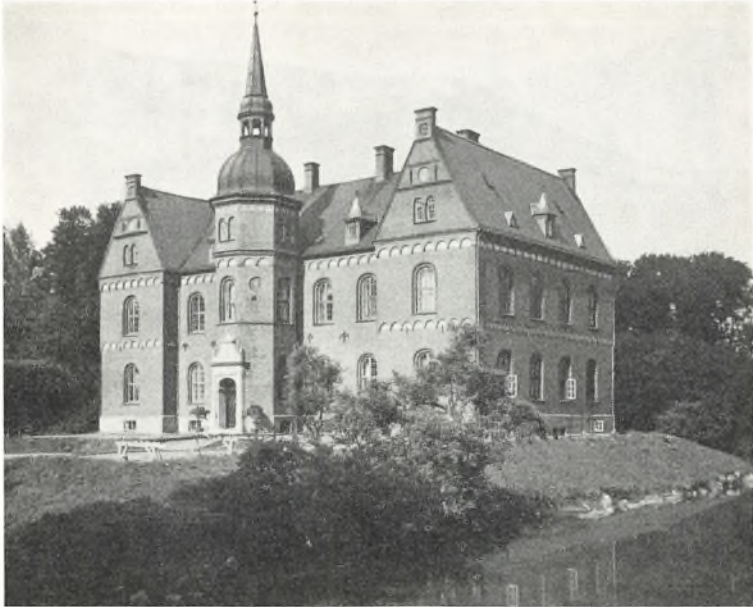
1521 Peder Lauridsen Straale
(Steensen)
1578 Kjeld Baad
ca. 1610 Ulrik Pentz
1629 Bernt Petersen v. Deden
1704 - 44 Forskellige ejere
1744 Poul Henrik Schalck
1767 Niels Hansen
1820 J. K. Pilegaard

1871 J. A. Pilegaard
1909 J. C. Pilegaard Graae
1916 K. J. E. Kromphardt
1955 O. C. Kromphardt

BYGNINGER

Bindingsværksbygning

1830erne Grundmuret hovedbygning
i ét stokværk opført og
avlsgård ombygget
1877 Forhal opført

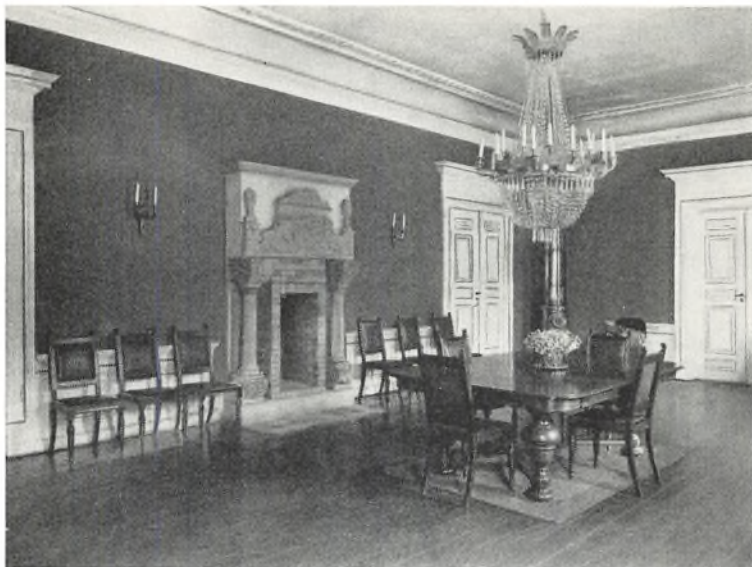

Hovedbygningen set fra øst (fot. Høyer).

Skovsgaard

Humble sogn, Langelands Sønder herred, Svendborg amt

Skovsgaards nuværende hovedbygning er opført så sent som 1887-89 og ligger på en holm, omgivet af gamle grave. Den afløste en fir-længet bindingsværksbygning, der lå på samme plads og sandsynligvis var opført i det 17. århundrede. Ved udgravningen af grunden i 1887 fandt man rester af en endnu ældre bygning, opført af munkesten, og det så ud til, at den havde været ret anselig og var gået til grunde ved brand. Den var dog næppe det ældste Skovsgaard. På en mark lidt syd for den nuværende hovedbygning kan endnu påvises et gammelt voldsted, der ikke har været omgivet af vandgrave; her må det ældste, middelalderlige Skovsgaard have ligget. Men hverken herom eller om munkestensbygningen haves iøvrigt efterretninger.

Spisestue med sandstens kamin fra 1644, oprindelig opsat i den gamle hovedbygning. Våbnene er Stig Pors' og Dorte Abildgaards (fot. Holt & Madsen).

I de skrevne kilder nævnes Skovsgaard første gang i et brev fra 1457. Gården ejedes da af væbneren *Peder Modeskal*, der desuden ejede Lykkesholm i Tryggelev sogn. 1459 omtales han som død. Af hans to døtre var den ene gift med Hans Cortsen, der arvede Lykkesholm, den anden med *Mattes (Mads) Jonsen*, der med hende fik Skovsgaard. Mads Jonsen af Skovsgaard nævnes 1457 - 60 som medudsteder af flere breve på Sønder herreds ting; han forsegler med sit bomærke og var vel da sandsynligvis oprindelig af bondestand. Men 1461 kaldes han væbner (a wapn) og må altså være blevet adlet, og fra 1464 forsegler han med et segl, der indeholder det våben (3 hvedeaks), efter hvilket slægten fik navnet *Hvitax*. Mads Jonsen var åbenbart en anset mand; 1476 - 79 var han landsdommer. I et brev fra 1483 nævnes både han og sønnen Jes Matsen (Jens Madsen) »af Skovsgaard«. Hvornår de døde, vides ikke, men slægten *Hvitax* uddøde i mandslinien med Jens Madsen, der iøvrigt også ejede Hjortholm. Hans datter Anne blev gift med *Mads Lud*, der således blev

ejer af Skovsgaard, som han solgte til svogeren *Claus Jørgensen Daa*, gift med hans søster Anne Jørgensdatter Lud. Claus Daa levede endnu 1558. Skovsgaard gik fra ham i arv til datteren Karen Daa, gift med *Stig Pors* til Øllingsøe (Lolland). Om ham, der var født 1544, deltog i Syvårskrigen og døde i København 1603, fortæller sagnet, at han var en ugudelig krabat, der sammen med sin ven Melchior Hvas til Hjortholm (en efterkommer af Jens Madsen Hvitax) begik mange slette streger og derfor måtte gå igen efter sin død. Om hans søster jomfru Ellen Pors fortælles, at hun blev røvet af bjergfolk og ført ind i »Ellens Bjerg«; da hun atter blev manet ud, havde hun med sig en kniv og en gaffel, der kunne stille blod. Af hans to sønner arvede Claus Øllingsøe og Rudbek Pors Skovsgaard.

Rudbek Pors, der forøvrigt også skrev sig til Øllingsøe, var født 1566 og døde 1609; som så mange af Skovsgaards følgende ejere blev han begravet i Humble kirkes krypt. I 1601 blev han landsdommer på Langeland og i denne egenskab forlenet med Havbølle by i Humble sogn, uden afgift; embede og len beholdt han til sin død. Samme år, 1601, blev han gift med Kirsten Norby, datter af »den onde« Erik Norby til Lindskov. Kirsten Norby, der efter sin moder arvede Vestergaard i Humble sogn, døde først i 1655. I 1631 holdt hun skifte med børnene (sønnen Stig og døtrene Karen, senere gift med Bernt Petersen von Deden til Skovsbo, Sophie, gift med Claus Gagge, Elisabeth og Anne). På Skovsgaard opbevares en malmstage og en sølvske, som er fundet i voldgraven. Stagen er mærket med initialerne R. P. og K. N. (d. v. s. Rudbek Pors og Kirsten Norby), skeen med Pors'ernes våben, initialerne E. P. (d. v. s. Elisabeth Pors) og årstallet 1622.

Stig Pors, der nu blev ejer af Skovsgaard, medens moderen tog bolig på Vestergaard, var som ung efter tidens skik på studierejse i udlandet, 1621 ved universiteterne i Paris og Siena, 1622 i Padua, hvor han var indskrevet ved det juridiske fakultet. Efter sin hjemkomst blev han 1623 sekretær i kancelliet, en stilling, han beklædte til 1632. Det var formodentlig i denne egenskab, han i 1627 blev forlenet med et kannikedømme i Oslo. I foråret 1633 ægtede han Dorte Eggertsdatter Abildgaard fra Skodborghus i Vejen sogn. Til bryllupsfesten skænkede kongen 4 rådyr og 2 dådyr, som lensmanden

Det gamle røgeri »Køllenk« i haven (fot. Holt & Madsen).

på Tranekær fik ordre til at levere. 1633 - 34 var Stig Pors kgl. resident i Stockholm. Han levede derefter en godsejers liv på Skovsgaard, men fik dog jævnlig overdraget særlige hverv ; i 1644, under krigen mod Sverige, var han landkommissær på Langeland. Samme år eller i begyndelsen af 1645 døde han. Endnu står i riddersalen på Skovsgaard en kamin med årstallet 1644 og bogstaverne S. P. (Stig Pors) og D. A. (Dorte Abildgaard). Ægteskabet var barnløst. Dorte Abildgaard ægtede 1649 Wenzel Rothkirck til Krogsgaard, medens Skovsgaard gik over til Sophie Pors og hendes mand *Claus Gagge*.

Claus Gagge tilhørte en skånsk adelsslægt og ejede flere skånske gårde. Han levede endnu 1664, men var død før 1667. Han oplevede således krigen 1657 - 60 og dens ødelæggelser, der også ramte Skovsgaard hårdt. Efter krigens ophør var af de under Skovsgaard hørende 23 fæstegårde de 11 øde og de andre mere eller mindre forarmede. Misvækståret 1666 voldte påny store tab, og det følgende forår måtte enken Sophie Pors og hendes søn Rudbek Gagge gøre opbud, men de beholdt dog Skovsgaard. Det vides ikke, når Sophie Pors døde. Hendes eneste søn og arving Rudbek Gagge var født

1642 og døde 1708. Fra hans tid opbevares endnu på Skovsgaard to vindfløje med bogstaverne R. G. og årstallene 1675 og 1695. Han giftede sig først i en fremrykket alder med den langt yngre Sophie Christine Kaas, født 1678 som datter af Rudbek Kaas til Lindskov. Ægteskabet var barnløst, og hun giftede sig året efter mandens død med sit næstsøskendebarn major *Jørgen Kaas*, der således blev ejer af Skovsgaard. I 1716 erhvervede han ved mageskifte med grevskabet Langeland 6 gårde i Hennemved by (mod forskelligt fjerntliggende strøgods), og i 1723 købte han yderligere en gård i Hennemved; derved afrundedes godset og blev bedre samlet nær hovedgården. Hans hustru døde 1731; selv døde han 1756, 83 år gammel. Ægteparret havde 7 børn, der dog alle døde i spæd alder undtagen den ældste, Birgitte Sophie Kaas, født 1711. I 1728 blev hun gift med ritmester *Henrik Christoph von Pultz* til Møllegaard i Longelse sogn. Han tilhørte en indvandret officersslægt, der i 1693 var blevet naturaliseret som dansk adel. Ritmester von Pultz var ifølge traditionen så stærk, at når han red gennem en af de gamle porte, kunne han hæve sig og sin hingst op ved armene, idet han greb fat i en ring i porten. Efter at Jørgen Kaas var død, flyttede familien von Pultz fra Møllegaard til Skovsgaard, og her døde fru von Pultz i 1759, ritmesteren i 1761. Af deres 14 børn overlevede 1 søn og 10 døtre dem, men ingen af dem overtog hverken Møllegaard eller Skovsgaard, der begge blev solgt på auktion allerede i 1760. Skovsgaard blev købt af tre brødre, *Hans, Laurids og Rasmus Mikkelsen* (Michelsen), og dermed gik gården over i borgerlig besiddelse efter i mere end 300 år at have været hjemsted for adelige slægter, der i ubrudt række havde været indbyrdes forbundne ved slægtskabs eller svogerskabs bånd.

Brødrene Mikkelsen var sønner af selvejerbonden Mikkel Rasmussen og hustru Inger Rasmusdatter af Bøsseløkkegaard i Nordenbro by, Magleby sogn. En af dem, Rasmus, ejede gården Mariendal i Hennemved, og der blev han boende; og Laurids var i en årrække forpagter på Søgaard og Holmegaard i Magleby sogn. Derimod tog Hans Mikkelsen bolig på Skovsgaard, efter at ritmester von Pultz, der havde forbeholdt sig ret til at blive boende på gården til 1. maj 1761, var død den 12. april. Købesummen for Skovsgaard var 18.260

SVENDBORG AMT

rdl., hvoraf de 10.000 forblev indestående i gården. Gælden blev dog hurtigt afviklet; i 1775 blev den sidste rate betalt. Med i købet fulgte en besætning på 80 køer og 2 tyre. Gårdens tilliggende var omtrent 23 tdr. htk. hovedgårdsjord, skov omtrent 2 tdr. htk., mølleskyld 2 tdr. (en vejr mølle og en øde vandmølle) samt omtrent 70 tdr. htk. bøndergods (10 gårde i Hennemved, 2 i Helsned, 2 i Havbølle og 1 i Lindelse samt nogle gadehuse). I 1770 erhvervede brødrene yderligere 2 gårde i Hennemved ved mageskifte med greven på Tranekær, der i bytte fik Bøsseløkkegaard. Efter Rasmus Mikkelsens død solgte hans sønner i 1784 hans andel af Skovsgaard til Hans og Laurids for 8.000 rdl. Nogen tid før var Laurids flyttet ind på Skovsgaard, og i 1791 solgte Hans Mikkelsen, der nu var selvejer i Hennemved, sin halvdel af Skovsgaard til Laurids, der således blev enejer. Købesummen, 17.000 rdl., lånte Laurids Mikkelsen af Roskilde adelige Frøkenkloster.

Laurids Mikkelsen døde 1797, hans enke Ane Kirstine Overgaard i 1800. For at sikre, at Skovsgaard kunne blive i familiens eje, bestemte Laurids Mikkelsen i en i 1793 udfærdiget testamentarisk disposition, at sønnen *Hans Lauridsen*, til hvem han havde særlig tillid, skulle overtage gården mod til boet at svare 30.000 rdl. De andre arvinger (der var 4 sønner og 1 datter) var misfornøjede med denne ordning og søgte ved domstolene at få testamentet omstødt, men tabte sagen ved alle tre instanser. Hans Lauridsen skildres som en dygtig og retsindig mand og en fortræffelig økonom, der sørgede for hurtigst muligt at få den på Skovsgaard hvilende gæld afviklet. Han klarede sig derfor godt gennem penge- og landbrugskrisen, der blev så skæbnesvanger for mange andre godsejere. Efter hans første hustru Elisabeth Carstensens død i 1807 indgik han i 1809 nyt ægteskab med Dorthe Kirstine Johansdatter, med hvem han havde en datter Laurine, født 1813. Han døde i 1829, og hans enke sad i uskiftet bo lige til sin død i 1863, hvorefter Skovsgaard gik over til svigersønnen *Jacob Møller*, der da i mange år havde bestyret gården.

Jacob Møller var degnesøn fra Sørup ved Svendborg, født 1800. Han tog 1821 eksamen fra Skårup seminarium, blev lærer i Hennemved, men opgav naturligvis denne stilling efter at have holdt bryllup med datteren fra Skovsgaard og blev landmand. Han døde 1883,

og fru Laurine Møller sad så i uskiftet bo til sin død i 1900, hvorefter ægteparrets eneste søn, *Hans Lauritzen Møller*, født 1834, overtog Skovsgaard, som han da i mange år havde bestyret som forvalter for moderen; sin uddannelse havde han fået hos den højt ansete landmand, forpagter Mackeprang på Nakkebølle. H. L. Møller var gift med den 12 år yngre Jeppa Hastrup, en godsejerdatter fra Vintersborg på Lolland, der efter hans død i 1926 var ejer af Skovsgaard, til hun døde i 1929. Af ægteparrets to børn var sønnen Frederik Anton Lauritzen Møller død i 1923, og det blev derfor datteren, kammerjunkerinde Thyra Fuglede, der arvede Skovsgaard. Hun døde 1951, og hendes datter *Ellen Fuglede* arvede derefter godset.

Af det gamle, nu forsvundne Skovsgaard får man et ret godt billede gennem et par taksationsforretninger fra 1791 og 1830. På holmen inden for de gamle grave lå borggården, et uregelmæssigt firlænget anlæg, bindingsværk, i én etage, med tegltag. Stuehuset lå mod syd og var i 21 fag og 51½ alen langt. Også den østre og den nordre længe, der var noget kortere, var indrettet til beboelse, medens den endnu kortere vestre længe var bryggers og mælkestue. Ladegården omfattede en kostald mod syd, teglhængt og 91 alen lang, en stråtækt tærskelade mod øst med tilbygget vognport og høgulv, samt mod nord en teglhængt hestestald.

I 1854 rantes Skovsgaard af en alvorlig ulykke, idet ladegården nedbrændte totalt natten mellem den 20. og 21. april. Hele besætningen indebrændte, og tre af gårdens karle pådrog sig så alvorlige brandsår, at de døde deraf. Også borggården var i fare, og kun den omstændighed, at vinden vendte sig, reddede situationen. I de følgende år opførtes den nuværende avlsgård, bestående af tre fritliggende længer, til kostald, hestestald og lade.

I 1887 blev den gamle borggård nedrevet, og på dens plads opførtes efter tegning af kgl. bygningsinspektør J. Vilh. Petersen den nuværende hovedbygning, der kunne indvies den 2. oktober 1889. Den er opført i tidlig renæssancestil, af røde mursten, og har to etager med kælder. Midt for facaden, der vender mod øst, ud mod avlsgården, er der et ottokantet tårn med spir, og to fremspringende sidepartier er forsynet med spidse gavle. Over indgangsportalen i tårnet er sat følgende indskrift (af forfatteren Ingvor Bondesen):

SVENDBORG AMT

Taarne bygges og synke i Grus,
Slægter fødes og ældes.
Skærm, Gud Herre, vor Slægt, vort Hus.
Lad begge med Ære ældes.

Anno 1889.

Herrens Navn er et fast Taarn.

Mellem hovedbygningen og avlsgården ligger mod syd forpagterboligen, mod nord et hus med værelser til gårdens folk. I den omgivende have er en enkelt længe af den gamle hovedbygning genopført. Her finder man også et yndigt lille teglhængt bindingsværkshus, til malkølle, der allerede nævnes i beskrivelsen fra 1791. Endelig findes i haven en familiegravelse. Allerede Hans Lauridsen havde på sine gamle dage med kgl. bevilling indrettet en sådan; i stedet for denne byggede Jacob Møller i 1876 det nuværende gravkapel ind i en bakkeskrænt.

I tidens løb er mere og mere jord blevet lagt ind under hovedgården, medens fæstegodset efterhånden er blevet solgt. Nu er gårdens samlede tilliggende 59 tdr. htk., hvoraf 49 tdr. drives under selve hovedgården. Af det samlede areal, ca. 600 tdr. ld., er 123 tdr. ld. skov, overvejende bøgeskov.

HARALD HATT

EJERE

1457 Peder Modeskal
ca. 1457 Mads Jonsen Hvitax
Mads Lud
1543 Claus Daa
ca. 1565 Stig Pors
1649 Claus Gagge

1709 Jørgen Kaas
1756 H. C. von Pultz
1760 H., L. og R. Mikkelsen
1800 H. Lauridsen

1863 Jacob Møller
1883 H. L. Møller

1929 Thyra Fuglede
1951 Ellen Fuglede

BYGNINGER

Voldsted

1600-tallet Firlænget bindingsværks-
hovedbygning i ét stokværk

1854 Ladegården nedbrændt og
genopført de følgende år

1887 - 89 Hovedbygningen opført i
to stokværk og med tårn ved
J. Vilh. Petersen

Hovedbygningen set fra øst (fot. Holt & Madsen).

Hjortholm

Fodslette sogn, Langelands Sønder herred, Svendborg amt

Hovedgården Hjortholm ligger ud mod Langelandsbæltet i den nordøstlige del af det lille Fodslette sogn. Oprindeligt må gården have ligget inde i selv byen Fodslette, og først senere blev den som så mange landsbyhovedgårde flyttet ud af byen. *Fodslettegaard*, som den tidligere kaldtes, ved man først noget om ved begyndelsen af 16. århundrede, og dens første kendte ejer var *Markvard Hvas*, der nævnes 1509 i en fortegnelse over indtægt og udgift af Tranekær len. Han havde formodentlig fået gården i Fodslette ved giftermål med Maren Jensdatter, der hørte til den langelandske slægt, man kalder Hvitax. Sønnen Jens Hvas, der overtog gården efter faderen, nævnes første gang i den store reces 1536, og fra nu af støder man ofte på hans navn; dog ikke for hans dyders skyld. Visse ting synes at tyde på,

at han har søgt at udnytte de lovløse tilstande, der herskede på øen under Grevefejden. Retten sad dengang i spydstagen, og Jens Hvas tog da også med vold og uden lov og dom gård og jord fra Peder Straale til Skovsbo. Selv klagede Jens Hvas senere over, at underfogeden på Tranekær gjorde indfald i hans gård ved nattetid med ild og brand, og at hans breve ved den lejlighed blev ham »for-røgte«, og der hentydes sikkert til begivenheder under Grevefejden. I årevis havde han tvistemål med sine nære frænder af slægten Cortsen, der boede på det nærliggende Lykkesholm, og fremlagde for retten tingsvidner, der var »vidt forfalsket og skrevne paa«. Han påstod, at Lykkesholm »i tusinde Aar« havde været hans »Forældres«, og »den skulde saa være kommet i de Cortsons Væрге, som var ufrit Folk, ved et Giftermaal«. Det gik så vidt, at Jens Hvas med 2 sønner og en karl overfaldt Mads Cortsen i hans hus og slog hans karl og gjorde en anden skade. Medens tvistemålet stod på, synes Jens Hvas at have siddet inde med Lykkesholm; dommen gik ham imidlertid imod; han fik kun ret til $\frac{1}{24}$ af den omstridte gård, resten tilfaldt slægten Cortsen. Hans godsbegær og jordhunger fik ham til at forgribe sig på det tidligere kirkegods på øen, og han måtte senere stå til rette for sin ulovlige fremfærd. Om Jens Hvas haves i tiden 1546 - 58 ikke mindre end 12 domme, et tilstrækkeligt vidnesbyrd om hans trættekære og voldsomme sind; da han blev en gammel mand, var hans hidsige natur endnu ikke faldet til ro. 1571 anklagedes han og sønnen Melchior for at have overfaldet præsten i Tryggelev Hr. Jørgen og såret ham ilde og dræbt hans dreng. Jens Hvas påstod under sagens gang, at han ikke havde været i råd og gerning med sønnen, men tværtimod hjulpet præsten. Hvordan sagen endte, ved vi ikke, og sandsynligvis er Jens Hvas død engang i 1570'erne. Han var gift med Sophie Justdatter Urne.

Sønnen *Melchior Hvas*, der var med til overfaldet i Tryggelev præstegård og dræbte præstens dreng, overtog nu gården. Han flyttede den gamle gård ud af landsbyen og skabte den nuværende hovedgård Hjortholm, der kom til at ligge 3 - 4 km nordøst for Fodslette; endnu 1593 skrev han sig til Fodslette, men 1601 til *Hjortholm*. Melchior Hvas kunne ikke skrive, og derfor står der også under et af ham i 1601 udstedt skøde, »min kære Kone har dette

Hoveddør (fot. Holt & Madsen).

underskrevet for mig, efterdi jeg ikke kan selver skrive«. Han førte en langt fredeligere tilværelse end faderen, og hans ungdoms ubesindigheder synes man at have glemt på højere steder, da man gav ham kronens og kirkens part af tienden i Fodslette på livstid. Hans »kære Kone« var Abel Knudsdatter Akeleye fra Skinnerup, det nuværende Ulriksholm. Han levede endnu i 1602 og blev begravet i Fodslette kirke, hvor »hans døde Corpus er endnu heel og holden med Skind og Been som een Tør Bergøfisk at se«. Hans hustru levede endnu i 1608.

Melchior Hvas' og Abel Akeleyes to døtre solgte slægtsgården til

Hovedbygningen set fra haven (fot. Holt & Madsen).

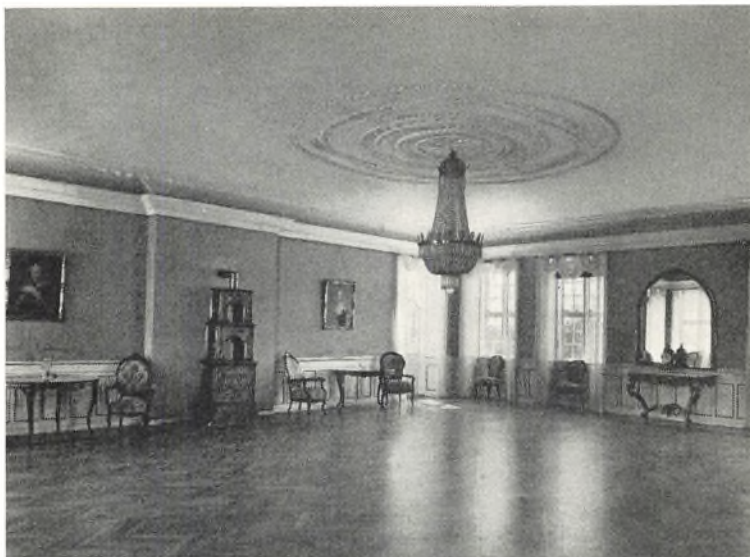
Niels Gaas til Tøjstrup, og hermed rykkede »de fede Gaas'er« ind på Hjortholm. Han var født 1582 på Tøjstrup, og 1609 blev han landsdommer på Langeland; i den anledning forlenedes han med Havbølle by, der bestod af 10 gårde og 2 huse, samt kronens part af tienden af Tullebølle og Bøstrup og afgiften af kronens part af Fodslette og Tryggelev. Han døde på Hjortholm i 1623 og blev begravet i Fodslette kirke; hans enke Hilleborg Pors var en dygtig og myndig husfrue, der med iver værnede om ejendommene og ved mageskifte med kronen samlede bøndergodset i Fodslette sogn. 1625 takseredes hun til 919 tdr. htk. I ægteskabet var der en søn Christen Gaas, som hun 1626 sendte til biskop Hans Mikkelsen i Odense, for at han kunne eksaminere ham og undersøge hans kundskaber. Christen Gaas må have bestået prøven og vidnet om, at den almindelige oplysning på Hjortholm var steget siden salig Melchior Hvas' tid; thi senere kom han til Sorø skole, og 1634 studerede han i Leyden. Fru Hilleborg døde i 1637 på Vejstrup, og Christen Gaas døde samme år på Tøjstrup og blev begravet i Fodslette kirke, hvor der

i vore dage i koret er et smukt epitafium over ham og hans forældre.

Datteren Kirsten Nielsdatter Gaas overtog nu Hjortholm og arvede også Tøjstrup og Vejstrupgaard. Året efter ægtede hun i Sankt Knud kirke i Odense *Erik Kaas* til Lindskov, og fra da af og helt op til vor tid har Mur-Kaaserne været knyttet til Langeland. Erik Kaas var født på Lindskov ved Svendborg 1613 som søn af Hans Kaas til Østergaard og Birgitte Eriksdatter Norby til Lindskov. I slutningen af 1630'erne var han kancellijunker og kornet ved fynske kompagni af rostjenesten. 1654 blev han landkommissær på Fyn; han synes at have været en agtet og velanskrevet mand, der 1660 overtog stillingen som landsdommer på Langeland efter Vincents Steensen og forlenedes med Havbølle len. Erik Kaas synes fortrinsvis at have boet på Lindskov; men derfor forsømte han ikke Hjortholm; han fortsatte de tidligere ejeres arbejde, når han ved mageskifte søgte at samle bøndergodset i de nærliggende sogne. Sin sognekirke prydede han med et tårn, og kirkens inventar forøgede han med et dåbsfad, på hvilket endnu ses Kaas'ernes og Gaas'ernes våben. Hans gårde blev hårdt medtaget under Karl Gustavkrigene; særlig Hjortholm led ilde medfart; af de 34 bøndergårde stod ved krigens slutning de 15 øde. Fodslette kirke var bogstavelig talt en ruin, da en svensk rytter havde sat ild på en krudtbeholdning, der var gemt i kirken; for egen regning lod Erik Kaas kirken genopbygge, og han udførte i årene efter krigen et stort arbejde for at bringe øen på fode efter de hårde år.

Erik Kaas synes at have været en velstående mand; men Karl Gustavkrigene ruinerede ham, og nogle år efter fredsslutningen begyndte pantsættelserne, og han måtte 1669 gøre opbud; snart søgte dog et kgl. beskærmelsesbrev at beskytte ham mod kreditorerne; men Tøjstrup var gået tabt. Hans økonomiske vanskeligheder gjorde ham lidet skikket til at være landsdommer, og 1672 gik han af; da han 1676 døde på Hjortholm, blev han begravet i Fodslette kirke, og da Kirsten Gaas døde året efter som den sidste af sin slægt, blev hun også begravet her under korgulvet; i vore dage er imidlertid kisterne blevet nedgravet på kirkegården.

Det var ikke nogen let opgave for Erik Kaas' sønner at holde sammen på faderens gårde, og det tjener til ros for dem, at det

Salen (fot. Holt & Madsen).

lykkedes. *Niels Kaas* fik *Hjortholm* og *Vejstrupgaard*; sidstnævnte solgte han dog snart til broderen *Rudbek Kaas* på *Lindskov*. *Niels Kaas* var født på *Lindskov* 1644 og havde i 1660'erne sammen med en ældre broder studeret i *Orléans*. Samme år, 1678, som han afstod *Vejstrupgaard* til broderen, ægtede han den 14 år yngre *Anna Margrethe Nielsdatter Banner*. Senere ejede *Niels Kaas Vestergaard* i *Humle sogn*, og muligvis har han fået den med sin hustru. Efter jordebogen i 1662 havde *Hjortholm* med *Leggebøllegaard* 76 tdr. htk., og bøndergodset var 215 tdr. htk. Ved mageskifte med kronen i 1695 erhvervede han 77 tdr. htk. på *Langøland*, hovedparten i *Humle sogn* i *Havbølle* mod strøgods på *Fyn*. *Niels Kaas* tog sig meget af gårdens bygninger, der stammede fra *Melchior Hvas'* tid og nok har været noget forfaldne; *Niels Kaas* har så grundigt istandsat bygningerne, at *Danske Atlas* anfører, at hovedbygningen af bindingsværk er opført af *Niels Kaas* og sønnen *Chr. B. Kaas*. 1701 døde *Niels Kaas* på *Vestergaard* og 1714 *Anne Margrethe Banner*. Den tredje af sønnerne *Christian Banner Kaas* overtog

Hjortholm. Han var født 1693 og uddannet som officer ; ved moderns død var han sekondløjtnant, han fortsatte officerskarrieren til 1753, da han afskedigedes med generalmajors karakter. Han var gift med Sophie Charlotte Brockdorff, der tidligere havde ægtet oberst Rudbek Kaas til Nedergaard, og således kom Banner Kaas også i besiddelse af denne langelandske gård. Chr. Banner Kaas synes efter det portræt, der er bevaret af ham, at have været en herre af et vist kavaleremæssigt tilsnit, hvad der unægtelig ikke forhindrer, at han ved sin ufredelighed og tilbøjelighed til selvtægt på mange måder minder om Hjortholms tidligere, lidet kavaleremæssige ejere. Som Jens Hvas lå han i bitter strid med slægtingene på Lykesholm. Her boede oberstløjtnant Hans Ditlev Kaas, der var gift med en søster til fruén på Hjortholm. En af årsagerne til striden var den unge løjtnant Rudolf v. Offenbergh, der ofte opholdt sig hos morbroderen på Hjortholm og under et sådant besøg havde forelsket sig i en af døtrene fra Lykesholm og hun i ham ; og medens morbroderen og pigens moder støttede de unge og var for partiet, var Hans Ditlev Kaas imod ; da forlovelsen havde fundet sted, kom det engang i 1744 til et pinligt optrin i Humle præstegård og en halv snes dage senere til en voldsom scene på Lykesholm mellem de to svogre, hvorunder Hans Ditlev Kaas slog sin hustru, og Banner Kaas med sin pisk gav svogeren »2-3 Stripper« på ryggen. Resultatet blev en del retssager, der i årevis ødelagde forholdet mellem familierne. Hjortholms ejer lå ofte i strid med greven på Tranekær. Grevskabets krav på »overjagten« var ham en torn i øjet, og Banner Kaas og øens øvrige godsejere har med rette frygtet grevskabets stigende magt. Meget tyder på, at Banner Kaas betragtede Nedergaard som sin egentlige besiddelse ; i hvert fald bestemte han sig til at skille sig af med Hjortholm. I 1744 solgtes Hjortholm til *Niels Rasmussen* af Ravnstrup for 32.000 rdl. Banner Kaas' uvilje mod greven på Tranekær var så stor, at det under erstatning af 6.000 rdl. blev forbudt Niels Rasmussen at sælge gården til greven. Banner Kaas forbeholdt sig og sine arvinger slægtens begravelse i Fodslette kirke. Med gården fulgte 106 hollænderkøer. Gårdens hartkorn var 62 tdr., og bøndergodset var ca. 200 tdr. htk.

Den nye ejer hørte til den række af dygtige og energiske ridefoge-

Spisestue (fot. Holt & Madsen).

der og herregårdsforpagtere, der i denne tid svang sig op til godsejere. Han var i 1744 forpagter på Nordenbrogaard, der lå under grevskabet. Kun i 10 år var Niels Rasmussen ejer af Hjortholm; ca. 1754 afsluttede han en købekontrakt med konsistorialrådinde Krag til Broløkke, hvorefter hun købte Hjortholm for 38.000 rdl.

Denne kække dame, fru *Christiane Krag*, f. Zumbildt, var enke efter konsistorialråd Dines Krag, sognepræst til Tranekær og Tullebølle; på alle skøder og andre dokumenter underskriver hun sig »Kristine Zumbildt, veuve de Krag«. I forvejen ejede hun Broløkke, som hendes mand havde købt, og som hun i 1754 solgte til greve Fr. Ahlefeldt. Samme år foretog hun med kgl. tilladelse en arvedeling, hvorved Hjortholm med tilbehør og indbo vurderedes til 46.000 rdl. Gården skulle ved hendes død overtages af sønnen major *Johan Christopher v. Kragenskiold*, mod at han overtog hendes gæld ca. 30.000 rdl.; desuden skulle han udrede 2.000 rdl. til hver af sine 6 søstre. Fru Krag døde i 1780, og samme år gav de andre arvinger major

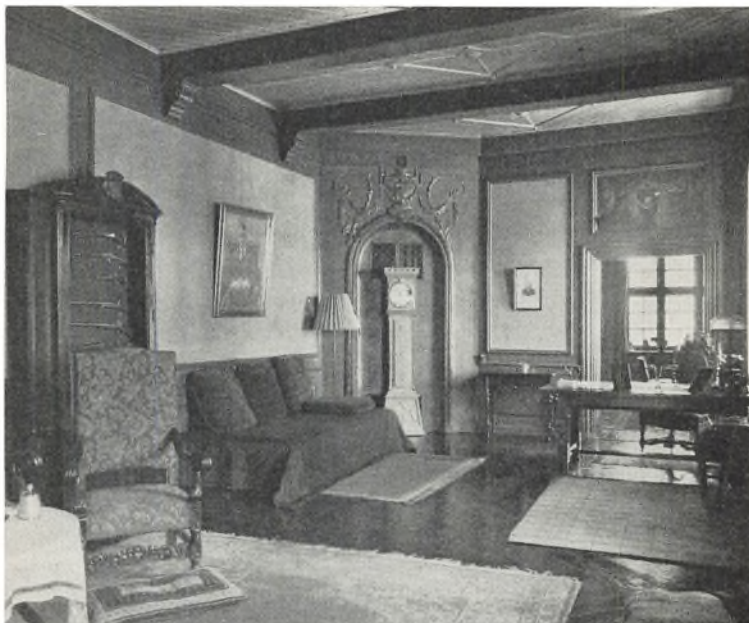
Kragenskiold skøde på Hjortholm. Fru Krag havde oprettet et legat på 200 rdl. til de fattige på Hjortholm gods, og da majoren 1782 solgte gården, modtog den nye ejer 200 rdl. af ham, samt yderligere 100 rdl., som majoren skænkede. Denne sum af 300 rdl. skal Hjortholm årlig forrente med mindst 4 pct. og udbetale renten til sognepræsten så tidligt, at uddelingen kan finde sted nytårsdag.

Den nye ejer var *Mads Christensen*, der var forpagter på Knepholm, den nuværende Tryggelevgaard. Købesummen var 70.000 rdl. Medens der i 1744 betaltes 122 rdl. pr. td. htk., betaltes der i 1782 265 rdl. Mads Christensen overdrog straks gården til sønnen *Christen Madsen*, der byggede den nuværende hovedbygning. Den er opført af grundmur i én etage over en høj kælder, mansardtaget er tækket med tegl. Facadens midterste parti er stærkt markeret ved en række pilastre og afsluttes med frontispice. En ældre sidefløj af egebindingsværk er ligeledes tækket med tegl. Hovedbygningen blev bygget så solidt og godt, at det fortælles, at man anvendte messingskruer i stedet for søm; det indvendige var smukt og smagfuldt dekoreret i tidens stil. Over indgangsdøren opsattes dette vers:

Her stod et ældet æret Huus
 Som synkende i eget Gruus
 Af Tidens Tand fik daglig Mærke;
 Men Himlen gav Velsignelse,
 Da vi et nyt opbyggede
 Af Grund og Mure meere stærke.
 Det staaer til Herrens Ære her,
 Ey mindste Steen forhverved er
 Ved uretfærdig Vindings Penge,
 Ey Undertrykdes Graad og Sveed
 Skal fra fornærmed Usselhed
 Med Suk om Hevn mod Himlen trænge,

Gud spare Gaard og Grund og Land
 Og lad hver ærlig Eftermand
 En Fader for Fortrængde være,
 Saa kan vor Idræt Fremgang faae
 Og Huset fast og roeligt staae
 Aarhundrede til Herrens Ære.

Hiortholm den 18de May 1789 S. B. S. M. C. M. S.

Herreværelse og kontor (fot. Holt & Madsen).

Skønt hovedbygningen således først blev færdig i 1789 på en tid, da klassicismen i den fynske herregårdsarkitektur forlængst havde vist sig, er Hjortholm dog endnu præget af barokarkitekturen; »Akademiets »nyantike« Lærdomme kom til kort i Langelands søndre Herred«. Med Christen Madsen, der senere blev kammerråd og kaptajn i landeværnet, fik rigdommen til huse på Hjortholm. Med iver tog kammerråden sig af udskiftningen, og Fodslette by var en af de første byer, der udskiftedes. Han og hans hustru Birgitte Sofie Hansen holdt åbent hus på Hjortholm; i de gode tider rullede dalerne, og da landbrugskrisen kom, var reserverne borte. 1822 gik kammerråden fallit. 1823 blev gården solgt ved tvangsauktion til forligskommissær *Julianus Hastrup* på Tybrind. Året efter holdtes auktion over 94 køer og 6 tyre; hver ko havde et velklingende navn som Fruen, Natfiolen, Fæstemøen, Syepigen, Sukkermunden o. s. v.; når man læser alle 94 navne i auktionsprotokollen, fristes man til at tro, de er

blevet til ved kammerrådens fødselsdagsselskaber, når punchen havde gjort gæsterne røde i kammen, og viddet spillede. Kammerråden levede endnu 10 år i et lille hus ved Hjortholm, i så ringe kår, at fru Madsen »hjalp til« ved bondegilderne, og kammerråden »var glad, naar naboen bød paa en Pandekage«.

Julianus Hastrup var født 1780 som søn af overjæger, senere skovrider Jens Hastrup. Han var gift med Anna Cecilie Høffding, og uden nogen som helst kapital rykkede Hastrup ind på Hjortholm; men takket være de gode tider, der efterhånden kom, og sin egen dygtighed klarede han sig smukt. Hastrup var en overordentlig dygtig landmand, og i hans tid hed det om Hjortholm, at det var den bedste avlsgård på Langeland og den, der havde den bedste bygning. Endnu i begyndelsen af 19. århundrede blev gården drevet ved hoveri. Hastrup afvandede 88 tdr. ld. lavt liggende jord ved at grave en kanal. Som eksempel på den udmærkede drift af jorden nævnes, at i den samme mark, hvor Hastrup i 1823 fik 4 fold vintersæd, avlede han 1832 23 fold raps og 16 fold hvede. Jorden var delt i 10 skifter: 1. helbrak, 2. raps, rug, hvede; 3. vintersæd, ærter, hvede; 4. ærter; 5. byg, havre; 6. havre; 7. - 10. kløver og græs. Den kendte landøkonom Dalgas fortæller, at Hastrups »Brakmark frembyder i Juni og Juli en Driftighed, man sjælden finder Mage til; man tror sig omgivet af en stor Fabriks travle Virksomhed; thi ethvert tænkeligt Middel anvendes for saa at sige at skabe en ny Jordbund«. Endnu i Hastrups tid blev størstedelen af fæstegodset solgt. Ved hans død i 1863 tilfaldt Hjortholm den ældste søn Christopher Ludvig Hastrup og senere dennes søn, jægermester Adolf Julianus Hastrup, der 1896 solgte gården for 600.000 kr. til lensgreve *Chr. Joh. Fr. Ahlefeldt-Laurvig*, der 1908 forpagtede Hjortholm til sin yngste søn greve *Hans Benedict Ahlefeldt-Laurvig*, der i mange år selv drev gården og på forskellig måde forskønnede den; særlig må fremhæves en udvidelse og omlægning af haven, ligesom bygningerne blev forbedrede og fornyede. Al jord til gården blev drænet og merglet, to skove, der lå ufordelagtig, blev ryddet, medens andre arealer blev tilplantet. 1928 solgte grev Ahlefeldt-Laurvig gården til kammerjunker *Jakob de Neergaard*, hvis arvinger 1933 solgte gården; en søn af den tidligere ejer, grev *Christian Carl Ahlefeldt-Laurvig* blev gårdens ejer, og således blev

SVENDBORG AMT

for anden gang i Hjortholms historie slægten Ahlefeldt knyttet til gården. Til Hjortholm hører nu 597 tdr. ager og eng, 156 tdr. skov, tjenestehuse 18 tdr. og gårdsplads, have, veje og strand 28 tdr.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1509 Markvard Hvas
ca. 1575 Melchior Hvas

ca. 1610 Niels Gaas
1638 Erik Kaas
1676 Niels Kaas

1744 Niels Rasmussen
1754 Christiane Krag
1780 J. Ch. v. Kragenskiold
1782 Mads Christensen
1782 Christen Madsen

1823 Julianus Hastrup
1896 Chr. Joh. Fr. Ahlefeldt-Laurvig
1908 H. B. Ahlefeldt-Laurvig

1928 J. de Neergaard
1933 Chr. Carl Ahlefeldt-Laurvig

BYGNINGER

Kaldt Fodslettegaard
Gården flyttet og
1601 kaldt Hjortholm

Hovedbygningen grundigt
istandsat

1789 Hovedbygningen opført i ét
stokværk

Bygningerne istandsat og
moderniseret

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Holt & Madsen).

Broløkke

Magleby sogn, Langelands Sønder herred, Svendborg amt

Gården var hovedsædet i det nu ophævede stamhus Ahlefeldt. Oprindelig hed den *Brobjerg*, og da den nævnes i dokumenterne i begyndelsen af 16. århundrede, tilhørte den *kronen*. Søren Stampe til Gerdrup og Fæbæk, der var foged på Tranekær ca. 1500, har muligvis været forlenet med gården ; han var i alt fald forlenet med Krogager, nu Steensgaard, og de to kgl. ejendomme synes i 16. århundrede at have haft samme lensmand. Hans efterfølger på Krogager, kongens hofsinde Anders Røllicke, fik i hvert fald i 1526 livsbrev på Brobjerggaard og gods i Magleby sogn »at nyde uden al Afgift og paa Tjeneste, dog at han skal gifte sig i Danmark og blive boende og besiddende der sin Livstid«. Vi ved, at i hans tid boede 4 bønder på Brobjerg, der var krongods til 1577.

Nogle år forinden førte Frederik II forhandlinger med Knud Steensen til Lundbygaard om et mageskifte, der efter Knud Steensens død afsluttedes af enken fru *Anne Lunge*, som i 1577 blev Broløkkes ejer. Hendes søn Hans Steensen skilte sig efterhånden af med godset i Sønder herred og samlede i stedet sit bøndergods om Steensgaard. Sandsynligvis er Brobjerg blevet afhændet til den langelandske adelslægt Mylting, der fra gammel tid hørte hjemme i Magleby sogn, hvor den ejede Holmegaard. Her boede i begyndelsen af 17. århundrede *Henrik Jespersen Mylting*, hvis enke Dorte Oldeland i 1655 nævnes som ejer af *Broløkke* i Magleby sogn, og det er formodentlig Myltingerne, der har givet gården det nye navn. Dorte Oldeland sad ikke særlig godt i det, og antagelig før 1660 har hun afhændet gården til ridefogeden på Tranekær *Christen Lauritsen*. Han overlod Broløkke til sin datter Margrethe Christensdatter, der var gift med provsten i Bjerge herred, sognepræst til Viby på Hindsholm *Jon Lauritsen*. Han var kendt for sin store rigdom, og ikke så få adelige gældsbeviser kom i årenes løb i hans eje; deres børn antog navnet Holmsted, og sønnen *Christen Jonsen Holmsted* blev Broløkkes næste ejer. Han var født 1635 og ægtede Karen Krag, en datter af den kendte bonde og herredsfoged Hans Krag i Mesinge, til hvem også mange adelige gældsbeviser fandt vej. Første gang Christen Jonsen Holmsted nævnes som Broløkkes ejer er i matriklen af 1664. Han døde 1713, medens Karen Krag overlevede ham til 1724.

En af deres sønner Frederik Holmsted havde allerede i faderens tid fortrakt denne med penge mod pant i Broløkke, og han fortsatte med at yde moderen lån, så han i dennes sidste leveår var gårdens virkelige ejer. Han var født 1683 på Broløkke; i en ung alder kom han til København, hvor han 1708 var bogholder i Ostindisk Kompagni og senere blev direktør for Vestindisk Kompagni. Frederik Holmsted har særlig indlagt sig fortjeneste ved at tage initiativet til erhvervelsen af øen Sankt Croix, som franskmændene havde forladt, og som regeringens befuldmægtigede forhandlede han herom i Paris. Sin smukke løbebane afsluttede han som étatsråd og borgmester i København, hvor han døde 1758. Det fortjener også at fremhæves, at han kraftigt protesterede imod, at kompagnierne deltog i den så indbringende slavehandel. Han havde 1710 ægtet Mette Fischer, og

Den røde Stue. Møblerne står nu på Tranekær (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

sammen har de besøgt hans gamle forældre på Broløkke, hvor deres ældste barn Karen, »som en passant fra Kjøbenhavn blev født om Morgenen Kl. 2¹¹« den 29. oktober 1711. 1729 solgte han gården til broderen Bernt Holmsted, der da var viceborgmester og rådmand i Århus. Med gården fulgte en vejmølle i Magleby sogn i Nordenbro ; med bøndergodset var der ialt 38 tdr. htk. ; desuden var der 20 huse på godset. Købesummen var 6.000 rdl. ; for besætning og husgeråd betaltes yderligere 700 rdl. Nogle år efter blev Bernt Holmsted borgmester i Nyborg ; men allerede i 1739 skilte han sig af med Broløkke, og køberen var forpagteren på Nordenbrogaard Niels Rasmussen, der allerede 1743 solgte Broløkkegaard og gods, ca. 30 tdr. htk., for 6.000 rdl. til greve Frederik Ahlefeldt til Tranekær. Året efter overlod greven gård og gods for den samme købesum til *Dines Christian Krag*, sognepræst til Tranekær og Tullebølle ; dennes hustru *Christiane Zumbildt* var grevens gode veninde. Pastor Krag døde i 1749. Enken arvede gården og forøgede yderligere sit jordegods ved i 1754 at købe Hjortholm, som greve Ahlefeldt i høj grad hjalp hende til.

Den blå Stue. Portrætterne af grev Frederik Ahlefeldt og grevinden, skal ifølge traditionerne altid hænge på Broløkke (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

10 år efter skilte hun sig af med Broløkke, der atter købtes af greve *Frederik Ahlefeldt* for 8.000 rdl. Greve Ahlefeldt havde samlet sig en del gods på Sydlangeland, hvor han havde opkøbt en række mindre herregårde som Vestergaard, Holmegaard og Lykkesholm, samt Strynø; hertil føjedes nu Broløkke; af dette gods oprettede greven i 1765 stamhuset Ahlefeldt til sin families »Conservation, Gavn og Bedstø»; efter sigende for at formilde grevinden, der i høj grad havde følt sig tilsidesat ved grevens opmærksomhed over for pastorinde Krag. I anledning af stamhusets oprettelse blev der malet et portræt af greven og grevinden, og det bestemtes, at disse portrætter til evige tider skulle hænge på Broløkke, der blev hovedsædet i stamhuset. Greven var en fremragende godsadministrator, der fik afbetalt al grevskabets gæld og yderligere kunne forøge familiebesiddelsen med stamhuset. Ved hans død i 1773 tilfaldt både grevskabet og stamhuset

hans eneste søn greve Christian Ahlefeldt. Greve Fr. Ahlefeldt havde næmliĝ bestemt, at stamhuset skulle have samme besidder som grevskabet, »saa at beggø Besiddelser høre sammen«. Ca. 1800 var stamhusets hovedgårdstakst 25 tdr. htk., bøndergodset 407 tdr. htk. og jordebogsindtægterne 180 tdr. byg, 24 tdr. havre, i penge 1.106 rdl., hovningspenge 1.074 rdl., ugepenge 107 rdl. og ugedage 62. Under Broløkke lå 210 tdr. ld., der var inddelt i 10 marker. Der var intet hoveri ; thi dette var i 1796 blevet afløst for 10 år. De 19 hovbønder skulle betale 600 rdl., dog skulle de stadig gærde, køre gødning og bygningsmateriale, og hver én dag årlig stille en karl til høslet med to hjælpere til at rive og binde. Broløkke var bortforpagtet, og den årlige forpagtningsafgift af Broløkke samt en gård i Søndebro var 1.250 rdl. Gårdens besætning bestod bl. a. af 140 køer, der regnedes for de bedste malkekøer i Fyns stift ; om sommeren græssede de på Bogø, der lå i det nu udtørrede Magleby Nor.

Broløkkes nuværende hovedbygning stammer for den ældste dels vedkommende fra 1758 og er altså opført i fru Krags tid. Det er en grundmuret bygning i én etage med høj kælder og stor frontispice ; facaden er inddelt af pilastre. Ikke længe efter opførelsen stod bygningen tom ; ingen ejer havde i hvert fald efter 1764 fast bopæl på gården, og først i slutningen af 1860'erne rykkedes Broløkke ud af sin hidtidige ubemærkedhed. 1866 overtog arvingen til grevskabet lensgreve *Chr. Joh. Fr. Ahlefeldt-Laurvig* driften af Broløkke, og 3 år efter holdt han bryllup med baronesse Johanne Wedell-Wedellsborg, og Broløkke blev nu det unge ægtepars hjem. Stamhuset havde i 1866 501 tdr. htk., heraf 112½ tdr. htk. under hovedgårdene ; bøndergodset var på 353¾ tdr. htk., konge- og kirketien den 29½ tdr. htk. ; skovenes areal var 232 tdr. ld., fideikommiskapitalen 18.070 rdl.

Broløkke forekom snart grev Ahlefeldt for lille, hvorfor der i 1873 blev bygget en sidefløj mod øst, en nøje efterligning af den ældre fløj og lagt vinkelret på denne. Indgangsdøren, der i den gamle hovedbygning sad midt på facaden, blev anbragt i hjørnet mellem de to fløje. 1889 overtog greven grevskabet og flyttede til Tranekær, og fra da af har Broløkke været ubeboet. Ved greve Chr. Ahlefeldt-Laurvigs død 1917 blev grevskabet og stamhuset overtaget af sønnen greve Frederik Ludvig Vilhelm Ahlefeldt-Laurvig. Stamhuset bestod i 1920'

SVENDBORG AMT

erne af 135 tdr. htk. ; bøndergodset var da frasolgt. Jordtilliggendet var ca. 1.160 tdr. ld. og skovene 235 tdr. ld. Fideikomiskapitalen var godt 1¼ million kr. 1927 overgik stamhuset til fri ejendom ; til staten betales 587.000 kr., til successorfonden 939.806 kr. Der blev afstået jord fra Lykkesholm, Snaremosegaard og Vestergaard, ialt 430 tdr. ld., vurderet til 377.900 kr. 1947 arvedes Broløkke af kammerherre, hofjægermester *Kai Benedicht* lensgreve *Ahlefeldt-Laurvig* til Tranekær, der har bortforpagtet den til sin yngste søn. Gårdens tilliggende er nu 284 tdr. ld. ager.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

Kronen
1577 Anne Lunge
ca. 1640 Henrik Jespersen
Mylting
ca. 1660 Christen Lauritsen
ca. 1664 Christen Jonsen Holmsted
1739 - 44 Forskellige ejere
1744 D. Chr. Krag
1749 Christiane Krag

1764 Fr. Ahlefeldt
1866 Chr. Joh. Fr. Ahlefeldt-Laurvig

1947 K. B. Ahlefeldt-Laurvig

BYGNINGER

Kaldt Brobjerg

Nu kaldt Broløkke

1758 Nordfløjen opført i ét
stokværk

1873 Østfløjen opført og
indgangsdøren flyttet

PRESSEN SKREV OM

Danske Slotte og Herregårde

»et stort stykke Danmarkshistorie«

BERLINGSKE TIDENDE

Både i tekst og i den tekniske udførelse er dette værk kvalitetsarbejde.

FYENS STITSTIDENDE

Alfred G. Hassings Forlag har tydeligt set rigtigt, da det besluttede sig til at sende denne ny udgave i handlen . . . mange her i bilismens tidsalder har fået øjnene op for de landskabelige og kulturhistoriske perler som vore slotte og herregårde er.

JYDSKE TIDENDE

Et af de smukkeste bogværker, der i øjeblikket udgives herhjemme er serien »Danske Slotte og Herregårde« . . .

VESTKYSTEN

. . . et emne som vore danske slotte og herregårde har altid haft en betydelig interesse. Det kan ikke undre. Disse slotte og herregårde i de dejlige parker hører med til dansk rigdom, til den kulturarv, der er dansk nationalejendom . . . »Danske Slotte og Herregårde« er egnet til at blive folkeejede.

VOR TID

HASSING